

**ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΜΑΚΑΡΙΩΤΑΤΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΕΥΛΑΒΕΙΣ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΑΣ**

Ὁ Μακαριώτατος ἡμῶν Πατὴρ καὶ Πατριάρχης ἀπέλυσε κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς Χριστοῦ Ἀναστάσεως ἑλληνιστὶ καὶ ρωσιστὶ πρὸς τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητὰς τοῦ Π. Τάφου τὴν ἀκόλουθον ἐπιστολήν

✠ΔΑΜΙΑΝΟΣ ΕΛΕΩΙ ΘΕΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ
ΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΟΥΣΑΛΗΜ ΚΑΙ ΠΑΣΗΣ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗΣ

Τοῖς εὐλαβεστάτοις προσκυνηταῖς τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου, τέκνοις ἐν Κυρίῳ ἀγαπητοῖς τῆς Ἡμῶν Μετριότητος. Χάρις ὑμῖν καὶ ἔλεος καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς πληθυνθείη.

«Αὕτη ἡ ἡμέρα, ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ. Ἐπεὶ καὶ δὴ Πατὴρ ἡμῶν Ἀβραάμ ἠγαλλιάσατο, ἵνα ἴδῃ αὐτὴν καὶ εἶδε καὶ ἐχάρη. Ὁ Λόγος ὁ συνάναρχος τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, ὁ ὢν ἐν τοῖς κόλποις τοῦ Πατρὸς, κλίνας τοὺς οὐρανοὺς κατέβη ἐπὶ τῆς γῆς, ἐνεδύθη σάρκα καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, ἵνα υἱὸς Θεοῦ καὶ κληρονόμους βασιλείας ἀτελευτήτου ἡμᾶς ἀπεργάσῃται, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανάγων μακαριότητα, ἣς ἐστερήθημεν διὰ τὴν παρακοήν. «Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν Αὐτοῦ τὸν Μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόλῃται,

ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον». Αὐτὸς «μορφὴν δούλου λαβὼν καὶ ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος..., ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ». Αὐτὸς διὰ φιλανθρωπίαν ἀνείκαστον τὴν ἡμετέραν ἀναλαβόμενος φύσιν, οὐ μόνον ἐφανερώσεν ἡμῖν τὸν Πατέρα, διαφωτίσας τὴν ἐσκοτισμένην ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας θρησκευτικὴν συνείδησιν ἡμῶν, οὐ μόνον ὑπέδειξεν ἡμῖν βίον τοῦ κατὰ Θεὸν τέλειον ὑπογραμμόν, ἀλλὰ καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ ἀνθ' ἡμῶν εἰς θάνατον καὶ θάνατον σταυρικόν, ἱλαστήριον τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ προσενεγκὼν ἑαυτὸν θυσίαν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, ἵνα διὰ τοῦ ὑπερτίμου αὐτοῦ αἵματος ἀποπλύνῃ τὸν ρύπον τῶν ψυχῶν ἡμῶν. Διὰ τοῦτο δ' ὁμοῦς «καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων». Τῇ γὰρ πανασθενεῖ αὐτοῦ ἐξουσία θριαμβεύσας κατὰ τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου, «ἡγέρθη ἐκ τῶν νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ Πατρὸς» καὶ ἐγερθεὶς συνήγειρε καὶ ἡμᾶς «νεκροὺς ὄντας τοῖς παραπτώμασι καὶ συνεκάθισεν ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, ἵνα ἐνδείξῃται ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς ἐπερχομένοις τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς».

Τοῦ ἀνεκδιήγητου τούτου ἔργου τῆς ἡμετέρας ἀπολυτρώσεως μάρτυς ὢν καὶ τρανόφθογγός ἐστιν ἡ ἀγία αὕτη τῆς Παλαιστίνης γῆ, ἥς ἐκάστη γωνία καθηγιάσται ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἡ Ναζαρετ ἤκουσε τὸ Εὐαγγέλιον τῆς ἐπὶ γῆς ἐμφανείας αὐτοῦ. Ἡ Βηθλεὲμ εἶδεν αὐτὸν βρέφος ἐν φάτνῃ ἀνακλινόμενον, ὁ Ἰορδάνης ἐν τοῖς ὕδασι αὐτοῦ βαπτιζόμενον, ἡ ἔρημος ὑπὸ τοῦ διαβόλου πειραζόμενον, ἡ Τιβεριὰς ἐπὶ τῶν ὑδάτων αὐτῆς θεϊκῶς βαδίζοντα, τὸ Θαβὼρ ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ μεταμορφούμενον, ἡ Βηθανία τὸν Λάζαρον ἀνιστῶντα τετραήμερον τὴν θείαν αὐτοῦ φωνὴν ἀντηχοῦσιν ἐπὶ τὰ ὄρη καὶ αἱ κοιλάδες, αἱ ποταμοὶ καὶ αἱ λίμναι, αἱ ἔρημοι καὶ αἱ πόλεις, πάντων δὲ μάλιστα

ἡ ἁγία αὐτὴ πόλις Ἱερουσαλήμ, ἣτις ἐθεάσατο αὐτὸν ἐν θριάμβῳ μὲν πρὸς αὐτὴν ὡς Υἱὸν Δαυῖδ ἐν ὀνόματι Κυρίου ἐρχόμενον, ἀλλὰ καὶ προδιδόμενον καὶ ἀναλαμβανόμενον καὶ κατακρινόμενον καὶ τυπούμενον καὶ στεφάνοις ἀκανθίνοις στεφανούμενον καὶ σταυρούμενον καὶ θαπτόμενον, ἀλλὰ καὶ ἀνιστάμενον ἐν δόξῃ καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναλαμβανόμενον καὶ τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ Πανάγιον τοῖς μαθηταῖς ἐν Σιών καταπέμποντα. Τούτων πάντων τῶν ὑπὲρ κατάληψιν ἀνθρωπίνων ἔργων τοῦ Θεανθρώπου ζώσας ἔτι κατέχει τὰς μαρτυρίας ἡ ἁγία αὐτὴ Πόλις Ἱερουσαλήμ «Τὸ Γεθσημανῇ μαρτυρεῖ, τὸν Ἰούδαν μονονουχὶ δεικνῶν ἔτι τοῖς νοσοῦσιν. Ὁ Γολγοθᾶς οὗτος ὁ ἅγιος, ὁ ὑπερανεστηκώς, μαρτυρεῖ φαινόμενος.... καὶ δεικνύων μέχρι νῦν, ὅπως διὰ Χριστὸν αἱ πέτραι τότε ἐρράγησαν. Τὸ Μνήμα τὸ πλησίον, ὅπου ἐτέθη, καὶ ὁ ἐπιτεθεὶς τῇ θύρᾳ λίθος, ὁ μέχρι σήμερον παρὰ τῷ μνημείῳ κείμενος... Μαρτυρεῖ τῆς Ἀναστάσεως ὁ τόπος οὗτος φαινόμενος καὶ τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας οὗτος οἶκος τῇ φιλοχρίστῳ προαιρέσει τοῦ ἐπὶ τῆς μακαρίας μνήμης Κωνσταντίνου τοῦ Βασιλέως οἰκοδομηθεὶς... Μαρτυρεῖ τὸ ξύλον τὸ ἅγιον τοῦ Σταυροῦ μέχρι σήμερον παρ' ἡμῖν φαινόμενον καὶ διὰ τῶν κατὰ πίστιν ἐξ αὐτοῦ λαμβανόντων ἐντεῦθεν τὴν οἰκουμένην πᾶσαν σχεδὸν ἤδη πληρῶσαν... Ἔστηκε μέχρι σήμερον ὁ Ἑλαιὼν τὸν ἐπὶ νεφέλης ἀναβάντα τοῖς τῶν πιστῶν ὀφθαλμοῖς μονονουχὶ δεικνύων μέχρι σήμερον καὶ τὴν οὐράνιον τῆς ἀνόδου πύλην· εἰς μὲν γὰρ Βηθλεὲμ ἐξ οὐρανῶν κατελήλυθεν ἐκ δὲ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν εἰς οὐρανοὺς ἀνελήλυθε... Ἐνταῦθα ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ, ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ τῶν Ἀποστόλων Ἐκκλησίᾳ... οἶδαμεν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τῇ Πεντηκοστῇ κατελθὼν ἐπὶ τοὺς ἀποστόλους ἐν εἵδει πύρινων γλωσσῶν».

Ταῦτα εἰς τῶν ἁγίων τῆς Ἱερουσαλήμ ἐπισκόπων, ὁ ἐν ἁγίοις Κύριλλος ὡς κατηχητὴς τοῖς πιστοῖς ἐπεφώνει, ταῦτα καὶ ἡμεῖς σήμερον πρὸς ὑμᾶς τὰ ἀγαπητὰ ἡμῶν τέκνα τὰ ἐν Ἱεροσολύμοις ἐκ Δυσμῶν καὶ Βορρᾶ καὶ θαλάσσης καὶ Ἑώας εἰς

προσκύνησιν τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου ἡθροισμένα ἐπιφωνοῦμεν, ἀδιασπάστως ἐν τῇ Μητρὶ τῶν Ἐκκλησιῶν τὰς ἀποστολικὰς καὶ πατρικὰς παραδόσεις συνεχίζοντες καὶ ἐν τοῖς παναγίοις Προσκυνήμασι τὸν Ἀρχηγὸν τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἀννυμνοῦντες καὶ δεήσεις καὶ ἱκεσίας πρὸς Αὐτὸν νυκτὸς καὶ ἡμέρας ὑπὲρ τῶν ἀπανταχοῦ γῆς πιστῶν τῆς Ἐκκλησίας τέκνων ἀναφέροντες.

Πρὸς τὴν Ἱερὰν ταύτην γῆν τὴν ὑπὸ τοῦ αἵματος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν καθηγιασμένην καὶ πρὸς τὴν ἀγιώτατην ταύτην Ἐκκλησίαν, τὴν Μητέρα πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν, συνεδέθητε καὶ ὑμεῖς, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ, ἀξιωθέντες, ἵνα προσκυνήσητε τὸν Πανάγιον τοῦ Κυρίου Τάφον, τὴν πηγὴν τῆς ἡμῶν Ἀναστάσεως, καὶ τοὺς λοιποὺς ἁγίους Τόπους τοὺς εἰς τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν τῷ Λυτρωτῇ διακονήσαντας, καὶ ἐξαίτησθε ἐν αὐτοῖς ἄφεσιν καὶ ἁγιασμὸν ὑπὲρ ἑαυτῶν τε καὶ τῶν φιλτάτων ὑμῶν γονέων, τέκνων, συγγενῶν καὶ φίλων. Καὶ νῦν εὐλογίας Θεοῦ καὶ χάριτος πεπληρωμένοι ἀπολύεσθε ἐν εἰρήνῃ εἰς τὰς πατρίδας ὑμῶν, κομίζοντες τοῖς οἴκοις ὑμῶν τὴν χάριν καὶ τὸν ἁγιασμὸν καὶ τὴν εὐλογίαν τοῦ Παναγίου καὶ Ζωοδόχου Τάφου, κήρυκες διαπρύσιοι γιγνόμενοι ὧν εἶδετε καὶ ἠκούσατε ἀγαθῶν, ἐν οἷς εἰσι καὶ οἱ ἀγῶνες καὶ οἱ ἰδρῶτες τῆς ἀγιωτάτης ταύτης τῶν Ἐκκλησιῶν Μητρὸς ὑπὲρ διασώσεως καὶ συντηρήσεως τῆς ἐμπεπιστευμένης αὕτη παρὰ Θεοῦ παρακαταθήκης τῶν Ἱερῶν καὶ πανσέπτων Προσκυνημάτων. Κύριος ὁ Θεὸς εὐλογῆσαι ὑμᾶς ἐκ Σιών καὶ κατευθύναι τὰ διαβήματα ὑμῶν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθόν, διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν.

Ἐν τῇ Ἁγίᾳ Πόλει Ἱερουσαλὴμ α/Θε'. Ἀπριλίου ιζ'
† Ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Δαμιανὸς καὶ ἐν Χριστῷ εὐχέτης

ΣΙΓΙΛΛΙΟΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ

ΘΕΟΦΑΝΟΥΣ

Τῇ 5ῃ Ὀκτωβρίου 1617 ὁ Πατριάρχης Θεοφάνης ἐχειροτόνησεν ἐν Ἱεροσολύμοις εἰς Ἀρχιεπίσκοπον Σιναίου τὸν Ἰωάσαφ, ἐκδούς ἅμα καὶ τὸ ἐπὶ τῇ ἐπισήμῳ ταύτῃ πράξει σιγίλλιον, οὗτινος ἀντίγραφον μετὰ καὶ ἄλλων ὑπεξαيرهθέντων ὕστερον ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Σιναίου Ἰωαννικίου ἐξ Ἱεροσολύμων ἐγγράφων, παρέσχε τῷ Πατριάρχῃ Δοσιθέῳ, ὕστερον δὲ καὶ τῷ Χρυσάνθῳ,¹ ὁ ἀπὸ τοῦ 1703 μέχρι τοῦ 1706 χρηματίσας Ἀρχιεπίσκοπος Σιναίου Κοσμάς, γενόμενος ὕστερον Ἀρχιεπίσκοπος Κλαυδιουπόλεως. Τὸ σιγίλλιον τοῦ Θεοφάνους σφζόμενον ἐν τινι κώδικι ἀνεκδότων ἐπιστολῶν καὶ ἐγγράφων τοῦ Δοσιθέου ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἴσον καὶ ὅμοιον τοῦ συνοδικοῦ καὶ τῆς χειροτονίας τοῦ Ἀρχιεπισκόπου κυρ Ἰωάσαφ. †Θεοφάνης, ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας Πόλεως Ἱερουσαλὴμ καὶ πάσης Παλαιστίνης, †Πατέρες ἅγιοι οἱ εὐρισκόμενοι ἐν Αἰγύπτῳ καὶ Ραϊθῷ, ἱερομόναχοι καὶ τίμιοι γέροντες καὶ λοιποὶ ἀδελφοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητὰ τῆς ἡμῶν Μετριότητος. Γνωστὸν ἔστω ὑμῖν, πατέρες ἅγιοι, πῶς ἐλάβομεν τὰ τίμιά σας γράμματα καὶ ἀναγνῶντες αὐτὰ ἐχάρημεν περὶ τῶν ὑγιῶν σας. Γράφετέ μας καὶ διὰ τὸν Ἐπίσκοπον κυρ Λαυρέντιον πῶς ἀνεπαύθη καὶ ἐψηφίσατε ἀντ' αὐτοῦ τὸν ὑμέτερον ἀδελφὸν κυρ Ἰωάσαφ διὰ νὰ τὸν χειροτονήσωμεν Ἐπίσκοπον σας καὶ ὁδηγὸν σας καὶ ποιμένα σας νὰ σᾶς ὁδηγᾷ τὴν σ[ωτη]ρίαν σας καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾶτε ὡσάν πατέρα σας καὶ ὡς ἄν προεστὸν σας καὶ νὰ τοῦ ὑποτάσσεσθε ὅλοι μικροὶ καὶ

¹ Πρβλ. Α. Παπαδοπούλου – Κεραμέως περὶ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Σαμουὴλ Καπασούλη ἐν Δελτίῳ Ἱστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος ἔτος Γ' σ. 50 καὶ Ἀναλέκτοις Ἱεροσολυμιτικῆς Σταχυολογίας τόμ. Β' σελ. 400-2.

μεγάλοι καὶ τίποτις νὰ μὴν ἡμπορεῖ νὰ κάμῃ τινὰς χωρὶς τὴν βουλὴν του, κἂν τε μικρὸς κἂν τε μεγάλος. Τὸ ἄλλον γράφετε πῶς ὁ Ἐπίσκοπος νὰ κρατῇ τὸ κοινόβιον καὶ νὰ ἀγαπᾷ τοὺς ἀδελφοὺς καὶ πόρτας νὰ μὴν σηκώνῃ καὶ νὰ μὴν κάμνῃ τίποτις χωρὶς τὴν σύναξιν καὶ νὰ μὴν βάνῃ σπανὰ παιδιὰ μέσα εἰς τὸ μοναστήριον καὶ ἄλλαις κακαῖς τάξαις νὰ τὰς κόπτῃ. Αὐτὰ τὰ ἐγράψατε διὰ τὸν ἄνωθεν κύρ Ἰωάσαφ καὶ τὰ ἔστερξεν. Καὶ ἔστωντας νὰ ἰδοῦμεν τὰ γράμματά σας ἐστείλαμεν καὶ ἐφέραμεν δύο ἀρχιερεῖς ἀπὸ τὴν Δαμασκόν, διότι δὲν εὐρέθησαν διὰ τὴν ὥραν εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ, μόνον ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Λύδδας. Καὶ ἐχειροτονήσαμεν αὐτὸν, τὸν ἄνωθεν κύρ Ἰωάσαφ Ἐπίσκοπον τοῦ ἁγίου ὄρους Σινᾶ νομίμως καὶ κανονικῶς ὑπὸ τῶν ἀρχιερέων. Τὸ ἄλλον τοῦ τάσσετε νὰ τὸν ὑποτάσσεσθε κατὰ Θεὸν καὶ νὰ τὸν ἀγαπᾶτε ὡς ἂν προεστὸν σας. Καὶ διὰ τοῦτο ἐσυνάχθησαν ἅπαντες οἱ ἀρχιερεῖς καὶ ἱερεῖς καὶ ἐκάμαμεν σύνοδον εἰς ἐτοῦτα ὅπου ἐπράξατε αὐτοῖς σας καὶ ἐτάξατε μὲ τὸ θέλημά σας κατὰ πῶς ἦταν ἡ τάξις σας ἡ παλαιὰ, νὰ κρατῇτε τὴν παράδοσιν, ὅπου σᾶς ἐπαράδοσεν ἡ ἱερὰ σύνοδος λέγω πατριαρχῶν, ἀρχιερέων καὶ ἱερέων. Καὶ διὰ τοῦτο ἐσυνάχθησαν ἡμεῖς, ἡ μετριότης ἡμῶν καὶ ὁ πρῶν Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Σωφρόνιος καὶ ὁ πανιερώτατος Βόστρης καὶ Χαυρανίου κύρ Κύριλλος καὶ ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Τζημπανίου κύρ Ἰωακείμ καὶ ὁ Θεοφιλέστατος Ἐπίσκοπος Λύδδας κύρ Ἀθανάσιος καὶ γράφομεν καὶ ἀφορίζομεν κατὰ πῶς ἔχουν τοὺς ὄρους καὶ οἱ πρὸ ἡμῶν ἀρχιερεῖς ὅπου εἶπομεν τό κοινόβιον καὶ ὅποιος εἶναι ἐκεῖνος κἂν τε ἱερεὺς κἂν τε γέροντας κἂν τε μικρὸς κἂν τε μέγας καὶ παραβαίνει τοὺς ὄρους τῶν πατέρων καὶ δὲν κρατεῖ τὸ κοινόβιον καὶ ὅποιος δὲν πείθεται τὸν προεστὸν του καὶ ὅποιος σικώνει πόρταις νὰ εἶναι ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος καὶ ἡ μερὶς αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἰούδα· ὅποιος δὲ διορθοῖ καὶ ἔχει χώρια του ἄσπρα εἰς τὸ κελλὶν του καὶ ἄλλοῦ πούπετας ἔξω ἀπὸ τὸν οἰκονόμον καὶ τὸν ξοδιαστῇ καὶ ὅποιος μαγειρεύει χώρια τοῦ κοινοβίου καὶ ὅποιος ἔρχεται ἀπὸ τὸ ταξίδι καὶ βαστᾷ χώρια του ἄσπρα, χώρια ἀπὸ τὴν σύναξιν καὶ ὅποιος σικώνει ραβδί καὶ μαχαίρι καὶ ὅποιος κτυπήσει νὰ ξεπορτίζεται, κατὰ τὴν τάξιν τοῦ Μοναστηρίου καὶ ὅποιος γέροντας ἤθελεν εἶναι σκανδαλοποιὸς

νὰ τὸν εὐγάνουν ἀπὸ τὴν σύναξιν καὶ νὰ τιμοῦν τοὺς ἱερεῖς καὶ οἱ ἱερεῖς τοὺς λοιποὺς ὡς ἂν ἀδελφοί. Καὶ πάντοτε τῶν περισσοτέρων ἢ ψῆφος νὰ κρατῇται εἰς ταῖς δουλείαις τοῦ μοναστηρίου· καὶ ὅποῖος δὲν ἤθελε στέρξει τὰ ἄνωθεν γεγραμμένα κἂν τε ἱερεὺς κἂν τε γέροντας κἂν τὲ οἱ λοιποὶ ἔστω ἀφωρισμένος καὶ ἀσυγχώρητος παρὰ τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος καὶ παρὰ τῆς ἡμῶν Μετριοτήτος καὶ παρὰ τῶν ἀδελφῶν καὶ συλλειτουργῶν ἡμῶν. Ἀμήν. Καὶ διὰ πᾶσαν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀσφάλειαν ἐγγέγονει τὸ παρὸν συνοδικὸν γράμμα ἐν ἔτει ,ζρκε' Ὀκτωβρίου ε'. † Θεοφάνης ἐλέω Θεοῦ Πατριάρχης τῆς ἁγίας πόλεως Ἱερουσαλήμ, Σωφρόνιος Πατριάρχης πρῶην Ἱεροσολύμων, ταπεινὸς Μητροπολίτης Βόστρας καὶ Χαυρανίου Κύριλλος, ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Λύδδης τῆς Παλαιστίνης Ἀθανάσιος, ταπεινὸς Ἐπίσκοπος Τζημτανίου Ἰωακείμ, καθηγούμενος τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα Δανιήλ Ἱερομόναχος, Μωϋσῆς ἱερεὺς, Ἰωσήφ ἱερομόναχος».

Ἀρχιμανδρίτης Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος.

**Ο ΕΝ ΙΟΡΔΑΝΗ ΤΟΠΟΣ ΤΗΣ ΒΑΠΤΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΚΥΡΙΟΥ
ΚΑΙ ΤΟ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΟΝ
ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ¹**

Ὁ πρῶτος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀσχοληθεῖς περὶ τὴν ἱστορίαν τῶν ἐν Παλαιστίνῃ μονῶν καὶ εἰδικὸς ὁμολογουμένως καταστάς περὶ ταύτην Αὐγουστινιανὸς μονάχος Vaillhé τὰ ἐξῆς λέγει περὶ τῆς μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου.

«Τὸ μοναστήριον τοῦ Τ. Προδρόμου ἀνατραπέν ὑπὸ σεισμοῦ, ὡς ἱστορεῖ ἡμῖν ὁ Φωκάς, ἀνηγέρθη ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος Μανουὴλ Κομνηνοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1143—1180. Τὸ ἀνώνυμον προσκυνητᾶριον τοῦ 1253 ποιεῖται μνείαν τοῦ μοναστηρίου ὡς καὶ ἐν ἄλλο προσκυνητᾶριον δημοσιευθὲν ὑπὸ τοῦ Κ. Παπαδοπούλου. Ἀπὸ ταύτης τῆς ἐποχῆς, ἡ ἐκκλησία τοῦ τόπου τοῦ βαπτίσματος, ἦν ὁ Villebrand d' Oldenburg περιέγραφε κατὰ τὸ ἔτος 1212 ὡς κατὰ τὸ ἡμῖς κατεστραμμένην φαίνεται ὅτι εἶχεν ἐξαφανισθῇ. Ὁ Thitmar, ὁ Ernoul, ὁ Burckard du Mont-Sion, ὁ Ludolphe de Sudheim, δὲν ἀναφέρουσι πλέον εἰμὴ τὸ Μοναστήριον τοῦ ἁγ. Ἰωαννου καὶ τὴν ἐκκλησίαν του, ἅτινα πάντοτε κατεείχοντο ὑπὸ Ἑλλήνων μοναχῶν. Ὁ Jacques de Verone κατὰ τὸ ἔτος 1335, ὁ Nicolas di Martoni ἐν ἔτει 1394, ὁ Λουδοβῖκος de Recherchouart ἐπίσκοπος de Saintes ἐν ἔτει 1464 εὐρίσκουσι τὸ μοναστήριον κατῳκημένον ὑπὸ Ἑλλήνων κληρικῶν. Ἐν ἔτει 1480 ὁ πατὴρ Fabri εἶδε τοὺς Ἀραβας Μουσουλμάνους αὐλιζομένους ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῷ μοναστηρίῳ».²

¹ Ὁρα ἔτος Α' σελ. 453

² Τοῦτο μὲν ξένοις φαίνεται παράδοξον, οὐχὶ δὲ καὶ ἡμῖν τοῖς καλῶς γινώσκουσι ὅτι πολλάκις κατὰ διαφόρους ἐποχὰς οἱ γειτνιάζοντες τοῖς διαφόροις ἐν Παλαιστίνῃ μοναῖς ἡμῶν Βεδουῖνοι ἐρειδόμενοι ἐπὶ τῆς ἰσχύος αὐτῶν ἐξηνάγκαζον τοὺς ἡμετέρους μοναχοὺς ἵνα παρέχωσιν ἐν ταῖς μοναῖς αὐτῶν ἰδιαιτέρα τινα οἰκήματα, ἐν οἷς οὗτοι ἐπεταμίευν τὰ γεννήματα αὐτῶν καὶ ἐν οἷς ἔστιν ὅτε καὶ ἠυλίζοντο πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν τῆς τε μονῆς καὶ τῶν μοναχῶν, ὡς εἴθιστο καὶ μέχρι τινὸς νῦν γίγνηται ἐν ἀγίῳ Σάββα. Ὅθεν ἡ διαμονὴ τούτων ἐν ταῖς μοναῖς δὲν προϋποτίθησι τὴν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπ' αὐτῶν κατάληψιν τῶν μονῶν καὶ τὴν παντελεῖαν αὐτῶν ἐξαφάνισιν.

Χάριν μείζονος ἀκριβείας καὶ μείζονος ἡμῖν ἱστορικοῦ ἐνδιαφέροντος παρατίθημεν ἐνταῦθα κατὰ χρονολογικὴν τάξιν τὰς τῶν ἀνωτέρω Ὀδοιπορικῶν περικοπὰς περὶ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου.

Ὁ Ernoul ἐν ἔτει 1187. «Et sour le rive del flun où il baptisa Ihesu Christ, a une abeie de moines Gris c' on apiele Saint Jehan. «Πλησίον τοῦ ποταμοῦ ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὑπάρχει ἐν μοναστήριον κατοικούμενον ὑπὸ Ἑλλήνων μοναχῶν καὶ ὅπερ ὀνομάζεται ἅγιος Ἰωάννης».

Ὁ Wildebrand d' Oldembourg· ἐν ἔτει 1212. «Distat Hiericho a Jordane duo parva milia, ab Hierusalem XV milia galicana. Et hinc paululum procedentes per vallem planam et amenam venimus ad Jordanem qui est fluvius admodum altus et veloces habens aquas. De quo Matheus ait: «Venit Jesus a Galilea in Jordanem ad Johannem ut baptizaretur ab eo». Circa quem locum erat quedam ecclesia edificata que nunc temporis fere tota est destructa, ubi ut dicunt, ipse Johannes baptista baptizavit baptismo penitencie: Ἀπέχει ἡ μὲν Ἱερικῶ τοῦ Ἰορδάνου δύο μικρὰ μίλια, ἀπὸ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ 15 γαλλικὰ μίλια, καὶ ἐντεῦθεν μικρὸν προχωροῦντες διὰ τῆς ὁμαλῆς πεδιάδος καὶ τοῦ ρύακος φθάνομεν εἰς τὸν Ἰορδάνην, ὅστις εἶνε ποταμὸς πάνυ (ὕψηλός) βαθὺς καὶ ἔχων ὕδατα ταχέα, περὶ οὗ ὁ Ματθαῖος λέγει, «ἦλθεν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς τὸν Ἰορδάνην, πρὸς τὸν Ἰωάννην, ἵνα βαπτισθῇ ὑπ' αὐτοῦ». Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ ὑπῆρχεν ἐκκλησία ὠκοδομημένη, ἣτις νῦν ἅπασα σχεδὸν ἐκ τοῦ χρόνου ἡρημωμένη ἐστίν, ὅπου καθὼς λέγουσιν αὐτὸς ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης ἐβάπτιζε βάπτισμα μετανοίας».

Ὁ Thetmar ἐν ἔτει 1217. « In quo loco (ubi Dominus Noster Jhesus Christus a Johanne baptizatus est) pulherrima ecclesia in

honore sancti Johannis baptiste constructa est. In quo loco Epyphania solent de longinquis partibus Greci et Suriani cum maxima multitudine convenire et in eodem ubi Dominus noster Jhesus Christus baptisatus est pueros suos baptizare. Ἐν τῷ τόπῳ ὅπου ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐβαπτίσθη ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου ὠκοδομήθη ὡραιότατη Ἐκκλησία πρὸς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ κατ' ἔτος κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν Θεοφανείων Ἕλληνες Συριάνοι ἐν μεγάλῃ πληθύνει ἀπὸ μακρόθεν προσερχόμενοι συνειθίζουσι νὰ βαπτίζουσι τοὺς παῖδας αὐτῶν ἐν τῷ τόπῳ ἐκείνῳ ὅπου ὁ Κύριος ἡμῶν ἐβαπτίσθη».

Ὁ Burchard ἐν ἔτει 1283. «De Jericho duabus leugis ad Jordanem est cappella in honore sancti Johannis baptiste facta, ubi creditur Dominus baptizatus. Credunt tamen quidam juxta Salim hoc factum esse sed ecclesiae solemnitas huic contradicit. Ἐξ Ἱεριχοῦντος δύο λεύγας πρὸς τὸν Ἰορδάνην εὑρίσκειται παρεκκλήσιον εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ πεποιημένον, ὅπου πιστεύεται ὅτι ὁ Κύριος ἡμῶν ἐβαπτίσθη. Πιστεύουσι δὲ πως ὅτι ἐγγὺς Σαλήμ ἦτο τοῦτο ὠκοδομημένον, ἀλλὰ, τοῦτο ἀντιφάσκει εἰς τὰ νόμιμα, τῆς ἐκκλησίας».

Ὁ Jacques de Verone ἐν ἔτει 1335. «De Jherico ad quinque miliaria versus Jordanem, est monasterium Sancti Johannis Baptiste, in quo habitant *Calogeri Graeci*, christiani religiosi; et est ibi sanctissimum brachium cum manu prophete et plusquam prophete beati Johannis Baptiste. Ego fui in illa ecclesia et vidi et tetigi manibus meis et deosculatus fui pluries illam benedictam manum cum brachio. Est enim in una cassia lignea modici valoris, sed manus et brachium sunt cooperta de argento preterquam digitos et manus, qui possunt tangi ab omnibus et sunt ibi ungule et caro super ossa. Ultra istum fluvium, sunt pulhre ville et cassalia et orti et Jordani, et nascuntur ibi canamelles ad faciendum cucarum et sunt ibi loca amena, longe tanem a fluvio. Ἀπὸ Ἱεριχοῦντος μέχρις Ἰορδάνου μιλίαρια πέντε, ἔνθα ὑπάρχει τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τὸ ὅποῖον κατοικοῦσιν Ἕλληνες

Καλόγηροι μοναχοὶ Χριστιανοὶ καὶ ἔστιν ὧδε ὁ ἀγιώτατος βραχίων καὶ ἡ χεὶρ τοῦ προφήτου καὶ μείζονος προφήτου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ. Εἰσῆλθον δὲ ἐγὼ εἰς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην καὶ εἶδον καὶ ἔψαυσα ἰδίαις χερσὶ καὶ ἡσπασάμην πολλάκις ταύτην τὴν εὐλογημένην χεῖρα καὶ τὸν βραχίονα».

Ὁ Nicolas de Martoni ἐν ἔτει 1394. «*De cappella sancti Johannis Baptiste. Postea in recessu invenimus cappellam Sancti Johannis Baptiste, distantem a dicto flumine medium mileare, in qua est manus sinistra beati Johannis tota incarnata. In dicta cappella sunt monahi caloyri (moines grecs), et est ibi introytus cum una porta de lapide marmoreo grosso. Περί τοῦ παρεκκλησίου τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Μετά τὴν ἐπάνοδον εἰσῆλθομεν εἰς τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ἀπέχον ἀπὸ τοῦ ρηθέντος ποταμοῦ ἥμισυ μιλιάριον, ἐν ᾧ εὔρηται ἡ ἀριστερὰ χεὶρ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ἅπασα σεσαρκωμένη. Ἐν τῷ λεχθέντι μοναστηρίῳ κατοικοῦσιν Ἑλλήνες Μοναχοὶ καὶ εἰσέρχεται τις ἐν αὐτῷ διὰ τινος πύλης μαρμαρίνης».*

Ὁ Luis de Rochechouart ἐν ἔτει 1464. «*Exhinc itur ad monasterium Sancti Johannis Baptistae, prope Jordanem quasi unum miliare. Fuit edificatum monasterium in honorem Johannis baptizantis. Sunt ibi Graeci habitatores. Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς ἄγει εἰς τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ, ἀπέχον τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ μίλιον περίπου ἐν· ὠκοδόμηται τὸ μοναστήριον εἰς τιμὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Κατοικοῦσιν δ' ἐν αὐτῷ Ἑλλήνες μοναχοὶ».*

Le P. Fabri ἐν ἔτει 1480. «*Ecclesia proedicta S. Johannis est satis magna, sed jam profonata ni habitationem arabum . . . altaria eius sunt diruta et quodammodo forma ecclesiae ablata».*

Ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ P. Fabri ἡμῖν ἱστορούμενων φαίνεται ὅτι ἡ μονὴ ἔπαθεν ἢ ἐκ σεισμῶν ἢ καὶ ἐξ ἐπιδρομῶν, ἀλλ' ὥς τάχιστα καὶ αὐθις ἀνεκαινίσθη, ὥς φανήσεται ἐκ τῶν ἐπομένων.

Ὅτι ἡ μονὴ οὐ μόνον διατελεῖ ὑπάρχουσα ἐν τινι καλῇ καταστάσει περὶ τὰ μέσα τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἦν αὕτη ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένη ὑπὸ τῆς τότε πολιτικῆς ἐν Παλαιστίνῃ Ἀρχῆς, πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἱστορικῶν μαρτυριῶν

ἐξάγεται καὶ ἐκ τινος μεμβρανίνου Κυβερνητικοῦ ἐγγράφου ἀποκειμένου ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ καὶ ἀναγομένου εἰς τὸ ἔτος 1444 μ.Χ. καθ' ὃ ἡ τοῦ Ἀβραάμ Ἰωαννουπούλου θυγάτηρ Ναμπίχα ἢ λεγομένη Σαμασία ἀφιεροῖ ἅπασαν τὴν ἐν τῇ συνοικίᾳ Ἀαρρίφ τοῦ χωρίου Σαφίτα τῆς ἐν Συρίᾳ ἐπαρχίας Τριπόλεως οἰκίαν αὐτῆς τῇ ἐν Ἰορδάνῃ μονῇ τοῦ Τίμιου Προδρόμου.

Δανιὴλ ὁ μητροπολίτης Ἐφέσου ὁ κατὰ τὰ ἔτη 1493-1499 ἰδὼν τοὺς ἀγίους Τόπους ἐν τῷ ἱστορικῷ περὶ τούτων ὑπομνήματι αὐτοῦ τὴν ἐξῆς ἀφήγησιν ἐγκαταλιμπάνει ἡμῖν περὶ τε τοῦ Ἰορδάνου καὶ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Τ. Προδρόμου. «Ἔστι δὲ Ἰορδάνης οὐ τοσοῦτον μέγας ποταμός, ὅσον ρεῖ τάχος. Ἀλσώδης δὲ ἐστὶ ὡς ἐπίπαν ἐκατέραις ταῖς ὄχθαις αὐτοῦ καὶ καλαμώδης, κατάθολον ἔχων πάντοτε τὸ ὕδωρ. Εἰς δὲ τὸ πλάτος αὐτοῦ τῷ ἔαρι μάλιστα ὡσεὶ λίθου βολὴν, τῷ χειμῶνι δὲ εἰς τόξου βολὴν εὐρίσκεται. Γλυκὺν δὲ ἔχει τὸ ὕδωρ ἐξ οὐπερ καὶ ἡμεῖς πολλάκις ἐπίομεν ἐκ τούτου, ἐγγὺς νυχθημερὸν ἐν τῇ αὐτῇ καταμείναντες ὄχθη. Πλείους γὰρ ἤμεν τῶν δισχιλίων οἱ ἐκεῖσε μετὰ τὸ μέγα καὶ ἅγιον παραγεγονότες Πάσχα, ὡς ἔθος ἐστὶ τοῖς ἐκεῖσε· ἀλλὰ δὴ καὶ διὰ τὸν τῶν Ἀράβων φόβον πολλοὶ οὕτω συναπέρχονται ἐκ πασῶν τῶν γενεῶν καὶ αἰρετικοὶ οἱ ἐκεῖσε παραγενόμενοι. Πέραν δὲ αὐτοῦ κατὰ ἀνατολὰς ὀλίγον διάστημα ἐν τῇ ἐρήμῳ ἐστὶ καὶ τὸ λεγόμενον ὄρος Ἑρμονιεῖμ, σμικρότατον ὄν, ἐξ οὗ Ἡλίας ὡς εἰς οὐρανὸν ἀνῆλθεν. Ὡσεὶ μιλίᾳ δὲ δύο ἐγγὺς τοῦ Ἑρμονιεῖμ ἐν χειμάρρῳ ἐστὶ καὶ τὸ σπήλαιον, ἐν ᾧ φασι καὶ Ἰωάννην τὸν Πρόδρομον τὸν τοσοῦτον διανύσαντα χρόνον μέχρις ὅτε ἐξῆλθε βαπτίζων. Ἀλλὰ δὴ καὶ Χριστὸν αὐτὸν πολλάκις φασὶν ἐκεῖσε παραγενέσθαι, ἐπεὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ τοῦ Ἰορδάνου ἐστὶ τὸ τοιοῦτον σπήλαιον. Σύνεγγυς δὲ τοῦ Ἰορδάνου ἐστὶ καὶ τὸ τοῦ βαπτιστοῦ Ἰωάννου μοναστήριον περιεχόμενον κάστρῳ, ἐν ἀνωγέῳ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἔχει διὰ τὸ μέγα καῦμα τοῦ χώρου, ὡς οἶμαι. Ἀλλὰ δὴ καὶ τὰ κελλία ὑπεράνω ἔχει πρὸς τὰ τείχη τοῦ κάστρου. Ἐκ

τούτου οὖν τοῦ μοναστηρίου πρὸς νότον ὥσεί τεσσάρων μιλίων ἔστηκεν εἰσέτι καὶ τοῦ ἁγίου Γερασίμου μοναστήριον, μοναχῶν ἔρημον ὄν».

Τὰ κατὰ τὴν μονὴν ἀπὸ τοῦ 1500 μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ὡς ἐξῆς ἐν συνόψει ἀφηγεῖται ἡμῖν ὁ προμνημονευθεὶς Αὐγουστινιανὸς πατὴρ κ. Vaillhé.

«Ἐν ἔτει, 1522 ὁ Salignac εὐρίσκει ἐν τῇ μονῇ Ἕλληνας μοναχοὺς· ἐν ἔτει 1552 οἱ Λατῖνοι προσκυνηταὶ μεταβαίνουνσιν εἰς τὴν μονὴν χάριν προσκυνήσεως. Βοφινάτιος ὁ ἐκ Ραγούσης, ὁ Cotoire ἐν ἔτει 1592, ὁ Quaresmius ἐν ἔτει 1630 περιγράφουσι τὸ μοναστήριον τοῦ ἁγίου Ἰωάννου καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ ἐν ἐρειπίοις, ἅτινα ἐρείπια, οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν ἐκλαμβάνουσιν ὡς τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Βαπτίσματος. Οἱ μεταγενέστεροι Ἕλληνες προσκυνηταὶ οἱ δημοσιευόμενοι ὑπὸ τῆς Ρωσ. Παλ. Ἐταιρείας, οἱ Ρῶσσοι προσκυνηταὶ, οἱ μεταφραζόμενοι ὑπὸ τῆς Orient Latin, ἡ Ἰ. Βιβλιοθήκη καὶ τὰ Ἀνάλεκτα τοῦ Κ. Παπαδοπούλου παρέχουσιν ἡμῖν πληροφορίας τινὰς περὶ τῆς μονῆς. Ἐξ ἐπιγραφῶν χειρογράφων γίνονται ἡμῖν γνωστοὶ ἔνιοι τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς, ὡς ὁ Παμβώ ἐν ἔτει 1329, ὁ Πολύβιος ἐν ἔτει 1330, ὁ Ἐφραίμ καὶ ὁ Ἰγνάτιος κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα καὶ ὁ Γαβριήλ ἐν ἔτει 1714· καὶ ὁ Πατριάρχης Ἱεροσολύμων Παῖσιος τὰ πρῶτα ἔτη τῆς μοναχικῆς αὐτοῦ πολιτείας διηλθεν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ. Ἐν ἔτει 1882 τὸ τε μοναστήριον καὶ ἡ ἐκκλησία αὐτοῦ μετὰ τῶν ξενώνων του ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τῶν ἀρχαίων ἐρειπίων τοῦ μοναστηρίου... Τὸ μοναστήριον ὑπῆρξε πάντοτε κατωκημένον ὑπὸ Ἑλλήνων μοναχῶν».

Τοῦ ἔτους 1538, πλὴν τοῦ κυβερνητικοῦ ἐγγράφου, οὗ ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, ἔχομεν ἐν τῷ ἀρχεῖῳ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ καὶ ἕτερον ἐπίσημον ἔγγραφον τῶν τότε διοικητικῶν ἀρχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ, δι' οὗ ὁ τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ μοναχὸς Ἰωάσαφ Γιαννούλης ἀγοράζει γαίας τινὰς παρὰ τὴν νῦν μονὴν τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἃς ἀφιεροῖ εἰς τὴν ἐν Ἰορδάνῃ μονὴν τοῦ Τ. Προδρόμου πρὸς διατροφὴν τῶν αὐτῆς πατέρων. Καὶ καθῆς μὲν τότε τῆς Ἱερουσαλήμ ἐν τῷ περὶ οὗ λόγος ἐγγράφῳ μνημονεύεται

ὁ Χαϊριδδίν, ὅστις ἐπικυροῖ τὸ ἔγγραφον διὰ τε τῆς σφραγίδος καὶ τῆς ὑπογραφῆς αὐτοῦ, ἀρχηγέται δὲ τῶν τότε δυὸ μεγάλων οἰκογενειῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ Μὰρ Χάσαν υἱὸς τοῦ Μουχάμετ Σάφεϊ καὶ ὁ Μουχάμετ υἱὸς τοῦ Ἀμπιμπκάρ Ἑλ-ἄλαμι Ἑλ-μαλικι.

Εἰς προσκυνητάρια ἡμέτερα, ἅτινα κατ' ἄλλους μὲν ἀνάγονται εἰς προγενεστέραν ἐποχὴν, κατ' ἄλλους δὲ τὸν ἰστ' αἰῶνα, τὰ παρὰ τὸν Ἰορδάνην ἅγια μέρη ὡς ἐξῆς περιγράφονται. «Ἀπ' αὐτοῦ καὶ κάτω κατὰ ἀνατολὰς εἶνε ὁ Ἰορδάνης ποταμός. Αὐτοῦ πλησίον εἶναι τὸ μοναστήριον τοῦ Ἱ. Προδρόμου καὶ βαπτιστοῦ Ἰωάννου. Αὐτοῦ ἦτον ὁ ἄββᾶς Ζωσιμᾶς, ὅπου εὔρε τὴν ὁσίαν Μαρίαν τὴν Αἰγυπτίαν εἰς τὴν ἔρημον. Πέραν δὲ τοῦ Ἰορδάνου εἶνε καὶ τὸ Ἑρμονιεῖμ ἀπὸ ὄρους μικροῦ, ἐξ οὗ ἀνελήφθη ὁ προφήτης Ἡλίας εἰς τὸν οὐρανόν. Αὐτοῦ εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν εἶνε τὸ καθολικὸν ἡγουν ὁ τόπος ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ κύριος ἡμῶν Ἱ. Χριστὸς ὑπὸ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ. Αὐτοῦ πλησίον τοῦ καθολικοῦ εἶναι τὸ μοναστήριον τοῦ Προδρόμου· ἀπέχει ἀπὸ τὸν Ἰορδάνην μίλιον ἓν. Αὐτοῦ εἰς τὸ καθολικὸν εἶνε ἓνα δένδρον ὡσάν ἀγριολεύκα μὲ σταυρὸν τετυπωμένον. Εἶναι δὲ καὶ ὁ ποταμὸς ὅλος δασὺς ἀπὸ τὰ δένδρα γεμάτος. Αὐτοῦ ἔρχονται οἱ ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ καὶ προσκυνοῦσι καὶ λούονται εἰς τὸν Ἰορδάνην ποταμὸν εἰς τύπον ἀληθῶς τοῦ βαπτίσματος. Καὶ ἔχουν αὐτοῦ εἰς τὸ καθολικὸν διὰ σημάδι τὸ δένδρον αὐτὸ, πρὸς τὸν τόπον αὐτὸν ὅτι πεδινὸς ἐστίν, ἡγουν τὸ λέγουν «εἰς τὸ καθολικὸν ἐκεῖ ὅπου ἐβαπτίσθη ὁ Χριστὸς». Αὐτοῦ εἰς τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ εἶδεν ὁ Τίμιος Πρόδρομος τὴν ἀγίαν Τριάδα· αὐτοῦ πλησίον εἶνε καὶ τὸ σπήλαιον ὅπου ἡσύχαζεν ὁ Πρόδρομος».

Ὁ πολὺς Νεόφυτος ὁ Κύπριος, ὁ ἔργῳ καὶ λόγῳ ἀκραιφνῆς οὗτος ἀγιοταφίτης, ὁ ἀφιερῶσας ἑαυτὸν εἰς τὴν συγγραφὴν πλείστων ὅσων χρησιμωτάτων ἔργων ὑπὲρ τῆς Ἱ. ἡμῶν Ἀδελφότητος, ταῦτα περὶ τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου ἀφηγεῖται κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρελθόντος αἰῶνος.

«Ἐξ ἀποστολικῆς παραδόσεως οἱ ἀρχαῖοι Χριστιανοὶ ἐγίνωσκον καὶ τὸν τόπον ἔνθα ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος, ὅθεν καὶ εἰς τὸν καιρὸν

τοῦ διωγμοῦ τῶν Χριστιανῶν ἤρχοντο εὐλαβείας χάριν καὶ ἐλούοντο, ὅτε δὲ ἔλαμψε ἡ εὐσέβεια ἔκτισαν αὐτόθι ἐπὶ τῆς ὄχθης ναόν, ὅπου καὶ μοναστήριον συνέστη εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Τιμίου Προδρόμου, ὅπερ διήρκεσεν ἕως τῆς ιδ' ἑκατονταετηρίδος, ἔκτοτε τῶν ὀλίγων ἐν αὐτῷ μοναχῶν φυγόντων, κατέστη οἰκητήριον τῶν ἀγρίων ἀράβων ληστῶν· ὅθεν πασᾶς τις, ἵνα τὸν τόπον τῆς τούτων ληστείας ἀπαλλάξη, κατέστρεψε τοῦτο διὰ πυρίτιδος κόνεως· καὶ νῦν ἐστὶν ἐρείπιον κατεστραμμένον σχεδὸν ἐκ θεμελίων· σῶζεται δὲ μέρος ἐξ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ναοῦ καὶ ἔστι μέρος τι εἰς τὸν τοῖχον ἀγίας εἰκόνης μετ' ἐπιγραφῆς λεγούσης «Ἴδε ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ· καὶ εὐρήκαμεν δεῦτε τὸν ποθούμενον».

Τοῦτο τὸ μοναστήριον εἶχεν ἐπίκλην Πενθουκλᾶς ἀπὸ τὸ πενθεῖν καὶ κλαίειν. Εἰς τοῦτο, εἰς τοὺς καιροὺς τῶν χριστιανῶν, οἱ εἰς τὴν εὐσέβειαν ἐπιστρέφοντες Ἑβραῖοι, Πέρσαι, καὶ Ἰσμαηλῖται Ἀραβες ἐκ τῶν μερῶν τῆς Παλαιστίνης, ἀλλὰ δὴ καὶ ἄλλοθεν, εἰς τοῦτο φημί ἄνδρες τε καὶ γυναῖκες κ.τ.λ. ἐρχόμενοι ἐχρίοντο τῷ ἀγίῳ μύρῳ ὑπὸ ἱερομονάχου παρήλικος καὶ ἐσχατογήρου διωρισμένου εἰς τοῦτο τὸ ὑπουργημα ὑπὸ τοῦ κατὰ καιρὸν Ἱεροσολύμων Πατριάρχου. Τὰ νῦν οἱ εἰς τὸν Ἰορδάνην ἐρχόμενοι προσκυνηταὶ ὁποιουδήποτε γένους βαπτίζονται ἢ λούονται (ἐπειδὴ τὸ δι' ὕδατος βάπτισμα ἐν ἐστὶν ἅπαξ γενόμενον) εἰς τόπον τινὰ τοῦ μοναστηρίου τούτου ἀπέχοντα πρὸς νότον σχεδὸν μίαν ὥραν ὄντος τοῦ ρεύματος τοῦ Ἰορδάνου ἐνταῦθα προσηνεστέρου καὶ τοῦ ποταμοῦ κόλπους οὐ τοσοῦτον βαθεῖς ἔχοντος· ἀπέχει τοῦτο τῆς Ἱερικῶς δυὸ ὥρας καὶ ἡμίσειαν, τῆς δ' Ἱερουσαλὴμ ιε'.

Περαιτέρω δὲ τοῦ ρηθέντος μοναστηρίου ἕως μίαν ὥραν, ἣν καὶ ἐν μοναστήριον τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ ἐπὶ τοῦ χείλους τοῦ Ἰορδάνου καὶ τοῦτο, μικροτέρον δέ ἦν τοῦ ρηθέντος· ἦν καὶ εἰς τοῦτο παράδοσις, ὅτι ἐνταῦθα ὁ προφήτης Ἡλίας ἐλθὼν μετὰ τοῦ μαθητοῦ αὐτοῦ Ἐλισαίου καὶ θέλων διαπεράσαι εἰς τὸ Πέραν τοῦ Ἰορδάνου ἔλαβε τὴν μηλωτὴν αὐτοῦ, εἴλησε καὶ ἐπάταξε τὸ ὕδωρ καὶ διηρέθη τὸ ὕδωρ ἔνθα καὶ ἔνθα καὶ διέβησαν ἀμφοτέρω ἐν ἐρήμῳ, ἀναληφθέντος δὲ τοῦ Ἡλιοῦ ἐπέστρεψεν Ἐλισαῖος εἰς τὸν αὐτὸν τόπον καὶ πατάξας διὰ τῆς αὐτῆς μηλωτῆς τὰ ὕδατα ὡς διήλθε διὰ τῆς ξηρᾶς· τούτου τοῦ μοναστηρίου τὰ νῦν μόλις ἴχνη τινὰ φαίνονται.

Τὰ μὲν οὖν ρηθέντα μέρη εἰσὶ πάντα πρὸς δυσμὰς τοῦ Ἰορδάνου, διαπεράσας δὲ τοῦτον καὶ περιπατῶν περὶ τὴν προκειμένην γραμμὴν πρὸς λεβάντε εὐρίσκεις εὐθὺς τὸν τόπον Βηθαβαρά (ἐν ἄλλοις Βηθανία ἀλλ' ἐσφαλμένως), ὅπου ἦν Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος βαπτίζων, σημαίνει δὲ βῆθ ἄβαρά, οἶκον μεταβάσεως, οὕτω κληθέντα ἢ ὅτι ἐνταῦθα περιερχόμενοι οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ μετέβησαν τελευταῖον εἰς τὴν γῆν Χαναὰν (γῆν καθ' αὐτὸ τῆς ἐπαγγελίας) ἢ ὅτι ἐκ τούτου διέβησαν τὸν Ἰορδάνην· εἰς τοῦτον οὖν τὸν τόπον, διὰ τὸ βάπτισμα ἐπιτήδειον ὄντα, διέτριβεν ὁ Ἰωάννης καὶ ἐβάπτιζεν· εἰς τοῦτον δὲ καὶ τὴν περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρίαν ἔδωκεν εἰπὼν «οὐκ εἰμι ἐγὼ ὁ Χριστὸς κτλ» καὶ «ἐγὼ βαπτίζω ἐν ὕδατι μέσος δὲ ὑμῶν ἔστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε, αὐτὸς ἐστὶν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγονε» κτλ· ἐνταῦθα καὶ τῷ δακτύλῳ αὐτὸν τοῖς λαοῖς ὑπέδειξεν εἰπὼν: «Ἴδε ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»· καὶ ἐνταῦθα σφραγίδα πάσης τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας ἐπέθηκεν εἰπὼν· «κἀγὼ ἑώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ»· τοιούτου ὄντος τοῦ τόπου τούτου, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ Ἱερωνύμου πολλοὶ τῶν εὐλαβῶν Χριστιανῶν ἐκοπίαζον ἐλθεῖν καὶ ἕως ὧδε λουσθῆναι ἅπαξ καὶ ἐντρυφῆσαι τῇ τούτου χάριτι καὶ ἀγιότητι».

Ἡ μονὴ διασώζεται καὶ πέραν οὐ μόνον τοῦ 1620, ὅτε, ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω μονάζει ἐν αὐτῇ ἐπὶ τινὰ καιρὸν πρὶν ἢ πατριαρχεῦσῃ καὶ ὁ ἀείμνηστος ἐν Πατριαρχαῖς Παῖσιος, ἀλλὰ καὶ πέραν τοῦ 1714, ὅτε προϊστάμενος αὐτῆς κατὰ τοὺς χειρογράφους ἡμῶν κώδικας ἀναφέρεται ὁ ἱερομόναχος Γαβριήλ. Ἀπὸ τοῦ 1750—1800 ἐν τῇ μονῇ καὶ τοῖς πέριξ αὐτῆς τὰς διατριβὰς ποιεῖται καὶ ὁ ἐξ Ἑλασσῶνος μοναχὸς Παρθένιος τὸν ἱατρὸν καὶ τὸν ὀπλοποιὸν ἐπαγγελλόμενος μεταξὺ τῶν Βεδουϊνῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν πέραν τοῦ Ἰορδάνου καὶ μεγάλην παρ' αὐτοῖς χαίρων ὑπόληψιν τυχὼν μάλιστα καὶ τῆς ἰδιαίτερας εὐνοίας, ἵνα μετ' αὐτῶν ἐπισκεφθῇ καὶ τὴν ἱερὰν τῶν Μωαμεθανῶν πόλιν Μέκκαν ὡς ἀφηγεῖται ἡμῖν τοῦτο ὁ ἴδιος ἐν τῷ λίαν παραδόξῳ καὶ ἀνεκδότῳ ἔτι αὐτοῦ Ὀδοιπορικῷ.

Κατὰ τὰ ἔτη 1780—90, τὸ πλεῖστον τῆς μονῆς ἀνωτέρα διαταγῇ ἀνατρέπεται διὰ πυρίτιδος, ἵνα μὴ χρησιμεύῃ ὡς

καταφύγιον τῶν Βεδουϊνῶν ληστῶν. Σημειωτέον ὅμως ὅτι ἡ μονὴ οὐδέποτε ὀλοσχερῶς ἐγκατελείφθη ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος, διότι τὴν μὲν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων οἱ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγίου Σάββα¹ πατέρες εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι τοὺς καθ' ὁδὸν κινδύνους κατήρχοντο κατ' ἔτος μετὰ τῶν ἐκ τοῦ χωρίου Τάϊπε Ὁρθοδόξων χριστιανῶν, ἔνθα ἐν μὲν τῷ ἱερῷ Ἰορδάνῃ κατὰ τε τὴν παραμονὴν καὶ τὴν νύκτα τῶν Θεοφανείων ἐτέλουν τὴν θείαν μυσταγωγίαν σὺν τῷ μικρῷ καὶ μεγάλῳ ἁγιασμῷ, τὴν δ' ἐβδόμην τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου, ὅτε συμπίπτει ἡ τοῦ Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου μνήμη, ἐτέλουν τὴν θείαν μυσταγωγίαν ἐν τῷ ναῷ τῆς μονῆς. Τοῦτ' αὐτὸ ἔπραττον κατ' ἔτος καὶ οἱ ἡμέτεροι προσκυνηταί, οἵτινες ὅλοι ὁμοῦ τὸ πάλαι μὲν κατὰ τὴν τρίτην τῆς Διακαινησίμου, βραδύτερον δὲ κατὰ τὴν Μεγάλην Δευτέραν συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ δραγουμάνου (διερμηνέως) τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ, ὑπὸ δύο πνευματικῶν προβεβηκυίας ἡλικίας καὶ τῆς ἀναλόγου στρατιωτικῆς δυνάμεως κατείρχοντο εἰς Ἰορδάνην. Σήμερον, ὅτε ὑπάρχει πλήρης ἀσφάλεια, ἕκαστος τῶν προσκυνητῶν κατέρχεται εἰς Ἰορδάνην ὁπότεν θέλῃ, ὅπερ ἡγοῦμαι ἐν μέρει ἄτοπον.

Ἡ μονὴ διατελεῖ ἐν ἐρειπίοις καὶ ἐγκαταλελειμμένη μέχρι τοῦ ἔτους 1873, ὅτε Κυβερνητικῇ συγκατανεύσει βασιζομένη ἐπὶ τοῦ ἰδιοκτητικοῦ δικαιώματος, ὅπερ συνεπῆγεν ἡ ἐπὶ τῆς μονῆς διηνεκῆς κατοχὴ τῆς Ἱ. ἡμῶν Ἀδελφότητος, ἦν διεβεβαίουν καὶ οἱ τὰ πέριξ τῆς μονῆς οἰκοῦντες Βεδουῖνοι ὅτι ἔκπαλαι τῇ Ἱερᾷ ἡμῶν Ἀδελφότητι ἀνῆκεν αὕτη καὶ ὅτι οὐδέποτε ἐπὶ μακρὰ χρονικὰ διαστήματα ἀφήκαμεν αὐτὴν νὰ περιέλθῃ εἰς χεῖρας ἄλλων, ἐγκαθίσταται μονίμως καὶ πρῶτος ἐν αὐτῇ ὁ ἐκ τῶν ἐπιζώντων ἀδελφῶν τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ καὶ εἰς τὴν τάξιν τῶν μοναχῶν ἀνήκων Μάξιμος Μειμαράκης ὁ ἐξ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης καταγόμενος.

Ὁ καλὸς πατὴρ Μάξιμος ἐπικεικῶς καὶ εὐλαβῶς φερόμενος τοῖς περιοίκοις Βεδουῖνοις βαθμηδὸν καὶ κατ' ὀλίγον ἐλκύει τὸν σεβασμὸν καὶ τὴν ἀγάπην αὐτῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ πείθονται

¹ Ἡ μονὴ τοῦ ἁγίου Σάββα, ὅτε ἀπῆλανε σχετικῆς τιнос ἡσυχίας, συνετήρη τακτικῶς ἐν ταῖς παρακειμέναις τῇ μονῇ τοῦ Προδρόμου ὄχθαις τοῦ Ἰορδάνου δύο ἀλιεῖς μοναχοὺς, ἵνα ἀλιεύωσι χάριν τῆς μονῆς.

οὗτοι, ἵνα ὀριστικῶς ἀπομακρυνθῶσι τῆς μονῆς καὶ παύσωσι πράγματα αὐτῷ παρέχοντες. Οὗτος πρῶτος ἤρξατο ἐξημερῶν τὸν τόπον καὶ τὴν μονὴν ἀνακαινίζων. Τὸν πατέρα Μάξιμον, βαρέως ἀσθενήσαντα καὶ ἀνελθόντα πρὸς ἀνάρρωσιν εἰς τὴν ἀγίαν Πόλιν, κελεύσει πατριαρχικῇ διαδέχεται ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ τῆς μονῆς ἐν ἔτει 1873 ὁ ἐκ Σιγῆς καταγόμενος ἀρχιμανδρίτης Συμεὼν Παναγιώτου, εὐσεβὴς καὶ ἐνάρετος κληρικός.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1885 ὁ τοὺς οἶακας τότε τῆς τῶν Ἱεροσολύμων Ἐκκλησίας διϊθύνων καὶ νῦν ἐν Χάλκῃ ἐφησυχάζων γεραρὸς Πατριάρχης Νικόδημος, λίαν προσηκόντως ἐκτιμήσας τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ ἐπίκαιρον τῆς μονῆς, πλὴν τῆς μεγάλης αὐτῆς ἀγιότητος, βουλὴν ἀρίστην ἐβουλεύσατο μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν ἀγίας καὶ ἱερᾶς Συνόδου, ἵνα ἐκ βάθρων ταῖς τοῦ Ἱεροῦ ἡμῶν Κοινοῦ δαπάναις ἀνεγείρῃ τὴν βασιλικὴν ταύτην μονήν.

Δοθειςὼν τῶν ἀπαιτουμένων ἐξηγήσεων περὶ ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς εἰς τὴν Σ. Αὐτοκρατορικὴν ἡμῶν Κυβέρνησιν ὑπὸ τοῦ τότε χρεὴ συμβούλου ἐκτελοῦντος παρὰ τῷ Μ. Π. Νικοδήμῳ ἐξοχωτάτου κ. Ἱπποκράτους Ταυλαρίου, ἠυδόκησεν ὁ σεπτὸς καὶ φιλόλαος ἡμῶν ἄναξ ΑΜΠΤΟΥΛ ΧΑΜΙΤ ΧΑΝ, ᾧ ὁ Ὑψιστος χαρίζειτο μακρὰς καὶ πανολβίους τὰς ἡμέρας, ἵνα δι' Αὐτοκρατορικοῦ φιορμανίου ἐπιτρέψῃ τὴν ἀνακαινίσιν τῆς διασήμεου καὶ βασιλικῆς αὐτῆς μονῆς.

Τὸ σχέδιον ἀνεγέρσεως τῆς μονῆς μετὰ τῆς ἐκκλησίας αὐτῆς ἐκπονεῖ ὁ εὐγενέστατος καὶ πολυῖδμων ἀρχιτέκτων τῆς Σ. ἡμῶν Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως κ. Γεώργιος Φραγκιᾶς ἐπὶ τῇ βάσει βεβαίως τοῦ ἀρχαίου τῆς μονῆς σχεδίου καὶ οὕτω ἐν ἔτει μὲν 1885 τίθεται ὁ θεμέλιος τῆς μονῆς λίθος, ἐν ἔτει δὲ 1888 τελοῦνται τὰ ἐγκαίνια αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Νικοδήμου, τῶν ἐξῆς ἐπισήμων γραμμάτων τεθέντων ἐν τῷ θεμελίῳ τῆς μονῆς λίθῳ.

«Τῇ 20ῇ Μαρτίου 1888 ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐκκλησίας τοῦ παρὰ τὸν Ἰορδάνην Ἱεροῦ μοναστηριοῦ τοῦ Τίμιου Προδρόμου σημειωθέντων ἐπὶ τοῦ χάρτου τοῦ τεθέντος ἐν τῇ κρυσταλλίνῳ φιάλῃ τῇ ἐν τῷ θεμελίῳ λίθῳ ἐγκελευσθείση τῶν ἐξῆς·

Πατριαρχεύοντος τῆς ἀγίας Πόλεως καὶ πάσης Παλαιστίνης Νικοδήμου, τοῦ Α΄.

Ἐνεκαίνισθη ὁ θεῖος οὗτος ναὸς τῆς Βασιλικῆς Πατριαρχικῆς καὶ Σταυροπηγιακῆς Ἱερᾶς μονῆς τῆς σεμνυνομένης ἐπ' ὀνόματι τῆς ἀγίας Τριάδος ἡ τοῦ ἀγίου Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ ἐν Ἰορδάνῃ, ἀπάσης τῆς Ἱερᾶς ταύτης μονῆς ἐκ βάθρων ἀνοικοδομηθείσης ἰδίᾳ δαπάνῃ τοῦ αὐτοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου.

Μηνί Μαρτίῳ εἰκοστῇ.

Ἐτει σωτηρίῳ χιλιοστῷ ὀκτακοσιοστῷ ὀγδοηκοστῷ ὀγδόῳ».

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνωφλίου τῆς θύρας τῆς ἐκκλησίας εὔρηται ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή.

«Ἀνεκαίνισθη τὸ τέταρτον ἡ ἱερὰ αὕτη μονὴ τῆς ἀγίας Τριάδος τοῦ Τίμιου Προδρόμου ἡ ἐν Ἰορδάνῃ δι' ἐξόδων καὶ δαπάνης τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων Νικοδήμου τοῦ Α΄ ἐν ἔτει σωτηρίῳ αὐπζ'».

Σημειωτέον ὅτι βραδύτερον βλαβείσης τῆς ἐν τῇ μονῇ ἀρχαίας δεξαμενῆς ὁ πολυσέβαστος ἡμῶν γέρων Σκευοφύλαξ Εὐθύμιος ἰδίαις δαπάναις ἀνεκαίνισεν αὐτήν. Οὕτως ἔχουσι τὰ κατὰ τὴν ἀνέγερσιν τῆς Ἱ. ταύτης Μονῆς ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν.

Τὸν Ἀρχιμανδρίτην Συμεὼν διεδέξατο ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Παχώμιος. Οὗτος πολλὰ ἐμόχθησε καὶ ἐδαπάνησεν εἰς κατασκευὴν ὑδραυλικῶν ἔργων καὶ φυτεῖαν γαιῶν περὶ τὸν Ἰορδάνην, ὧν ἡ ἐπιτυχία ἦν ἀμφίβολος. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ ὁ Ἰορδάνης εἶδεν εἰς τὰς ἐλικοειδεῖς καὶ ἀγκυλοστρόφους αὐτοῦ ροὰς τὸ πρῶτον μικρὸν ἀτμόπλοιον, ὅπερ οὗτος κατεσκεύασε καὶ ἐπὶ διετίαν καὶ πλεόν ἐξηκολούθει πλέων τὴν Ν. Θάλασσαν καὶ μετακομίζων ἐφόδια εἰς Μέζρσαν, ὁπόθεν μετεφέροντο εἰς Κοράκιον. Πρῶτος οὗτος μετ' ἐμοῦ ἐμερίμνησε περὶ τῆς διαφυλάξεως τῶν πέτρων τοῦ Ἰορδάνου ἐρειπίων τῶν κειμένων ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ ἅτινα μετὰ τῶν ἐντεῦθεν ἐν συνόλῳ ἐκάλει Βηθαβαρά, ἅπερ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν βραδύτερον ἐβεβαίωσε καὶ ὁ τῆς Μαδηβᾶς γεωγραφικὸς χάρτης. Τὸν Ἀρχιμ. Παχώμιον διεδέξατο ἐν τῇ ἡγουμενείᾳ κατὰ τὸν Νοέμβριον τοῦ 1900 ὁ Ἀρχιμ. Γρηγόριος Λαζάρου κληρικὸς ἐναρετώτατος. Οὗτος ἰδίῳις μὲν ἀναλώμασιν ἐξωγράφησε τὰ ἔνδον τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος τῆς μονῆς δωμάτια ὠκοδόμησεν.

Ὑπελείπετο δὲ ἡ τῆς ὁροφῆς αὐτῶν μόνον ἐπιδιώρθωσις, ὅτε σωθείσης τῆς προθεσμίας αὐτοῦ συνοδικῇ καὶ πατριαρχικῇ ἀποφάσει ἀντικαθίσταται ὑπὸ τοῦ ἐκ Θειατέρων καταγομένου Ἀρχιμ. Εὐδώρου Μαυρομιχάλη, ἐκ τῆς φιλοτιμίας καὶ δραστηριότητος τοῦ ὁποίου ἡ μονὴ τοῦ τιμίου Προδρόμου πολλὰ δύναται νὰ ἐλπίζῃ. Ἐν τῇ μονῇ ὡς τὸ πάλαι οὕτω καὶ νῦν ἀποβαίνει ἀδύνατος ἡ διαμονὴ πολλῶν Πατέρων, διότι οἱ ἐν αὐτῇ μονάζοντες ἀδυνατοῦσι νὰ ἀπολαύωσι τῆς προσηκούσης ἡσυχίας, ἣν ἀπαιτεῖ παρ' ἡμῖν ὁ μοναχικὸς βίος. Οἱ τὸ πάλαι ὅμως ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ κατορθώσαντες νὰ μονάσωσι διηγόν αὐστηρότατον μοναχικὸν βίον καὶ διεκρίνοντο ἐπὶ ἀπαραμίλλῳ εὐσεβείᾳ, ἀγιότητι καὶ σεμνότητι βίου.

Ἀνασκοποῦντες τὰ μέχρι τοῦδε εἰρημένα ἐξάγομεν ἐκ τῶν ἀρχαίων Ὀδοιπορικῶν ὅτι τὰ παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ Ἰορδάνου ἀρχαῖα οἰκοδομήματα δύνανται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς δυὸ· εἰς οἰκοδομήματα πέραν τοῦ Ἰορδάνου καὶ εἰς οἰκοδομήματα ἐντεῦθεν αὐτοῦ. Καὶ ἐκ τῶν ἐντεῦθεν μὲν τοῦ Ἰορδάνου παρὰ τὸ χεῖλος αὐτοῦ κειμένων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων σήμερον οὐδὲν ἵχνος σῴζεται, πλην τῆς μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου, τῶν μωσαϊκῶν τοῦ ὄρους Ἑρμονιείμ καὶ ἐνίων ἐρειπίων πρὸς νότον τῆς μονῆς κειμένων. Ἀπέχουσι δὲ ταῦτα πάντα τοῦ Ἰορδάνου νῦν πλέον τῶν 500-600 μέτρων. Φαίνεται δ' ὅτι ἐπειδὴ ἡ δυτικὴ ὄχθη τοῦ Ἰορδάνου ἦν χθαμαλωτέρα τῆς ἀνατολικῆς, τὰ ἐπ' αὐτὴν ἐρείπια ἢ ἐκάλυψεν ἢ συμπαρέσυρεν οὗτος ἢ ἐπειδὴ ἡ ὄχθη αὕτη πλεῖον ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐσυχνάζετο λίαν ἐνῶρις καὶ παντελῶς ὑπέκυψαν τὰ ἐρείπια ταῦτα εἰς τὴν ἐπήρειαν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ἐπιδρομῶν.¹ Ἐν ᾧ τοῦναντίον, ἐπειδὴ ἡ ἀνατολικὴ ὄχθη ἦτοι ἡ πέραν εἶνε ὑψηλοτέρα καὶ ἐπομένως ὀλιγώτερον τῆς δυτικῆς ὑποκειμένη εἰς τὴν ὁρμὴν τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ καὶ μᾶλλον ἀστιβῆς ἀνθρώπων, τὰ ἀρχαῖα ἐπ' αὐτὴν ἐρείπια ἀφ' οὗ ὑπέστησαν τὴν ἐπήρειαν τῆς φύσεως καὶ τῶν ἀνθρώπων ὁ Ἰερὸς

¹ Ἄν ὑποτεθῇ ὅτι ὁ Ἰορδάνης μετέλλαξε διεύθυνσιν ἥτοι κοίτην, δέον τὰ τῆς δυτικῆς ὄχθης αὐτοῦ κείμενα ἀρχαῖα ἐρείπια νὰ ἀναζητηθῶσιν πέραν τῆς σημερινῆς αὐτοῦ ροῆς.

Ιορδάνης ἐπέχωσεν αὐτὰ διὰ τῆς ἰλύος του, ἐπιφυλάξας τὰς βάσεις αὐτῶν σχεδὸν ἀκεραίας ἄχρις ἡμῶν, ὅθεν καὶ ἐπὶ τούτῳ τὰς μεγίστας αὐτῷ ὁμολογοῦμεν χάριτας. Καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν ταύτην ὄχθην τοῦ Ιορδάνου ἄχρι τοῦ νῦν τρία ἀρχαῖα οἰκοδομήματα διακρίνονται. Καὶ ἓν μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπέχον ὀλιγώτερον τῆς ἡμισείας ὥρας τοῦ Ιορδάνου κεῖται εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ χειμάρρου Ἀῖν Καράρ ἐγγύτατα τῆς δαψιλεστάτης αὐτοῦ πηγῆς ἐπὶ κωνοειδοῦς λοφίσκου πλήρους μουσαϊκῶν καὶ ὅπερ ἐρείπιον μετὰ τῶν ἐπομένων δυὸ ἄλλων ταυτίζω μὲ τὸν Σαπσαφάν τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς ἢ τὸ σπήλαιον Ἰωάννου τοῦ βαπτιστοῦ κατὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Μόσχον. Τοῦ ἐρείπιου τούτου διακρίνονται ἔτι ἵχνη τινὰ οἷον εἰς μαρμάρινος οὐδός, δεξαμεναὶ τινες καὶ ἓν ὑδραγωγεῖον καταλήγον εἰς τὰ παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ Ιορδάνου ἐρείπια.

Τὸ δὲ δεύτερον οἰκοδόμημα σχῆμα παραλληλογράμμου ἔχον ἀπέχει τοῦ Ιορδάνου 12 περίπου λεπτὰ καὶ κεῖται ἐν ἀπόπτῳ μέρει πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ χειμάρρου Ἀῖν Καράρ ἅμα τῇ ἀρχῇ αὐτοῦ, ἀπρόσβλητον ὅλως τῶν πλημμυρῶν τοῦ ποταμοῦ. Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο, τὸ ἐκ μεγάλων λαξευτῶν λίθων συνιστάμενον ἦν ἢ ξενὼν τις διὰ τοὺς προσερχομένους κατὰ τὰς ἐορτὰς τῶν Θεοφανείων προσκυνητὰς ἢ ἀρχαῖα τις σκῆτη.

Τὸ τρίτον οἰκοδόμημα τὸ καὶ σπουδαιότερον, ἀγιώτερον καὶ σεμνότερον πάντων κατὰ τοὺς θείους καὶ ἱεροὺς εὐαγγελιστὰς ἐστὶ τὸ κείμενον ἐγγὺς Ιορδάνου καὶ εἰς ἀπόστασιν 150 ἀπ' αὐτοῦ περίπου μέτρων. Ἐκάλεσα τοῦτο ἀγιώτατον καὶ σεμνότατον πάντων, διότι ἐν τῷ μέρει τούτῳ ἀδιστάκτως φρονῶ ὅτι συνεκεντρώθησαν ἅπασαι αἱ τῆς ἀρχαιότητος παραδόσεις ὅτι ἐβαπτίσθη ὁ Κύριος ἡμῶν.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο ἢ κάλλιον εἰπεῖν τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα τὰ ἐκ παλαιάτων χρόνων ἀνήκοντα τῇ Ἱερᾷ ἡμῶν Ἀδελφότητι ὡς ἀναπόσπαστα πάντοτε παραρτήματα διατελέσαντα, τῆς Ἱερᾶς Μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου κατὰ τὴν μαρτυρίαν τῶν πέριξ Βεδουϊνῶν καλοῦνται νῦν ὑφ' ἡμῶν Βηθαβαρᾶ συνωδὰ τῷ γεωγραφικῷ χάρτι τῆς Μαδηβᾶς. Τὰ ἐρείπια ταῦτα ἐκτείνονται ἐλικοειδῶς εἰς ἀπόστασιν 300 μέτρων καὶ πλεον ἐπὶ τοῦ χείλους ἀρχαίας τοῦ Ιορδάνου διώρυγος, ἣτις κατεσκευάσθη ἐπίτηδες, ἵνα οἱ ἐκ τῶν περάτων τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου προσερχόμενοι προσκυνηταὶ βαπτίζωνται ἢ καθ' ἃ λέγει ὁ Ἀντωνῖνος ἐπὶ τοῦ χείλους αὐτοῦ τοῦ Ιορδάνου, ὅστις ἐν πολλῶ μεταγενεστέροις χρόνοις, ὡς τινες διίσχυρίζονται, φαίνεται ὅτι

μετήλλαξε πορείαν. Οἱ μοναχοὶ ἁλιεῖς Βασίλειος καὶ Ἡσαΐας, ὁ μὲν Κεφαλλήν, ὁ δὲ Λαμιεύς, οἱ ἀπὸ χρόνων πολλῶν ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἀκητεύοντες καὶ ἁλιεύοντες καὶ οἱ κατορθώσαντες νὰ εἰσδύσωσιν εἰς τὰ πυκνὰ τοῦ Ἰορδάνου δάση καὶ ἔλη καὶ νὰ παρακολουθήσωσι τὴν δῆθεν ἀρχαίαν τοῦ Ἰορδάνου διεύθυνσιν μ' ἐπληροφόρησαν ὅτι πράγματι ὁ Ἰορδάνης μετήλλαξε διεύθυνσιν: καὶ ὅτι τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος σωζόμενα ἐρείπια κεῖνται ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ χείλους. Ἐγὼ δ' ἀδυνατῶ νὰ ἐκφέρω γνώμην ἐφ' ὅσον δὲν ἀποφανθῇ εἰδικὸς τις γεωλόγος ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐφ' ὅσον δὲν ἀνακαλυφθῶσι καὶ ἕτερα ἐρείπια ἀπέναντι τῶν σημερινῶν, ἥτοι ἐπὶ τῆς ἐτέρας ὁχθῆς τοῦ Ἰορδάνου τῆς δυτικῆς, διότι πιθανὸν κατὰ τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων μέρος τῶν ὑδάτων τοῦ Ἰορδάνου νὰ διωχετεύετο εἰς διώρυγα, ἣν ἐκάλουν καὶ ταύτην κοινῶς Ἰορδάνην. Ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ἐρειπίων τινὰ μὲν συνάδουσι πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίνου, Ἀρκούλφου καὶ Οὐΐλλιβάλδου περιγραφόμενα ὡς λ.χ. τὰ τετράπλευρα θολωτά, αἱ καμάραι καὶ μαρμάρινοι κλίμακες τοῦ Ἀντωνίνου, ὧν τινες ἐσχάτως ὑπ' ἐμοῦ ἀνεκαλύφθησαν ἀνέπαφοι, τινὰ ἐξ αὐτῶν οὐδόλως καὶ μνημονεύονται. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ προχείρων ὑπ' ἐμοῦ γενομένων ἀνασκαφῶν, ἐγένοντο ἀπὸ σκοποῦ παρανάλωμα τοῦ πυρός. Αἱ στέγαι αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἦσαν κατασκευασμέναι ἐκ διαφόρων μετάλλων, διότι εἰς βάθος ἐνὸς μέτρου καὶ πλέον εὔρηνται εἰς στρώματα ὄγκοι διαφόρου μεγέθους ἐκ σιδήρου καὶ μόλυβδου συνιστάμενοι. Μαρμάρινοι κίονες τεθλασμένοι, κιονόκρανα κορινθιακοῦ ρυθμοῦ ἐκ λευκοτάτου μαρμάρου, συνήθη μουσαϊκά καὶ μαρμάρινα τοιαῦτα δι' ὧν ἦσαν ἐστρωμένα τὰ δάπεδα, μαρτυροῦσι τὴν πάλαι λαμπρότητα τῶν οἰκοδομημάτων τούτων.

Μικρὰ τις ὀρειχάλκινος λεκάνη εὐρεθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀρχιμ. Γρηγορίου φέρει περὶ τὴν στεφάνην αὐτῆς τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν:
†ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΥΠΕΡ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΤΙΛΗΨΕΩΣ
ΜΕΝΑΔΙΑΣ ΚΛΕΩΠΑΤΡΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑΣ ΜΟΝΑΣΤΡΙΩΝ
ΑΜΗΝ†

Ὡσαύτως καὶ ἀναθηματικὴ τις στήλη ἑνὸς μέτρου μῆκος ἔχουσα καὶ σχηματίζουσα εἰς τὸ ἄκρον αὐτῆς στρογγυλὸν κωνοειδῆ ὄγκον ἔχει ἐπὶ τούτου ἐκτετυπωμένον μετάλλινον σταυρὸν μετὰ τῆς ἐξῆς ἐπιγραφῆς:

Φαίνεται δ' ὅτι ἡ ἀναθηματικὴ αὕτη στήλη ἐγένετο ὅτε ὁ Πατρίκιος ἐκάρῃ μοναχός.

Ἡ σκαπάνη καὶ μόνη δύναται νὰ δια φωτίσῃ ἡμᾶς πῶς εἶχον τὸ πάλαι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα. Ὁ σεπτὸς ἡμῶν πρωθιεράρχης Δαμιανὸς ἔσται μακαριστὸς ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς ἱστορίᾳ τῶν Προσκυνημάτων διὰ τὸν ἔνθεον ζῆλον, ὃν ἐπεδείξατο περὶ τὴν ἐξασφάλισιν καὶ ἀνάκτησιν τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου. Διότι τῇ κελεύσει αὐτοῦ οὐ μόνον δωμάτια τινα εὐπρεπῇ ἀνηγέρθησαν ἐπὶ τοῦ χώρου τούτου, ἀλλὰ καὶ μοναχοὶ τοῖς ἀρχαίοις κατὰ τὴν ἀρετὴν ἀμιλλώμενοι ἐν τῷ μέρει τούτῳ διάγουσι, τὸν κανόνα τῆς μοναχικῆς πολιτείας οὔτε νυκτὸς οὔτε ἡμέρας διαλείποντες. Ἀλλὰ περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου χώρου ὡς καὶ περὶ τῆς βασιλικῆς καὶ σταυροπηγιακῆς μονῆς τοῦ Τ. Προδρόμου δεόν νὰ ληφθῇ σύντονος μέριμνα ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς ἡμῶν Ἀδελφότητος, διότι κατὰ τὸν Κύριλλον τῶν Ἱεροσολύμων «Ἀρχὴ τοῦ παντός τὸ ὕδωρ καὶ ἀρχὴ τῶν εὐαγγελίων ὁ Ἱερὸς Ἰορδάνης» Τοιαύτη ἐν συνόψει ἡ πάλαι καὶ νῦν ἱστορία τῆς μονῆς τοῦ Τιμίου Προδρόμου καὶ ἐπὶ τοῦ Τόπου τῆς βαπτίσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Μ. Ἀρχιδιάκονος Κλεόπας

**ΤΑ ΕΝ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΟΙΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΕΙΑ ΟΙΚΟΔΟΜΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ Ο ΓΟΛΓΟΘΑΣ ΕΠΙ ΜΩΣΑΪΚΟΥ ΤΟΥ Δ' ΑΙΩΝΟΣ¹**

Τοῦ ὅλου συμπλέγματος τῶν ἐπὶ τοῦ τόπου τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου οἰκοδομῶν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου, ὅπερ μὲν Εὐσέβιος καλεῖ κτίσμα,² ἡ δὲ Σιλβία, κατὰ γράμμα μεταφράζουσα τὴν λέξιν αὐτοῦ, *fabrica*,³ ἔχομεν δύο ἀντιστροφους περιγραφάς, ὧν ἡ μὲν πρώτη, εἰς αὐτὸν τὸν πατέρα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας ἀνήκουσα, ἄρχεται ἐκ δυσμῶν καὶ χωρεῖ πρὸς ἀνατολάς,⁴ ἡ δὲ ἑτέρα εἰς τὸν Εὐχέριον, ἄρχεται ἐξ ἀνατολῶν καὶ χωρεῖ πρὸς δυσμάς.⁵ Ἵνα ἐξηγηθῇ διατὶ ὁ Εὐσέβιος ἄρχεται τῆς περιγραφῆς τοῦ ὅλου Ναοῦ ἀπὸ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως καὶ λήγει εἰς τὴν παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς ἀγορᾶς κυρίαν αὐτοῦ εἴσοδον δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψει, ὅτι τὴν ἀντίστροφον αὐτοῦ περιγραφὴν ταύτην ἐξαρθᾶ πάντως ἐκ τῶν ιδιοτήτων τοῦ σχεδίου τῶν ἰδιαιτέρων μερῶν τοῦ ὅλου κτίσματος, οὐχὶ δ' ἐξ ἀπλῆς ἰδιοτροπίας, διότι, ὡς ἀποδεικνύουσι νεώτεραι ἐργασίαι, τὸ ὅλον σχέδιον ἐξειλίσσετο ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.⁶ Ἀλλὰ καὶ ὁ Εὐχέριος ἀρχόμενος τῆς περιγραφῆς τοῦ Ναοῦ ἐξ ἀνατολῶν δικαιολογεῖ ἑαυτὸν λέγων ὅτι τοῦτο πράττει «pro conditione platearum», αἵτινες ἐξετείνοντο πρὸ τῆς Βασιλικῆς.⁷ Εἶν' ἀληθές ὅτι ἡ

¹ Ὁρα προηγούμενον τεῦχος σελ. 145.

² Vit. Constant. c. 31.

³ Πομιαλόβσκη, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 242.

⁴ Vit. Constant. c. 33-39.

⁵ Tobler Itiner. Hierosol p. 52

⁶ Ἀηνάλωφ, Ἡ διάταξις τῶν κυρ. οἰκοδ. σ. 58

⁷ Tobler ἐνθ. ἀνωτ. σ. 52.

Εὐσεβίου, ἐκ πρώτης ὄψεως πολὺ τὸ γριφῶδες περιέχουσα, ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς δυσαρίθμητον ποικιλίαν γνωμῶν καὶ εἰκασιῶν περὶ τοῦ ὅλου Κωνσταντινείου Ναοῦ, αἵτινες καὶ ἐφηρμόσθησαν ἐπ' ἀναλόγου πληθώρας σχεδίων,¹ οὐχ ἥττον ἐξ ὅλων τῶν ἀποσφωζομένων περιγραφῶν αὕτη μόνη παραμένει ἢ τὰς περισσοτέρας λεπτομερείας παρέχουσα, διὸ καὶ πᾶσα σχετικὴ ἐργασία ἐπ' αὐτῆς πρωτίστως δεόν νὰ στηριχθῇ. Ἄν δὲ αἱ ἐπὶ τινων κυρίων σημείων τοῦ συμπλέγματος τοῦ ὅλου Ναοῦ ἀποσιωπήσεις ἢ μᾶλλον ἐκούσiai² παραδρομαὶ τοῦ Εὐσεβίου ἠδύναντο καὶ πρότερον ν' ἀναπληρωθῶσιν ἔστω καὶ διὰ μὴ ἐπακριβῶς ἐκφραζομένων πληροφοριῶν ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως ὅμως τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Σιλβίας παρέχεται ἤδη ἡμῖν ἢ κλείς τῆς ἐπιλύσεως τῶν σκοτεινότητων τοῦ Εὐσεβίου καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτῶν θέσιν. Οὕτω δὲ ἀναιροῦνται πολλὰ τῶν περὶ τοῦ Κωνσταντινείου ναοῦ γνωμῶν καὶ δὴ ἡ θέλουσα νὰ περικλείσῃ ἅπαντα τὰ συναποτελοῦντα αὐτὸν τμήματα ἐν ἐνί

¹ Ἴδου τινα τῶν προχείρων ἡμῖν ἔργων ποικίλλοντα κατὰ τὰς γνώμας καὶ τὰ σχέδια: Les Eglises de la Terre Sainte, par le comte Melchior de Vogüé, p. 118 148, Paris 1860. — Mislin, Die heiligen Arte p. 251 καὶ ἐξ. Wien 1860. — G. Williams, The holy city vol. II p. 241 — 256 καὶ 288 — 9, London 1849. — Dr. Sepp, Jerusalem und das heilige Land, p. 319 — 332, Schaffhausen 1863. — Tobler, Golgotha, Bern 1851. — Bourassé, Les plus belles églises du monde p. 25-26, Tours 1875. — Guérin, La Terre Sainte etc. Paris 1882 καὶ Jerusalem etc. Paris 1889. — C. Sehk, Die zweite Mauer Jerusalem und die Bauten Constantins am heiligen Grabe (ἐν Zeitschrift des Deuts. Palaestina Vereins, B. VIII, II. 4. Leipsig 1883 — Dom. F. Cabrole, Les églises de Jérusalem, la discipline etc. au IV siècle p. 3 — 18 Paris 1895. — Germer Durand, La Basilique de Constantin an St. Sépulcre (ἐν Echos d' Orient t. 1. Avril 1898 p. 204-209 καὶ ἑτέραν μελέτην ἐν Revue Biblique ἔτ. 1896. — G. Quénad, La Basilique du Sainte Sépulcre (ἐν Echos d' Orient t. VI, 1903. p. 334 — 366). Εἰς ταῦτα προσθετέον τὰ προμνησθέντα ἔργα τοῦ πατρὸς Cré, Κονδακῶφ καὶ δὴ τὴν μονογραφίαν τοῦ κ. Ἀηνάλωφ: Ἡ διάταξις τῶν κυρίων οἰκοδομῶν κλπ., ἥτις καθ' ἡμᾶς εἶνε ἐργασία ἀκριβεστάτη καὶ πολλῆς σημασίας. Ὁ ὑπομνηματιστὴς ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Πατρολογία Migne Κατηχήσεων τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Dom Touttée παρέχει ἐπίσης ἱκανὰς εἰ καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀκριβεῖς καὶ εὐστόχους πληροφορίας καὶ γνώμας ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος (τ. XXXIII). Πολλῆς προσοχῆς δὲν δύναται ὡσαύτως ν' ἀξιωθῇ ἡ ὑπὸ A. Thierry περιγραφή τοῦ Ναοῦ ἐν τῷ περὶ Ἱερωνύμου ἔργῳ αὐτοῦ (σ. 161-165 μετφρ. Ν. Σταματιάδου, Σάμος 1893). Ἔργον ἄξιον προσοχῆς ἄλλον διὰ τὸν ὄγκον αὐτοῦ εἶνε ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων τὸ τοῦ Ciampini, De sacris aedificiis a Constantino Magno constructis, Roma 1783, ὡς καὶ τὸ τοῦ Quaresmius δίτομον Terrae Sanctae Elucidatio, Venetiis 1881, ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὰς εἰς τὴν ὑπὸ πολλῶν διατύπωσιν οὐκ ὀλίγων ἐσφαλμένων γνωμῶν.

² Λέγομεν ἐκούσiai, διότι, ὡς ὀρθῶς τινες παρατήρησαν, ὁ Εὐσέβιος γράφων διὰ τοὺς συγχρόνους αὐτοῦ, περιττὸν ἔκρινε νὰ ἐνδιατρίψῃ εἰς λεπτομερείας ἐν τῇ περιγραφῇ αὐτοῦ, ἥτις διὰ τῆς ζωηρότητος καὶ δυνάμεως, ἣν ἠρῶετο ἐκ τῆς λακωνικότητος, ἀπεσκοπεῖ μᾶλλον εἰς τὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀριστουργήματος πρόκλησιν τῶν χριστιανῶν. Ἴδε Κονδακῶφ, ἐνθ' ἄνωτ. σ. 144 καὶ ἐξ.

περιβόλῳ, συνεπῶς νὰ ὑπαγάγῃ καὶ ὑπὸ μίαν στέγην, ἣτις γνώμη, τὴν ἀρχὴν αὐτῆς λαβοῦσα ἀπὸ τοῦ Quaresmius, ἐπανελήφθη ὑπὸ τοῦ Vogüé, Mislin, Touttée καὶ ἄλλων.

Ἡμεῖς παρατρέχοντες τὰς ἄλλας λεπτομερείας περιοριζόμεθα ὑπὸ τοῦ ἀπασχολοῦντος ἡμᾶς μωσαϊκοῦ εἰς τὴν ἐξωτερικὴν μόνον μορφήν καὶ τὴν πρὸς ἀλλήλα σχέσιν τῶν συναποτελούντων τὸν Ναὸν κτιρίων.

Ὁ Εὐσέβιος ἐν ἀρχῇ τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ ὁμιλῶν περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου διακοσμήσεως τοῦ Παναγίου Μνήματος τοῦ Σωτῆρος οὐδὲν ἐν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ λεγομένοις ἀφίνει νὰ διῶδῃ τις περὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀνεγειρομένης ἐκκλησίας, διὸ καὶ ἐμορφώθη παρὰ τισιν ἡ γνώμη ὅτι ὁ διασκευασθεὶς καὶ περικοσμηθεὶς τάφος τοῦ Σωτῆρος, προσλαβὼν σχῆμα ναῖδριου στρογγυλοῦ ἢ πολυγωνικοῦ καὶ πυραμιδοειδοῦς, ἔκειτο ἐν ὑπαιθρίῳ χώρῳ περιβαλλομένῳ ἀπλῶς ἐκ τριῶν μερῶν ὑπὸ στοῶν συμφώνως πρὸς προγενέστερον καὶ σύγχρονον ἔθος τῆς ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Συνεπῶς, κατὰ τὴν γνώμην ταύτην, ὁ Εὐσέβιος ἀγνοεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου ὑπαρξίν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως. Ἀλλὰ παρεκτὸς τοῦ ὅτι ἡ μετ' ὀλίγας δεκαετηρίδας ὑπὸ τῶν προσκυνητῶν ὑποδεικνυομένη ἐκκλησία αὕτη ὑπ' οὐδενὸς ἄλλου ἀναφέρεται ἀνεγερθεῖσα ἢ ὑπὸ μόνου τοῦ Κωνσταντίνου, ἀφ' ἐτέρου παρετηρήθη,¹ ὅτι ἡ ἐν τῷ τίτλῳ (Ἐκφρασις οἰκοδομῆς τοῦ Παναγίου μνήματος) τῆς περιγραφῆς τοῦ Εὐσεβίου λέξις *οἰκοδομή*, *οἰκοδόμημα* δηλοῦσα, δὲν δύναται ν' ἀποδοθῇ εἰς μόνην τὴν κατεργασίαν τοῦ σπηλαίου καὶ τὸν καλλωπισμὸν αὐτοῦ, γνωστοῦ ἰόντος ἐξ ἄλλου ὅτι ἡ λέξις *μνῆμα* ἐσήμαινε συνήθως οὐχὶ τάφον ἀπλῶς, ἀλλ' ὀλόκληρον ἐπιτάφιον οἰκοδόμημα. Οἱ τὴν γνώμην ταύτην διατυποῦντες λέγουσιν, ὅτι ὁ Εὐσέβιος μνημονεύσας ἐν τῷ λδ', κεφαλαίῳ ἐκ τῆς κεφαλῆς τοῦ παντὸς τ.ε' τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως, μόνου τοῦ ἁγίου σπηλαίου, ὡς τοῦ *ἱεροῦ* αὐτῆς, καὶ μεταβὰς εἶτα εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ αἰθρίου καὶ τῆς Βασιλικῆς ἐπανέρχεται ἐν τῷ λη' κεφαλαίῳ εἰς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἀναστάσεως (*κεφάλαιον τοῦ παντὸς*), ἣν καὶ νοοῦσιν ὑπὸ τὸ *ἡμισφαίριον*.² Ἄν ἀποδεχθῶμεν τὴν γνώμην ταύτην, ἔχομεν καὶ παρ' αὐτῷ ἤδη τῷ πατρὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας

¹ Κονδακῶφ, ἐνθ. ἀνωτ. σ.148.

² Τούτων δ'ἀντίκρυ (τῶν τριῶν πυλῶν τῆς Βασιλικῆς τῶν πρὸς ἀνίσχοντα ἥλιον εὐ διακειμένων) τὸ κεφάλαιον τοῦ παντὸς ἡμισφαίριον ἦν, ἐπ' ἄκρου τοῦ βασιλείου (ναοῦ) ἐκτεταμένον· ὁ δὲ δυοκαίδεκα κίονες ἐστεφάνουν, τοῖς τοῦ Σωτῆρος Ἀπόστολοι ἰσάριθμοι, κρατήρσι μέγιστοι ἐξ ἀργύρου πεποιημένοις τὰς κορυφὰς κοσμοῦμενοι. De vit Const e, XXXVIII. Ἰδ. καὶ Κονδακῶφ Αὐτόθι σελίδα· 148. 152. 153, ἐνθα πλείονες ἐξηγήσεις. Τῆς γνώμης ταύτης, ἥς ἡ διερεύνησις ἐξέρχεται τῶν στενῶν ὁρίων τῆς παρουσίας πραγματείας, ἀντέχονται καὶ ὁ Sepp καὶ ὁ Vogüé ἐν τοῖς προὑποδεχθεῖσι συγγράμμασιν αὐτῶν.

μεγάλης ἀξίας περιγραφὴν τῆς ἐπὶ τοῦ Παναγίου μνήματος ἐκκλησίας, περὶ ἧς ὠρισμένας καὶ θετικὰς πληροφορίας λαμβάνομεν πλέον κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ δ' αἰῶνος διὰ τῆς Σιλβίας καὶ τοῦ Ἱερώνυμου. Οὕτω ὁ μὲν τελευταῖος ὑποδεικνύει ἡμῖν τὸν ἱερὸν Ἐπιφάνιον μετὰ τοῦ ἐπισκόπου Ἱεροσολύμων Ἰωάννου μεταβαίνοντας ἐκ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὴν τοῦ Γολγοθᾶ,¹ ἡ δὲ εὐλαβὴς προσκυνήτρια ἐν τῇ περιγραφῇ πάσης ἐορτῆς καὶ πάσης ἱερᾶς τελετῆς μνημονεύει τῆς Ἀναστάσεως, ἣν καὶ ὑποδεικνύει ὡς τόπον, ἐν ᾧ ἐτελοῦντο αἱ καθημεριναὶ λειτουργίαι καὶ τελεαί, τῆς λειτουργίας τῆς Κυριακῆς τελουμένης ἐν τῇ βασιλικῇ. Παριστᾷ δὲ τὸν ἐπίσκοπον μετὰ τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ λαοῦ μεταβαίνοντας συνήθως ἀπὸ τῆς βασιλικῆς εἰς τὴν Ἀνάστασιν² ἐνίστε ὅμως καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς ἐκείνην³ καὶ ἄλλοτε ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως εἰς τὸ «ad crucem» ἐν μιᾷ δὲ μόνη περιπτώσει ἐκ τῆς βασιλικῆς εἰς τὸ «post Crucem» καὶ ἐντεῦθεν εἰς τὴν Ἀνάστασιν.⁴

Ἐκ τούτων ὡς καὶ ἐξ ἄλλων ἔτι σαφεστέρων χωρίων τοῦ Ὀδοιπορικοῦ τῆς Σιλβίας⁵ καταφαίνεται ὅτι ἡ ὅλη fabrica τοῦ Κωνσταντίνου συνέκειτο ἐκ τριῶν διακεκριμένων ἀπ' ἀλλήλων ναῶν, ὧν τὸν μὲν ἐπὶ τοῦ Παναγίου Τάφου ἡ προσκυνήτρια καλεῖ Anastasis, τὴν δὲ πρὸς ἀνατολὰς ταύτης ἐκτεινομένην βασιλικὴν Ecclesia major καὶ Martyrium. Καὶ πάντοτε μὲν σχεδὸν προστίθησιν, ὅτι ἡ ἐκκλησία αὕτη est int Golgotha, εὐδελον ὅμως ὅτι δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ Γολγοθᾶς, ἀλλ' οἱ κατὰ τὸ βόρειον καὶ βορειοανατολικὸν μέρος ἐξομαλυνθέντες πρόποδες αὐτοῦ, διὸ καὶ ἀναγκαῖον θεωρεῖ ἡ Σιλβία νὰ καθορίζῃ τὴν

¹ Nonne cum de Anastasi pergeretis ad crucem, et ad eum omnis aetatis et sexus turba conflueret...» Contra Joan. Hierosol. Migne, Patrol. Lat t. XXIII p. 364. Σημειωτέον ὅτι ἔτη τινα πρότερον ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ἐν ταῖς Κατηχήσεσιν αὐτοῦ παρέχει ἡμῖν πολλάκις ἐνδείξεις περὶ τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως, ἣν σαφέστερον ὑποδεικνύει ἐν τῷ ἐξῆς χωρίῳ, ἐξ οὗ πληροφορούμεθα ὅτι τὰς ἀπὸ τῆς 19 καὶ ἐξῆς κατηχήσεις ἀπήγγειλεν ἐν αὐτῇ «Μετὰ δὲ τὴν ἀγίαν καὶ σωτήριον τοῦ Πάσχα ἡμέραν, ἀπὸ τῆς δεύτερας τῶν Σαββάτων εὐθὺς, καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐν ταῖς ἐξῆς τῆς ἐβδομάδος ἡμέραις μετὰ τὴν σύναξιν εἰς τὸν ἅγιον τῆς Ἀναστάσεως τόπον εἰσερχόμενοι, Κατηχήσεων ἄλλων ἀκούσεσθε, Θεοῦ θέλοντος.» Κατ. 18,33

² ἰδ. Duchesne ἐνθ. ἀνωτ. σ. 477. 479. 481. 482 καὶ πολλαχοῦ.

³ Cum autem mane factum fuerit procedit (ἐκ τῆς Ἀναστάσεως) omnis populus in ecclesia majore, id est ad Martyrium... praedicant presbyteri, postmodum episcopus» Αὐτ. σελ. 496.

⁴ Facta ergo missa Martyrii venit post Crucem... Facta ergo et quid ibi missa, itur dicam ad Anastase. Αὐτόθι σ. 488.

⁵ Nam quid dicam de ornatu fabricae ipsius, quam Constantinus sub praesentia matris suae, in quantum vires regni sui habuit, honoravit auro, musivo et marmore pretioso, tam ecclesiam majorem, quam Anastasi, vel ad Crucem, vel cetera loca sancta in Hierosolima?», Αὐτόθι. σ. 449. «Hic autem ipse ornatus est et ipsa compositio ... tam in ecclesia majore, quam ad Anastase, aut ad Crucem». Σελ. 493.

θέσιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης καὶ διὰ τῆς προσθήκης «post Crucem»¹ δηλοῦσα ὅτι ἐκτείνεται ἐκεῖθεν τῆς ἐπὶ τοῦ κυρίως Γολγοθᾶ Ἐκκλησίας (Crux). Ἐκ τῆς Peregrinatio μανθάνομεν, ὅτι ἡ Ἀνάστασις εἶχε τὰς ἰδιαιτέρας αὐτῆς εἰσόδους, πρὸς τίνα ὅμως σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἦσαν αὗται ἐστραμμέναι δὲν δηλοῦται.² Βραδύτερον πληροφορούμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου, ὅτι ἡ εἰς τὴν Ἀνάστασιν εἰσόδος ἐγένετο ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους,³ εὐνόητον ὅμως ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν παῖσαι αὐτῆς αἱ πύλαι νὰ κεῖνται πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τοσοῦτω μάλλον, ὅσω τὸ σχῆμα τῆς Ἀναστάσεως ἦν στρογγυλόν, ὡς πληροφορεῖ ἡμᾶς ὁ ἀνώνυμος συγγραφεὺς τοῦ Breviarius ὁ μόνος παρέχων τοιαύτην πληροφορίαν, διὰ τοῦτο δὲ καὶ πολύτιμον.⁴ Ἐαν δ' ὡς παρετήρησεν ὁ Vogüé, οἱ κατὰ τὸ 614 κυριεύσαντες τὰ Ἱεροσόλυμα Πέρσαι δὲν κατέστρεψαν ἐξ ὁλοκλήρου τὸν Ναὸν τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τὴν ὁρμὴν τοῦ πυρὸς διέφυγον ἔνια τῶν τμημάτων αὐτοῦ ἔστω καὶ ἐν καταστάσει ἐρειπίων,⁵ δυνάμεθα καὶ ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Μοδέστου ἀνεγερθέντος ναοῦ νὰ λάβωμεν ἰδέαν τινὰ τοῦ σχήματος καὶ σχεδίου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀναστάσεως, ἅτε ἐν τῇ ἀνοικοδομήσει τηρηθέντος τοῦ διασωζομένου σχεδίου τῶν Κωνσταντινείων οἰκοδομῶν. Ἐν τούτῳ κατέχομεν ἀνεκτίμητον ὁδηγὸν μετὰ σχεδιογραφήματος, τὸ ὑπὸ τοῦ Σκώτου Ἀδαμνάνου γραφὲν Ὁδοιπορικὸν τοῦ ἐπισκόπου τῶν Γαλλιῶν Ἀρκούλφου ἐπισκεφθέντος τοὺς ἁγίους τόπους τῷ 670 ἢ, κατ' ἄλλους, τῷ 680 καὶ ἐν πάσῃ τῇ δυνατῇ λεπτομερείᾳ περιγράψαντος τὸν ὅλον Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως.⁶

Κατὰ τὴν περιγραφὴν ταύτην ἡ ἐπὶ τοῦ παναγίου μνήματος ἐκκλησία ἦτο λίαν μεγάλη, ὅλη λιθίνη, θαυμασίως στρογγυλὴ πανταχόθεν, ἀνυψουμένη ἐπὶ τριῶν συγκεντρικῶν περιβολῶν ἀφ'esτώτων ἀπ' ἀλλήλων ὅσον τὸ πλάτος ὁδοῦ. Ἡ στέγη αὐτῆς ὑπεβαστάζετο ὑπὸ δώδεκα κολοσσιαίων λιθίνων κιόνων, ὁκτὼ δὲ πύλαι, ὧν τέσσαρες πρὸς τὸ βορειοανατολικὸν καὶ τέσσαρες πρὸς τὸ

¹ Et cum toto anno semper dominica die in ecclesia majore procedatur, id est quae in Golgotha est id est post Crucem. Duchesne αὐτ. σ. 478. — «Postmodum mane ... proceditur in ecclesia majore, quae appellatur Martyrio, quae est in Golgotha post Crucem» σ. 481. «Die ergo dominica ... proceditur... in ecclesia majore, quae appellatur Martyrium. Propterea autem Martyrium appellatur, quia in Golgotha est, id est post Crucem, ubi Dominus passus est, et ideo Martyrio». σ. 485-486.

² Nam singulis diebus, ante pullorum cantum, aperiuntur omnia hostia Anastasis, et descendent omnes monazantes et parthenae». Αὐτ. σ. 474 ἴδε καὶ σ. 476 477 καὶ ἀλλαχοῦ.

³ A parte occidentis intras in sanctam resurrectionem, ubi est Sepulcrum Domini». De Terra San. Tobler p. 63.

⁴ «Inde ad occidentem intras sanctam resurrectionem, ubi est Sepulcrum Domini, ubi ante ipsum est ille lapis, genus silicis. Supra ipsum est ecclesia in rotundo posita» Tobler, I cit. p. 58.

⁵ Les Eglises de la Terre Sainte p. 150.

⁶ Arculfi, Relatio de Locis Sanctis, ab Adamnano scripta. Tobler I. e p, 141, 202 καὶ 203-210.

νοτιοανατολικὸν αὐτῆς μέρος, ἤγον εἰς τὰ ἐντὸς τοὺς προσερχομένους. Ὅτι ἡ οὕτω περιγραφομένη ὑπὸ τοῦ Ἀρκούλφου ἐκκλησία τῆς Ἀναστάσεως ἀνταποκρίνεται γενικῶς πρὸς τὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κτισθεῖσαν ἀπόδειξις αἱ πρὸ τῆς ὑπὸ τῶν Περσῶν καταστροφῆς ἀναφανεῖσαι ἀναπαραστάσεις αὐτῆς ἐπὶ διαφόρων μνημείων.¹ Οὕτω ὁ εἰς τὸν Ε' αἰῶνα ἀναγόμενος χάρτης τῆς Μαδηβᾶς ἀριστερόθεν τοῦ ἐν τοῖς πρόσθεν ὑποδειχθέντος ἐπ' αὐτοῦ Γολγοθᾶ εἰκονίζει στρογγυλὸν οἰκοδόμημα μετ' ἐλαφρῶς χθαμαλοῦ θόλου, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο βεβαίως δύναται νὰ ᾖ ἢ ἡ Ἀνάστασις. Ὁ δὲ κ. Ἀηνάλωφ βεβαιοῖ, ὅτι συχνότατα ἀπαντᾶται παρεμφερὲς κυκλικὸν οἰκοδόμημα ἐπὶ τῶν χριστιανικῶν μνημείων τῆς ἐποχῆς ἐκείνης παριστῶν τοῦ Σωτῆρος τὸν Τάφον, πρὸς ὃν βαίνουνσιν αἱ μυροφόροι γυναῖκες, εἰς ἀπόδειξιν παραθέτει δύο φωτοτυπίας, ὧν ἡ μία διπτύχου ἐξ ἐλεφαντοστέου τοῦ Ε' αἰῶνος ἐκ τῆς ἐν Μιλάνῳ συλλογῆς Τριβούλτσι.² Τούτων οὕτως ἐχόντων δυνάμεθα μετὰ πεποιθήσεως ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ Κυρίου ἐκκλησίαν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἐν τῷ κυκλοτερεῖ κτιρίῳ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς ἀγίας Πουδεντιανῆς ὁρωμένην ἐκ τοῦ νοτιοδυτικοῦ καὶ παρουσιάζουσιν εἰς ἡμᾶς πέντε³ τῶν εἰσόδων αὐτῆς, ὧν αἱ τρεῖς ὑψοῦνται μεγαλοπρεπῶς ὑπὲρ τὰς ἄλλας δύο. Οὕτω δὲ οὐ μόνον τὰ συχνάκις ὑπὸ τῆς Σιλβίας ἀναφερόμενα «omnia hostia» τῆς Ἀναστάσεως ἐξηγοῦνται, ἀλλὰ καὶ εὐρίσκει πληρὴς δίκαιον ἡ γνώμη τῶν δεδομένων τὴν ὑπὸ τοῦ Μοδέστου ἀνοικοδομηθεῖσαν ἐκκλησίαν ὁμοίαν, ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως, πρὸς τὴν τοῦ Μ. Κωνσταντίνου. Δεκτοῦ γενομένου ὅτι τὸ στρογγυλὸν τοῦτο κτίριον τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς

¹ «...interrogavimus Arculfum praecipue de sepulcro Domini et ecclesia super illud constructa, cujus mihi formam in tabula cerata Arculfus ipse depinxit. Que utique valde grandis ecclesia, tota lapidea, mira rotunditate ex omni parte collocata est, e fundamentis in tribus consurgens parietibus, quibus unum culmen in altum elevatur, inter unumquemque parietem et alterum latum habens spatium vie; ...Hanc rotundam et summam ecclesiam supra memorata habentem altaria; ...duodecim mire magnitudinis lapidae sustentant columnae. Hec bis quaternales portas habet..., quatuor ad vulturnum spectant... alii vero quatuor ad eorum respiciunt». Ibid. p. 146. Ὅρα καὶ σχέδιον ἐν σελ. 149.

² Ὁ Γολγοθ. καὶ ὁ Σταυρὸς κτλ σ. 17.

³ Ὁ κ. Ἀηνάλωφ (αὐτ. σελ. 18) ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ βλέπει τέσσαρας μόνον εἰσόδους θέλων τελείως νὰ συμβιβάσῃ τὴν τοῦ Δ' αἰῶνος ἐκκλησίαν τῆς Ἀναστάσεως πρὸς τὴν περιγραφὴν τοῦ Ἀρκούλφου, ὁ δὲ πατήρ Cré μόνον τρεῖς, ἐνῶ καὶ ἡ ὑπ' αὐτοῦ παρατιθεμένη εἰκὼν (Terre Sente t. XVIII p 57 v p 72) δείκνυσι εὐκρινῶς πέντε εἰσόδους.

ἀγ. Πουδεντιανῆς ἐξεικονίζει τὴν Ἀνάστασιν, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι τὸ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποκρυπτόμενον ὀπισθεν αὐτῆς καὶ τοῦ λόφου τοῦ Γολγοθᾶ παραλληλόγραμμον κτίριον εἶνε τὸ Μαρτύριον ἢ ἡ *ecclesia major* τῆς Σιλβίας, ἥς διακρίνεται μὲν μέρος τῆς πλαγίας στοᾶς,¹ δὲν φαίνεται ὅμως οὔτε τὸ μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς Ἀναστάσεως αἶθριον, οὔτε ἡ δυτικὴ αὐτῆς πρόσοψις μετὰ τῶν τριῶν αὐτῆς πυλῶν² οὔτε ἡ ἀνατολικὴ αὐτῆς πρόσοψις μετὰ τῶν μεγαλοπρεπεστάτων προπυλαίων,³ ἅτινα λίαν εὐκρινῶς ἀπέδωκεν ἐπὶ τοῦ ἔργου αὐτοῦ ὁ συνθέτης τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς. Οὕτω λοιπὸν ἐπὶ τοῦ ρωμαϊκοῦ τούτου καλλιτεχνήματος ἂν εὐρίσκομεν τὸν ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου ἀνεγερθέντα ναὸν καὶ μάλιστα τοιοῦτον, οἷον περιέγραψαν ἡμῖν ἡ Σιλβία, ὁ Εὐχέριος καὶ ἄλλοι τοῦ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος προσκυνηταί, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν αὐτοτελῶν κτιρίων, τῆς βασιλικῆς ἢ Μαρτυρίου πρὸς ἀνατολὰς, τῆς Ἀναστάσεως πρὸς δυσμὰς καὶ τοῦ Γολγοθᾶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ πλαγίως, πρὸς τὰ δεξιὰ, ἐν τῷ συνδέοντι τὸ Μαρτύριον καὶ τὴν Ἀνάστασιν περιστόφῳ αἰθρίῳ κειμένου.

Εἰς λεπτομερεστέρους ἐπὶ τοῦ μουσειώματος καθορισμοὺς θέλων νὰ προβῇ ὁ κ. Ἀηνάλωφ ἐν τῇ σιγμοειδῇ στοᾷ, τῇ περιβαλλούσῃ τὸν ἐπὶ θρόνου καθήμενον Χριστὸν καὶ τοὺς Ἀποστόλους, ἀναγνωρίζει τὸ *post Crucem* τῆς Σιλβίας, τὸ μεταξὺ τοῦ βράχου τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ Μαρτυρίου κείμενον, μέρος δὲ μᾶλλον τοῦ τελευταίου τούτου ἀποτελοῦν.⁴ Καὶ εἶνε μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ πρὸς τοῦτο ἐπιχειρήματα αὐτοῦ δὲν εἶνε ὅλως ἀνίσχυρα, ἀλλ' ἵνα ὀριστικῶς τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίξῃ ἠναγκάσθη νὰ δεχθῇ παριστωμένην ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τὴν βορειοδυτικὴν ἢ ἀνατολικὴν ἀπόψιν τοῦ Ναοῦ καὶ τῆς Ἱερουσαλήμ, ὅπερ καὶ διὰ τὸν στοιχειώδη τοπογραφικὴν ιδέαν τῆς ἁγίας Πόλεως ἔχοντα ἀδύνατον καὶ ἀπαράδεκτον. Ἡ Σιλβία πρᾶγματι σημειοῖ, ὅτι τὴν Μεγάλην μὲν Πέμπτην ἐτέλει ἐν τῷ *post*

¹ Ἀμφὶ δ' ἐκάτερα τὰ πλευρὰ, διττῶν στοῶν, ἀναγείων τὲ καὶ καταγείων δίδυμοι παραστάδες τῷ μήκει τοῦ νεῶ συνεξετείνοντο» Εὐσ. Βίος Κων. 3,37.

² Ὁ Εὐσέβιος (αὐτόθι) λέγει ὅτι αὗται «πρὸς αὐτὸν ἀνισχόντα ἥλιον εὖ διέκειντο», τοῦτο διότι τῆς περιγραφῆς αὐτοῦ ἄρχεται ἐκ τοῦ δυτικοῦ μέρους τοῦ ὅλου ναοῦ, οὗτινος τῆς βασιλικῆς ἢ δυτικῆ πλευρὰ, ἐφ' ἧς αἱ τρεῖς πύλαι, ἐν σχέσει πρὸς τὸ πρόσθεν περιγραφέν Πανάγιον Μνῆμα ἔκειτο πρὸς ἀνατολὰς. Ἰδὲ καὶ Ἀηνάλωφ, Ἡ διάταξις κτλ. σ. 93.

³ Εὐσέβ. ἐνθ. ἀνωτ. κ. 39.

⁴ Ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρός. σ. 20-23.

Crucem ὁ Ἐπίσκοπος λειτουργίαν καὶ ἐκοινώνει τῶν ἀχράντων μυστηρίων ὁ λαός, τὴν δὲ Μεγάλην Παρασκευὴν ἐτίθετο ἐν αὐτῷ καθέδρᾳ, ἐφ' ἧς ἐκάθητο ὁ Ἐπίσκοπος, ὃν περιεστοίχιζον ἐκατέρωθεν διάκονοι, καὶ ἐνώπιον αὐτοῦ τράπεζα, ἐφ' ἧς προσήγετο τὸ περισφζόμενον τμήμα τοῦ Τιμίου Σταυροῦ, ὡς καὶ τὸ κέρας καὶ ὁ δακτύλιος τοῦ Σολομώντος, ἅπερ ἡσπάζετο ὁ λαός προσερχόμενος διὰ μιᾶς θύρας καὶ ἀποχωρῶν δι' ἑτέρας.¹ Ἡ τελετὴ αὕτη καὶ αἱ πλείονες τῆς μιᾶς θύραι τοῦ post Crucem ὤθησαν τὸν κ. Ἀηνάλωφ νά ταυτίσῃ τὸ τελευταῖον τοῦτο πρὸς τὴν πολύθυρον ἡμικυκλικὴν στοὰν τοῦ μωσαϊκοῦ, ὅπερ, λέγει, ἂν ἐξετείνετο ὑπὸ τοῦ τεχνίτου ὀλίγον τι πρὸς τὰ ἔμπροσθεν, θὰ ἐδείκνυνεν εἰς ἡμᾶς καὶ τὴν πρόσοχὴν τῆς βασιλικῆς. Τὸ προφανὲς τοῦτο ἀτόπημα δυνάμεθα ν' ἀποφύγωμεν κατὰ δύο τρόπους, ἢ δεχόμενοι ὅτι ὁ καλλιτέχνης θελήσας πράγματι ν' ἀπεικόνισῃ τὸ post Crucem μετετόπισεν αὐτὸ θεῖς ἔμπροσθεν τοῦ βράχου τοῦ Γολγοθᾶ, ἢ ὅτι ἀντέγραψε μᾶλλον μέρος τοῦ ante Crucem, ὅπερ, καθ' ἡμᾶς, πιθανώτερον διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Ἡ ἀνωτέρω ἐν τῷ post Crucem τελετὴ ἐγίνετο μετὰ τὴν λῖαν πρωΐ (*jan lux quasi clara incipit esse*) τελουμένην ἐν τῷ ante Crucem ἀκολουθίαν,² περὶ δὲ ἔκτῃ ὥρᾳ, ἥτοι τὴν μεσημβρίαν, ὁ Ἐπίσκοπος μετὰ τοῦ ἱερατείου καὶ τοῦ λαοῦ συνήρχοντο ἐν τῷ ante Crucem, ἔνθα ἐπίσης ἐτοποθετεῖτο θρόνος, ἐφ' οὗ ἐκάθητο ὁ Ἐπίσκοπος, καὶ ἐπὶ τρεῖς συνεχεῖς ὥρας ἀνεγινώσκοντο γραφικαὶ περικοπαὶ περὶ τῶν παθῶν τοῦ Κυρίου ἐκ τῶν ψαλμῶν, τῶν προφητῶν, τῶν Πράξεων καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων καὶ τῶν Εὐαγγελίων. Μεθ' ἕκαστον ἀνάγνωσμα ἐπηκολούθει κήρυγμα ἐρμηνευτικὸν τῶν ἀναγνωσθέντων καὶ διδακτικὸν τοῦ λαοῦ, οὗτινος ὑπερχειλῆς συγκίνησις ἐξερρήγνυτο εἰς θερμότητα δάκρυα.³ Ἡ ἐξόχως συγκινητικὴ τελετὴ αὕτη, ἢ διὰ τοσούτων ζωηρῶν γραμμῶν ὑπὸ τῆς εὐσεβοῦς προσκυνητρίας περιγραφομένη, ἀνεδείκνυνεν ἰδιαζόντως τὸ ante Crucem καὶ προσέδιδεν αὐτῷ ἰδιαιτέραν ὅλως σημασίαν ἐν τοῖς ὁμμασι τῶν προσκυνητῶν, καθότι ἐν αὐτῷ ἐξειλίσσετο, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ἀδιασπᾶστῳ ἀκολουθίᾳ καὶ μεθ' ὅλης τῆς ὑπὸ τοῦ τόπου καὶ τῆς περιστάσεως ἐμπνεομένης δυνάμεως καὶ ζωηρότητος ἀνεπτύσσετο καὶ ἡρμηνεύετο τὸ μέγα καὶ μυστηριῶδες δρᾶμα τὸ περιστρεφόμενον

¹ Duchesne ἔνθ. ἀν. σ. 492-493

² Αὐτόθι σ. 492

³ Αὐτόθι, σ. 493-494.

περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Ἰδρυτοῦ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ἐὰν δὲ πλὴν τούτου οἱ διάκονοι κατὰ τὴν ἐν τῷ post Crucem προσκύνῃσιν τοῦ τιμίου Σταυροῦ ρητῶς ἀναγράφονται ὑπὸ τῆς Σιλβίας ἱστάμενοι,¹ οὐχὶ δὲ καθήμενοι, ὥς ἐκ παραδρομῆς γράφει ὁ κ. Ἀηναλωφ, κατὰ τὴν ἐν τῷ ante Crucem ἱερὰν ἀκολουθίαν κάλλιστα δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν καθήμενους σὺν τῷ Ἐπισκόπῳ τοὺς τὲ διακόνους καὶ τὸν ἄλλον ἀνώτερον κλῆρον τὸν μετέχοντα αὐτῆς, διότι, ὥς γνωστόν, κατ' ἔθος ἐπεκράτησαν ἐν τῇ χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ιδρύσεως αὐτῆς καὶ παραληφθὲν πάντως ἐκ τῆς Ἰουδαϊκῆς Συναγωγῆς, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἀναγνωσμάτων, πλὴν τοῦ Εὐαγγελικοῦ, καὶ τοῦ κηρύγματος οἱ ἐκκλησιαζόμενοι κάθηνται. Ἐξ ἄλλου ἐκεῖ μὲν ὁ Ἐπίσκοπος, κατὰ τὴν Σιλβίαν, τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἔθετε ἐπὶ τῶν ἐξοχῶν τοῦ τιμίου ξύλου τοῦ Σταυροῦ² προφυλάσσων αὐτὸ ἀπὸ τῶν δηγμάτων ὑπερευσεβῶν τινων προσκυνητῶν ἀποπειραθέντων ποτὲ διὰ τῆς μεθόδου ταύτης νὰ γένωνται κάτοχοι τμήματος αὐτοῦ· ἐνταῦθα ὁ ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας ὁ Ἐπίσκοπος προκατῆρχε τῶν κηρυγμάτων, διότι κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα οἱ κατ' ἐξοχὴν κήρυκες τοῦ θείου λόγου ἐν Ἱεροσολύμοις ἦσαν οἱ Ἐπίσκοποι

¹ «Stant in giro mensa diacones», «diacones autem qui in giro stant, custodient», Αὐτ. σ. 491.

² «Episcopus sedens » de manibus suis summitates de lingo sancto premet», Αὐτόθι.

Ακριβῶς ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ οἱ Ἀπόστολοι εἰκονίζονται καθήμενοι, ὁ δὲ Χριστὸς κρατῶν ἀνοικτὸν βιβλίον, ἢ ἐφ' οὗ ἐπιγραφή ὁμολογεῖται μεταγενέστερα· ὥστε τὶ μὲν ἀρχικῶς ἀνεγράφετο ἐπὶ τῶν δύο αὐτοῦ σελίδων ἀγνοοῦμεν, ὅτι ὅμως ὁ Χριστὸς ἔχει ἔκφρασιν ἀνθρώπου κηρύττοντος καὶ διδάσκοντος μᾶλλον ἢ περὶ φροντίδος θύλακος, οἷος ἦτο ὁ Ἐπίσκοπος τῶν Ἱεροσολύμων κατὰ τὴν πρωΐαν τῆς Μ. Παρασκευῆς, ἀρκεῖ πρὸς πειθῶ ἀπλοῦν ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ βλέμμα. Ἴδου διατὶ φρονοῦμεν ὅτι ὁ Ρωμαῖος καλλιτέχνης ἀντέγραψε μᾶλλον μέρος τοῦ ante Crucem. Ἡ ἀντίθετος γνώμη ἐδυσχέρανεν ἀκριβῶς τὸν κ. Ἀηνάλωφ καὶ περὶ τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἄλλων ὑπὸ τοῦ μουσειώματος προβαλλομένων ζητημάτων, περὶ ἃ φαίνεται δεξιώτερος ἀλλὰ καὶ ὑπεράγαν ἴσως γενναῖος ὁ πατήρ Cré. Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχονται αἱ μεταξὺ τῶν δύο ἐπιστημόνων διαφωνίαι, εἰ καὶ αὗται δὲν ἐπεκτείνονται ἐπὶ πασῶν τῶν ἄλλων οἰκοδομῶν τοῦ μωσαϊκοῦ.

Ὁ κ. Ἀηνάλωφ, ἐπόμενος τῇ περὶ τοῦ post Crucem γνώμῃ αὐτοῦ, πάντα τὰ δεξιόθεν τοῦ Γολγοθᾶ οἰκοδομήματα τοποθετεῖ εἰς τὸ βορειοδυτικὸν μέρος τῆς πόλεως καὶ περὶ μὲν τοῦ μετ' ἀνοικτῆς στέγης ἐξαγώνου ἢ ὀκταγώνου κτιρίου οὐδεμίαν ἐκφέρει γνώμην λέγων, ὅτι ἐνεκα τῶν κατὰ καιροὺς ἐπανειλημμένων ἐπισκευῶν παρήχθη μέγας ἀριθμὸς ἱχνογραφημάτων ἀποδιδόντων εἰς αὐτὸ διαφόρους μορφὰς καὶ διάφορον θέσιν. Αἱ τρεῖς εἰκόνες, ἃς ἔχομεν ὑπ' ὄψει, ἀνήκουσαι εἰς διαφόρους ἐποχάς, ἐλαχίστας παραλλαγὰς παρουσιάζουσι καὶ ταύτας ἀναφερομένας μᾶλλον εἰς τὸ δεξιὰ τοῦ πολυγώνου περίστολον οἰκοδόμημα, ὅπερ τείνει μὲν ὁ κ. Ἀηνάλωφ νὰ ἐκλάβῃ ὡς βασιλικήν, ἀλλ' ἐπὶ τῇ βάσει τῆς εἰκόνος, ἣν προσάγει ἐκ τῆς βιβλιοθήκης Βαρβερίνη (16 αἰῶνος), θεωρεῖ μᾶλλον ὡς ἀσκεπτὴ στοάν.¹

Σπουδαία εἶναι ἡ διαφωνία τοῦ κ. Ἀηνάλωφ πρὸς τὸν πατέρα Cré σχετικῶς πρὸς τὸ ἀριστερόθεν τῆς Ἀναστάσεως κτίριον, ὅπερ ἔχει σχῆμα βασιλικῆς καὶ φαίνεται συνεχόμενον πρὸς τὴν Ἀνάστασιν. Τοῦτο ὁ κ. Ἀηνάλωφ θεωρεῖ ὡς τὴν βασιλικὴν ἐκείνην, ἣτις

¹ Ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρὸς σ. 19-20

κατὰ τὴν Σιλβίαν, ἔκειτο ἐγγὺς τῆς Ἀναστάσεως, ἀλλὰ ἐκτὸς αὐτῆς, καὶ εἰς ἣν συνήρχετο συνήθως ὁ λαὸς ἀναμένων ν' ἀνοιγῶσιν αἱ πύλαι τῆς Ἀναστάσεως καὶ καθόλου τῶν ἁγίων Τόπων, ὅπερ ἐγένετο μετὰ τὴν ἀλεκτοροφωνίαν.¹ Ὁ πατὴρ ὅμως Cré λαμβάνων ὑπ' ὄψει τὴν ἐν τῇ Peregrinatio συχὴν μνησίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Σιών,² ἥτις καὶ Δειπνητήριον (Coenaculum) ἐκαλεῖτο ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ τελεσθέντος μυστικοῦ δείπνου,³ καὶ συνδυάζων τὰς περὶ αὐτῆς πληροφορίας πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Μαθηβᾶς σημειώσιν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ταυτίζει τὸ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς ἁγ. Πουδεντιανῆς προμνησθὲν κτίριον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην τῆς Σιών⁴, εἰ καὶ ὁμολογουμένως ἡ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου ἐγγύτης τοῦ ἐν λόγῳ οἰκοδομήματος πρὸς τὴν Ἀνάστασιν δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Μαθηβᾶς χωρίζουσιν τὴν Σιών ἀπὸ τῆς Ἀναστάσεως μεγάλην σχετικῶς ἀπόστασιν. Ἀφ' ἑτέρου ὁ αὐτὸς χάρτης τίθησιν ἀριστερᾷ τῆς Ἀναστάσεως κτίριον σχήματος βασιλικῆς μετὰ μιᾶς εἰσόδου, ἡ δὲ ὑπὸ τοῦ κ. Ἀηνάλωφ παρατιθέμενη φωτοτυπία τοῦ ἰχνογραφήματος τῆς βιβλιοθήκης Βαρβερίνη φέρει τὸ κτίριον τοῦτο μετὰ μιᾶς ἀκριβῶς εἰσόδου, συνεπῶς, ἂν τὸ ἰχνογράφημα τοῦτο ἀπόδίδει τὸ μωσαϊκὸν τῆς ἁγ. Πουδεντιανῆς ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ, προτιμητέα μᾶλλον ἢ γνώμη τοῦ Ρώσσου ἐπιστήμονος.

Συνεπῆς εἰς τὴν θέσιν⁵ αὐτοῦ ὁ πατὴρ Cré τὸ μετὰ τὴν βασιλικὴν ταύτην ἐν ἀπόπτῳ φαινόμενον μετὰ δύο παραθύρων οἰκοδόμημα, ὅπερ ἀνευρίσκει καὶ ἐπὶ τοῦ μωσαϊκοῦ τῆς Μαθηβᾶς μετὰ στέγης ἡμικυλινδρικῆς, θεωρεῖ ναὸν ἀνεγερεθέντα ἐφ' ἐνὸς τῶν τριῶν δικαστηρίων, εἰς ᾧ ἤχθη ὁ Ἰησοῦς, ἴσως ὁ ἐπὶ τοῦ ἀνακτόρου

¹ Septima autem die, id est dominica die, ante pullorum cantum colliget se omnis multitudo, quemeumque esse potest in eo loco, ac si per Pascha, in basilica quae est loco juxta Anastasim, foras tamen, ubi luminaria per hoc ipsum pendent Consuetudo enim talis est, ut ante pullorum cantum loca sancta non aperiantur». Duchesne, ἔνθ. ἀνωτ. σ. 476.

² Αὐτόθι σ. 496 καὶ ἀλλαχοῦ.

³ Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου, ἔνθ. ἀνωτέρω σ. 9, σημ. 2.

⁴ Terre Sainte t. XVIII, p. 72.

⁵ Ἰδε Ν. Σιών ἔτος Β' σ. 151-152.

τῶν Ἀσμοναίων, ὅπερ καὶ ὑπὸ τοῦ Μεγάλου Ἡρώδου κατακλήθη, κατὰ πᾶσαν δὲ πιθανότητα καὶ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἡρώδου τοῦ Αντίπα, πρὸς ὃν καὶ εἶχεν ἀποσταλῆ ὑπὸ τοῦ Πιλάτου ὁ Ἰησοῦς.¹ Ἐν τούτοις ὁ πατήρ Cré ἐκφράζει πλαγίως καὶ τὴν ιδέαν ὅτι ἐνδεχόμενον τὸ Ἱερὸν τοῦτο νὰ εἶνε καὶ ἡ Sancta Maria in Probatia,² ἣν ἐπίσης ἀνευρίσκει ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς Μαδηβᾶς, πρὸς ὃν τὴν ἐξῆς σπουδαίαν διαφορὰν παρουσιάζει τὸ μωσαϊκὸν τῆς Ἀγίας Πουδεντιανῆς, ὅτι ἐν τούτῳ τὰ ἱερὰ οἰκοδομήματα εἶνε διατεταγμένα κατὰ κλίμακα κατιούσαν, συνωδὰ τῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' αἰῶνος θρησκευτικῇ αὐτῶν σπουδαιότητι.³

Ἐρχόμεθα νῦν εἰς τὸ δεξιόθεν τοῦ Γολγοθᾶ μέρος τοῦ μωσαϊκοῦ, ἔνθα περὶ μὲν τοῦ πολυγωνικοῦ οἰκοδομήματος εἶδομεν τι φρονεῖ ὁ κ. Ἀηνάλωφ, ὅστις τὰ πλησίον καὶ ἀπωτέρω αὐτοῦ θεωρεῖ ὡς τμήματα τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμ μετὰ τῶν κορσῶν αὐτῶν.⁴ Ἐνταῦθα ἀφίνομεν τὸν πατέρα Cré νὰ ὁμιλήσῃ ὡς εἰδικώτερον καὶ ἐξ ἄλλης αὐτοῦ σχετικῆς ἐργασίας, ὡς εἴπομεν.

«Ἐὰν τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ ρωμαϊκοῦ μουσειογραφήματος ἀναπαριστᾷ, ὡς εἶπον ἀνωτέρω, τὰ οἰκοδομήματα τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν -λέγει οὗτος- ὁ χάρτης τῆς Μαδηβᾶς, ὢν κατεστραμμένος ἐν τῷ μέρει τούτῳ οὐδεμίαν πλέον θὰ παράσχῃ εἰς ἡμᾶς συνδρομήν. Ἀλλ' ἀφοῦ ἀνεύρομεν τὴν καθοδήγησάν τὸν τεχνίτην τῆς ἀγίας Πουδεντιανῆς ἀρχήν, ἡ Peregrinatio καὶ τὰ ἄλλα ἀρχαῖα συγγράμματα, ἅτινα ἤδη συνεβουλεύθημεν θὰ ἀρκέσωσιν

¹ La terre Sainte, ἐνθ. ἀνωτέρω σ. 7-742 καὶ σημ. Ἐν τῷ ἱχνογραφήματι ὅμως τῆς βιβλιοθήκης Βερβερίνη ἀντὶ οἰκοδομήματος ἀπεικονίζεται μέρος τοῦ τείχους τῆς πόλεως μετὰ δύο ἐπάλλεων.

² Αὐτόθι σ. 74.

³ Αὐτόθι.

⁴ Ἐνθ. ἀνωτ. σ. 24.

ἡμῖν, ὅπως ἀνακαλύψωμεν εὐχερῶς καὶ μετ' ἀσφαλείας μνημεῖα, ὧν οὐδεὶς μέχρι τοῦδε ἠδυνήθη νὰ ἐξακριβώσῃ τὴν ιδιότητα.

«Οὕτω ἐν τοῖς πρὸς τὰ δεξιὰ τοῦ θεωμένου δυσὶ μεγάλοις καὶ ὠραίοις οἰκοδομήμασι, τοῖς ἐσχεδιασμένοις ἐγγὺς ἀλλήλων, παραπλεύρως τοῦ Σταυροῦ τοῦ Γολγοθᾶ, ἵνα οἶονεὶ ἀποτελέσωσιν ἐξαρτήματα τῆς Ἀναστάσεως καὶ τοῦ Μαρτυρίου, ὁ ἀναγνώστης τῆς Peregrinatio ἀναγνωρίσῃ, ἐκ πρώτης ὄψεως, τὰ δύο κύρια ἱερὰ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν.

«Ὦντως, ταῦτα ἐν τῇ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ζ' αἰῶνος λατρεία, ἐπισήμῳ ἢ κοινῇ, τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Ἐκκλησίας εἰρχοντο εὐθὺς μετὰ τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ἁγίου Τάφου.

«Ἡ ἁγία Σιλβία ἀφηγουμένη τὰς λειτουργικὰς τελετὰς συνεχῶς ὀνομάζει αὐτὰ Imbomon (Ἐμβώμιον) καὶ Eleona.

«Ὁ Ἐμβώμιος εἶνε τὸ μέρος, ὅθεν ὁ Κύριος ἡμῶν ἀνῆλθεν εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ὅπερ τανῦν καλοῦμεν «Τέμενος τῆς Ἀναλήψεως».¹

«Ὁ Eleona εἶνε ἡ βασιλική, ἣτις ἐκάλυπτε τὸ σπήλαιον τὸ λεγόμενον νῦν τοῦ Πιστεύω (Credo), δοξασθὲν ἄλλοτε διὰ τῶν διατριβῶν, τῶν δείπνων, τῶν προφητειῶν καὶ τῶν ἐμφανίσεων τοῦ Σωτῆρος.²

«Γενικῇ ἀπόδειξις ὅτι τὸ δεύτερον τοῦτο ἡμῖς τοῦ μωσαϊκοῦ δὲν ἀναπαριστᾷ πλέον τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως, εἶνε ὅτι πάντα τὰ οἰκοδομήματα ἐπιστέφονται δι' ἐπάλξεων, διότι ἀναμφιβόλως εἶχον ἀνάγκην εἰδικῆς προστασίας, ἅτε ὄντα ἐκτὸς τῶν τειχῶν.

«Μαρτυρία ἀναφερομένη εἰς ἀμφοτέρωτα τὰ μνημεῖα τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν εἶνε ἡ τοῦ Εὐσεβίου, λέγοντος ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος ᾠκοδόμησεν αὐτὰ λίαν ὑψηλὰ «ἐπηρμέναις οἰκοδομαῖς ἀνύψου».³ Ἐν τῷ μωσαϊκῷ ἐξισοῦνται κατὰ τὸ ὕψος πρὸς τὸ σύμπλεγμα τοῦ Ἁγίου Τάφου.

¹ Ἄλλοι τὸν Ἐμβώμιον τοποθετοῦσιν ἐν τῇ μικρᾷ λεγομένῃ Γαλιλαίᾳ (Viri Galilaei) ὡς ὁ Duchesne. Πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Cré συμφωνεῖ ἡ τοῦ Vogüé (ἐνθα ἀνωτ. σ. 315) καὶ ἡ τοῦ ἀκολουθοῦντος τοῦτον Cabrol (ἐνθα ἀνωτ. σ. 22). Πρὸβλ. Εὐσεβίου βίος Κωνσταντίνου III 43.

² Λουκ. 22,39. Ἰωάννου 8,1. Ματθαίου 26,36. Μάρκου 14,33 καὶ ἀλλαχοῦ.

³ Ἴδου ἡ σχετικὴ περικοπὴ τοῦ Εὐσεβίου «Πάλιν δ' ἡ μὲν βασιλέως μήτηρ τῆς εἰς οὐρανοὺς πορείας τοῦ τῶν ὅλων Σωτῆρος πρὸς ταῖς ἀκρωρείαις παρὰ τὴν τοῦ παντὸς κορυφὴν ἱερὸν οἶκον ἐκκλησίας ἀνεγείρουσα, νεών τ. ἔ. Βίος Κωνστ. III, 43.

«Μαρτυρία ειδική περὶ τοῦ Ἐμβωμίου ἢ τῆς Ἀναλήψεως. Γνωστὸν ὅτι ὁ Ἐμβώμιος δὲν εἶχε ποσῶς τὸ σύνηθες σχῆμα ἐκκλησίας. Ἦτο κυκλοτερής, οἷον παρίστησιν αὐτὸν ὁ Ἀρκοῦλφος τῷ 670, ἢ ἀκριβέστερον ὀκτάγωνος, ὡς καὶ σήμερον ἔτι δύναται τις νὰ βεβαιωθῇ περὶ τούτου ἐπισκεπτόμενος τὰ ἐρείπια αὐτοῦ.¹

«Κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Ἀρκοῦλφου τρεῖς κυρίαι εἰσοδοὶ ὑφίσταντο ἔτι ἐν τῇ Ἀναλήψει κατὰ τὸ 670.²

«Ἐπὶ πλέον, οἱ προσκυνηταὶ ἐσημείουν ἐπιμελῶς μετρίαν ὁπὴν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ κτιρίου τῆς Ἀναλήψεως, ὅπως ὑποδείξωσι τὸ ὠρισμένον μέρος, ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἡμῶν ἀνελήφθη εἰς οὐρανούς.³

«Ἦδη περὶ τὸ 347 ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων ὁμιλεῖ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ αὐτοῦ κατηχήσει: «Ἔστηκε μέχρι σήμερον ὁ Ἐλαιών, τὸν ἐπὶ νεφέλαις ἀναβάντα τοῖς τῶν πιστῶν ὀφθαλμοῖς μονονουχὶ δεικνύων μέχρι σήμερον, καὶ τὴν οὐράνιον τῆς ἀνόδου πύλην».⁴

«Τὰ τρία ταῦτα χαρακτηριστικὰ δεδομένα ἀνευρίσκονται ἐν τῷ μωσαϊκῷ τῆς ἀγ. Πουδεντιανῆς. Τὸ μέγα οἰκοδόμημα, ὅπερ βλέπομεν ἀμέσως ἐγγὺς τοῦ σταυροῦ εἶνε 1) πολυγωνικὸν 2) κεκοσμημένον διὰ τριῶν μεγαλοπρεπῶν εἰσόδων, 3) διαπεπερασμένον, κατὰ τὴν κορυφήν τῆς πυραμδοειδοῦς αὐτοῦ στέγης, ὑπὸ τετραγωνικοῦ ἀνοίγματος, ὅπερ, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, εἶνε ἡ πρὸς

¹ Ἴδου τὶ περὶ αὐτοῦ ἔλεγεν, ἐν ἔτει 1651 ὁ μοναχὸς Doudban "Cette église, comme on peut voir par son plan, estoit de figure ronde octogone de quelque quarante ou cinquante pas de diamètre, dont il ne reste plus que quelques pans de murailles, avec les bases d' un ordre de colonnes qui soustenaient sa voûte de la même manière et figure qu'on voit à Rome le baptistère de Constantin, proche de Saint Jean de Latran, ou celui de Pise devant le grande Église, faisant une galerie tout à l' entour dans oeuvre de huit à dix pas de largeur" Doublan, Le voyage de la Terre Sainte, 3me édit, p. 262 (σ. π. Cré).

² Tobler. Itiner. T. Sanct. p. 165.

³ Beda Venerabilis, De locis sanctis, apud Tobler ib. p. 222.

⁴ Κατηχ. 14 § 23

τὸν οὐρανὸν ἐστραμμένη πύλη, ἧς μνημονεύει, ὁ ἅγιος Κύριλλος ὁ Ἱεροσολύμων (οὐράνιον πύλην).

«Ὁ καλλιτέχνης τοσοῦτον ἐπροθυμήθη νὰ δείξῃ τὴν τελευταίαν ταύτην λεπτομέρειαν, διάσημον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις προσκυνηταῖς, ὥστε, παραβιάζων τοὺς νόμους τῆς προοπτικῆς, ἔκλινε τὴν στέγην πρὸς τοὺς θεατάς, ὅπως καταστήσῃ τὴν ὀπὴν μᾶλλον ὁρατὴν καὶ προκαλέσῃ τὰ βλέμματα. Εἶνε λοιπὸν ἀδύνατον νὰ μὴ ἀναγνωρίσῃ ὁ παλαιστινολόγος ἐνταῦθα τὸ *Embomon* τῆς *Peregrinatio*.

«Ἄλλ' ἰδοὺ πλησιέστατα ὑψοῦται μεγάλη καὶ ὠραία ἐκκλησία, ἣτις φαίνεται συνεχομένη πρὸς τὸ πολυγωνικὸν οἰκοδόμημα τῆς Ἀναλήψεως, καὶ ὑπερβαίνει κατὰ τὸ ὕψος τὰς πλείονας τῶν ἄλλων ἐκκλησιῶν τοῦ τῆς Ρώμης μωσαϊκοῦ».

Ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ σπουδαίως διαφέρουσιν αἱ τοῦ μωσαϊκοῦ τούτου διάφοροι φωτογραφίαι καὶ ἀντιγραφαί. Οὕτω ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ πατρὸς *Cré* παρατιθεμένη εἰκόνι ὁ ὑπὸ ἐξέτασιν ναὸς ἐπιδεικνύει εἰς τὸν θεατὴν τέσσαρας μὲν μεγαλοπρεπεῖς εἰσόδους ἐν τῇ προσόψει τῆς στοᾶς, δύο δ' ἐτέρας ἐν τῇ πρὸς τὸ πολυγωνικὸν οἰκοδόμημα ἐστραμμένη πλευρᾷ. Ἐπὶ πλεον ἄνωθεν τῶν κορσῶν τῆς στοᾶς ἐγείρονται δύο συγκεντρικοί, δυνάμεθα νὰ εἰπώμεν, ὄροφοι, ὧν ὁ κατώτερος ἐπὶ τῶν πλευρῶν αὐτοῦ φέρει ἡμικυκλικὰς φωταγωγούς, ὁ δ' ἄνωτερος τετράγωνα παράθυρα καὶ στέγην βασιλικῆς.¹ Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ *Cré* λεγόμενα αὕτη εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐπὶ τοῦ ψηφοθετήματος εἰκὼν τῆς ἐκκλησίας ταύτης ἐκδοθεῖσα μετ' ἐπισταμένας ἐπ' αὐτοῦ παρατηρήσεις τοῦ *de Rossi* καὶ πρὸς διόρθωσιν τῆς πρώτης χρωμολιθογραφικῆς εἰκόνος τοῦ μουσειώματος, ἣν περιέλαβεν ἐν τῷ πολυτιμωτάτῳ αὐτοῦ ἔργῳ *Musaici cristiani*, ἔξ οὗ παρέλαβον αὐτὴν καὶ ἄλλοι καὶ ἡμεῖς.² Τὰ ὑπὸ τῆς δευτέρας ταύτης εἰκόνος παρεχόμενα χαρακτηριστικὰ ἀποδεικνύουσι τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο πράγματι βασιλικὴν καὶ δὴ ἀναγομένην εἰς τὴν τέχνην τοῦ δ' αἰῶνος.

«Ἡ Σιλβία», ἐξακολουθεῖ ὁ πατὴρ *Cré*, «ἀγγέλλει ἡμῖν, ὅτι παρὰ τὸν Ἐμβώμιον ἐτίμησε πολλάκις τὴν ἐκκλησίαν in Eleona,

¹ Τὰς εἰκόνας ταύτας ἶδε ἐν *“La Terre Sainte”*, ἐνθ. ἀνωτ. σ. 57 καὶ 75.

² Αὐτόθι σ. 75 καὶ σημ.

περίφημον διὰ τὸ σπήλαιον, ἔνθα ὁ Κύριος ἐδίδασκε τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, εἰς ἣν εἰσήρχετο ὁ κληρὸς τῆς Ἱερουσαλὴμ τὴν Μεγάλην Τρίτην, ἵν' ἀναγνώσῃ τὰς ἐσχατολογικὰς προφητείας, τὴν Μ. Πέμπτην, ἵνα ἱερουργῇ δημοσίᾳ μέχρι μεσονυκτίου καὶ τὴν διακαινήσιμον ἑβδομάδα, ἵνα ἄρξηται τῶν ὀκτὼ ἐπισήμων λιτανειῶν, αἵτινες ἀπέληγον εἰς τὸ ἐνδοξὸν μνῆμα τοῦ Σωτῆρος».¹

Τὸ Βορδιγάλλειον ὁδοιπορικὸν ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν ἐν τῷ μέρει, ἔνθα ὁ Κύριος πρὸ τοῦ πάθους ἐδίδαξε τοὺς μαθητὰς, δείκνυσιν, ἤδη τὸ 333, θαυμαστῆς πολυτελείας βασιλικήν, διαταγῇ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου οἰκοδομηθεῖσαν.²

Οὕτω καὶ ὁ Εὐσέβιος, ἐν οἷς λέγει περὶ τῶν τριῶν ἄντρων,³ ἀφίνει νὰ διῶδωμεν τὰ περὶ τοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἑλαιῶν σπηλαίου, περὶ οὗ ὡς καὶ περὶ τῆς ἐπ' αὐτοῦ ἐκκλησίας λαλεῖ σαφέστερον ἐν τῷ βίῳ τοῦ Κωνσταντίνου.⁴

Τῆς βασιλικῆς ταύτης καταστραφείσης ὑπὸ τῶν Περσῶν, τὸ 614, οὐδ' ἵχνος σῶζεται σήμερον, μὴ ἀνοικοδομηθείσης ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ Μοδέστου, ὡς δείκνυνται, καθὰ παρετήρησεν ὁ π. Cré, ἐκ τοῦ Χρονικοῦ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Εὐτυχίου, ἐν ᾧ μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνεγερθεῖσων ἐκκλησιῶν ἡ ἀνωτέρω δὲν μνημονεύεται.⁵

Ἐκ τῶν εἰρημένων καταφαίνεται, ὅτι ὁ μουσειωτῆς τῆς ἀγ. Πουδεντιανῆς τὸ διὰ τὰς παραστάσεως αὐτοῦ ὑλικὸν ἐδανείσθη ἐξ Ἱεροσολύμων. Καὶ ἂν μὴ εἶχομεν ἔτι τὰς ἀνωτέρω μαρτυρίας, δι' ὧν τοσοῦτον καταπληκτικὰς ὁμοιότητας καὶ ἀναλογίας ἀνευρίσκομεν μεταξὺ τῶν κυριωτέρων ἐν Ἱεροσολύμοις Κωνσταντινείων κτισμάτων καὶ τῶν οἰκοδομῶν τοῦ μωσαϊκοῦ, ἢ ἐπὶ διαφόρων χριστιανικῶν μνημείων καὶ δὴ σαρκοφάγων παράστασις τοῦ Χριστοῦ ἐν μέσῳ

¹ Αὐτόθι σ. 76 Duchesne ἔνθα ἀνωτέρω σ. 487,489,494,496-497.

² «Inde (ἐκ τῶν μνημάτων Ἑσαΐου καὶ Ἑζεκίου) ascendis in montem Oliveti, ubi Dominus ante passionem discipulos docuit. Ibi facta est jussu Constantini basilica mire pulchritudinis». Tobler ἔνθ. ἀνωτ. σ. 18.

³ De baidib, Const. I, 10.

⁴ «Κάνταῦθα λόγος ἀληθῆς κατέχει ἐν αὐτῷ τῷ ἄντρῳ τοὺς αὐτοῦ θιασώτας μυεῖν τὰς ἀπορρήτους τελετὰς τὸν τῶν ὅλων Σωτῆρα. Βασιλεὺς κάνταῦθα παντοίοις ἀναθήμασί τε καὶ κόσμοις τὸν μέγαν ἐγέγραψε Βασιλέα». III, 43.

⁵ Migne, Patrol. Gr. t. III, p. 1093.

τῶν Ἀποστόλων ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Γολγοθᾶ, ἔχοντος παρὰ τοὺς πόδας καὶ τὸν ἄμνόν, οἷον ἀπαντῶμεν αὐτὸν ἐπὶ τῆς ἀψίδος τῆς ἀγ. Πουδεντιανῆς, πείθει ἡμᾶς ὅτι ὁ ρωμαῖος ψηφοθέτης δὲν ἐξέλεξε λόφον τινὰ τῆς Ρώμης πρὸς τοποθέτησιν τοῦ χοροῦ τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Διδασκάλου αὐτῶν, ἀλλ' αὐτὸν τὸν λόφον τοῦ Γολγοθᾶ.¹

Οὕτω δὲ ἐὰν ὁ καλλιτέχνης ἠθέλησε νὰ παραστήσῃ τὴν οὐράνιον Ἱερουσαλήμ, ὡς ἐγνωμάτευσεν ὁ de Rossi, ὡς πρότυπον ἔλαβεν οὐχὶ τὴν Ρώμην, ἀλλὰ τὴν ἐπίγειον Ἱερουσαλήμ, ἧς οἱ περίλαμπροι καὶ θαυμάσιοι ναοί, καλύπτοντες τὰς ἱερωτέρας καὶ συγκινητικωτέρας τῶν χριστιανικῶν ἀναμνήσεων, ἦσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τὸ θέμα τῶν καθόλου ὁμιλιῶν καὶ τοῦ γενικοῦ θαυμασμοῦ ἀνὰ τὸν χριστιανικὸν κόσμον.

Ἡ μόνη παρατήρησις, ἣν δύναται τις νὰ προβάλῃ, εἶνε ὅτι, δι' ἔλλειψιν ἐπαρκῶν ἀρχαίων εἰδήσεων καὶ χειραγωγῶν, δὲν δυνάμεθα μετὰ τῆς αὐτῆς θετικότητος νὰ ἐξακριβώσωμεν τὴν ταυτότητα πάντων ἀνεξαιρέτως τῶν ἐπὶ τοῦ ψηφοθετήματος τούτου οἰκοδομημάτων.

Πέτρος Λούβαρις.

¹ Ἀηνάλωφ, Ὁ Γολγοθᾶς καὶ ὁ Σταυρός, σ. 25.

ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΕΙΣ ΕΝ ΤΩΙ ΑΘΗΝΗΣΙ ΣΥΓΚΛΗΘΕΝΤΙ

Α' ΔΙΕΘΝΕΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΩΙ ΣΥΝΕΔΡΙΩΙ

Α'

Περὶ τῶν ἐν Μήλῳ Χριστιανικῶν Κατακομβῶν,
τοῦ ἐν αὐτῇ Βαπτιστηρίου καὶ ἑτέρων χριστιανικῶν
ἀρχαιοτήτων.

Α'. Κατακόμβαι καὶ Βαπτιστήριον Μήλου.

Τὰς ἐν Μήλῳ κατακόμβας, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1843 ἀνακαλυφθείσας, πρῶτος κατὰ Φεβρουάριον τοῦ 1844 περιέγραψεν ὁ Γερμανὸς ἀρχαιολόγος Ross.¹

Τῶν κατακομβῶν τούτων μέχρι τοῦδε οὐδεμία ἐδημοσιεύθη ἀρχιτεκτονικὴ κάτοψις· ἤδη παρουσιάζω ὑμῖν τοιαύτην ὑπὸ τοῦ ἰταλοῦ μηχανικοῦ κ. Ρογκάν καταμετρηθεῖσαν.

Αἱ κατακόμβαι αὗται διαιροῦνται εἰς δυὸ μέρη, διὰ μιᾶς στενῆς διόδου συγκοινωνοῦσαι.

Ταύτας ἀπὸ τῶν ἐν αὐταῖς ἐπιγραφῶν, τὴν μὲν Α' ὠνομάσαμεν *Κατακόμβην τοῦ Μήλωνος*, τὴν δὲ Β', τὴν καὶ μεγαλειτέραν, *Κατακόμβην τῶν πρεσβυτέρων*.

Ἐν τῷ C.I.G. ἐδημοσιεύθησαν τρεῖς τῶν κατακομβῶν τούτων ἐπιγραφαὶ (ἀριθ. 9288—9290).

Ὁ πρῶτος στίχος τῆς ὑπ' ἀριθ. 9289 ἐπιγραφῆς ἀνεγνώσθη:

«(Ἐνταῦθα) κῆτε Στέ(φανος ὁ τ)οῦ πρεσβυτέρου Μήλωνος» ἡμεῖς ἀνέγνωμεν:

¹ Ross Reisen auf den Griechischen Inseln III, 1845 p. 145.

«Ὡδ)ε κεῖται Στεφανίς ἡ τοῦ πρεσβυτέρου Μήλωνος».

Ἐπομένως δὲν πρόκειται περὶ Στεφάνου πρεσβυτέρου, ἀλλὰ περὶ Στεφανίδος θυγατρὸς τοῦ Μήλωνος πρεσβυτέρου, ἐξ οὗ καὶ τὴν κατακόμβην ταύτην ὠνομάσαμεν.

Ἀπὸ τῆς ἐν τῇ μεγάλῃ δὲ κατακόμβῃ ἐπιγραφῆς:

«Οἱ πρεσβύτεροι κλ.» (C. I. G. N. 9288) νῦν διεσώθησαν τὰ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων σημειούμενα γράμματα ταῦτα:

EN KΩ

οι πρε**CBOIT**εροι οι πάσης μνημ**HC** **ΑΞΙΟΙ** **ΑΣΚΛΗΠΙ**
και ελπιζων κεασκληπισδετες¹ **ΚΕΑΓΑΛΙΑ****CIC**
διακονοσκαι ευτυχια παρθενευ**CACAK****ΚΕΚΛΑ** **ΥΔΙΑΝΗ**
παρθενευσασα και ευτυχια ητ**ΟΥΤΩΝ** **ΜΗΤΗΡ**
ενθα κεινται και επιγεμιτοθη**ΚΙΟΝΤΟΥΤΟ**
ενορκιζω υμας τον ωδε εφεστ**ΩΤΑ** **ΑΝΓΕΛΟΝ**
μητις ποτε τολμη ενθαδε **ΤΙΝΑΚΑ** **ΤΑΘΕCΘΕ**
Ιησουχρειστεβο**ΗΘΕΙΤΩ** Γραψ **ΑΝΤΙΠΑΝΟΙΚΙ**

Ἀπὸ ταύτης δὲ πληροφορούμεθα ὅτι ἐν Μήλῳ ὑπῆρχον τὰ τάγματα τῶν παρθένων καὶ διακονισσῶν τῆς πρωτογόνου ἐκκλησίας, περὶ ὧν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς αὐτοῦ ὁμιλεῖ ὁ Ἀπόστολος Παῦλος (Ρωμ. ις' 1) 1). Πολλοὶ τάφοι εἰσὶ δίσωμοι, τρίσωμοι καὶ τετράσωμοι (locus bisomus, trisomus, quadrisomus).

Ἐν τισι τούτων ἀνέγνωμεν τὸ ἱερὸν μονόγραμμα ΧΡ καὶ τὸ Α καὶ Ω τῆς Ἀποκαλύψεως.

Αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ ἐπὶ τῶν τάφων διακοσμήσεις ἅπασαί εἰσιν ἐξ ἐνὸς ἐρυθροῦ χρώματος τοῦ ἐν Μήλῳ ὀρυττομένου μίλτου.

Ἐν μέτρῳ ὑπὸ τὸ ἔδαφος ἅμα τῇ εἰσόδῳ ἀνεύρομεν τάφον ἄθικτον, ἐξ οὗ δῆλον, ὅτι εἰς τὸ βάθος τοῦτο πρέπει νὰ ζητηθῶσι νέοι τάφοι.

Αἱ κατακόμβαι αὗται, ἃς δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τιμὴν καὶ περίσεμνον τῆς Χριστιανικῆς Ἑλλάδος κόσμημα, εἰσὶν ἔργα τῶν τριῶν πρώτων αἰώνων.

¹ Schultze, Die Katakomben σελ. 78.

Περὶ ταύτας εὑρηνται πολλαὶ τρύπαι (εἴσοδοι ὑπογείων τάφων), ἐξ ὧν καὶ τὸ χωρίον, ὑφ' ὃ αἱ κατακόμβαι αὗται, καλεῖται *Τρυπητή*.

Ἐχομεν ἐνδείξεις ὅτι περὶ ταύτας, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου, καὶ ἕτεροι ὑπάρχουσι Χριστιανικαὶ κατακόμβαι.

Τὸ βαπτιστήριον.

Ὦραν δὲ μακρὰν τοῦ Ἀδάμαντος πρὸς νότον τῆς νήσου εἰς θέσιν «Κῆπον» ἀνεύρομεν ἐν σχήματι σταυροῦ ἀρχαῖον χριστιανικὸν Βαπτιστήριον πρὸς τὸ ἐν Πάρῳ προσομοιάζον.

Ἐν μέσῳ τοῦ ναοῦ καὶ ἐγγύτατα τοῦ Βαπτιστηρίου εὑρηται ἄμβων (ὑψ. 0,77), ἐν ᾧ ἀνέγνωμεν:

† Ἄγιε Θεόδωρε φρόντιζε ἡμῶν»

καὶ ἐφ' οὗ ἀναβαίνων ὁ πρεσβύτερος ἐτέλει τὸ ἅγιον βάπτισμα.

Ἑτεροι χριστιανικοὶ ἀρχαιότητες.

Ἑτεροι μεγίστης ἀξίας χριστιανικαὶ ἀρχαιότητες, ἃς λεπτομερῶς ἐσπουδάσαμεν καὶ ἃς ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἀνακοινοῦμεν, εἰσὶ: 1ον *Τὰ ἐρείπια τῶν Φιλίππων*, ἐνθα ὁ Παῦλος ἐβάπτισε τὴν πρώτην Χριστιανὴν τῆς Εὐρώπης Λυδίαν τὴν πορφυροπώλιδα.

2ον *Τὰ παρὰ τὸν Ἄρειον Πάγον ἐρείπια τοῦ ναοῦ Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου.*

3ον *Αἱ Κεγχρεαί*, ὅπου ἀπέβη ὁ Παῦλος, ἐνθα διέμενε Φοῖβη ἡ τῆς ἐκεῖ ἐκκλησίας διάκονος,¹ ἥτις ἐκ Κορίνθου εἰς Ρώμην καὶ τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν τοῦ Παύλου ἐκόμισε καὶ ἐνθεν ὁ Παῦλος κειράμενος τὴν κεφαλὴν μετὰ Ἀκύλα καὶ Πρισκίλλης ἐξέπλευσεν εἰς Συρίαν.²

Ἐνταῦθα ἀνεύρομεν περὶ τὰς δέκα μικρὰς κατακόμβας, ἐν τῇ

¹ Ρωμ. ις' 1.

² Πράξ. ιη' 18.

θαλάσση δὲ χριστιανικὴν Βασιλικὴν Δ'-Ε' αἰῶνος,¹ δεξαμενὴν φέρουσαν σταυρὸν καὶ ἰχθῦς ὑπομιμνήσκοντας ἡμῖν τοὺς λόγους τοῦ Αὐγουστίνου:

«Sed nos pisciculi secundum ΙΧΘΥΝ nostrum Jesum Christum in aqua nascimur (De Civit Dei I, XVIII c. XXIII).

Πρὸς δὲ μουσειακὰ ἐδάφη τῶν ἐν τῇ παραλία πανδοχείων, εἰς ἃ οὐδόλως ἀπίθανον ὅτι ὁ Παῦλος ὡς ξένος παρέμεινεν.

Ὡσαύτως ἀνακοινώσεως ἄξιον τὸ ἐν Ἀμοργῷ εὗρεθὲν Φυλακτήριον τοῦτο τῶν πρώτων αἰώνων εἰς 99 στίχους:

(Φυλακτήριον)

περιέχον ἀφορισμοὺς, ὧν κατατίθεμεν τὴν ἀνάγνωσιν, ὡς καὶ ἡ σπουδὴ τοῦ ἐν τῇ *Εὐαγγελικῇ Σχολῇ Σμύρνης* φυλαττομένου κώδικος, τῆς *Πεντατεύχου* ιβ'. αἰῶνος, ἐν ᾧ εὔρηται πλῆθος μινυογραφῶν ὑψίστην ἔχουσῶν τὴν ἱστορικὴν καὶ τεχνικὴν ἀξίαν. Ἐν τέλει ἀνακοινούμεν πρωτοτύπους ἐπιστημονικὰς ἡμῶν ἐργασίας, τὰς ἐξῆς:

A. Τὴν ἐπιστημονικὴν διάταξιν Ὁρθοδόξου χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου (Μουσειονομία),² ἐξελισσομένης τῆς ἱστορίας τῶν ἐν αὐτῷ ἀντικειμένων ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.

B. Τὴν σπουδὴν καὶ συστηματοποίησιν τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κεραμοπλαστικῶν διακοσμήσεων τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν, ἃς διαιροῦμεν:

A' . εἰς Κεραμοπλαστικά.

1. ἀπλᾶ
2. σύνθετα

¹ Ἡ θάλασσα ἀπὸ 2 χιλιάδων ἐτῶν περὶ τὰ 3 μέτρα ὑψώθη κατὰ τὰς σοφὰς τοῦ εἰδικοῦ ἐπιστήμονος κ. Νέγρη παρατηρήσεις. Πρβλ Extrait de Comptes Rendus des séances de l'Academie des sciences du 1 Août 1904, σελ. 3

² Κατὰ τὸ: οἰκονομία.

3. πολυσύνθετα

Β'. Εἰς Ἐπιγραφάς

1. μονογράμματα¹
2. χωρία τῆς ἀγίας Γραφῆς
3. ποικίλας ἐπιγραφὰς²

Γ'. εἰς σταυροὺς καὶ

Δ'. εἰς μυστικούς ἀστέρας³ καὶ μυστικούς ἡλίους τῆς Ἀποκαλύψεως.⁴

Γ' Καὶ τὰς Συλλογὰς ἡμῶν

1. Χριστιανικῶν ἐπιγραφῶν	4.000
2. Ἐπιθέτων τοῦ Ἰ. Χ. ἐπὶ εἰκόνων	50
3. Ἐπιθέτων τῆς Θεοτόκου ἐπὶ εἰκόνων	157
4. Ἐπιθέτων τοῦ Ἰ. Χ. ἐπὶ ναῶν καὶ Μονῶν πλειόνων τῶν	100
5. Ἐπιθέτων τῆς Θεοτόκου ἐπὶ Ναῶν καὶ Μονῶν	166
6. Ὀνομάτων χριστιανῶν ἀγιογράφων (ἐν ὅλῳ ἐνεπίγραφᾳ δελτία πλεονα τῶν 5.000)	463
7. Φωτογραφιῶν χριστιανικῶν μνημείων	1360
8. Ἀρχιτεκτονικῶν κατόψεων ἀρχαίων χριστιανικῶν ναῶν	156

Ταῦτα πάντα δύναται νὰ ἴδῃ ὁ ἐπιθυμῶν ἐν τῷ Χριστιανικῷ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ, εἰς ὃ εὐλαβῶς καὶ μετὰ σεβασμοῦ, ὡς ἐν ἱερᾷ κυψέλῃ, κατεθέσασμεν.

Β'

Περὶ διακρίσεως τῶν ὄρων Βυζαντινῆ Ἀρχαιολογία· καὶ Βυζαντινῆ τέχνη καὶ χριστιανικὴ ἀρχαιολογία καὶ χριστιανικὴ τέχνη.

Ἐπειδὴ πολλοὶ συγχέουσι τοὺς ὅρους Βυζαντινῆ ἀρχαιολογία καὶ, χριστιανικὴ ἀρχαιολογία, χάριν τούτων ἐπιστημονικῶς τὰ χρονικὰ ὅρια διασαφηνίζομεν καὶ διαστέλλομεν ὡς ἑξῆς:

Ὑπὸ τὸ ὄνομα χριστιανικὴ ἀρχαιολογία πρέπει νὰ ἐννοῶμεν τὸ ἐνιαῖον τῆς καθόλου χριστιανικῆς ἐποχῆς, ἥτις ἀπὸ Χριστοῦ ἀρχομένη διήκει μέχρις ἡμῶν. Τούναντίον ἡ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία περιλαμβάνει κυρίως τὸ ἀπὸ VI-XV αἰῶνος χρονικὸν διάστημα καθ' ὃ ἐν Βυζαντίῳ νέος βίος ἀνεπτύχθη καὶ τέχνη.

Ἡ Βυζαντινὴ ἀρχαιολογία ἐπομένως ἀφίνει ἀνεξετάστους τοὺς πρὸ τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς καὶ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν χρόνους, ἥτοι δέκα ὁλοκλήρους αἰῶνας.

Τὸ αὐτὸ νοεῖται καὶ περὶ τῆς Βυζαντινῆς τέχνης, ἣν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς καθόλου χριστιανικῆς τέχνης προσφυέστερον

¹ Κατὰ τὸ πρὸς Ἐφεσ. β' 19-22

² Ἰδὲ Dr. G. Lampakis, Mémoire sur les antiquités chrétiennes de la Grèce, p. 42-52 Athènes 1902.

³ Ἀποκάλ. κβ' 16

⁴ Ἀποκάλ. α' 16

ἡδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν Ἑλληνικὴν ἢ Ἑλλαδικὴν χριστιανικὴν τέχνην, καθόσον τὰ ἐπίθετα *Βυζαντινός, Βυζαντῖνος, Βυζάντιος* καὶ *Βυζαντιακός* οὐδέποτε ἡ συνείδησις τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπεδέξατο ὡς ἴδια ἔθνικὰ ἐπίθετα.

Γεώργιος Λαμπάκης

Ὑφηγητὴς τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας

ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ

Διευθυντὴς τοῦ Χριστιανικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Ο ΦΙΛΟΣΟΦΟΣ ΦΡΕΙΔΕΡΙΚΟΣ ΝΙΤΣΕ

(FRIEDRICH NIETZSCHE)

καί τό σύστημα αὐτοῦ¹

Ἡ τεραστία ἀνάπτυξις τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἡ μετ' εὐτυχίας ἐφαρμογή τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς ἐν τῷ βίῳ οὐ σμικρὸν συνετέλεσαν εἰς τὴν ἐξασθένησιν τῶν φιλοσοφικῶν καὶ θρησκευτικῶν ἐνδιαφερόντων. Τὰ ὕψη, εἰς ἃ ἡ φιλοσοφία καὶ ἡ θρησκεία ἀνυψοῦν τὴν διάνοιαν, τὰ ἰδεώδη, ἃ ἐν μεταρσίοις χώροις ἐζήτουν, ἐθεωρήθησαν ὡς ματαιοπονία, διότι τὸ ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς τοιαύτης ἀνατάσεως τῆς διανοίας ἐφαίνετο ἐλάχιστον ἀπέναντι τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν. Εἴτα ὁ πέπλος ὁ καλύπτων τὰς αἰθερίας ταύτας χώρας δὲν διηνοίγετο διὰ τῶν πολυχρονίων τούτων ἀγώνων τῆς διανοίας, τουναντίον, ὅσῳ ὑψηλοτερον ἐχώρει ἡ φιλοσοφοῦσα διάνοια, τοσοῦτῳ πυκνότερον καὶ ἀδιαπέραστον ἐποίει αὐτὸν, ἐν ᾧ αἱ θετικαὶ ἐπιστῆμαι τὴν χώραν, ἣν ἐξήταζον, ὅλον ἐν ἐπλήρουν φωτὸς καὶ ἐνεργείας. Μάλιστα ὁ πέπλος ἐκεῖνος ὥσεὶ διηνοίγετο ἐκ τῶν κάτω διὰ τοῦ ζῶντος καὶ εὐεργετικοῦ φωτὸς τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ τὸ μέτρον τῆς γνώσεως τῶν νόμων τῶν φαινομένων, τῆς εἰσδύσεως εἰς τὴν σύνθετον ἐνέργειαν τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, ὅλον ἐν ἐξηφανίζετο ἡ ὑπερτάτη ἐκείνη Ἀρχή, ἐξ ἧς γίνονται καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ διάνοια. Παρατίθεμεν ἐνταῦθα ἐν γενικῇ ἐννοίᾳ χαρακτηρὰς τινὰς τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας τοσοῦτον μαγικῶς ἐπιδρασάσης ἐπὶ πολλῶν καὶ δὴ εἰλικρινῶν σοφῶν.

1 Ἰδε «Νέα Σιών» τεύχος Α' 1905 σ. 595

Αἱ καταπληκτικοὶ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ Γαλιλαίου καὶ Βάκωνος. Αἷτιον τῆς τοιαύτης προόδου δικαίως θεωροῦσι τὴν αὐστηρὰν μέθοδον περὶ τὴν ἐξέτασιν τῆς φύσεως, ἣν οἱ ἀνωτέρω σοφοὶ πρῶτοι εἰσηγήσαντο. Θεμελιῶδες ἀξίωμα τῆς μεθόδου ταύτης ἦν ἡ θέσις ὅτι πᾶσα πραγματικότης δεόν νὰ καθορίζηται διὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι οὐδεμίαν πραγματικότητα δυνάμεθα νοῆσαι διὰ μόνης τῆς θεωρητικῆς διανοήσεως. Τὴν ἀρχὴν ταύτην, ἀληθῆ οὔσαν ἐν ἐφαρμογῇ πρὸς τὰς φυσικὰς σχέσεις καὶ τὴν φυσικὴν καθόλου χώραν, ἐφήρμοζον καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην χώραν. Δὲν ὑπάρχουσι, λέγουσι, δύο ὅρισμοι ἐπιστήμης, μία μόνον ἐπιστήμη ὑπάρχει, ἥτις ἐκτίθησι τὸ σύστημα τῶν γεγονότων, ἀκριβῶς ἢ ἐμπειρικῇ, δι' ἧς διὰ βαθμιαίας γενικεύσεως δυνάμεθα ν' ἀνέλθωμεν καὶ μέχρι τῶν μᾶλλον ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ ἀφηρημένων γενικωτάτων νόμων. Πάν ὅ,τι ἐξέρχεται τοῦ ὁρισμοῦ τούτου ἐστὶ μόνον φαντασία, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον εὐτυχῆς, παιδιὰ τῆς φαντασίας. Ἡ πειραματικὴ φιλοσοφία ἀνακηρύσσει ὡς ἐκ τούτου ἀδύνατον οἷονδῆποτε θεωρητικὸν ὅρισμὸν τοῦ ὄντος, ἀπορρίπτει πᾶσαν ἀπόλυτον καὶ ἐκ τῶν προτέρων ἐξαγωγὴν (*deductio*). Ὁ κόσμος ὁ μεταφυσικός, ἐὰν τοιοῦτος ὑπάρχῃ, δὲν δύναται νὰ ἦ ἀντικείμενον ἰδιαίτερας τίνος διὰ θαύματος γνώσεως ἀκριβῶς οὕτως ὡς καὶ ὁ κόσμος ὁ ἠθικὸς καὶ φυσικός. Ὡς οὗτοι, οὕτω καὶ ἐκεῖνος δὲν δύναται νὰ ἐξαχθῇ μήτε νὰ οἰκοδομηθῇ διὰ τρόπου γεωμετρικοῦ. Ἡ μέθοδος δι' ἧς καθ' ἑκάστην λύομεν τὰ ζητήματα ἐκ τῆς χώρας τοῦ ὑλικοῦ κόσμου καὶ τῆς τέχνης ἐστὶν ἡ μόνη, ἥτις δύναται νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς βάσις διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν γνῶσιν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ πρὸς ἐπίλυσιν τῶν σπουδαιοτάτων αὐτοῦ ζητημάτων. Αὕτη δ' ἐστὶν ἡ θετικὴ μέθοδος ἢ δοῦσα καὶ τὸ ὄνομα *θετικισμός* (*positivismus*). Ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς διδασκαλίας ταύτης ἀπορρίπτεται πᾶσα ἀπόπειρα συνάψεως τῶν φυσικῶν φαινομένων πρὸς τὴν πρώτην Αἰτίαν, ἐξ ἧς προῆλθον, ἀπαγορεύεται ἄλλως ἢ ἀνύψωσις τῆς διανοίας πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ἢ πρὸς ἐπίγνωσιν Αὐτοῦ προσπάθεια. Αὐστηρῶς δὲ ἐχόμενοι τῶν ἀρχῶν τούτων ἀπέρριψαν τὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἐξετάσεως τῶν πρώτων αἰτιῶν καὶ τελικῶν αἰτιῶν, ὧν τὴν ὑπαρξιν ἀπεκήρυξαν, ἀντ' αὐτῶν δὲ ἀνεκήρυξαν μόνον τὴν μηχανικὴν θεωρίαν περὶ τῆς φύσεως, ἧς ἰδρυτὴς τυγχάνει ὁ ἀρχαῖος τῶν Ἀβδέρων ὑλιστὴς φιλόσοφος,

ὁ Δημόκριτος. Ἰδίᾳ κατὰ τῆς σκοπιμότητος ἐπετέθησαν καὶ ἐπειράθησαν παντοδαπῶς νὰ ὑποσκάψωσι τὴν ἀλήθειαν ταύτην. Ἐὰν ἡ σκοπιμότης, λέγουσι, δὲν ἐπενεόθη ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου νοός, ἀλλὰ πράγματι ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει, τότε πῶς νὰ νοήσωμεν πλεῖστα ὅσα φαινόμενα ἀνεξήγητα ὅλως ἐκ τῆς ιδέας τῆς σκοπιμότητος; Πῶς νὰ νοήσωμεν τὰ τόσα σφάλματα τῆς φύσεως καὶ προδήλους ἀτοπίας, ἃς ἐπιτελεῖ; Ἐκτρώματα, ἀνωμαλίας, ἀφθονία ζῶων τινῶν γεννωμένων καὶ ἀπολλυμένων ἄνευ σκοποῦ τινος καὶ πλεῖστα ὅσα ἕτερα δὲν παρέχουσι τελείαν καταδίκην τῶν τελικῶν αἰτιῶν; Ἐν γένει ἐκ τῆς ἐξετάσεως χιλιάδων ἀνωμάτων ἄλλων φαινομένων τῆς φύσεως ἐξάγουσι τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐν τῷ ὀργανικῷ κόσμῳ ὑπάρχουσι πολλὰ ἀνωφελῆ, τὸ ἀνωφελές δὲ ἀντιφάσκει τῇ ιδέᾳ τῆς σκοπιμότητος. Οἱ θετικισταὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποφαίνονται, ὅτι ἡ φύσις ἐνεργεῖ ἄνευ τῆς ἐννοίας τοῦ σκοποῦ καὶ ὅτι ἐνεργεῖ πάντοτε καὶ πανταχοῦ ὁμοιομόρφως. Ἡ φύσις παρίσταται ὡς καθαρὸς τις μηχανισμὸς ἐπιτελῶν πᾶν τὸ ζῶν κατὰ νόμον τινὰ ἀπείρως ἐπαναλαμβανόμενον καὶ ποικίλλων τὰ ὄντα οὐχὶ ἐνεκα διαφορῶν σκοπῶν, δι' οὓς δῆθεν προορίζει αὐτὰ ἡ φύσις, ἀλλὰ συνεπεία τῶν γεγονότων ἐκείνων, ἃ συναντᾷ ἔξωθεν καὶ πρὸς ἃ δέον νὰ συναρμόζηται. Τὸν νόμον τοῦτον, καθ' ὃν πᾶσαι αἱ μορφαὶ τῆς ὑπάρξεως γίνονται, ὁ Δαρβίνος ἀγωνίζεται νὰ διασαφηνίσῃ διὰ τῆς ἀναπαραστάσεως τοῦ παρελθόντος τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καὶ τῆς παροχῆς ἡμῖν τῶν μέσων πρὸς παροκολούθησιν τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ μεταβολῶν μέχρι τῆς ἐνεστώσης αὐτοῦ καταστάσεως. Δὲν ἀρκεῖται ἀπλῶς ν' ἀνακηρύξῃ ὅτι τὸ πᾶν ἐπιτελεῖται δι' ἐνεργῶν αἰτιῶν, ἀλλ' ἀγωνίζεται νὰ ἐξηγήσῃ καὶ πῶς ἀκριβῶς αὐταὶ τὸ πᾶν ἐπιτελοῦσι, τίνι τρόπῳ βαθμιαίως προπαρασκευάσθησαν οἱ τόσον τεχνικοὶ καὶ πολυσύνθετοι ὀργανισμοί, καίτοι ἐν οὐδενὶ βαθμῷ καὶ ἐν οὐδεμιᾷστιγμῇ ἀνემιγνύετο ἡ λογικὴ ἐνέργεια, ἡ ἐννοια τοῦ σκοποῦ εἴτε ἡ τελικὴ αἰτία.

Ἡ ἀρχὴ τῆς θεωρίας ταύτης συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι τὰ ὄντα οὐκ εἰσι φύσει μόνιμα ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς τῆς πλάσεως αὐτῶν αὐτοτελείας.

Ὁ Δαρβίνος ἀποδέχεται ἀπεριόριστον ποικιλίαν εἰδῶν. Τό εἶδος κατ' αὐτὸν ἐστὶ μόνον ἑτεροειδὲς ἀφίχθῃν μέχρι τοῦ ὑψίστου βαθμοῦ τῆς τελειότητος, ἀλλὰ καὶ τό ἑτεροειδὲς (ποικιλία) ἐστὶν ἀφ' ἑτέρου ἐπιγεννώμενον εἶδος. Ἐπομένως οὐδὲν εἶδος ὑπάρχει, ὅπερ νὰ ἐδημιουργήθῃ ἀνεξαρτήτως τῶν λοιπῶν ὡς ἑτεροειδὲς (ποικιλία) ἀπορρέει ἐξ ἑτέρων εἰδῶν, ἀφ' ὧν ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπομακρύνεται. Τὸ ὅλον ζήτημα ὡς ἐκ τούτου περιλαμβάνεται, ἐν τῷ ἐξῆς, νὰ ὀρισθῇ τίνι τρόπῳ τ' ἀναρίθμητα ταῦτα εἶδη τοῦ κόσμου τούτου βαθμιαίως μεταβαλλόμενα καὶ ἀπομακρυνόμενα ἐκ τῶν πρωταρχικῶν τύπων ἀποκτῶσι τὴν τελειότητα ἐκείνην τῆς συνθέτου κατασκευῆς καὶ προσαρμογῆς τῶν ὀργάνων πρὸς τὰς λειτουργίας αὐτῶν, ἥτις ἀποτελεῖ ἀντικείμενον θαυμασμοῦ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς σκοπιμότητος. Ὅστις νοήσῃ σαφῶς διὰ τίνων μέσων, διὰ τῆς συναφείας μόνον τῶν καθαρῶς μηχανικῶν αἰτιῶν, ἢ φύσις κατορθοῖ τὴν βαθμιαίαν τελειοποίησιν τῶν κτισμάτων αὐτῆς, οὗτος λύει ἐν τῶν μεγάλων προβλημάτων τῆς κοσμοδημιουργίας. Πρὸς ἐξήγησιν δὲ τῆς μεγίστης ταύτης ποικιλίας τῶν μορφῶν καὶ τῶν σκοπῶν ὑπὸ τοῦ Δαρβίνου θεωροῦνται ἀνεπαρκῆ τὰ ὑπ' ἄλλων ὑποδεικνυόμενα μέσα, ὡς ἡ συνήθεια, αἱ ἐξωτερικαὶ κλιματολογικαὶ συνθῆκαι, ἡ τροφή κ.τ.λ. διό προβάλλει τὴν ἀρχὴν τῆς φυσικῆς διαλογῆς, ἥτις συσσωρεύει εὐμενεῖς μεταβολὰς γιγνομένας ἐν μακρᾷ περιόδῳ χρόνου ἐν τοῖς ἐπὶ μέρους οὖσι· περαιτέρω διαφυλάσσει αὐτάς, ἐξασφαλίζει τὴν μετάδοσιν αὐτῶν διὰ τῆς κληρονομικότητος καὶ τοιουτοτρόπως ἐγγυᾶται τοῖς κεκτημένοις τὴν ὑπεροχὴν ταύτην, ὅσονδῆποτε σμικρὰν καὶ ἂν θεωρήσωμεν αὐτήν, τὴν τελικὴν νίκην ἐν τῇ σκληρᾷ πάλῃ περὶ ὑπάρξεως τοῦ βίου. Ἡ φυσικὴ ἐξέλιξις καὶ ὁ ἀγὼν τοῦ βίου ἐξηγοῦσι τὴν οἰκονομίαν τῆς ὀργανικῆς δημιουργίας, τὴν ἄπειρον ποικιλίαν τῶν εἰδῶν, τὴν γεωγραφικὴν ταξινόμησιν ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῆς ἐπιγείου σφαίρας, τὴν ἀφθονίαν εἴτε τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀτόμων τῶν ἀποτελούντων τὸ εἶδος, τὴν θνήξιν εἴτε τὴν ἀνάπτυξιν ἐκάστου αὐτῶν, τέλος ἅπασαν τὴν ἱστορίαν αὐτῶν, ἥτις ἐστὶν ἀποτέλεσμα μόνον τῶν ἐξωτερικῶν περιστατικῶν καὶ τῆς ὁμοιομόρφου λειτουργίας τῆς φύσεως, διαφυλαττούσης τὰς εὐμενεῖς μεταβολὰς καὶ ἀποκλειούσης τὰς βλαβεράς ἀποκλίσεις.

Ἡ τελευταία συνέπεια τοῦ ἀδιαλείπτως ἐνεργοῦντος νόμου τῆς φυσικῆς διαλογῆς συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι πᾶσα ζῶσα μορφή κληρονομοῦσα τὰς εὐμενεῖς μεταβολάς, τὰς ἀθροισθείσας καὶ μεταδοθείσας ὑπὸ τῶν προγόνων αὐτῆς, γίγνεται ὁλονὲν καλλιτέρα καὶ καλλίτερον συναρμόζεται πρὸς τὰς συνθήκας τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς. Ἡ διηνεκῆς τελειοποίησις τῶν ὀργανοποιημένων ἀτόμων ἀναποφεύκτως ἄγει εἰς τὴν ποικιλίαν τῶν εἰδῶν, εἰς τὴν ἐκμηδένισιν τῶν μέν, εἰς τὴν αὐξησίν τῶν δέ, καὶ διὰ τούτου καὶ εἰς τὴν γενικὴν πρόοδον τῆς ζωῆς τῶν ὀργανισμῶν. Ὁ Δαρβῖνος ἐν τῇ ἐξηγήσει τοῦ σχηματισμοῦ τῶν ὑπαρχόντων εἰδῶν, προερχόμενων πιθανῶς ἐξ ἑνὸς πρωτοτύπου κοινοῦ τοῖς ζώοις καὶ τοῖς φυτοῖς, οὐδέποτε ἀπευθύνεται πρὸς τὰς τελικὰς αἰτίας. Ἐτεροι πρὸ αὐτοῦ, ὡς ὁ Th.S.Jouffroy καὶ ὁ Barthélemy Saint Hilaire ἐπενόησαν ζωολογικὴν σειρὰν ἀνιοῦσαν ἐκ τῶν κατωτάτων βαθμῶν τῆς ζωῆς μέχρι τῆς μεγίστης ὀργανικῆς συνθέσεως ὡσεὶ ἀφηρημένην τινὰ οὐσίαν περιεχομένην ἐν ἅπαντι τῷ ζωικῷ κόσμῳ εἴτε ἀπλὴν τινὰ ἰδέαν πραγματοποιηθεῖσαν ἐν ταῖς διαφόροις μορφαῖς. Ὁ Δαρβῖνος ἡλευθέρωσε τὴν ἰδεώδη ταύτην θυσίαν ἐκ τοῦ ἀφηρημένου αὐτῆς χαρακτήρος, ἐποίησεν αὐτὴν οὖσαν πραγματικὴν, ἱστορικὴν, συνεχιζομένην ἐν τῇ σειρᾷ τῶν φυσικῶν μεταλλοιώσεων, αἵτινες ἐν τῇ ἀλύσει τῶν αἰώνων συνδέουσι τὸν πολύποδα μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν μονάδα μετὰ τοῦ Νεύτωνος.

Ἀμφότεροι ὠκοδόμησαν ὡσεὶ ἀδιάλειπτον ἀνιοῦσαν κλίμακα τοῦ ζωϊκοῦ κόσμου... Ἀλλ' ἐσταμάτησαν ἐπὶ τοῦ ὁρίου τῆς ζωῆς. Πέραν αὐτῆς διείδον ἄβυσσον καὶ δὲν ἐπειράθησαν νὰ ὑπερπηδήσωσιν αὐτήν. Ἐτεροι ὅμως τολμηρότεροι ὑπερεπήδησαν καὶ ταύτην, καί, ὡς ὁ Δαρβῖνος ἐπλήρωσε τὴν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ πολύποδος ἀπόστασιν διὰ τινων διὰ μέσων οὐσιῶν, οὕτω ἀκριβῶς καὶ οὗτοι προσεπάθησαν νὰ πληρώσωσι τὴν μεταξὺ τοῦ καθαροῦ, τοῦ πρώτου ἀτόμου καὶ τοῦ πολύποδος. Καὶ ἰδοὺ παριστάμεθα πρὸ τοῦ θεάματος τολμηροτάτων ὑποθέσεων, δι' ὧν ἕκαστος οἰκοδομεῖ τὴν κοσμογονίαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν αἷς εἰς ὕψιστον βαθμὸν ἐργάζεται οὐχὶ πλέον ἢ ἐπιστήμη, ἀλλ' ἢ

καθαρά καὶ ἀχαλίνωτος φαντασία. Αἱ τοιαῦται ὑποθέσεις οὐδὲν τὸ πρωτότυπον ἔχουσι, διότι τὰ σπέρματα αὐτῶν εὐρίσκονται ἐν τοῖς πρὸ τοῦ Σωκράτους φυσικοῖς φιλοσόφοις, ἀλλ' ὥς τότε οὐ σμικρὸν συνετέλουν εἰς τὴν ἀπομάκρυνσιν τοῦ Θεοῦ ἐκ τῆς κοσμοδημιουργίας, οὕτω καὶ νῦν ἄγουσιν εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν ἀθεϊσμόν. Καὶ ἐν τῇ περιπτώσει ἔτι ἐκείνη, καθ' ἣν δὲν ἀρνοῦνται τὸν Θεόν, ὁ τρόπος ὅμως τοῦ σκέπτεσθαι αὐτῶν κατ' ἀνάγκην ἄγει αὐτοὺς εἰς τὴν ἄρνησιν αὐτοῦ. Διότι τὰ πάντα φυσικῶς ἐξηγοῦσι καὶ παράγουσι, τὰ πάντα ὑπάγουσιν εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς κινήσεως καὶ εἰς τὴν ἐντεῦθεν κατὰ μηχανικοὺς μόνον νόμους τελουμένην λειτουργίαν τοῦ σύμπαντος, ἐξ ἧς παράγονται ἅπειροι μυριάδες εἰδῶν εἴτε φυσικῶν εἴτε ζωϊκῶν ὄντων ἱκανῶν καὶ πρὸς περαιτέρω ἅπειρον τελειοποίησιν, ἡ φυσικὴ δὲ κατὰ πάντα αὕτη ἐξήγησις πάντων τῶν φαινομένων τοῦ κόσμου, ὡς οἴκοθεν νοεῖται, ἐλαχίστην ἐργασίαν καταλίμπανει τῷ Ποιητῇ καὶ καταδικάζει αὐτὸν εἰς ἀργίαν, ἀπορρίπτει ἄλλαις λέξεσι τὴν περὶ τοῦ ποιήματος αὐτοῦ πρόνοιαν, τοῦτο δ' ἀκριβῶς ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν Αὐτοῦ.

Ἡ δ' ἀνθρωπίνη διάνοια ἡ κατορθώσασα νὰ συνάψῃ τὸν πολὺποδα μετὰ τοῦ ἀνθρώπου καί, ἀντὶ τῆς λογικῆς κοσμοδημιουργίας, νὰ παραδεχθῇ βραδεῖαν καὶ ἀσυνείδητον μεταμόρφωσιν ἀπὸ κατωτάτου μέχρι τοῦ ἀνωτάτου, τὸ ἀνώτατον δὲ τοῦτο δικαίως ὑπολαβοῦσα τὴν ἰδίαν αὐτῆς οὐσίαν, ἐθεοποίησεν ἑαυτήν. Καὶ ἰδοὺ πρὸ ἡμῶν ἐν φαινόμενον ἄγνωστον εἴτε καὶ σποραδικῶς μόνον ἀπαντῶμενον ἐν τοῖς ἀρχαίοις φιλοσόφοις, ἀλλὰ συχνάκις ἐπαναλαμβανόμενον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Νέας φιλοσοφίας. Ἡ σατανικὴ ὑπερηφάνεια τοῦ ἀνθρωπίνου νοός, ἡ αὐτάρκεια ἐν τῇ ἀρνήσει, ἡ πεποίθησις περὶ τοῦ ἀναμαρτήτου αὐτοῦ καὶ τῆς τὰ πάντα κατανικώσεως δυνάμεως αὐτοῦ. Ἀλλ' ὡς βεβαίως καταδικάζομεν τὴν μεσαιωνικὴν ἐπιστήμην, ἣτις παρουσίασεν ἰδεῶδες συνιστάμενον ἐν τῇ ἀποκρυσταλλώσει τοῦ νοός, ἐν τῇ ἀποπνίξει τῶν εὐγενεστάτων αὐτοῦ τάσεων ἐντὸς ξηρῶν καὶ νεκρικῶν θεωρητικῶν τύπων, ὅσον ταπεινωτικὸν θεωροῦμεν τοῦτο καὶ ὀλεθριώτατον, διότι μονὴν δικαιολογίαν δύναται νὰ ἔχῃ τὴν ἄρνησιν τῆς βουλήσεως τοῦ

ἀνθρώπου, τῆς ἠθικῆς ἀξίας τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, ὅσον αἰσθανόμεθα οὐκ ἀποστροφὴν πρὸς τὴν δέσμευσιν ταύτην τοῦ ἀνθρωπίνου νοός διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἀλύσεων τῆς νοητικῆς καὶ ἠθικῆς δουλείας, διότι ἐν τούτῳ διαβλέπομεν ἐμπαιγμὸν οὐ μόνον τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ καὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ προικίσαντος τὸν ἄνθρωπον διὰ τῶν ὑψηλῶν τούτων προσόντων, τοσοῦτον ἂφ' ἑτέρου αἰσθανόμενα βδελυγμίαν καὶ πρὸς τὴν αὐτοῦ θεοποίησιν ταύτην τοῦ νοός, διότι τὸ ἀποτέλεσμα ἔσται πολλῶ ὀρθριότερον καὶ ἀπαισιώτερον διὰ τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν ἢ ἐκεῖνο ὅπερ ἐπέφερεν ἡ μεσαιωνικὴ ἐπιστήμη. Διότι τὰ ιδεῶδη ἐκεῖνα, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ἡ ἀνθρωπότης, τὸ ἐν κατόπιν τοῦ ἄλλου τοιοῦτος ἀπόλυτος ἐγωϊσμὸς θὰ καταρρίψῃ ἀνεπιφυλάκτως. Καὶ πράγματι, τίνα σημασίαν θὰ ἔχουσι διὰ τὸν τὴν ἰδίαν αὐθαιρεσίαν εἰς τὸ ἀπόλυτον ἀναβιβάζοντα, ὁ νόμος, ἡ τάξις, ἡ ἁρμονία, τὸ καθῆκον, ἡ ἀγάπη, ἡ ἀλληλοβοήθεια, ἂφ' οὗ ιδεῶδές ἐστι τὸ ἐγὼ καὶ μέσον πρὸς ἀνύψωσιν αὐτοῦ ἡ ἀχαλίνωτος πάλη πάντων κατὰ πάντων περὶ ὑπάρξεως, περὶ πρωτείων; Πρὸς τί ἡ λατρεία τῶν ιδεωδῶν, πρὸς τί ἡ προσφορὰ ὀλοκαυτώματος καὶ ζωῆς καὶ περιουσίας ἐν τῇ ἐπιτελέσει ὑψηλῶν καὶ εὐεργετικῶν ἔργων ὑπὲρ τῆς κοινωνίας, πρὸς τί οἱ ἡρώϊμοί, ἐὰν οὗτοι οὐδὲν συντελοῦσιν εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ ἐγώ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπαιτοῦσι θυσίας καὶ ἀγῶνας μέχρις ἀρνήσεως καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐγώ; Ἐντεῦθεν ιδεῶδες τοιαύτης ἀρχῆς ἔσται μία δυσώδης, βεβορβορωμένη ἀπληστία καὶ φιλαυτία ἐκμεταλλευομένη τὸ πᾶν καὶ τὰ πάντα πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἐγώ. Καὶ ὅμως, ἡ λατρεία αὕτη τοῦ ἐγώ, ἡ θεοποίησις αὐτοῦ, ἀποτέλεσμα οὕσα τῆς μέθης τοῦ ἀνθρωπίνου νοός ἐπὶ τοῖς καταρθώμασιν αὐτοῦ, εὔρε σχεδόν, παρὰ τὰς διαφόρους ἀντιδράσεις, οὐ μόνον θεωρητικὴν ἀποδοχὴν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ πράξει ἐφαρμογὴν καὶ ἐξιδανίκευσιν καὶ δικαιολογίαν ἐν τῇ ἐλαφρᾷ καλουμένῃ φιλολογίᾳ, ἥτις ἔστι φυλλοξήρα ξηραίνουσα καὶ ἀποκτείνουσα πᾶν ὅ,τι ὑγιές καὶ ἱερὸν ὑπάρχει ἐν τε τῷ οἰκογενειακῷ, τῷ σχολικῷ καὶ πολιτικῷ βίῳ. Ὅτι δ' ἡ σύγχρονος εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ὑπὸ τῆς πορείας τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐξελίξεως οὐ σμικρὸν ὑπήχθη εἰς τοιαῦτα ὀλέθρια ιδεῶδη, ὅτι τὸν βίον αὐτῆς στηρίζει ἐπὶ τῆς θεραπείας τοῦ εἰδώλου τούτου καὶ ἐπὶ τῶν ἀρχῶν ἐκείνων, ἃς αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, ἡγουμένου τοῦ

Δαρβίνου, ἀνεκάλυψαν ἐν τῇ ζωῇ τῆς φύσεως, πείθει ἡμᾶς ἢ ἀπροσωπόληπτος ἐξέτασις τοῦ βίου αὐτῆς, ἐν ᾧ ἕκαστος ζητεῖ νὰ καταφάγῃ τὸν ἕτερον, ἵνα μὴ ἐκεῖνος καταποθῇ ὑπὸ τούτου, πρὸς δὲ ἐν τῇ πάλῃ ταύτῃ θριαμβεύει τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου καὶ τὸ πᾶν προσφέρεται ὀλοκαύτωμα εἰς τὸν ἄπληστον Μολόχ τῶν χρημάτων καὶ τῶν ἡδονῶν. Ἴδου αἱ δυνάμεις αἱ διευθύνουσαι αὐτὴν, αἱ μεταποιοῦσαι αὐτὴν ὅτε μὲν εἰς ὀδυνηρὰν καὶ οἰκτρὰν κωμωδίαν, ἔνθα οἱ πάντες ψεύδονται, ὑποκρίνονται, ἐξαπατῶσιν ἀλλήλους, ὅτε δὲ καὶ εἰς φρικώδη τραγωδίαν, ἔνθα ὁ ἄνθρωπος λησμονεῖ ὅτι ἐστὶν ἄνθρωπος καὶ γίνεται θηρίον. Οὐχὶ δὲ δωρεὰν καὶ οἱ ἀπαισιότεροι καλοῦσιν αὐτὴν ἀγέλην θηρίων ἐτοιμῶν εἰς πᾶσαν στιγμὴν νὰ κατασπαράξωσιν ἀλλήλα καὶ χαρακτηρίζουσιν αὐτὴν ὡς ἐξωτερικῶς μὲν ἔχουσαν λάμψιν, ἀλλὰ τὸ ἐστιλβωμένον αὐτῆς μέτωπον περιοραίνει βόρβορος καὶ αἷμα. Ἐν δὲ τῇ ἐλαφρᾷ φιλολογίᾳ παρατηροῦμεν ἔτι οἰκτροτέρας τάσεις διοχευτευομένας δι' ἀπείρων ὁδῶν εἰς ἅπαντα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ὑπὸ τὴν δικαιολογίαν ὅτι διαζωγραφεῖ ἀντικειμενικῶς τὴν πραγματικὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, παρέχει εἰκόνας διαφθορᾶς. Ἀντὶ νὰ παλαίει κατὰ τῶν ἀνηθίκων τάσεων καὶ νὰ δεικνύῃ τῇ κοινωνίᾳ νέας ὁδοὺς πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνύψωσιν, τὸναναντίον προσπαθεῖ νὰ ὑποθάλῃ καὶ τὰ μᾶλλον ταπεινὰ ἔνστικτα τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξιστορεῖ μετὰ τινος χαιρεκακίας τὰ δυσώδη μέρη τοῦ βίου, ἀπὸ σκοποῦ ἀποφεύγει πᾶν ὅ,τι ἐν αὐτῷ ὑπάρχει ἄριστον ἢ πᾶν ὅ,τι ἡδύνατο νὰ καταστήσῃ αὐτὴν καλλιτέραν. Παράδειγμα τοιαύτης τάσεως παρέχει ἡμῖν ὁ Ζολᾶς. Ἀλλὰ τὸ νοσηρὸν τοῦτο πάθος ἐκαλλιέργησαν ἀνηκούστου ἀναιδείας οἱ οὕτω καλούμενοι *Décadantes* καὶ *Diabolistes*. Παρ' αὐτοῖς παρατηρεῖται ἀγάπη πρὸς τὸ κακόν, διότι εἶνε κακὸν ἢ λατρεία ἀληθινὴ τοῦ ἐγκλήματος ἐλέγχουσα τελείαν ἐξαχρείωσιν καὶ συνειδητὴν ἠθικὴν ἀποτελμάτωσιν καὶ ἀποκτήνωσιν. Βεβαίως δὲν θέλομεν διὰ τούτου νὰ καταδικάσωμεν τὴν σύγχρονον κοινωνίαν μηδὲ νὰ παραστήσωμεν αὐτὴν ὡς στερουμένην πάσης ἀκτῖνος φωτός, ὡς δουλεύουσιν μόνον τῇ σκοτεινῇ δυνάμει εἴτε καὶ νὰ διῃσχυρισθῶμεν ὅτι μόνον αἱ παθολογικαὶ καὶ ἀρνητικαὶ αὐταὶ τάσεις βασιλεύουσιν ἐν αὐτῇ καὶ ἀκωλύτως ἐπιτελοῦσι τὸ

ἀνθρωποκτόνον αὐτῶν ἔργον. Οὐχὶ! Μάρτυρας τῆς ἀληθείας, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ὁσιότητος, τοῦ καθήκοντος διορῶμεν καὶ σήμερον πανταχοῦ. Ἀρχαὶ ὑγιεῖς, βάσεις μεγάλαι καὶ εὐγενεῖς, ἰδεῶδη ζωηφόρα καὶ ἀνακαινιστικὰ μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ εἰλικρινείας, ἔργα καὶ λόγῳ καλὰ ἱερουργοῦνται καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν ἀρίστων καὶ εὐγενεστάτων νόων τῆς ἀνθρωπότητος καὶ ἐν ὑπομονῇ κρατερόν ἀγῶνα διεξάγουσι κατὰ πάσης ἐκφάνσεως τῆς σκοτεινῆς καὶ ἀπαισίου δυνάμεως τῆς κακίας ἐν πολλοῖς ἐπιτεφόμενον ὑπὸ θριάμβου καὶ νίκης. Ἄλλ' οὐχ ἦττον τ' ἀγαθὰ ταῦτα φαινόμενα, τὰ ἀθορύβως ἐπιτελοῦντα τὸ σωτήριο αὐτῶν ἔργον, δὲν πλήττουσι τὴν φαντασίαν οὐδ' ἀπολαύουσιν εὐρείας διαδόσεως, ὅσον τὰ καινοφανῆ, τὰ ἐκκεντρικά, τὰ ιδιότροπα καὶ παράδοξα τῆς ἠθικῆς καὶ καὶ διανοητικῆς φύσεως φαινόμενα. Τὰ τοιαῦτα φαινόμενα ἰσχυρῶς προσβάλλουσι τὰ νεῦρα, ἐπιφέρουσι κλονισμόν καὶ πολλάκις σκοτοδινίαν καὶ θάμβος, ὡς συμβαίνει καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ θεάτρῳ φοιτῶντας ἐκ τῆς παραστάσεως ἀσυνήθους τινος δράματος, περιέχοντας εἴτε ἀπεικόνισιν στυγεροῦ τινος ἐγκλήματος εἴτε ἥρωϊκοῦ τινος κατορθώματος. Ἄλλ' ἀκριβῶς καλλιτεχνικὴν ἐνσάρκωσιν ὅλων τούτων τῶν παραδοξολογιῶν καὶ ἐκκεντρικῶν φαινομένων καὶ ζωηρὰν σκιαγραφίαν ἀπασῶν τῶν ἀρνητικῶν τάσεων ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἠθικῇ καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ παρίστησιν ὁ φιλόσοφος Φρ. Νίτσε. Ἡ ἀπὸ πολλοῦ ἐν ταῖς ἀρνητικαῖς ταύταις τάσεσι τρεφομένη εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἀλλὰ συγχρόνως ἀπογοητευθεῖσα καὶ ἀπελπισθεῖσα ἐν αὐταῖς, ἐπεζήτη διέξοδον καὶ ἀπαλλαγὴν ἐκ τῆς πνιγερᾶς ταύτης ἀτμοσφαιρᾶς καὶ ἐνόμισεν ὅτι εὗρεν αὐτὴν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ Νίτσε, ὅστις καὶ καλῶς διεζωγράφισε τὴν ὀδυνηρὰν αὐτῆς κατάστασιν καὶ μετὰ δυνάμεως ὑπέδειξε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐξ αὐτῆς ἐλευθερώσεως μετ' ἐνδείξεως ἅμα ὁδοῦ πρὸς νέον ἠθικὸν ἰδεῶδες, ἐντελῶς διάφορον καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς πάντα τὰ μέχρι τοῦδε προβληθέντα εἴτε ὑπὸ τῆς θρησκείας εἴτε ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. Πρὸς τὸ ἰδεῶδες τοῦτο ἐκ διαφόρων λόγων καὶ πολλοὶ κλυδωνιζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παντὶ ἀνέμῳ τῆς

διδασκαλίας (Έφ. Α' 14) προσεκολλήθησαν¹ καὶ ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται ἡ μεγάλη αὐτοῦ ἐπίδρασις καὶ διάδοσις.

Μέρος τῆς ἀνθρωπότητος ὑπαχθὲν τοῖς μεθοδεύειαι τῆς πλάνης, περιβεβλημέναις ἐσθῆτα ἐπιστημονικὴν, τὴν ὅλην προσοχὴν αὐτοῦ ἔστρεψεν εἰς ἐπίγεια ὑλικά συμφέροντα, εἰς ἀπόκτησιν ἐπιγείου εὐδαιμονίας· τὸ φαινόμενον τοῦτο ἦν ἀναπόφευκτον καὶ φυσικώτατον. Τὸ μυστήριον τῆς ἀνομίας τὸ ἐνεργοῦν ἤδη (Β'. Θεσσαλ. Β' 7) συνετέλεσεν, ἵνα οἱ μὴ ἐδραίως ἰστάμενοι βαθμιαίως ἀποκλίνωσι τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἀπορρίψωσι τὰς ὑπερφυσικὰς βάσεις αὐτοῦ εἴτε ἄλλως τὰς δογματικὰς αὐτοῦ ἀληθείας καὶ ἐνστερνισθῶσι μόνον τὸ ἠθικὸν μέρος ἰδίᾳ τὴν μεγάλην αὐτοῦ ἐντολὴν τῆς πρὸς τὸν πλησίον ἀγάπης, δι' ἧς καὶ μόνης, κατ' αὐτοῦς, θὰ κατωρθοῦτο ἡ πραγματοποίησις τοῦ ἐπιζητουμένου παραδείσου. Ἀλλ' αἱ ζεῖδωροι τοῦ χριστιανισμοῦ ἀρχαὶ στερηθεῖσαι τῆς φυσικῆς αὐτῶν δογματικῆς βάσεως τάχιστα καὶ αὗται διεσαλεύθησαν καὶ ἀνεπαρκεῖς ἀνεκηρύχθησαν σὺν αὐταῖς δὲ κατέπεσε ἡ παρηγορία τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ πέραν τοῦ τάφου κόσμος, ἡ προσδοκία μελλούσης ζωῆς καὶ πᾶσαι αἱ συνδεόμεναι τῇ ἀληθείᾳ ταύτῃ ιδέαι τῆς ἀμοιβῆς καὶ τῆς τιμωρίας αἵτινες καὶ ἀσυστόλως ἀνεκηρύχθησαν παιδαριώδη φάσματα. Ἐρωτᾶται, ποῦ νῦν ἡδύνατο νὰ μεταφέρωσι οὗτοι ἐλπίδας τοὺς φόβους ἐν γένει πᾶν τὸ χρησιμεῦον ὡς ἰσχυρὸν ἐλατήριο τοῦ βίου; εἰς τὴν ὅλαις βεβαίως δυνάμεσιν ἀπόπειραν θεμελιώσεως ἐπὶ τῆς γῆς παραδείσου οὐχὶ ἀγνώστου, οὐχὶ εἰς ἀπρόσιτα ὕψη εὐρισκομένου, ἀλλὰ πραγματικοῦ, ψηλαφητοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἰδοὺ τὸ ἰδεῶδες καταβιβάζεται εἰς τὴν γῆν, τὸ στιγμιαῖον ταυτίζεται πρὸς τὸ αἰώνιον, τὸ μεταβλητόν, τὸ ἀεὶ ρέον πρὸς τὸ ἀμετάβλητον καὶ ἀναλλοίωτον. Τὴν φαντασίωσιν ταύτην, ἣν σπασμωδικῶς ἠγωνίζοντο νὰ πραγματώσωσι, σκαιῶς καὶ ἀποτόμως διέλυσεν ἡ σαρκαστικὴ γλῶσσα τοῦ Νίτσε, ὡς ὀψόμεθα ἐν οἰκείῳ τόπῳ, ἀλλ' οὐχ ἥττον ἐνεκολπώθη καὶ διατόρως ἐκήρυξε τῆς κεντρικῆς ιδέαν τὴν ἀγαγοῦσαν αὐτὰς εἰς τὴν

¹ Χαρακτηριστικώτατοι εἰσι οἱ ἐπόμενοι λόγοι ἐνὸς τῶν θερμῶν θιασωτῶν τοῦ φιλοσόφου τούτου, «ἐγὼ ἀπέκαμον ζητῶν νέαν θεότητα... εὗρον δ' αὐτὴν ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Φρ. Νίτσε», ὅρ. Ρως. Περ. Θεολογικὸς Ἀγγελιοφόρος 1901, Ἰούλιος-Αὐγουστος σελ. 497.

οὐτοπίαν ταύτην, ἀκριβῶς τὴν ἀπόρριψιν παντὸς ὑπερφυσικοῦ καὶ πάσης ιδέας περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς. Οὐδεὶς ὁξύτερον αὐτοῦ ἐνέπαιξε τὸ ὑπεραισθητὸν καὶ μεταφυσικὸν καὶ οὐδεὶς ὑσχυρότερον αὐτοῦ ἀπήτησεν ἅπασαν τὴν δρᾶσιν ἡμῶν νὰ περιορίσωμεν ἐν μόνῃ τῇ γῇ. «Ἄπαξ, λέγει, ἔστρεψα τὰς ιδέας μου ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον (εἰς τὸν οὐράνιον κόσμον) ὥς καὶ πάντες οἱ περὶ τοῦ πέραν τοῦ τάφου κόσμου διανοοῦμενοι. Ἀλλὰ πράγματι ὁ νοῦς μου ἐστράφη ὑπὲρ τὸν ἄνθρωπον; Ἄ! ἀδελφοί, ἡ θεότης αὕτη, ἣν ἐδημιούργησα, ἦν ἔργον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς ἀφροσύνης, ὥς καὶ οἱ λοιποὶ θεοὶ ἦν μόνον ἄνθρωπος, πτωχὸν δὲ μόριον τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶ καὶ τὸ ἐμὸν ἐγὼ· ἐκ τοῦ ἰδίου πέπλου καὶ τῆς φλογὸς ἐφάνη μοὶ τὸ φάσμα τοῦτο καὶ τῇ ἀληθείᾳ δὲν μοι ἐφάνη ἐκ τοῦ ἄλλου κόσμου!... Τὸ ἐμὸν ἐγὼ μ' ἐδίδαξε νέαν ὑπερφηφάνειαν, ἣν διδάσκω καὶ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Δὲν πρέπει νὰ βυθίζωμεν τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν ἄμμον τῶν οὐρανίων ἔργων, ἀλλὰ νὰ φέρωμεν αὐτὴν ἐλευθέρως ὥς ἀνήκουσαν εἰς τὴν γῆν καὶ δημιουργοῦσαν τὴν ἐννοια τῆς γῆς».¹ «Καλλίτερον, ἀδελφοί μου, ἀκούσατε τῆς φωνῆς τοῦ ὑγιοῦς σώματος· ἡ φωνὴ αὕτη ἀληθεστέρα καὶ ἀγνωτέρα ἐστίν. Ὅμιλεῖ δ' αὕτη περὶ τῆς ἐννοίας τῆς γῆς. Ταῦτα εἶπε ὁ Ζαρατούστρας».² «Νοσοῦντες καὶ ψυχορραγοῦντες ἦσαν οἱ μισήσαντες τὸ σῶμα καὶ τὴν γῆν καὶ ἐπινοήσαντες τὸν οὐρανόν· ἀλλὰ τὰ ὀλέθρια ταῦτα δηλητήρια ἔλαβον ἐκ τοῦ σώματος καὶ τῆς γῆς. Ἦθελον ν' ἀποφύγωσιν τὴν δυστυχίαν των, οἱ δ' ἀστέρες ἀπ' αὐτῶν ἦσαν σφόδρα μακράν. Ὡ! ἀναστενάζοντες ἔλεγον, ἐὰν ὑπῆρχον οὐράνιοι ὁδοὶ ἄγουσαι εἰς ἄλλην μακαριότητα καὶ ἄλλην ὑπαρξιν».³ Ἀλλὰ στρέφων τὸν νοῦν τῶν συγχρόνων αὐτῷ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν γῆν κυρῦττει συγχρόνως μετ' ἀσυνήθους δυνάμεως ἄκρατον ἐγωισμόν, ἀναβιβάζει τὸ ἐγὼ εἰς εἶδωλον καὶ κηρύσσει αὐτὸ ἀπόλυτον, δικαιούμενον αὐθαιρέτως νὰ πράττῃ ὅ,τι θέλει ἄνευ παραδοχῆς οὐδενὸς περιορισμοῦ, ὅποθενδήποτε οὗτος καὶ ἂν ἀπορρέῃ. Χωρεῖ ὁ ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε ψάλλει ἄσματα καὶ διθυράμβους πρὸς τιμὴν

¹ «Τάδε λέγει ὁ Ζαρατούστρας», σελ. 28-29, Μετάφρασις Ρωσ. ἔκδοσις Ἐφήμοβ. Πετρούπολις

² Αὐτόθι σελ. 30.

³ Αὐτόθι σελ. 29-30.

τῆς φιλαυτίας, τῆς φιλοδοξίας τῆς ἀρπαγῆς, τῆς βιαιοπραγίας καὶ καθόλου πάσης ἐκφάνσεως τῆς δυνάμεως τοῦ ἐγῶ. Πάντα δὲ ἠθικολόγον δεικνύοντα τὸ μάταιον τοῦ κόσμου τούτου, τὸ πρόσκαιρον τῶν ἐπιγείων ἀγαθῶν σαρκαστικῶς ἐμπαίζει καὶ ὀνειδίζει. Αἱ τοιαῦται ιδέαι οὐχὶ τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτοῦ ἀνεκηρύχθησαν, ὡς ἐν οἰκείῳ τόπῳ θὰ δείξωμεν. Ἀλλὰ νῦν αἱ τοιαῦται ιδέαι διαφοροτρόπως παρὰ πολλοῖς διεδόθησαν ἰδίᾳ ἢ λατρεία τοῦ ἐγῶ, ἔνεκα τῆς ἐντασεως τῆς προσωπικότητος ἐν πᾶσι τοῖς σταδίοις τοῦ βίου, τοῦτο δὲ καὶ διὰ τὴν δημοτικότητα τοῦ Νίτσε ἐδημιούργησε προσφορώτατον ἔδαφος. Ὁ προτεστάντης ἱερεὺς A. Kalthoff (ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Friedr. Nietzsche u. d. Kulturprobleme unserer Zeit. L. p. 2. σέλ. 18—19 καὶ 3—18), ἀποφαίνεται, ὅτι ἡ ἐποχὴ ἡμῶν ἐστὶν ἐποχὴ ἰσχυρότατης ἀναπτύξεως τοῦ ἀτομισμού (individualismus), ἅπασαι δὲ αὗται αἱ ἀτομιστικαὶ τάσεις, ὡς ἐκδηλοῦνται ἐν τῇ τέχνῃ καὶ τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ θρησκείᾳ καὶ τῇ ἠθικῇ, ἐν τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ κοινωνίᾳ, ἐνοποιοῦνται ἐν ὀνόματι, τῷ τοῦ Νίτσε. «Διὸ ὁ Νίτσε ἐστὶ μεῖζον ἢ ὄνομα, ἐστὶ κοσμοθεωρία, ἐστὶ πνευματικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν πᾶς ἄνθρωπος δέον νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν, πᾶς ὅστις συνειδητῶς μετέχει τοῦ βίου καὶ τείνει νὰ καταλάβῃ ἐν αὐτῷ ὠρισμένην θέσιν».¹

Ἡ ἱστορία τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως παρουσιάζει πολλὰ παραδείγματα προσκολλησεως εἰς ἀτοπωτάτας διδασκαλίας καὶ ἐκθειασμοῦ αὐτῶν ὡς εὐφυεστάτων καὶ μεγάλων ἀληθειῶν, ἀρκεῖ μόνον ν' ἀνταποκρίνωνται τῷ πνεύματι τῆς ἐποχῆς. Ὅσω δὲ νοσηροτέρα ἐστὶν ἡ ἐποχὴ, τόσω εὐχερέστερον γεννῶνται καὶ ἐξαπλοῦνται ἄτοποι διδασκαλίας. Ἀδύνατον νὰ μὴ ἴδωμεν τὴν ἀλήθειαν ταύτην καὶ ἐν τῇ διαδόσει τῶν ἀτόπων τούτων τῶν ιδεῶν τοῦ Νίτσε μεταξὺ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας. Ἀλλ' ἐκτὸς τούτου ἡ φιλοσοφία αὐτοῦ ἐλκύει τοὺς νόας καὶ συντείνει εἰς τὴν αὔξησιν τῆς δημοτικότητος αὐτῆς καὶ ἐκ τοῦ ἐξῆς περιστατικοῦ, ὅτι παρίσταται ὡς ὀδυνηρὰ ἔκφρασις τῆς ὀξείας κρίσεως, ἣν διέρχεται ἡ εὐρωπαϊκὴ διανόησις καὶ ἀπαισία προαίσθησις τοῦ ἐπαπειλοῦντος αὐτὴν κινδύνου. «Ἦδη πρὸ πολλοῦ», λέγει ὁ Νίτσε, «ἡ ἀνάπτυξις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ ἐπιτελεῖται ἐν

¹ Ὁρθ. Χριστιανικὸν ἀνάγνωσμα, Ρωσικὸν Περιοδικόν, Μάρτιος 1905 ἄρθρον Δ. Π. Μίρτοβ, Ἠθικὴ αὐτονομία κατὰ Κάντιον καὶ Νίτσε σελ. 315

μέσῳ ἐντάσεως καί ἀγωνίας, ἥτις ἐπαυξάνει ὅλον ἐν καὶ προσεγγίζει εἰς καταστροφὴν». Ἡ σκοτεινὴ αὕτη προαίσθησις προξενεῖ τῷ Νίτσε ὀδυνηρὸν ἄλγος καὶ ἀφορήτους πόνους. «Αἱ προφητικαὶ προσωπικότητες», λέγει ὁ ἴδιος, «εἶνε πάσχουσαι προσωπικότητες. Τὸ τάλαντον αὐτῶν τοῦ προλέγειν τὸ μέλλον χρησιμεύει δι' αὐτὰς πηγὴ βασάνων». Τὴν ιδέαν τοῦ ταύτην ἐπιζητεῖ καὶ δι' ἀναλογικῆς ὁδοῦ. «Ζῶά τινα, λέγει, φοβερά πάσχουσιν ἐκ τοῦ ἀτμοσφαιρικοῦ ἠλεκτρισμοῦ. Ἐνεκεν τούτου τινὰ ἐξ αὐτῶν, π.χ. οἱ πίθηκοι, ἔχουσι τὴν ἱκανότητα τοῦ προαγγέλλειν θυέλλας. Ἦδη πρὸ τῆς ἐμφάνισεως τῶν ὑετῶν αἰσθάνονται τὴν συσσώρευσιν τοῦ ἠλεκτρισμοῦ καὶ προαισθανόμενα τὴν μεταβολὴν τοῦ καιροῦ λαμβάνουσι τοιαύτην στάσιν, ὥσεί περιμένουσιν ἐχθρὸν καὶ προπαρασκευάζονται ἢ εἰς ἄμυναν ἢ εἰς φυγὴν. Ἄρα γε φαντάζεσθε, ἐπιλέγει ὁ Νίτσε, ὅτι τὰ παθήματα αὐτῶν εἶνε προφητικὰ παθήματα;».¹

Ἐν τοῖς παθήμασι τοῦ Νίτσε ἐκφράζεται ἡ κατάστασις τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς ἀτμοσφαίρας, κεκορυσμένης ὑπὸ ἠλεκτρισμοῦ, οὐδὲν τὸ καλὸν προμηνυούσης. Τὰ συμπτώματα τῆς κοινωνικῆς ταύτης νόσου διέγνω καλῶς καὶ διεζωγράφησεν ἀριστοτεχνικώτατα. Ἀλλὰ τὸ φάρμακον, ὅπερ προέτεινε πρὸς θεραπείαν τῆς νόσου ταύτης, εἶνε ἀπαίσιον καὶ θανατηφόρον. Ὁ Νίτσε, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, κατέστρεψεν ἅπαντα τὰ θεμέλια, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ὁ κοινωνικὸς βίος τῆς ἀνθρωπότητος, προῦβαλε δέ εἰς ἀντικατάστασιν αὐτῶν παράδοξον ιδεῶδες, ἀκριβῶς τὸν ὑπεράνθρωπον, ὅστις ὅμως, ὡς ὀψόμεθα εἶτα, ἐστὶν οὐδὲν πλέον οὐδὲν ἔλασσον, ἢ ἡμιθηρίον τι, ἡμιφιλόσοφος τις, καθόλου δὲ σπάνιον τι καὶ ἀποτρόπαιον χρεῖμα, ὅπερ οὔτε ἐν νυκτί, οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, οὔτε ἐν ὕπνῳ, οὔτε ἐν ἐγρηγόρσει θὰ εὑρεθῇ ποτε. Ἀλλ' ἀκριβῶς τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἀπέτυχεν οἰκτρῶς ἐν τῷ ἔργῳ του. Τοῦτο δεικνύει ὅτι τὸ μέγα πρόβλημα, ὅπερ ἐπεχείρησε νὰ λύσῃ, ἦν ὑπὲρ τὰς δυνάμεις του, παρὰ τὴν δαιμονίαν καὶ ἔκτακτον φύσιν αὐτοῦ. Ἡ ἀποτυχία δ' αὕτη καὶ κατεσπάρασσε τὸν δυστυχῆ Νίτσε ὡς ἀδυσώπητος ἐρινὺς, ὡς ἀπαίσιον φάσμα ἀπὸ τῶν πρώτων αὐτοῦ βημάτων. Κατ' ἀρχὰς βλέπομεν αὐτὸν βαδίζοντα ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ ἡρέμα πως, ὁμιλοῦντα ἀνθρωπίνην γλῶσσαν, ἔχοντα πλήρη συναίσθησιν τῆς ἀτελείας καὶ ἀδυναμίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ κοινῶς τούτου κλήρου παντὸς βροτοῦ, ἀλλ' εἶτα ὡς ὑπὸ τινος δαίμονος κατακυριευθεὶς θεωρεῖ ἑαυτὸν ὡς ἕτερος Σατάν ἀναμάρτητον, κεκλημένον νὰ σώσῃ διὰ βεβαίου ιδεώδους τὴν ἀνθρωπότητα. Ἐξαγγέλλει τοίνυν ἀγερώχως καὶ ὑπερηφάνως τὸ ιδεῶδες του, θεωρεῖ αὐτὸ ὡς τινα μεγαλοπρεπῆ καὶ περίλαμπρον κολοσσόν, ἀλλ' αἰσθάνεται συγχρόνως ὅτι μάτην κοπιᾷ, ὅτι ὁ κολοσσὸς οὗτος πόδας στερεοὺς δὲν ἔχει καὶ ἐντεῦθεν οἱ

¹ Die frohliche Wissenschaft 316 B.V., 241.

ἀλλάλητοι αὐτοῦ στεναγμοὶ καὶ τὰ δάκρυα αὐτοῦ καὶ καθόλου ὁ τραγισμὸς τῆς φύσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ φύσει ἀγέρωχος ὢν καὶ ἀλαζῶν μέχρις ἀφροσύνης, δὲν θέλει νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀδυναμίαν αὐτοῦ καὶ παραδίδεται εἰς ὀδυνηρὰν ἐσωτερικὴν πάλην, ἧς καὶ γίνεται τέλος οἰκτρὸν θῦμα. Ἡ συναίσθησις τῆς ἀδυναμίας αὐτοῦ, τῆς ματαιοπονίας, τῆς ἐπικειμένης πτώσεως αὐτοῦ, κυριολεκτικῶς ποιεῖ αὐτὸν μαινόμενον· μαίνεται ἐν τοῖς αἰσθήμασιν, ἐν τοῖς λόγοις, ἐν ταῖς σκέψεσι. Δὲν ὁμιλεῖ πλέον ὡς ἄνθρωπος, μυκᾶται ὡς θηρίον, ἐξερεύγεται βλασφημίας καὶ ἀράς, ἃς οὐς ἀνθρώπου ἔτι οὐκ ἤκουσεν, ὠρύεται ὡς ἐξωργισμένος λέων, ἀπόλλυσι τὴν διανοητικὴν αὐτοῦ ἰσορροπίαν, παραφρονεῖ καὶ ἀποθνήσκει ὁ δυστυχὴς παράφρων. Ὁ τραγισμὸς οὗτος τοῦ βίου τοῦ δυστυχοῦς τούτου φιλοσόφου καὶ διεγείρει τὴν συμπάθειαν πάντων. Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ αἶσθημα τοῦτο τῆς συμπαθείας, εὐλογώτατον ἄλλως καὶ δικαιώτατον, ὡς ἐκ τοῦ εἶδους τῆς καταστροφῆς τοῦ μεγαλοφυοῦς τούτου ἀνδρός, ἐπὶ μακρὸν δὲν δύναται νὰ διατηρηθῇ. Ἡ διάνοιά τοῦ ἀποπνέει ὑπερβάλλουσιν κενοδοξίαν, βάρβαρα δὲ καὶ αἰμοχαρῇ ἔνστικτα μετ' ἀνηκούστου κυνικότητος διατυποῦνται ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ. Τινὲς ἀγωνίζονται νὰ μετριάσωσι τὴν ἐκ τῶν λόγων τούτων προξενουμένην βαρεῖαν ἐντύπωσιν καὶ δυσμενῇ κρίσιν. Δεικνύουσιν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἐν τοῖς κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς δράσεως γραφεῖσι, πολλὰς ὑγιεῖς ἐκλάμψεις τῆς διανοίας αὐτοῦ, πολλὰς εὐγενεῖς καὶ ὑψηλὰς ιδέας μετὰ θέρμης καὶ ἐνθουσιασμοῦ κηρυττομένας· ἐξετάζουσι πρὸς τούτοις τὸν Νίτσε ὡς ἄνθρωπον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ τοῦ βίῳ καὶ διαβλέπουσιν ἐν αὐτῷ ἡπιότητα, εὐγένειαν, ἡρεμίαν καὶ φιλόφρονα συμπεριφορὰν ἐν ταῖς σχέσεσιν τοῦ πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτῷ. Ἄνθρωπος ἐπομένως πόσον ὑψηλόφρων καὶ μεγαλοφυὴς δὲν θὰ ἡδύνατο, λέγουσι, νὰ χωρήσῃ μέχρι τοσαύτης ἀπονοίας, ὥστε νὰ ἐξερεύγηται τὰς ἀγρίας φωνὰς τῶν ἀτιθάσων τῆς ἐρήμου θηρίων. Μόνην δ' ἐξήγησιν αἱ ἀνωμαλίας αὗται ἔχουσι τὴν λυπηρὰν παθολογικὴν κατάστασιν αὐτοῦ, τὴν νευρικὴν διατάραξιν τοῦ ἐγκεφάλου αὐτοῦ. Δὲν θέλομεν νὰ ἐξετάσωμεν ἐνταῦθα ἂν ἠθικὰ ἢ ἕτερα αἷτια συνετέλεσαν εἰς τὴν διατάραξιν τῆς διανοίας αὐτοῦ, ἥτις ἀπέληξεν εἰς τὴν τραγικὴν αὐτοῦ καταστροφήν, ἀποφεύγομεν ὡσαύτως νὰ ἐξετάσωμεν καὶ κατὰ πόσον ἡ φρενολογικὴ αὕτη κατάστασις συνετέλει, ὥστε ὁ ἄλλως ἥμερος καὶ ἡπιος οὗτος ἄνθρωπος, ὅταν ἐλάμβανε τὸν κάλαμον εἰς χεῖρας νὰ μετεβάλλετο εἰς αἰμοβόρον ληστήν, τίγριν καὶ ἀντίχριστον κυριολεκτικῶς, ἀντικείμενον καὶ ὑπεραιρόμενον ἐπὶ πάντων, λεγόμενον Θεὸν ἢ σέβασμα (Β' Θεσσαλ. Β' 4). Ταῦτα πάντα δύνανται νὰ καταστῶσιν ἀντικείμενον ψυχιατρικῶν ἐρευνῶν οὐχὶ δὲ καὶ ἐπιστημονικῆς ἐπικρίσεως. Βεβαίως ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ συστήματος τοῦ Νίτσε δὲν

δυνάμεθα ὅλως νὰ παραγνωρίζωμεν τὴν φιλοσοφικὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ, οὐδὲ δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν τὴν ἐξάρτησιν ἀκριβῶς ἐκ τῆς τοιαύτης αὐτοῦ καταστάσεως πολλῶν ἀνωμάτων καὶ παραδόξων ληρημάτων αὐτοῦ. Ἀλλ' ὁ βουλόμενος ἀντικειμενικῶς ν' ἀναλύσῃ καὶ ἐπικρίνῃ αὐτὰς καθ' ἑαυτὰς τὰς ἀρχὰς καὶ ἰδέας τοῦ Νίτσε, ὀφείλει νὰ χειραγωγῇται ὑπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς λογικῆς τῆς ἐπιστημονικότητος καὶ συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς ταύτας νὰ δεικνύῃ τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς θέσεως, ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ὡς ἱστορικοῦ προσώπου καὶ κατὰ τὸ πόρισμα τῆς ἐπιστημονικῆς ταύτης ἀναλύσεως νὰ ὀρίζῃ τὴν ἀξίαν καὶ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Τῇ ἀρχῇ ταύτῃ θὰ προσπαθήσωμεν ν' ἀκολουθήσωμεν καὶ ἡμεῖς ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ φιλοσοφικοῦ συστήματος τοῦ Νίτσε, διότι δι' αὐτῆς θὰ καταδειχθῇ ἡ σημασία αὐτοῦ ἐν τῇ συγχρόνῳ διανοητικῇ ἀναπτύξει καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν λοιπῶν ἐξόχων νόων τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.

(ἀκολουθεῖ)

Νικόλαος Χριστοδούλου
Καθηγητῆς τῆς Θεολογίας.

**ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΝΟΜΟΚΑΝΟΝΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΩΤΑΤΟΥ
ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ
ΦΩΤΙΟΥ¹**

Β'

Πρότερον ἢ ὀνομασία τοῦ Συντάγματος ἀπεδίδετο εἰς ὅλην τὴν Συλλογὴν τοῦ Πατριάρχου Φωτίου, περιλαμβάνουσιν τὸν τε Νομοκάνονα καὶ τὴν Συλλογὴν τῶν κανόνων· οὕτω π.χ. ἐν τῷ ὑπ' ἀριθμ. 2 ἀρχαίῳ χειρογράφῳ τοῦ Ι'. αἰῶνος τῆς Ἱεροσολυμιτικῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Π. Τάφου ὁ πρῶτος πρόλογος φέρει ἐπιγραφὴν: «Πρόλογος τοῦ κανονικοῦ καὶ θείου Συντάγματος» ὁ δὲ δεύτερος: «Ἔτερος πρόλογος Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως».² Ἐν δὲ τῷ ὑπ' ἀριθμ. 24 ἀρχαιοτέρῳ χειρογράφῳ τῆς αὐτῆς Βιβλιοθήκης ἐν τῷ Νομοκάνονι περιλαμβάνεται ὁλόκληρον τὸ κείμενον τῶν κανόνων.

Ἀπὸ τῶν χρόνων ὅμως τοῦ περιφήμου κανονολόγου Θ. Βαλσαμῶνος ἡ Συλλογὴ τοῦ Φωτίου κατέστη γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα Νομοκάνων.³ Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ ἐγένετο χρῆσις τῆς λέξεως ταύτης τῇ ἐπιγραφῇ τοῦ Προλόγου εἰς τὸν Νομοκάνονα ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Voelli et Justelli⁴ καὶ ἐν τῷ Συντάγματι τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων Ράλλη καὶ Ποτλῆ.⁵ Ἐν ταῖς ἐκδόσεσι ταύταις ἀμφότεροι

¹ Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σελ. 57

² Παρὰ τῷ Pitra ὁ πρῶτος πρόλογος φέρει ἐπιγραφὴν «Πρόλογος τοῦ συνθέντος τοὺς κανόνας εἰς τίτλους δέκα καὶ τέσσαρας» II p. 445 ὁ δεύτερος: «Τοῦ προσθέντος τὰ μετὰ τὴν Πέμπτην». II p. 448

³ Montreuil Hist. d. dr. Byz. t. III p. 421

⁴ t. II p. 187.

⁵ τόμ. Α' σελ. 5.

πρόλογοι ἔχουσιν κοινήν, ὡς δείκνυται, ἐπιγραφὴν: «Φωτίου
 Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως εἰς τὸν Νομοκάνονα Πρόλογος».

Παρατίθεμεν ὧδε τὸ κείμενον τοῦ Πρώτου προλόγου τοῦ κανονικοῦ
 τούτου Συντάγματος, ὡς ἔχει ἐν τοῖς ρηθεῖσιν ἀρχαίοις χειρογράφοις:

«Τὰ μὲν σώματα, καταλλήλως ἐνύλου μεταλαμβάνοντα τροφῆς
 ἀκμάζει τε, καὶ θάλλει, μέχρι τοῦ τεταγμένου ταῖς τοιαύταις ἀυξήσεσι
 μέτρου τε καὶ χρόνου. Ἡ δὲ λογικὴ ψυχὴ τῷ συγγενεῖ καταρδευομένη
 τὲ καὶ παινομένη λόγῳ, πνευματικῶς ἐπιδίδωσι· καὶ τοῦ σώματος ἐπὶ
 γῆς ἀντέχεσθαι δοκοῦσα, τὰ πολλὰ πρὸς ὑψηλοτέρας ἀνίπταται
 θεωρίας, καὶ τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἔνδοθι γίνεται, τὴν ἐκ μέτρου τε
 καὶ χρόνου μηδαμῶς ὑφισταμένη κάλυσιν· ἄνω τε ταῖς φωταγωγοῖς
 συνομιλεῖ καὶ συμπολιτεύεται δυνάμεσιν οὐ τῶν ἐν σκιαῖς, ἀλλὰ τῶν
 ὄντως ἀγαθῶν ἀπολαύουσα. Ἐπρεπε γὰρ ἀναλόγως ἐνθάδε, τὴν μὲν
 ἀθάνατον ἀπέραντα, τὸ δὲ θνητὸν ἐπίκηρα παρὰ τοῦ δημιουργοῦ
 κληρώσασθαι. Διὸ προσήκει τούτοις ἐκάστοτε προσεθίζειν τε καὶ
 συνδεσμεῖν τὸ τῆς ψυχῆς ἀεικίνητον, καὶ μὴ διδόναι καιρὸν αὐτῇ, τῶν
 γνησίων ἀφεμένη δογμάτων, νόθου τινός ἀντιλαμβάνεσθαι· οὕτω
 γὰρ αὐτῇ λόγοις τε καὶ πράγμασιν ἀγαθοῖς ἐνδιατρίβουσι, καὶ τὰς
 καθ' ὕπνον καὶ δι' ὄνειράτων φαντασίας ἐνθέους ἔχειν συμβήσεται.

Ταῦτα κατ' ἐμαυτὸν ἐννοῶν, καὶ τὸ πάλαι τινι τῶν ἔξω σοφῶν
 εἰρημένον ἐπὶ τοὺς ἱεροὺς μεταβιβάζων θεσμούς, καὶ πεπεισμένος
 τούτους εὖρημα μὲν καὶ δῶρον εἶναι Θεοῦ, δόγμα δὲ φρονίμων τε καὶ
 θεοφόρων ἀνθρώπων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἐκουσίων καὶ παρὰ
 βούλησιν ἁμαρτημάτων, καὶ πολιτείας εὐσεβοῦς τε καὶ πρὸς
 ἀτελεύτητον ζωὴν ἀγούσης ἀσφαλῆ κανόνα, προθύμως ἐνεχείρησα

τοῖς ὑπὸ τῶν ἐν χρόνοις διαφόροις γεγεννημένων ἀγίων δέκα συνόδων
 ἐπὶ βεβαιώσει τοῦ σωτηρίου δόγματος καὶ χρηστῇ διδασκαλίᾳ πάντων
 τῶν ἀνθρώπων, ἐκτεθέντας θεοπρεπεῖς κανόνας εἰς ταυτὸν
 συναγαγεῖν, ἐκάστης συνόδου τῇ προσηγορίᾳ τοὺς αὐτῆς ἐχομένης
 ὑποτιθεῖς· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς λεγομένους τῶν ἀγίων Ἀποστόλων·

εἰ καὶ τινες αὐτοὺς ἀμφιβόλους διὰ τινος αἰτίας ἡγήσαντο. Τὴν δὲ
 κατὰ τὴν ἐν Λιβύῃ Καρχηδόνα γεγεννημένην ἐν χρόνοις Ὀνωρίου καὶ
 Ἀρκαδίου, τῶν τῆς εὐσεβοῦς λήξεως, ἱερὰν σύνοδον εὖρηκώς πολλὰ
 τε καὶ πολλὴν ὠφέλειαν εἰσάγειν τῷ βίῳ δυνάμενα διαταξαμένην (εἰ
 καὶ τινὰ μὲν αὐτῶν πρὸς μόνην τὴν ἐπιχώριον ἀναφέρεται κίνησιν τε
 καὶ κατάστασιν, τινὰ δὲ πρὸς τὰ κεκανονισμένα κοινῶς τε καὶ
 ἰδιαζόντως καὶ τὴν κρατοῦσαν ἐν

ταῖς ἄλλαις διοικήσεσιν ἡγουν ἐπαρχίαις, ἐκκλησιαστικὴν κατάστασιν ἀπεμφαῖνον· ὧν ἐν καθέστησε τὸ παρ' αὐτῶν διορισθέν, ὥστε τοὺς ὑπὲρ τοὺς ἀναγνώστας ἐν κλήρῳ καταλεγομένους, ἐκ τρόπου παντὸς τῶν πρὸ τῆς τοιαύτης χειροτονίας συζευχθεισῶν αὐτοῖς ἀπέχεσθαι νομίμων γαμετῶν· οὐ γὰρ ἐξ ἐπιτάγματος, ἀλλ' αὐθαιρέτῳ γνώμῃ, τῶν τοιούτων προσώπων ἕκαστον ἢ τὴν ἀποχὴν διὰ φιλόθεον ἄσκησιν, ἢ τὴν ἀμίαντον συνάφειαν διὰ τὸ τοῦ γάμου τίμιον ἐν ἡμῖν ἐπιτηδεύει μῶμον οὐδένα δίκαιον ἐκ τοῦ γινομένου παντελῶς ὑφιστάμενον), τῷ παρόντι συνέζευξα συντάγματι· καλὸν ἡγησάμενος ἐν ταύτῳ μνημονεῦσαι καὶ τὰ παρὰ τῶν ἀγίων Πατέρων ἰδιαζόντως ἐν ἐπιστολαῖς πεύσεσι τε καὶ ἀποκρίσεσιν εὐσεβῶς εἰρημένα, καὶ τινα τρόπον, κανόνος τύπον παρέχεσθαι δυνάμενα. Οὐκ ἄγνωῶν μὲν, ὡς καὶ τοῖς μεγάλοις Βασιλείῳ τε καὶ Γρηγορίῳ δοκεῖ, χρῆναι κανόνας ἐκκλησιαστικούς ἐκείνους λέγειν τε καὶ κρίνειν, οὓς οὐ μόνον καθ' ἑαυτὸν τις, ἀλλὰ πλείους ἅγιοι Πατέρες εἰς ταῦτόν συνελθόντες, κοινῇ γνώμῃ καὶ μεμερισμένη βασάνῳ διετάξαντο· λογισάμενος δὲ τὰς τοιαύτας τῶν διδασκάλων ἐκθέσεις, ἢ περὶ τῶν ἤδη συνοδικῶς εἰρημένων εἶναι, καὶ πάντως χρησιμὸν τι συνεισάγειν ἐκείνοις τῇ σαφηνείᾳ τῶν, ὡς εἰκὸς, τισι δυσκαταλήπτων εἶναι δοξάντων, ἢ παντελῶς αὐτὰ περὶ τινῶν ὑπάρχειν καινῶν, οὐδαμῶς κατὰ λέξιν· ἦν οὖν ἐμφαινόμενον ταῖς ἀναγεγραμμέναις συνοδικαῖς ζητήσεσιν τε καὶ τιμαῖς· καὶ δύνασθαι τοὺς ἐπὶ τισι τοιούτοις κρίνειν λαχόντας, ἐκ τε τῆς τῶν προσώπων ἀξιοπιστίας, ἐκ τε τοῦ πνευματικοῦ φωτός, τοῦ κατ' ἐνέργειαν Θεοῦ τοῖς εἰρημένοις ἐπαστράπτοντες, οὐ μόνον ἀνεγκλήτους, ἀλλὰ καὶ λίαν ἐπαινουμένας ποιεῖσθαι τὰς κρίσεις. Πάντων δὲ τῶν συνειλεγμένων τὴν δύναμιν εἰς τίτλους δέκα πρὸς τέτταρσι συνελῶν, καὶ τούτων ἕκαστον εἰς διάφορα κεφάλαια διελόν, εἶτα τοὺς πρὸς ἐκάστην ζήτησιν ἀρμόζοντας ὅρους ὑποθεῖς, τὰς τε προσηγορίας τοὺς αὐτοὺς εὐραμένων δηλώσας, καὶ τὸν ἀριθμὸν διὰ τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων, εὐσύνοπτον, ὡς οἶμαι, κατὰ δύναμιν τὸ σύνταγμα πεποιήμαι. Τοῦτον δὲ τὸν τρόπον τυπῶσαι τὴν ἔκθεσιν, φημὶ δὴ διὰ τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων, ἀλλὰ τῶν μὴ ρητῶς ἐκάστῳ κεφαλαίῳ τὸν πρόσφορον ὑποβαλεῖν ἀνάγνωσιν, παρέσχετο τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ βούλεσθαι με πρὸς τὴν χρεῖαν τῶν διαφόρων ζητήσεων ἢ πολλάκις τὸν αὐτὸν κανόνα γράφειν, καὶ προσκορῇ φαίνεσθαι τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἢ τὸν ἓνα περὶ πλειόνων διαλαμβάνοντα

κεφαλαίων, ἐξ ἀνάγκης εἰς πολλὰ κατατέμνειν τε καὶ διασπαθίζειν· ὅπερ τισὶ τῶν πρῶν γεγένηται, καὶ δικαίαν οὐκ εὐλόγου με τόλμης ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ κατατομῇ παρὰ τισιν αἰτίαν ἀπενέγκασθαι.»

Ἐκ τοῦ μέρους τούτου τοῦ προλόγου δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν, ὅτι τὸ ἐκ ΙΔ' τίτλων κανονικὸν Σύνταγμα παραβαλλόμενον πρὸς τὴν «Συναγωγὴν κανόνων ἐκκλησιαστικῶν εἰς Ν' τίτλους διηρημένων Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ» κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν συστηματοποίησιν αὐτοῦ ἔχει μεγάλην διαφοράν. Καὶ δὴ τὸ ἐν λόγῳ Σύνταγμα περιλαμβάνει ἐκτὸς τῶν Ἀποστολικῶν κανόνων τὸν ἀριθμὸν 85 τοὺς κανόνας τῶν δέκα ἀγίων Συνόδων· ἀλλὰ ποίων Συνόδων, ὁ συγγραφεὺς θεωρεῖ περιττὸν νὰ ὑποδείξῃ ἐν τῷ προλόγῳ· διότι καὶ ἐκτὸς τούτου ἕκαστος τῶν ἀναγνωστῶν τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐγνώριζε τὰς Συνόδους ταύτας, ἐπειδὴ οἱ κανόνες αὐτῶν εἶχον ἀναμφισβήτητον κῦρος κατὰ τοὺς χρόνους ἔτι Ἰωάννου τοῦ Σχολιαστικοῦ, ὅστις περιέλαβεν αὐτοὺς εἰς τὴν Συναγωγὴν αὐτοῦ ἄνευ πάσης ἀποδείξεως τῆς σπουδαιότητος αὐτῶν. Τὰς Συνόδους ταύτας ὑποδεικνύει ἐν τῷ μετὰ τὸν πρόλογον Πίνακι τοῦ περιεχομένου τοῦ Συντάγματος τῷ ἐπιγραφομένῳ «Ἐκ ποίων Συνόδων καὶ προσώπων καὶ πόσων κανόνων τὸ παρὸν ἤθροισται Σύνταγμα». Αὗται δὲ εἰσι τέσσαρες Οἰκουμενικαί: ἡ πρώτη ἐν Νικαίᾳ 325, ἡ δευτέρα ἐν Κωνσταντινουπόλει 381, ἡ τρίτη ἐν Ἐφέσῳ 431, καὶ ἡ τετάρτη ἐν Χαλκηδόνι 451· καὶ ἔξ τοπικαί: ἡ ἐν Ἀγκύρᾳ (314), ἡ ἐν Νεοκαισαρείᾳ (314), ἡ ἐν Γάγγρᾳ (360 ἢ κατ' ἄλλους 341), ἡ ἐν Ἀντιοχείᾳ (341), ἡ ἐν Σαρδικῇ (344-347), καὶ ἡ ἐν Λαοδικείᾳ (345-347). Ἐκτὸς τούτων ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συντάγματος περιέλαβεν ἐν αὐτῷ ὁλόκληρον τὸν Κώδικα τῆς Ἀφρικανικῆς Ἐκκλησίας, ἐκδοθέντα ὑπὸ τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (419) καὶ μόνον νῦν μεταφρασθέντα ἐκ τῆς Λατινικῆς εἰς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Λέγει δέ, ὅτι «εὔρε» τοὺς κανόνας τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου, ἀλλ' ὑπὸ τοιοῦτο εἶδος καὶ ὑπὸ τοιαύτην διαίρεσιν εἰς 138 κανόνας ἐν ᾗ ἐτέθησαν ἐν τῷ Συντάγματι, ἡδύνατο νὰ εὔρῃ μόνον παρὰ τῷ Διονυσίῳ» τῷ Μικρῷ,¹ διότι ἐκ τοῦ

¹ Περὶ Διονυσίου τοῦ Μικροῦ γνωρίζομεν ὅτι ἦν τὸ γένος Σκύθης ἐλληνιστῆς μοναχὸς ἐν Ρώμῃ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ συγχρόνου καὶ φίλου αὐτοῦ Κασσιωδώρου. Πότε ὁμως ἀφίκετο εἰς Ρώμην καὶ πότε ἀπέθανεν ἀκριβῶς δέν εἶναι γνωστόν. Ἐκ τοῦ προλόγου αὐτοῦ εἰς τὰς διατάξεις (decretales) τῶν Παπῶν (εἶδος κανονικῶν ἐπιστολῶν ἢ ἐγκυκλίων ἀποστελλομένων πρὸς τοὺς τῆς Δύσεως ἢ Ἀνατολῆς ἐπισκόπους) δυναταὶ τις νὰ συμπεράνῃ ὅτι ἦλθεν εἰς Ρώμην οὐχὶ πρὸ τοῦ θανάτου τοῦ Πάπα Γελασίου (496), διότι ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ὁ Διονύσιος λέγει ὅτι δέν ἐγνώρισε τὸν Πάπαν τοῦτον. Ἀπέθανε μετὰ τὸ 526, διότι κατὰ τὸ ἔτος

προλόγου αὐτοῦ εἰς τοὺς Ἀποστολικοὺς κανόνας μανθάνομεν, ὅτι τοιαύτην διαίρεσιν ἔδωκεν αὐτοῖς τὸ πρῶτον αὐτὸς οὗτος διαιρέσας τοὺς κανόνας ἐν τῇ συλλογῇ αὐτοῦ εἰς 138 ἄρθρα, ἐξ ὧν 133 παριστῶσι τοὺς κανόνας τῶν 15 συνόδων τῶν ἐν Ἀφρικῇ καὶ 5 παριστῶσιν ἀποσπάσματα ἐκ τῶν πρακτικῶν τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου τοῦ 419. Πιθανῶς αὐτὸς ὁ συγγραφεὺς πρῶτος μετέφρασε τοὺς κανόνας τούτους εἰς τὴν Ἑλληνικὴν. Ἀλλὰ τὴν σημαντικωτάτην συμπλήρωσιν ἐν σχέσει πρὸς τὰς προγενεστέρας συλλογὰς τῶν κανόνων ἐποίησατο ἐν τῷ τμήματι τῶν κανονικῶν ἐπιστολῶν τῶν ἁγίων Πατέρων. Ὁ συγγραφεὺς δηλ. τῆς νέας ταύτης συλλογῆς προσέθηκε τὰς κανονικὰς ἐπιστολὰς τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας τοῦ Γ' καὶ Δ' καὶ Ε' αἰῶνος. Ἀλλὰ τίνων Πατέρων; ὁ πρόλογος ἀναφέρει μόνον δύο, Βασίλειον τὸν Μέγαν καὶ Γρηγόριον τὸν Νύσσης. Τὴν ἑλλειψιν ὁμως τούτων ἀναπληροῖ ὁ μετὰ τὸν πρόλογον πίναξ τοῦ περιεχομένου τοῦ Συντάγματος, ἔνθα ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν Πατέρων, ὧν οἱ κανόνες περιελήφθησαν ἐν τῷ Συντάγματι.

Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ συστηματικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενον τὸ Σύνταγμα ὑπερέχει τῆς Συναγωγῆς Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ. Ἐνῶ ὁ τελευταῖος διήρесе τὸ ὑλικὸν αὐτοῦ εἰς 30 τίτλους μιμούμενος, ὡς δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, τὰς Διγέστας (τοῦ Ἰουστινιανοῦ), ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συντάγματος διήρεσεν εἰς 43 τίτλους καὶ τούτους πάλιν εἰς κεφάλαια πιθανῶς κατὰ μίμησην τῶν πρώτων 43 τίτλων τοῦ πρώτου

τοῦτο ἀνεφάνησαν αἱ ἐπιστολαὶ αὐτοῦ περὶ τοῦ Πασχαλίου. Οὐχὶ δὲ ἀργότερον τοῦ 555. Συνέταξε τὸν Πασχάλιον κύκλον καὶ τὴν χρονολογίαν καθ' ἣν ἡ ἀρίθμησις τῶν ἔτων ἀρχεταὶ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Μετέφρασε τοὺς ἀποστολικοὺς κανόνας εἰς τὴν Λατινικὴν κατὰ μὲν τὸν Βαρώνιον ὅλους τοὺς 85 κατ' ἄλλους δὲ μόνον τοὺς καὶ μέχρι τῆς σήμερον παρ' αὐτοῖς κρατοῦντας πεντήκοντα κατὰ τὸ 500 ἔτος καὶ τοὺς κανόνας τῶν ἐν Ἀνατολῇ συνόδων κατὰ προτροπὴν τοῦ ἐπισκόπου Σαλῶνης (ἐν Δαλματία) Στεφάνου καὶ πρεσβυτέρου Λαυρεντίου καὶ ἀκολουθῶς τοῦ Πάπα Ρώμης Ὁρμίσδα. Καθότι μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης δὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ Δυτικῇ ἐκκλησίᾳ λατινικὴ μετάφρασις τῶν ἀποστολικῶν κανόνων. Οὕτω δὲ βραδέως γνωσθέντων τῶν κανόνων τούτων εἰς τὴν Δυτικὴν Ἐκκλησίαν ἀμφέβαλλον τινες τῶν Δυτικῶν περὶ τῆς αὐτῶν γνησιότητος, μὴ βλέποντες αὐτοὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τῶν ἄλλων κανόνων ἐκλατινισμένους, ὡς περὶ τούτου μαρτυρεῖ ὁ μεταφραστὴς αὐτῶν Διονύσιος ἐν τῇ πρὸς τὸν ἐπίσκοπον Στέφανον ἐπιστολῇ αὐτοῦ «τοὺς λεγομένους τῶν ἀποστόλων κανόνας μετεφράσαμεν ἐκ τοῦ Ἑλληνικοῦ, ὅτι δὲ πολλοὶ τούτους οὐ ραδίαν παρέσχον ὑπόδοχῃν οὐ θέλομεν περὶ τούτου τὴν σὴν ἀγισύνην ἀγνοεῖν· καίτοι τε μετὰ ταῦτα διαταγαὶ τινες τῶν Ποντιφικῶν ἐκ τούτων τῶν κανόνων εἰληφθαι φαίνονται». Κωνσταντίνου πρεσβυτέρου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐπιστολιμαία διατριβὴ περὶ τῆς γνησιότητος τῶν ἀποστολικῶν κανόνων σελ. 111-113 Острогмов стр. 321

βιβλίου τοῦ Ἰουστινιανείου Κώδικος. Ἐὰν ὁ Σχολαστικός εἰς τοὺς ἀρμόζοντας τίτλους τῆς Συναγωγῆς αὐτοῦ κατεχώρισε καὶ αὐτὸ τὸ κείμενον τῶν κανόνων, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συντάγματος κατέταξεν αὐτοὺς ἐν τοῖς κεφαλαίοις τῶν τίτλων τοῦ πονήματος αὐτοῦ μόνον διὰ τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων καὶ τῆς ὀνομασίας τῶν συνόδων καὶ τῶν προσώπων τῶν ἐκδόντων τοὺς κανόνας καταχωρίσας αὐτὸ τὸ κείμενον εἰς τὸ Δεύτερον μέρος. Ἐπεξηγῶν δὲ τοὺς λόγους, δι' οὓς ἀπῆρτισε τὸ Σύνταγμα αὐτοῦ διὰ τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων, λέγει, ὅτι ἔκραξε τοῦτο ἅφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐπαναλήψεων ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κανόνος εἰς διαφόρους τίτλους, ὅπως μὴ φανῇ εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ προσκορῆς, ἅφ' ἑτέρου δὲ πρὸς ἀποφυγὴν διασπαθίσεως τοῦ ἑνὸς κανόνος εἰς πολλούς, «ὅπερ παρὰ τισιν, ὡς λέγει, τῶν πρῶην γεγένηται». Ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ συνδυάζονται λίαν ἐπιτυχῶς τὰ πλεονεκτήματα τῆς συστηματικῆς καὶ τῆς χρονολογικῆς ἐκθέσεως τῶν κανόνων· ἐν ᾧ Ἰωάννης ὁ Σχολαστικός, ὡς ἀπῆτει τὸ σύστημα αὐτοῦ, ὥφειλε νὰ κατατάξῃ τοὺς κανόνας ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ εἶδους εἰς διαφόρους τίτλους τῆς Συναγωγῆς αὐτοῦ, ὁ συγγραφεὺς τοῦ συντάγματος κατώρθωσε νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ συστήματος, ἀπαρτίσας ἐκ τοῦ πρώτου μέρους τοῦ πονήματος αὐτοῦ οἷον ἀναλυτικὸν πίνακα (ἐν εἵδει ἀριθμητικῶν παραπομπῶν διὰ τὸ Δεύτερον αὐτοῦ μέρος, ἔνθα περιείχετο αὐτὸ τὸ κείμενον τῶν κανόνων ἐν τῇ ἀρχικῇ αὐτοῦ μορφῇ τ.ἔ. κατὰ τὴν τάξιν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐξεδόθησαν ὑπὸ τῶν Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων. Κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Σχολαστικοῦ εὐκόλως ἡδύνατό τις νὰ εὕρῃ τοὺς κανόνας τοὺς ἀναφερομένους εἰς γνωστὸν ζήτημα, ἐπειδὴ κατεχώρισεν εἰς τοὺς ἀρμόζοντας τίτλους τῆς Συναγωγῆς αὐτοῦ τὸ κείμενον τῶν κανόνων, ἀλλ' ἦτο δυσκολώτατον νὰ ἀνεύρῃ τὰς Συνόδους καὶ τὰ πρόσωπα, εἰς ἃ ἀνήκον οἱ κανόνες οὗτοι, ἐν ᾧ κατὰ τὸ Σύνταγμα εὐκόλως εὐρίσκοντο ἀμφοτέρω.

Περὶ τοῦ χρόνου τῆς συγγραφῆς τοῦ Συντάγματος τούτου δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἔζησε μετὰ τὸν Ἰωάννην τὸν Σχολαστικὸν ἀποθανόντα τῷ 578, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἐν αὐτῷ νέων πηγῶν τοῦ κανονικοῦ Δικαίου, αἵτινες ἦσαν ἄγνωστοι τῷ τελευταίῳ· ἅφ' ἑτέρου τυγχάνει ἀναμφίβολον, ὅτι τὸ Σύνταγμα συνετάχθη πρὸ τῆς ἑκτῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου (692). Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τούτου, ὅτι ὁ

ἄγνωστος αὐτοῦ συγγραφεὺς ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ κρίνει περὶ τινῶν πηγῶν τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου μετ' ἀμφιβολίας ἀναφορικῶς πρὸς τὴν κανονικὴν αὐτῶν σπουδαιότητα. Οὕτω π.χ. περὶ τῶν ἀποστολικῶν κανόνων λέγει, ὅτι τινὲς ἀμφιβάλλουσι περὶ τῆς γνησιότητος αὐτῶν. Τοὺς κανόνας τῆς ἐν Καρθαγένῃ Συνόδου (419), οἵτινες ὑπ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον περιελήφθησαν ἐν τῷ Κώδικι τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, καίτοι θεωρεῖ μόνον ὡς πηγὴν τοῦ ἐπιχωρίου Δικαίου τῆς ἐν Ἀφρικῇ Ἐκκλησίας εὐρίσκει ὅμως, ὅτι δύνανται νὰ παράσχωσιν πολλὴν ὠφέλειαν καὶ διὰ τὸν καθόλου ἐκκλησιαστικὸν βίον. Περιλαμβάνων ἐν τέλει ἐν τῷ Συντάγματι αὐτοῦ τὰς κανονικὰς ἐπιστολὰς τῶν πατέρων, λέγει περὶ αὐτῶν, ὅτι αὗται ὡς προερχόμεναι παρ' ἀτόμων δὲν ἔχουσι τὴν αὐτὴν ἰσχὺν, οἷαν οἱ κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων. Πᾶσαι αὗται αἱ ἀμφιβολίαι, λέγει ὁ διάσημος κανονολόγος Παβλώφ, οὐδένα λόγον θὰ εἶχον, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Συντάγματος ἔζη μετὰ τὴν ἐν Τρούλλῳ ἑκτὴν Οἰκουμενικὴν Σύνοδον, ἥτις ἐν τῷ δευτέρῳ αὐτῆς κανόνι τέλεον ἐπεκύρωσε τὴν κανονικὴν σπουδαιότητα ὅλων ἐκείνων τῶν πηγῶν τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ δικαίου, περὶ ὧν ὁ συγγραφεὺς, τοῦ Συντάγματος ἐν τῷ προλόγῳ αὐτοῦ ἐκφράζει τοιαύτας ἰδέας καὶ ἀμφιβολίας.¹

¹ Павлов Курс Церковного Права стр. 69

Τὴν πρὸ τῆς 6 Οἰκουμενικῆς συγγραφὴν τοῦ ἀρχικοῦ Συντάγματος πληρέστερα ἐπιβεβαιοῖ τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 172 χειρογράφων τῆς περιπύστου Βιβλιοθήκης τῆς ἐν Πάτμῳ ἱερᾶς Μονῆς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου ἄγνωστον μέχρι τοῦδε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τοῦ κανονικοῦ Δικαίου. Τὸ σπουδαῖον τοῦτο χειρόγραφον, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἀρχαιότατον θεωρούμενον, ἀναγόμενον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἐκδότου τοῦ καταλόγου τῶν χειρογράφων τῆς Πατμιακῆς βιβλιοθήκης Ἰ. Σακκελίωνος περὶ τὴν Θ' ἀρχομένην ἑκατονταετηρίδα, ἐπιχέει ἅπλετον φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς σπουδαιοτάτης ταύτης πηγῆς τοῦ κανονικοῦ Δικαίου, ὡς καθορίζον σαφῶς καὶ ἐν πάσῃ ἀκριβείᾳ κατὰ τὸν πρόλογον τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀρχικοῦ Συντάγματος ὄντος ἐν χρήσει ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ πρὸ τῆς ἐν Τρούλλῳ ἑκτῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Διὰ τούτου λύεται πλέον ὀριστικῶς τὸ ζήτημα περὶ τῆς ὑπάρξεως πρὸ τοῦ Ἱεροῦ Φωτίου τοῦ ἐκ 14 τίτλων κανονικοῦ τούτου Συντάγματος καὶ ἐπομένως ἄρδην ἀνατρέπεται ἡ γνώμη τοῦ Βαλσαμῶνος καὶ τῶν ὁμοφρονούντων αὐτῷ κανονολόγων μέχρι τῶν μέσων τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἀποδιδόντων ὁλόκληρον τὸ Σύνταγμα-Νομοκάνονα τῷ Πατριάρχῃ Φωτίῳ.

Παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ πρῶτον αὐτοῦ μέρος ὡς ἔχει ἐν τῷ χειρογράφῳ.¹ Ὁ πρόλογος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐγένετο λόγος, λείπει. Ἀρχεται δὲ οὕτω.

«Ἐκ ποιῶν συνόδων τε καὶ προσώπων καὶ πόσων κανόνων τὸ παρὸν ἤθροισται Σύνταγμα.

Α'. Οἱ λεγόμενοι κανόνες τῶν ἁγίων Ἀποστόλων διὰ Κλήμεντος πε

Β'. Συνόδου τῆς ἐν Νικαίᾳ τῶν τη' ἁγίων Πατέρων καν. κ'.

Γ'. Τῆς γενομένης Συνόδου ἐπὶ Κυπριανοῦ τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Καρχηδόνης ἀποφάσεις ἐπισκόπων πε'.

¹ Τὸ πολῦτιμον τοῦτο χειρόγραφον, οὗτινος πρὸς μελέτην μετέβημεν εἰς τὴν νῆσον Πάτμον, διατρεῖται ἐν καλλίστῃ Περγαμηνῇ ἐν τετάρτῳ σχήματι μήκους μὲν 0,29 πλάτους δὲ 0,20 ἐκ φύλλων 289 καὶ περιέχει κατ' ἀρχὰς τὸ εἰς 14 τίτλους διηρημένον σύνταγμα (φ. 1-22) μετὰ μόνων τῶν παραπομπῶν εἰς τοὺς κανόνας τῶν Οἰκουμενικῶν καὶ τοπικῶν Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων μέχρι τῆς ζ'. Οἰκουμενικῆς Συνόδου συμπεριλαμβανομένης, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ δεύτερον μέρος τοῦ Συντάγματος.

- Δ'. Συνόδου τῆς ἐν Ἀγκύρᾳ καν. κε' .
 Ε'. Συνόδου τῆς ἐν Νεοκαισαρείᾳ καν. ιδ' .
 ΣΤ'. Συνόδου τῆς ἐν Γάγγρᾳ καν. κ' .
 Ζ'. Συνόδου τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ τῆς Συρίας καν. κε' .
 Η'. Συνόδου τῆς ἐν Λαοδικείᾳ τῆς Φρυγίας καν. νθ' .
 Θ'. Συνόδου τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν ρν' . ἁγίων Πατέρων καν. ζ' .
 Ι'. Συνόδου τῆς ἐν Ἐφέσῳ C' . ἁγίων Πατέρων καν. ζ' .
 Ἐπιστολὴ τῆς αὐτῆς ἐν Ἐφέσῳ ἁγίας Συνόδου πρὸς τὴν ἐν Παμφυλίᾳ εὐαγῇ Σύνοδον περὶ Εὐσταθίου τοῦ γινομένου αὐτῶν Μητροπολίτου.
 ΙΑ'. Συνόδου τῆς ἐν Χαλκηδόνι χλ. ἁγίων Πατέρων καν. κη' .
 Τῆς αὐτῆς ἁγίας Συνόδου ἐκ τῆς πράξεως τῆς περὶ Φωτίου ἐπισκόπου Τύρου καὶ Εὐσταθίου ἐπισκόπου Βηρυττοῦ.
 ΙΒ'. Συνόδου τῆς ἐν Σαρδικῇ καν. κα' .
 ΙΓ'. Συνόδου τῆς ἐν Καρθαγένῃ καν. ρλή' .
 ΙΔ'. Ἐκ τῶν πραχθέντων ὑπομνημάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ Ἀγαπίου καὶ Βαδαγίου ἐκατέρου ἀντεχομένων τῆς ἐπισκοπῆς Βόστρης καν. α' .
 ΙΕ'. Διονυσίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας πρὸς Βασιλείδην καν. δ' .
 ΙΣΤ'. Τοῦ ἁγίου Πέτρου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας κανόνες φερόμενοι ἐν τῷ περὶ μετανοίας αὐτοῦ λόγῳ καν. δ' ¹
 ΙΖ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸ Πάσχα καν. α' .
 ΙΗ'. Ἐπιστολὴ κανονικὴ τοῦ ἁγίου Γρηγορίου ἐπισκόπου Νεοκαισαρείας τοῦ θαυματουργοῦ περὶ τῶν ἐν τῇ καταδρομῇ τῶν βαρβάρων εἰδωλόθυτα φαγόντων ἢ καὶ ἕτερά τινα πλημμελησάντων.
 ΙΘ'. Τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀμμοῦν μονάζοντα ἐπιστολὴ κανονικὴ α' .
 Κ'. Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς λθ' ἐορταστικῆς ἐπιστολῆς περὶ τῶν ἐγκρινομένων τῆς ἁγίας Γραφῆς βιβλίων ἐπιστολὴ α' .
 ΚΑ'. Τοῦ ἁγίου Βασιλείου ἐπισκόπου Καισαρείας Καππαδοκίας πρὸς Ἀμφιλόχιον ἐπίσκοπον Ἰκονίου περὶ κανόνων ἐπιστολὴ α' καν. ιη' .
 ΚΒ'. Τοῦ αὐτοῦ περὶ κανόνων ἐπιστολὴ Β' καν. λδ' .
 ΚΓ'. Τοῦ αὐτοῦ περὶ κανόνων ἐπιστολὴ Γ' καν. λδ' ²

¹ Ἐν φυλ. χειρ 172β'-181 καν. ιε'

² Ἐν φυλ. 197β'-205 τῆς μὲν πρώτης ἐπιστολῆς κανόνες ν' τῆς δὲ τρίτης φ. 205 καν. λδ'

ΚΔ' Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς πρὸς τὸν αὐτὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον γραφείσης ἐπιστολῆς περὶ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὸν Κύριον τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους καὶ τὴν ὥραν καν. α'.

ΚΕ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Διόδωρον τὸν Ταρσοῦ κατὰ τῶν δύο ἀδελφὰς γαμιούντων ἢ ἀδελφοῖς δυσὶ γαμιουμένων καν α'.

ΚΣΤ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον πρεσβύτερον, ὥστε χωρισθῆναι αὐτὸν τοῦ συνοίκου γυναιίου.

ΚΖ' Τοῦ αὐτοῦ χωρεπισκόποις, ὥστε μὴ γίνεσθαι χωρὶς αὐτοῦ ὑπηρέτας παρὰ τοὺς κανόνας.

ΚΗ' Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τοὺς ὑφ' ἐαυτὸν ἐπισκόπους, ὥστε μὴ χειροτονεῖν ἐπὶ χρήμασιν.

ΚΘ' Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κγ' κεφαλαίου τῶν περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον γεγραμμένων.

Λ' Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τοῦ κθ' κεφ. τῆς αὐτῆς πραγματείας.

ΛΑ' Γρηγορίου Νύσσης ἐπιστολὴ κανονικὴ πρὸς τὸν ἐν ἁγίοις Λητώϊον ἐπίσκοπον Μελιτηνῆς καν. τ'.

ΛΒ' Γρηγορίου ἐπισκόπου Ναζιανζοῦ τοῦ Θεολόγου ἐκ τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ ποιημάτων περὶ τῶν ἐνθέσμων τῆς Γραφῆς βιβλίων, (αἱ τελευταῖαι, λέξεις ἐν φυλ. 229 τοῦ δευτέρου μέρους τοῦ χειρογράφου ἐλλείπουσι).

ΛΓ' Τοῦ ἐν ἁγίοις Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου ἐκ τῶν πρὸς Σέλευκον Ἰάμβων περὶ τῶν ἐνθέσμων βιβλίων.

ΛΔ' Ἀποκρίσεις κανονικαὶ Τιμοθέου τοῦ ἁγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας ἐνὸς τῶν ρν' ἁγίων Πατέρων (ἐν φ. 232 τοῦ χειρογράφου προστίθεται «τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς τὰς προσεنعχθείσας αὐτῷ ἐπερωτήσεις παρὰ τινων ἐπισκόπων καὶ κληρικῶν).

ΛΕ' . Θεοφίλου τοῦ ἁγιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας τῶν Θεοφανείων ἐπιστάντων ἐν Κυριακῇ προσφώνησις.

ΛΣΤ'. Τοῦ αὐτοῦ ὑπομνηστικόν, ὅπερ ἔλαβεν Ἀμμών διὰ τὴν Λυκώ (πόλιν τῆς Αἰγύπτου) καν. ι'.

ΛΖ'. Τοῦ αὐτοῦ Ἀφυγγίῳ περὶ τῶν λεγομένων Καθαρῶν.

ΛΗ'. Τοῦ αὐτοῦ Ἀγάθωνι ἐπισκόπῳ.

ΛΘ'. Τοῦ αὐτοῦ Μηνᾶ ἐπισκόπῳ.

Μ'. Τοῦ ἐν ἀγίοις Κυρίλλου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας πρὸς Δόμνον κανόνες γ'.

ΜΑ'. Τοῖς κατὰ Λυβίην καὶ Πενταπόλει ἐπισκόποις καν. δ'.

ΜΒ'. Ἐγκύκλιος ἐπιστολὴ Γενναδίου τοῦ ἀγιωτάτου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς σὺν αὐτῷ ἀγίας Συνόδου πρὸς ἅπαντας τοὺς ὁσιωτάτους μητροπολίτας.

ΜΓ'. Συνόδου τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐν τῷ Τρούλλῳ τοῦ βασιλικοῦ παλατίου συνελθόντων ἀγίων Πάτερων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ τοῦ εὐσεβεστάτου καὶ φιλοχρίστου ἡμῶν βασιλέως κανόνες ρβ'.

ΜΔ'. Συνόδου τῶν ἐν Νίκαια πατέρων συνελθόντων τὸ δεύτερον ἔτει στψς'. τῆς τοῦ κόσμου κτίσεως Ἰνδικτιῶνος ια'. βασιλεύοντος Κωνσταντίνου καὶ Εἰρήνης τῆς αὐτοῦ μητρὸς κανόνες κβ'.

ΜΕ'. Ταρασίου Ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἀδριανὸν Πάπαν Ρώμης ἐπιστολὴ κανονικὴ περὶ τῶν εὐσεβῶς ἐπὶ χρήμασι χειροτονούντων καὶ χειροτονουμένων.¹

¹ Ο πίναξ οὗτος ἐν ἀντιπαραθέσει πρὸς τὸν τῆς ἀρίστης ἐκδόσεως τοῦ Συντάγματος τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων ὑπὸ Ράλλη καὶ Ποτλῆ τυγχάνει πληρέστερος. Ἐν τῷ τελευταίῳ ὡς γνωστὸν ἐλλείπουσι τὰ ἀκόλουθα:

Α. Τῆς γενομένης Συνόδου ἐπὶ Κυπριανοῦ τοῦ ἀγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Καρχηδόνης ἀποφάσεις ἐπισκόπων πε'.

Β. Τῆς ἐν Χαλκηδόνι ἀγίας Συνόδου ἐκ τῆς πράξεως τῆς περὶ Φωτίου ἐπισκόπου Τύρου καὶ Εὐσταθίου Ἐπισκόπου Βηρυτοῦ.

Γ. Ἐκ τῶν πρᾶχθέντων ὑπομνημάτων ἐν Κωνσταντινουπόλει περὶ Ἀγαπίου καὶ Βαγαδίου ἐκατέρου ἀντεχόμενου τῆς ἐπισκοπῆς Βόστρης καν. α'.

Δ. Τοῦ ἀγίου Ἀθανασίου Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας πρὸς Ἀμμὸν μονάζοντα ἐπιστολὴ κανονικὴ α'.

Τοῦ αὐτοῦ ἐκ τῆς ΛΘ' ἐορταστικῆς ἐπιστολῆς περὶ τῶν ἐγκρινομένων τῆς ἀγίας Γραφῆς βιβλίων ἐπιστολὴ α'.

Ε. Τοῦ ἀγίου Βασιλείου ἐπισκόπου Καισαρείας ἐκ τῆς πρὸς τὸν μακάριον Ἀμφιλόχιον γραφείσης Ἐπιστολῆς περὶ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν τὸν Κύριον τὴν ἡμέραν τοῦ τέλους καὶ τὴν ὥραν καν. α'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς Γρηγόριον Πρεσβύτερον, ὥστε χωρισθῆναι αὐτὸν τοῦ συνοίκου γυναιίου.

Οὗτοί εἰσιν οἱ κανόνες, οὓς παρέλαβε κρατεῖν ἡ ἀγία τοῦ Θεοῦ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία».¹ Ἡ κατακλείς αὕτη δείκνυσι σαφῶς, ὅτι τὸ χειρόγραφον τοῦτο ἐγγράφη πρὸ τοῦ ἱεροῦ Φωτίου. Ἐν τῷ πίνακι τούτῳ τοῦ Συντάγματος παρατηροῦμεν τὰ ἐξῆς ἀξιοσημειώτα α) ἡ ἀπαρίθμησις τῶν Συνόδων καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων τυγχάνει ἀπαραλλάκτως ἡ αὐτὴ, οἷα καὶ ἡ ἐν τῷ Β' κανόνι τῆς ἑκτῆς Οἰκουμενικῆς Συνόδου μετὰ μόνῃς τῆς διαφορᾶς, ὅτι ἡ ἐν τῷ χειρογράφῳ μετὰ τὴν πρώτην οἰκουμενικὴν Σύνοδον ἀναφερομένη ἐπὶ Κυπριανοῦ σύνοδος ἐν τῷ κανόνι τούτῳ τίθεται τελευταία.² Ἐντεῦθεν καταφαίνεται, ὅτι ἡ σύνοδος αὕτη συντάσσουσα τὸν κανόνα τοῦτον εἶχεν ὑπ' ὄψει τοιοῦτον ἀντίγραφον τοῦ Συντάγματος, καθ' ὃ ἀπαριθμεῖ τοὺς κανόνας τῶν προηγουμένων Συνόδων καὶ τὰς κανονικὰς ἐπιστολὰς τῶν ἁγίων Πατέρων κατὰ τὴν αὐτὴν τάξιν, καθ' ἣν ἐξετέθησαν ἐν τῷ Συντάγματι τούτῳ μὴ ὑποδεικνύουσα μήτε τὸν ἀριθμὸν τῶν κανόνων ἐκάστης συνόδου μήτε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν ἐπιγραφὴν τῶν κανονικῶν ἐπιστολῶν τῶν ἁγίων Πατέρων. Ἀμφότερα ἡ σύνοδος ἐθεώρησε γνωστὰ ἐκ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἐκείνου βιβλίου, ἐν ᾧ ὅλοι οὗτοι οἱ κανόνες περιλαμβάνοντο.

β) Οὐ μόνον ἡ ἐπὶ Κυπριανοῦ σύνοδος εἶχεν ἤδη προστεθῆ εἰς τὸ ἀρχικὸν Σύνταγμα, ἀλλὰ καὶ αἱ κανονικαὶ ἐπιστολαὶ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου, Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου ἐκ τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ ποιημάτων περὶ τῶν ἐνθέσμων τῆς Γραφῆς βιβλίων καὶ τοῦ ἁγίου Ἀμφιλοχίου περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀντικειμένου, παρὰ τοὺς διῖσχυρισμοὺς κανονολόγων τινῶν, ὅτι οἱ κανόνες τῶν ἁγίων τούτων προσετέθησαν

ΣΤ. Γρηγορίου ἀρχιεπισκόπου Ναζιανζοῦ τοῦ Θεολόγου ἐκ τῶν ἐμμέτρων αὐτοῦ ποιημάτων περὶ τῶν ἐνθέσμων τῆς Γραφῆς βιβλίων.

Ζ. Ταρασίου ἀρχιεπισκόπου Κωνσταντινουπόλεως πρὸς Ἀδριανὸν Πάπαν Ρώμης ἐπιστολὴ κανονικὴ περὶ τῶν ἀσεβῶν ἐπὶ χρήμασι χειροτονούντων καὶ χειροτονουμένων.

¹ Μετὰ τὰς λέξεις ταύτας προστίθενται ἐν τῷ χειρογράφῳ:

«Α. Τοῦ μακαρίου Ἐπιφανίου Ἀρχιεπισκόπου Κύπρου διήγησις σύντομος περὶ τῶν ἐκτεθεισῶν ὑπ' αὐτοῦ π. αἱρέσεων. Β. Ἐτι περὶ τῆς εἰρημένης π'. αἱρέσεως τῶν Μασαλιανῶν τῶν ἐν Μοναστηρίοις εὐρισκομένων μάλιστα ἐκ τῆς ἱστορίας Θεοδορήτου.

Γ. Αὐταὶ μὲν ἕως Μαρκιανοῦ ἀνεφάνησαν αἱρέσεις ἀπὸ δὲ Μαρκιανοῦ καὶ μικρὸν πρὸς καὶ ἐπὶ Νικηφόρου ἀνεφύησαν αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις καθὼς ὑποτέτακται.

Δ. Ἐτι περὶ αἱρέσεων καὶ αἱρεσιαρχῶν ἐκ τῶν συνοδικῶν τοῦ ἐν ἁγίοις Σωφρονίου Πατριάρχου Ἱεροσολύμων καὶ προσθήκη ἀπ' ἐκείνου καὶ δεῦρο».

² Πρβλ. 2ον κανόνα τῆς ΣΤ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου. Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων τόμ. Β' σελ. 308.

ὑπὸ τῆς ς' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, γ) Καίτοι ἡ ἐπὶ Κυπριανοῦ σύνοδος ἐν τῷ πίνακι τοῦ Συντάγματος ἀναφέρεται, ἐν τούτοις ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ μέρει ἐν τῷ 14 κεφαλαίῳ τοῦ 12 τίτλου οὐδεμία μνεία αὐτῆς γίνεται, οἱ κανόνες ὅμως αὐτῆς ἀναφέρονται ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τοῦ Συντάγματος. Ὡσαύτως καὶ ἡ ἑβδόμη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος καὶ ἡ κανονικὴ ἐπιστολὴ Ταρασίου Ἀρχιεπίσκοπου Κωνσταντινουπόλεως μνημονεύονται μὲν ἐν ἀρχῇ, ὁ γραφεὺς ὅμως τοῦ χειρογράφου δὲν περιέλαβεν ἐν αὐτῷ τοὺς κανόνας αὐτῶν· καὶ δ.) ἡ ἕκτη Οἰκουμενικὴ Σύνοδος ἐπιτάσσεται καὶ αὐτῶν τῶν κανόνων τῶν ἁγίων Πατέρων, τοῦθ' ὅπερ δηλοῖ, ὅτι αὕτη προσετέθη εἰς τὸ ἤδη προϋπάρχον αὐτῆς Σύνταγμα.

Ἐκ τε τοῦ προλόγου καὶ τοῦ κεντρικοῦ κειμένου τοῦ χειρογράφου τούτου μανθάνομεν, ὅτι τὸ ἀρχικὸν Σύνταγμα συνίστατο ἐκ τριῶν μερῶν. Τὸ πρῶτον αὐτοῦ μέρος, οὗτινος προτάσσεται πίναξ, ἥτοι ἀπαρίθμησις κατὰ χρονολογικὴν τάξιν, ὅλων τῶν Συνόδων Οἰκουμενικῶν τε καὶ Τοπικῶν ὡς καὶ τῶν ἁγίων Πατέρων μετὰ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν κανόνων, ἐξ ὧν ἀπηρτίσθη τὸ Σύνταγμα, διαιρεῖται εἰς 44 τίτλους μετὰ ἰδιαιτέρων ἐπιγραφῶν, οἱ δὲ τίτλοι εἰς κεφάλαια. Ἐν ἐκάστῳ κεφαλαίῳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν, δεικνύουσιν τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ὀρίζονται διὰ τῶν ἀριθμητικῶν στοιχείων οἱ ἀρμόζοντες ἐκάστη ἐπιγραφῇ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Συναγωγὴν Ἰωάννου τοῦ Σχολαστικοῦ, ἔνθα οἱ ἐκκλησιαστικοὶ κανόνες ἀναφέρονται ἐπὶ λέξει.¹

(ἀκολουθεῖ)

Ἀρχιμ. Κάλλιστος.

¹ Ἐν τῷ χειρογράφῳ ἐλλείπει ἡ προτασσομένη ἀπαρίθμησις τῶν τίτλων.

ΑΝΩ ΣΧΩΜΕΝ ΤΟΝ ΝΟΥΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΚΑΡΔΙΑΝ

Ἄν θελήσῃ τις συνοπτικῶς νά ἐκφράσῃ τήν τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐσίαν, τὸν σκοπὸν, τοὺς πόθους, τήν ἠθικὴν, τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, δύναται νά εἴπῃ ὅτι ταῦτα πάντα συμπεριλαμβάνονται ἐν ταῖς λέξεσιν: «ἄνω τὰς καρδίας, ἄνω τὸν νοῦν, πάντοτε ἄνω».

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος ὑποβάλλει τοῦτο γράφων πρὸς τοὺς Κολοσσαεῖς: «Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε, οὐ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος τὰ ἄνω φρονεῖτε μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς»- Καὶ πάλιν πρὸς τοὺς Γαλάτας: «Ἡ ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἐλευθέρα, ἐστίν, ἣτις ἔστι μήτηρ πάντων ἡμῶν.» Τὰ ἐπίγεια παρέλκουσι τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὰ ταπεινὰ· τὸ ἄχθος τοῦ βίου, τῶν ἀσχολιῶν, τῶν φροντίδων, τῶν πικριῶν, τῶν παθῶν, τὰς πλεονεξίας καταπιέζει καὶ ἐξευτελίζει αὐτόν. Ἀλλ' ὁ Χριστὸς θέλει νά ἐμποδίσῃ τὴν ἡμετέραν κατάπτωσιν, ν' ἀνεγείρῃ, νά ἐμψυχώσῃ, νά παρηγορήσῃ, νά ὀδηγήσῃ ἡμᾶς καὶ ἐν τῇ παρούσῃ καὶ ἐν τῇ μελλούσῃ ζωῇ.- Ὅθεν ἡ Χριστιανικὴ Θρησκεία εἶνε δύναμις ἐξεγέρσεως καὶ ἀνορθώσεως. -

Εἶχομεν ἤδη πέσει ἐν τῷ Ἀδάμ, δηλαδὴ ἡ ἀνθρωπότης ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρχῆς ἐστάθη ἀνίσχυρος καὶ ἡσθάνθη τὰς γηϊνους ἑλξεις, τὰς τόσον καταθλιπτικὰς· ὁ δὲ δεύτερος Ἀδὰμ ἦλθεν ὅπως ἀνεγείρῃ αὐτήν. Οὕτω λοιπὸν ἕκαστος ἡμῶν ἔπεσε καὶ πᾶς ἄνθρωπος ἐγεννήθη ἀμαρτωλός. Ποία δ' εἶναι ἡ δύναμις, ἡ ὠθοῦσα ἡμᾶς ἵνα ὀρώμεν πρὸς τὰ ἄνω, ἡ προτρέπουσα ἡμᾶς ἐγκαρτερεῖν καὶ παλαίειν πρὸς ὅλας τὰς ἐξασθενήσεις τοῦ πνεύματος, τῆς καρδίας, τοῦ συνειδότος; Ἡ δύναμις αὕτη ἐστὶν ὁ Χριστός.

Ἡ ἐπιστήμη, τὰ γράμματα, αἱ τέχναι, ἡ Ἱστορία, ἡ κοινωνία εἰς τοῦτο δύνανται νά μᾶς συνδράμωσιν, εἰ καὶ λίαν ἐλαφρῶς. Εἰσὶ μόνον ὀπλοφυλάκια, ἔνθα δύναμεθα νά πορισθῶμεν ὅπλα πρὸς

τὸ καλόν, ἀλλ' ἐπίσης καὶ πρὸς τὸ κακόν. Ἐν ᾧ ὁ Χριστός διὰ τοῦ βίου, διὰ τοῦ θανάτου Του, διὰ τῆς διδασκαλίας, διὰ τῆς ἀγιωσύνης Αὐτοῦ ἀπείρως ὑπερβαίνει πάντας τοὺς φιλοσόφους, πάντας τοὺς ἥρωας. Ἴδε ὁ Ἄνθρωπος!- Ἔστιν ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὁ Ὑψιστος, ὁ θεῖος ἄνθρωπος, ὁ ἄνθρωπος, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς ἀληθῶς ἐκδηλοῦται, ὁ ἄνθρωπος, Σωτὴρ, ἐνὶ λόγῳ ὁ Θεάνθρωπος. Μετ' Αὐτοῦ λοιπόν, ἐν Αὐτῷ καὶ δι' Αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ ἐπανορθώσωμεν τὰ ἡμέτερα πλημμελήματα καὶ νὰ βαδίσωμεν πρὸς τὰ ὕψη, ἅτινα ποθεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῶν.-

Διὸ ἄνω τοὺς διαλογισμούς, ἄνω τὴν ἀγάπην, ἄνω τὴν βούλησιν, ἄνω τὰ ἔργα! Ὁ χριστιανικὸς βίος εἶνε αὐτόχρημα ἀναγωγή, ἀνάστασις, ἀνάβασις. Δέον λοιπὸν νὰ συμμορφῶται πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ Λυτρωτοῦ βίον τὸ θεῖον ἡμῶν ἰδεῶδες. Οὐδόλως πρέπει νὰ διατελῶμεν ἐν ταῖς ὁδύναϊς τῆς ἀγωνίας, ἐν τῷ σαβάνῳ τοῦ τάφου. Ὅφείλομεν ν' ἀνεγερθῶμεν, ν' ἀναστηθῶμεν. Πλὴν ὅμως καὶ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ· ὀφείλομεν ἐγκαρτερεῖν ἐν ταύτῃ τῇ ἀδιαλείπτῳ ἀναστάσει μέχρι τῆς τελευταίας ἀνυψώσεως, ἣτις εἶνε ἡ μεγάλη διάβασις ἀπὸ τῆς γῆς εἰς τὸν οὐρανόν.

Ἴδου διὰ τί ἐν τῇ ἱεροτελεστίᾳ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἣτις ἐστὶν ἀνάμνησις τοῦ σταυρικοῦ Πάθους, ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος ὑψοῦνται κατὰ τὴν ἀγίασιν, ἣτις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν εἶνε ἡ ὕψωσις τοῦ φυσικοῦ ἄρτου καὶ οἶνου εἰς θείαν μετουσίωσιν οὐρανίου ἄρτου καὶ οὐρανίου οἶνου, μεταβληθέντων εἰς σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Ἰ. Χ. Ἐσθίουσα δὲ τὸν τίμιον ἄρτον καὶ πίνουσα τὸν τίμιον οἶνον ἡ ἡμέτερα ψυχὴ ὀφείλει ἐπίσης νὰ ὑψωθῇ μέχρι τῆς ἐθελοθυσίας τοῦ Χριστοῦ, μέχρι τοῦ Σταυροῦ Αὐτοῦ, μέχρι τῆς ἑαυτῆς θυσίας, ἵνα ἐνωθῇ τῷ Θεῷ, ἵνα ζῇ ἐκ τοῦ Θεοῦ, μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς ὁ Χριστός. Τοιαύτη εἶνε ἡ οὐσία τοῦ Χριστιανισμοῦ, τοιαύτη ἡ οὐσία τῆς ἀγιωσύνης. Ὁ ἀγιασμός εἶνε ἡ ἀνύψωσις τοῦ νοῦ μέχρι τῆς θείας νοήσεως, ἀπολύτου καὶ ἀπείρου ἀληθείας ἡ ἀνύψωσις τῆς συνειδήσεως μέχρι τοῦ θείου καλοῦ, καλοῦ ἀπολύτου καὶ ἀπείρου· ἡ ἀνύψωσις τῆς καρδίας μέχρι τοῦ θείου κάλλους, κάλλους ἀπολύτου καὶ ἀπείρου· καὶ ἡ ἀνύψωσις αὕτη εἶνε ἀγίας καὶ ἀνάλωσις, ἐξέγερσις καὶ ἀνάβασις.

Ἐποικοδομητικὴ δὲ καὶ ἀληθινὴ διάδοσις, τὸ ἀληθές κήρυγμα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ, εἶν' ἐκείνη ἡ γενομένη διὰ τῆς διαχύσεως τῆς ἀληθοῦς θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ διὰ τῆς μεταδόσεως τοῦ ἀληθοῦς χριστιανικοῦ συναισθήματος. Πᾶσα ὁμιλία πομπωδῶν

λέξεων, συγκειμένη ἐκ χειρονομιῶν καὶ φωνῶν, ἐστερημένη τοῦ φωτὸς τούτου τοῦ δεικνύοντος τὸ ἄπειρον, ἢ τοῦ αἰσθήματος τούτου, τοῦ προσεγγίζοντος αὐτῷ, τυγχάνει στεῖρα, εἶνε μηδέν. Ἡ Ἐκκλησία δύναται νὰ θριαμβεύσῃ μόνον δ' ἰδέας ἀληθοῦς, φαεινῆς, βαθείας, διὰ τῆς ἀγάπης, τῆς εὐσεβείας, τῆς ἀδελφικῆς ἀφοσιώσεως, τῆς χριστιανικῆς θυσίας καὶ αὐταπαρνήσεως· πάντα τὰ λοιπὰ εἰσι λόγοι κενοὶ, φενάκη, ὑπόκρισις, πλάνη, ψεῦδος, κύμβαλον ἀλαλάζον.

Ὁρθόδοξος Ἕλλην.

**ΘΕΟΛΟΓΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ
ΕΝ ΡΩΣΣΙΑ¹
Β΄**

Ἄπασαι αἱ ἐνστάσεις κατὰ τῆς διαλέξεως τοῦ Λεπόρσκη συγκεντροῦνται περὶ ἓν σημεῖον, ὅτι δὲν διεσαφήνισε τὴν συνάφειαν μεταξὺ τῶν δογμάτων, ὡς ἔκφρασιν τῶν γεγονότων τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τοῦ βίου. Μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς διαλέξεως ὁ Μερεζκόβσκη διετύπωσεν ὅτι «μετὰ τοῦ δόγματος οὐδὲν δυνάμεθα νὰ πράξωμεν μήτε ἐν τῇ πολιτείᾳ, μήτε ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, μήτε ἐν τῷ πολιτισμῷ, μήτε ἐν τῇ τέχνῃ». Ἀκατάληπτόν ἐστι διατὶ νὰ πιστεύωμεν εἰς τὰ δόγματα, εἰς τὰς ἀπολύτως ἀπροσίτους ταύτας διὰ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν ἀληθείας, οὐδὲν φανερούσας ἡμῖν περὶ τῶν μυστηρίων τῆς Θείας ζωῆς. Διατὶ ἄνευ τῆς πίστεως ταύτης ἀδύνατον νὰ σωθῶμεν;

Ἐν τῇ ἀντιλήψει τῆς θρησκευτικῆς δημιουργικότητος τῆς ἐκκλησίας οἱ ἀντιφρονοῦντες τῷ Λεπόρσκη διῴστανται ἐν πᾶσι πρὸς ἀλλήλους. Ποίαν διεύθυνσιν θὰ βαδίση ἡ δογματικὴ ἀνάπτυξις; Τὶ ἔσται ἀντικείμενον δημιουργικότητος τῆς ἐκκλησίας; Εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα τέσσαρες ἀπαντήσεις ἐδόθησαν ὑπὸ τεσσάρων, ἡ τοῦ Τερνάβτσεβ, τοῦ Μερεζκόβσκη, τοῦ Μίνσκη καὶ τοῦ Πρωθιερέως Σ. Α. Σολλερτίνσκη.

Ἐν τῇ ἐμφανίσει τοῦ δόγματος, λέγει ὁ Τερνάβτσεβ, «ἀντικείμενον πίστεως καὶ ἀπολογίας καὶ καθ' ἑαυτὸ δυνάμενον νὰ καταστῇ ἰσχυρὰ ζωτικὴ ἀρχή, ἀναγκαῖα ἀποβαίνει πρὸ παντὸς ἡ συγκέντρωσις τοῦ θρησκευτικοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἀπορίας ἐν ἐνὶ συνεπηγμένῳ, δεσπύζοντι παντὸς τοῦ λοιποῦ, σημείου φωτός, διότι

¹ Ὁρα ἔτος Β΄ σελ. 233

δόγμα ἐστὶ καθολικόν, οὐκ ἐστὶν ἀφηρημένη θέσις τοῦ νοός, ἐν αὐτῷ ὑπάρχει πῦρ καταναλίσκον, τοὺς μὲν συνεννοῖ, τοὺς δὲ χωρίζει· ἀνοίγει ἄβυσσον μεταξὺ ἐκείνων, οἵτινες ἀποδέχονται αὐτὸ, καὶ ἐκείνων οἵτινες ἀπορρίπτουσιν αὐτὸ».

Τοιοῦτον «δεσπότης παντὸς τοῦ λοιποῦ σημεῖον φωτὸς» περιέχεται ἐν τῷ μυστηρίῳ περὶ τοῦ Ἀνθρώπου. Εἰς τὴν φανέρωσιν τοῦ μυστηρίου τούτου, εἴτε εἰς τὴν χριστιανικὴν ἀνθρωπολογίαν καὶ ἄγει ἅπανσα ἢ πορεία τῆς χριστιανικῆς ἱστορίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος.

Σήμερον «ἐπιτελεῖται τελεία μετατροπὴ τῆς γνώσεως, καταστάσης ἱκανῆς, ὅσον οὐδέποτε ἄλλοτε, νὰ βλέπη τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ἐν ταῖς ἀποκαλυπτικαῖς εἰκόσιν. Ἐφανερώθη πηγὴ νέων ἀγνώστων πρότερον ἐνοράσεων δεσποζουσῶν τοῦ βίου. Πρὸς τὸν χριστιανισμόν ἔρχονται μεθ' ὑψίστων δυσχερεστάτων ἀπαιτήσεων ὡς πρὸς τὰς δημιουργικὰς δυνάμεις τὰς ἐν αὐτῷ περιεχομένας. Τί, τέλος, δύναται νὰ ἐπιτελέσῃ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκτὸς τοῦ μέχρι τοῦδε ὑπὲρ αὐτῆς ποιηθέντος; Ποῦ δύναται νὰ φέρῃ αὐτήν; Ἡ δυνατότης τῆς ἐμφανίσεως τοιούτων ζητημάτων δεικνύει ὅτι ἰστάμεθα ἐπὶ τῶν ἄκρων τῆς Ἱστορίας. Ἡ συνείδησις αὕτη τῆς ἐγγιζούσης καταστροφῆς καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο περὶ τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας εἰσὶν ἀσυνήθως σπουδαία, ἐπειδὴ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπιτελεῖται σήμερον μεταβολὴ τοῦ περιεχομένου τῆς Πατρολογικῆς καθολικότητος, δι' ἧς ζῇ ἡ ἐκκλησία.

Ἐν τῇ καθολικότητι τῶν ἁγίων πατέρων ἐτέθη ἐν συναφείᾳ πρὸς τὴν ἀγγειογραφικὴν θεολογίαν καὶ χριστολογίαν ὁ ἀνθρωπισμὸς (Humanismus). Ἐν τῷ παρελθόντι τῆς ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας ἡ τοιαύτη συνάφεια τῶν ἐτερογενῶν στοιχείων προὐκλήθη ὑπὸ τῆς ἀναγκαιότητος. Ἡ ἐθνικὴ θρησκεία ἀπέθνησκε καὶ ἐμόλυνε τὸν ἀέρα ἐκ τοῦ δηλητηρίου τοῦ πτώματος αὐτῆς καὶ τῆς ἀφθονίας τῶν ἀπολυομένων ἐξ αὐτῆς μυστικιστικῶν ἀναθυμιάσεων. Οἱ μάγοι, οἱ ἱεροφάνταις, οἱ θαυματοποιοί, οἱ γόητες ἀνὰ ἀγέλας διεσκορπίσθησαν ἐκ τῶν ἐρημωθέντων βωμῶν τοῦ ἐθνισμοῦ. Ἐπλήρωσαν τὴν κοινωνικὴν ἀτμόσφαιραν ὑπὸ νοσηροῦ, λημῶδους ἀέρος, ἐν ᾧ ἡ ἀνθρωπίνη δρᾶσις ἀπέβαινεν ἀδύνατος.

Ἐφ' ὅλης τῆς ἐκτάσεως τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἐπεκράτει πανικός, οἱ ἄνθρωποι ἀπώλεσαν τὴν ἰκανότητα τοῦ γελαῖν καὶ χαίρειν.» Εἶτα «ἡ πτώσις τῆς Ρώμης ἐνέπλησε τὴν ψυχὴν ἀπείρου

τρόμου.» Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας «ὁ νηφάλιος ἀνθρωπισμός, τὸ ὑγιὲς κοινωνικὸν ἔνστικτον τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας ἦν ἡ μόνη σωτηρία δι' ἀνθρώπους ἤδη πιστεύσαντας εἰς τὴν ἀποκάλυψιν, ἀλλὰ μὴ χωρήσαντας μέχρι τῶν ἐσωτάτων αὐτῆς μυστηρίων». Διὸ καὶ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας εἰσήγαγον αὐτὸν εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς καθολικότητος, ἣτις τοιοῦτοτρόπως ἐμφανίζεται «ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ ἐν τῷ ἐθνικῷ χριστιανισμῷ.» Ἐν αὐτῷ ἐφανερώθη τὸ θαῦμα τῆς συμφωνίας, ἐκκλησίας, Αὐτοκρατορίας καὶ φιλοσοφίας.

Ἡ Αὐτοκρατορία, ἣτις εἰσέρχεται εἰς τὴν πατρολογικὴν καθολικότητα ὡς «ἀπαρτίζουσα δύναμις», στηρίζεται ἐπὶ τῶν «τελικῶν μεταφυσικῶν προτάσεων περὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας» καὶ διὸ ἐστὶν «ὅλως ἀνθρωπίνη καὶ ἀπόλυτος».

Αἱ προτάσεις αὗται, πρότερον ζῶσαι καὶ δραστικάι, νῦν ἀπώλεσαν τὴν ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων ἐξουσίαν. Τὸ αἶσθημα τοῦ τέλους τῆς ἱστορίας ἐμφανίζεται δείκτης τῆς ἀποσυνθέσεως αὐτῶν, τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ ἀνθρωπισμοῦ μετὰ τῆς μεταφυσικῆς αὐτοῦ, τῆς ψυχολογίας μετὰ τοῦ εἰδικοῦ αἰσθήματος τῆς θέσεως τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῷ κόσμῳ.

Ἐκ τῆς πατρολογικῆς καθολικότητος «σὺν τῇ πτώσει τοῦ ἀνθρωπισμοῦ» ἐξέπεσεν ὁ συνδετικὸς πυρὴν, ἐσχηματίσθη κενόν, ὅπερ δέον νὰ πληρωθῇ. Τοιοῦτοτρόπως ἐνταῦθα, ἐν τῇ χώρᾳ τῆς ἀνθρωπολογίας, ἐπίκειται «θρησκευτικο-συνθετικὴ ἐργασία», ἣτις οὐχ ἦττον καὶ νῦν ἤδη ἐπιτελεῖται ὑπὸ τὸν πέπλον τοῦ ἀγνώστου. «Ἀνάπτυξις τοῦ δημιουργικοῦ μυστηρίου περὶ τοῦ ἀνθρώπου: Τί ἐστὶν ὁ ἄνθρωπος, ἐὰν ὁ Θεὸς ἐνανθρωπήσας ἐπετέλεσε τοῦτο καὶ ἐκεῖνο; Ἴδου τὸ πρόβλημα τῶν προβλημάτων. Τί δὲ πρόκειται νὰ ἐπιτελέσῃ ἡ θρησκευτικὴ αὕτη ἀνθρωπολογία; Οὐκ ἔσται ἄρα κενὴ μεταφυσικὴ αἰωρουμένη ἐν νεφέλαις; Ὑπάρχουσι δι' αὐτὴν καὶ ἕτερα προβλήματα ἐκτὸς τῶν προβλημάτων τῆς διδασκαλίας; Ὅποια δ' εἰσὶ ταῦτα; Πῶς νὰ συνδέσῃ ἑαυτὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν τῆς ὑπαρχούσης, τῆς ἐνεστώσης ζωῆς; Πῶς νὰ νικήσῃ τὸ κακὸν αὐτῆς; Ὁ Τερνάβτσεβ εἰς πάντα τὰ ζητήματα ταῦτα ἀπαντᾷ διὰ τῆς πίστεως «εἰς τὴν δικαίαν γῆν». Κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σωτῆρος, ἡ γῆ αὕτη ἐστὶ χώρα παρεπιδημιῶν καὶ προπαρασκευῆς, ἀλλ' οὐχὶ μόνον διὰ τὸν οὐρανόν, ἀλλ' ἐν τοιούτῳ μέτρῳ καὶ διὰ τὴν καινὴν δικαίαν γῆν. Ὁ οὐρανὸς ἐστὶ προπαρασκευή

διὰ καινὸν οὐρανόν, ἢ γῇ διὰ καινὴν γῆν. Ἡ γῇ ἔχει τὰ θρησκευτικὰ αὐτῆς προβλήματα, τὰς ἱερὰς αὐτῆς προσδοκίας, «ἐπὶ γῆς εἰρήνη καὶ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

Ἡ ἀγόρευσις τοῦ Τερνάβτσεβ, ὡς ἐξεφράσθη ὁ Ἐπίσκοπος Ἰννοκέντιος, κατεθορύβησε μέλη τινὰ τῶν συνεδριάσεων. Πῶς ἡ ἐκκλησία θὰ κατορθώσῃ νὰ συνάψῃ τὸ ἀδιάλλακτον τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν χριστιανικῶν ἐπαγγελιῶν καὶ τοῦ βίου; Πῶς θὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ ἐνεργός, ἡ πραγματικὴ νίκη τοῦ Χριστοῦ κατὰ τὸν κόσμον, ὅστις νῦν ἅπας ἐν τοῖς ἰδρύμασιν αὐτοῦ καὶ τοῖς ἰδεώδεσι ζῇ βίον μὴ χριστιανικὸν καὶ μὴ θρησκευτικόν; Ὁ Τερνάβτσεβ δίδει ἀπάντησιν εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα ἐν τῇ χώρᾳ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας καὶ τοῦ βίου· ἐκεῖ μὲν ἐξηγεῖ τὴν ἱστορικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀναγκαιότητα τῆς ἀναπτύξεως τῆς Χριστιανικῆς ἀνθρωπολογίας, ἐνταῦθα δὲ τίθησι τὸ πρόβλημα δημιουργίας καινῆς δικαίας γῆς.

Ἰδού αἱ προαισθήσεις αὗται καὶ αἱ ἐλπίδες τοῦ Τερνάβτσεβ ἐφάνησαν πολλοῖς τῶν μελῶν τῶν συνεδριάσεων *νεφελώδεις καὶ ἀκατάληπτοι*. Ἡ ἀγόρευσις ἔμεινεν ἄνευ ἐπικρίσεως καὶ ἀναλύσεως καὶ μόνον ὁ Ἐπίσκοπος Ἰννοκέντιος ἐποίησατο ἐπεισοδιώδεις τινὰς παρατηρήσεις.

Ὁ Τερνάβτσεβ ἀντεπεξῆλθε κατὰ τινος σφόδρα διαδεδομένης θεωρίας περὶ τοῦ βίου. Ἡ θεωρία αὕτη διετυπώθη οὐ πρὸ πολλοῦ ἐν ταῖς σελίσιν τοῦ «Νέου Χρόνου» (Ἀριθ. 10285) ὑπὸ τοῦ Α. Α. Κιρέεβ, ὅστις ἐπαρουσίασε σχέδιον πολιτικοῦ γάμου, τὸ δὲ σχέδιον τοῦτο ἐθεμελίωσεν ἐπὶ τοῦ ἐξῆς θεμελιώδους συλλογισμοῦ. «Ἄς παραστήσωμεν πραγματοποιουμένην τὴν παρ' ἡμῖν εἰσαγωγὴν τοῦ πολιτικοῦ γάμου... Οἱ ἄνθρωποι ἀπηλλάγησαν τοῦ ἀφορήτου ζυγοῦ τῆς κληροκρατίας. Ὁ κόσμος ἐπέτυχεν *captare eorum benevolentiam*. Πῶς δὲ θὰ προσεφέρετο ἡ ἐκκλησία πρὸς τὴν τοιαύτην

διάταξιν; Ἀπλῶς θα προσεποιεῖτο ἄγνοιαν αὐτῆς. Θά συνέβαινε τοῦτο ἐκτός τῆς σφαίρας τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ. Μήπως ὀλίγα συμβαίνουν ἐν τῷ κόσμῳ;! Ὅστις θέλει νά καταφύγῃ εἰς τὸν πολιτικὸν γάμον (ὁμιλῶ περὶ τῶν προσώπων τῶν ἐστερημένων τοῦ δικαιώματος νά προσέλθωσιν εἰς χριστιανικὸν γάμον, ἅς καταφύγῃ εἰς αὐτόν. Ἡ ἐκκλησία δὲν ἀναμειγνύεται.»

Ἐκ χριστιανικῆς ἀπόψεως ἡ ἀντίθεσις τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ βίου δὲν δύναται νά θεωρηθῇ μοιραία καὶ ἀκατάλυτος. Μετὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ ἐπιτέλεσιν τοῦ μεγάλου μυστηρίου τῆς καταλλαγῆς καὶ ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου δὲν ἐπιτρέπεται πλέον νά ὁμιλῶμεν ὅτι ὁ κόσμος κεῖται ἐκτός τῆς σφαίρας τῶν ἐνεργειῶν τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔτι πλέον νά προσποιῇται ἄγνοιαν αὐτοῦ, ἐπεὶ πρὸς θεραπείαν ἀκριβῶς τοῦ κόσμου ὁ Ἰ. Χριστὸς ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ. Εἶνε παρεννόησις ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἐν τινι περιστάσει τοῦ βίου νά δύναται νά μένῃ μακρὰν. Οὐχὶ, διὰ τῶν ἀκτίνων τῆς ἀγιότητος δέον νά εἰσδύῃ εἰς ἅπαντα τὸν κόσμον, εἰς ἅπαντα τὸν βίον ἐν ἀπάσῃ τῇ ποικιλίᾳ τῶν σχέσεων αὐτοῦ. Ὅφείλει νά διακρίνῃ καὶ νά χωρίσῃ τὸ ἅγιον ἀπὸ τοῦ μὴ ἁγίου ἐν τῷ βίῳ, ὁφείλει νά συνδέῃ ἑαυτὴν πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ νά κατανικᾷ τὸ κακὸν, οὐ μόνον ἐν ταῖς διαθέσεσιν ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς θεσμοῖς. «Ἐνθυμοῦ ἰδίᾳ, ἔλεγεν ὁ Δοστοέβσκις, ὅτι οὐδενὸς δύνασαι νά ᾗς δικαστῆς· διότι δὲν δύναται νά ὑπάρξῃ ἐπὶ τῆς γῆς δικαστῆς ἐγκληματίας πρὶν ἢ αὐτὸς ὁ δικαστῆς γνωρίσῃ, ὅτι καὶ οὗτός ἐστι τοιοῦτος ἐγκληματίας ὡς καὶ ὁ πρὸ αὐτοῦ ἰστάμενος καὶ ὅτι οὗτος διὰ τὸ ἔγκλημα τοῦ ἰσταμένου πρὸ αὐτοῦ δύναται νά ᾗ πρὸ παντὸς ἔνοχος. Ὅταν τοῦτο νοήσῃ, δύναται νά παρουσιασθῇ καὶ δικαστῆς. Ὅσον ἄτοπον φαίνεται τοῦτο κατὰ τὴν ὄψιν, ἀλλ' ἐστὶν ἀλήθεια».¹

Ὅσον τοῦτο καὶ ἂν φαίνεται παράδοξον, (ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ διαλεκτικοῦ ὑλισμοῦ), οὐχὶ παμμερῶς ἀλλ' ἐξ ἑνὸς μέρους, ἀποκαλύπτεται ὅμως ἡ ἀλήθεια τοῦ ἀλόγου τούτου κατὰ τὴν ὄψιν συλλογισμοῦ. Ἡ οἰκονομολογικὴ διδασκαλία τοῦ Κ. Μάρξ προκαλεῖ σήμερον ἐκ διαφόρων μερῶν ἐνστάσεις. Ἀλλ' ὁ Κ. Μάρξ

¹ Ἐκ τῶν ὁμιλιῶν καὶ διδαχῶν τοῦ Γέροντος Ζωσιμᾶ. (Ἀδελφοὶ Καραμαζόβοι).

παρέδωκε τῇ ἱστορίᾳ μεγάλην ἰδέαν, συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῆς ἀτομικῆς (ἐγωϊστικῆς) θεωρίας περὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἐξηγήσας ὅτι ἕκαστος διὰ χιλιάδων ἀοράτων νημάτων συνδέεται ἐν τῇ ἐνιαίᾳ λειτουργίᾳ τῆς ἐργασίας πρὸς τὰς ἀπωτάτας γωνίας τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου καὶ πρὸς ἅπασαν τὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ βίος εἶνε δυνατὸς μόνον ἐν τῇ κατανομῇ τῆς ἐργασίας· ἐν τῷ φυσικῷ θεμελίῳ αὐτοῦ ὁ βίος εἶνε ἐργασία. Ἐγὼ μόνον διὰ τοῦτο δύναμαι ν' ἀσχολῶμαι, νὰ γράφω, νὰ δημοσιεύω, διότι ἕτεροι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον πορίζονται ἐν τοῖς ἀγροῖς, ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τοῖς λατομείοις τ' ἀναγκαῖα ἀντικείμενα τοῦ βίου, ἐργάζονται ἐν τοῖς μηχανουργείοις, ἐν τοῖς ἐργαστηρίοις, πολεμοῦσι καὶ ἀποθνήσκουσιν ἐν Μαντσουρίᾳ. Ἡ ἐκκλησία, ὡς καὶ πᾶν ἴδρυμα, περιελήφθη ἐν τῇ καθόλου ἀνθρωπίνῃ ταύτῃ λειτουργίᾳ τῆς ἐργασίας, δὲν δύναται νὰ μὴ μετέχῃ αὐτῆς ἐνεργῶς. Μόνον ὑπὸ τοιαύτην συνθήκην δύναται νὰ ἐπιτελῇται οἰαδήποτε τῶν ἐκφάνσεων τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου π.χ. ἡ λατρεία τῆς ἐκκλησίας μετὰ τῶν μεγαλοπρεπῶν αὐτῆς ναῶν, μεθ' ἀπάσης τῆς μεγαλοπρεπειᾶς καὶ ὠραιότητος τῶν ἱερῶν αὐτῆς θεσμῶν. Ἀπὸ τῆς μετοχῆς ταύτης δὲν σῶζει οὐδὲ ἐν κελλίῳ, οὐδεμίᾳ ἐν ταῖς ἐρήμοις ἀπομάκρυνσις. Ἀλλὰ νῦν γνωρίσθητε πρὸς τοὺς στατιστικοὺς πίνακας τῶν καθ' ἡμέραν ἀκρωτηριάσεων καὶ θανάτων ἐν τοῖς μηχανουργείοις καὶ ἐργαστηρίοις καὶ θὰ πεισθῇτε, ὑφ' ὁποίας εἰδεχθεῖς μορφᾶς ἐμφανίζεται ἡ λειτουργία αὐτῆς τῆς ἐργασίας. Ἀπασαί ἀπώλειαι ἐν τῷ πολέμῳ τούτῳ ἐν Μαντσουρίᾳ δὲν εἶνε μεγάλαι ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ καθ' ἑκάστην θύματα, ἅπερ ἡ Ρωσσία ὑφίσταται ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς οὕτω καλουμένης «εἰρηνικῆς ἐργασίας». Διὸ καὶ ἡ ἐκκλησία ἡ μετέχουσα τῆς λειτουργίας ταύτης δὲν δύναται ν' ἀποκλίνη ἐκ τοῦ ἀμέσου προβλήματος τοῦ δημιουργῆσαι τοιαύτας συνθήκας τοῦ βίου, ὑφ' ἃς αἱ ὑπάρχουσαι μορφαὶ τῆς ἐργασίας νὰ καθίσταντο ἀδύνατοι. Ἐν παραδείγματι ἐνταῦθα ἐλήφθη ἡ σχέσις τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ κεφαλαίου. Ἀλλ' ὁ σύνδεσμος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου πρὸς τὴν ἐκπολιτιστικὴν ἐργασίαν τοῦ κόσμου δύναται νὰ δειχθῇ καὶ ἐν ἄλλαις σφαίραις τοῦ βίου.

Θὰ εἴπωσιν, ὅτι συνεπύκνωσα τὰ χρώματα, ὅτι αἱ προσεγγίσεις αὐταί εἰσι μονομερεῖς, διότι ἡ θνήξις εἶνε ἀμοιβαία. Ὁ Ἰερεὺς, π.χ. ὁ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν θυσιάζων ὑπὲρ τοῦ ἐμπεπιστευμένου αὐτῷ ποιμνίου, οὐ φέρει ὡς ὁ Ἀπόστολος τὰ στίγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ; Ἐπομένως οὐ μόνον ὁ βίος ἀγοράζεται διὰ τῆς τιμῆς τοῦ βίου τοῦ ἄλλου, ἀλλὰ διὰ τὸν ἕτερον τοῦτον καὶ δι' αὐτὸν ἀδιαλείπτως ἐπιτελεῖται καὶ ἡ θνήξις.

Βεβαίως ταῦτα οὕτως ἔχουσιν. Ἀλλὰ βεβαίως καὶ ὁ Ἰ. Χριστὸς οὐκ ἔστιν ὁ Δαρβίνος καὶ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία νόμον βίου τίθησιν οὐχὶ τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, ἀλλὰ τὴν ἀγάπην. Ὁ ἀληθὴς Χριστιανὸς ἐπιτελῶν τὰς ἐντολὰς τοῦ Χριστοῦ ἐν χαρᾷ θὰ θυσιάσῃ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Ἀλλὰ δὲν δύναται μεθ' ἡσύχου καρδίας νὰ μετέχῃ τῆς λειτουργίας ἐκείνης τῆς ἐργασίας, ἐν ἣ ἕκαστος οὐχὶ μεταφορικῶς ἀλλὰ κυριολεκτικῶς ἀγοράζει τὴν ζωὴν αὐτοῦ διὰ τῆς τιμῆς τῆς ζωῆς τοῦ ἄλλου. Ἐνταῦθα, ἐπὶ παραδείγματι, δυνάμεθα νὰ ἴδωμεν πῶς ὁ βίος δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς μεγάλας χριστιανικὰς ἐλπίδας. Εἰδικὸν γνῶρισμα τῆς χριστιανικῆς ἠθικότητος ἐμφανίζεται τὸ ἐξῆς, ὅτι οὐκ ἔστι μόνον διδασκαλία, αὐτῇ ἀποδίδεται καὶ κοσμικὴ σημασία. Παρίστησιν οὐ μόνον γνῶμονα τῶν ἀμοιβαίων σχέσεων τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ νόμον τῆς καθόλου κοσμοδημιουργίας, ἣτις μετέχει τῆς δόξης τοῦ ἀνθρώπου καὶ συμμερίζεται καὶ τὴν πτώσιν αὐτοῦ. Ὁ Κύριος ἐπηγγείλατο, ὅτι οἱ πιστεύοντες εἰς Αὐτὸν καὶ τὰς ἐντολὰς Αὐτοῦ ἐπιτελοῦντες δύνανται νὰ μετακινῶσιν ὄρη, νὰ περιπατῶσιν ἐν τοῖς ὕδασι καὶ νὰ ἐπιτάσσωσι τῇ ἐξωτερικῇ φύσει... Ἡ ἀνθρωπότης ἔτι δὲν εἶδε τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἐπαγγελίας ταύτης ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ἐν τῷ ὁποίῳ καὶ νῦν οἱ ἄνθρωποι αἰσθάνονται ἑαυτοὺς ἐλκομένους ὑπὸ θανατηφόρου βρόχου.

Ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ φιλολογίᾳ κατὰ τῆς ιδέας ταύτης περὶ τῆς ἀναγκαιότητος τῆς χριστιανικῆς κοινωνικότητος πρὸ πολλοῦ ἐπαναλαμβάνονται στερεότυποί τινες ἐκφράσεις.

Ὁ Ἰ. Χριστὸς, λέγουσι, προέλεγε τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς: «ἐν τῷ κόσμῳ θλίψιν ἔξετε», (Ἰωάν. ις' 33). Διέταξε νὰ ἀφήσωμεν «τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς», (Λουκ. ι' 60). Διέλυσεν ἔστιν ὅτε

τοὺς ἱερωτάτους καὶ πρωτογενεῖς δεσμοὺς τῶν ἀνθρώπων (Ματθ. ι' 21, 34-88). Ὁ δὲ ἡγαπημένος μαθητὴς τοῦ Κυρίου παραγγέλλει «μὴ ἀγαπᾶτε τὸν κόσμον, μηδὲ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ» (Α' Ἰωάν. Β' 15). Ἔστι δυνατόν μετὰ ταῦτα νὰ ὀνειροπολῶμεν περὶ τινος καθολικῆς εὐδαιμονίας καὶ περὶ ἐπιγείων χαρῶν; Ὁ Χριστιανισμὸς ἐστὶν οὐράνιος θρησκεία, ἀπευθύνεται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην καρδίαν.

Καὶ ἡ ἐκκλησία, ἡ φορὸς τῆς θείας ζωῆς ἐπὶ τῆς γῆς, λέγουσι, δὲν ἔχει δικαίωμα ν' ἀναμειγνύηται εἰς τὰ κοσμικὰ ἔργα. Δέον ν' ἀκολουθῇ τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου, ὅστις εἰς αἵτησιν λύσεως κληρονομικῆς διαφορᾶς, εἶπεν «Ἀνθρωπε, τίς με κατέστησε δικαστὴν ἢ μεριστὴν ἐφ' ὑμᾶς;» (Λουκ. ιβ' 13-14). Τοιαύτη ἀνάμειξις τῆς ἐκκλησίας θὰ ἦτο προδοσία τοῦ πνεύματος τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας.

Ἐπὶ τέλους ἐν τῇ ιδέᾳ τῆς χριστιανικῆς κοινωνικότητος διορῶσι κοινωνισμὸν μετὰ τοῦ δυσειδοῦς αὐτοῦ ιδεώδους, τοῦ ἰσομέτρου κόρου, πρὸς ὃ ἀδύνατον νὰ συναλλαχθῇ ἡ ἀνθρωπότης καὶ μεθ' οὗ ὁ χριστιανισμὸς οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχει.

Ἀλλὰ πᾶσαι αὗται αἱ ἐνστάσεις δὲν βάλλουσιν εἰς τὸν σκοπόν. Τὸ ὁμιλεῖν περὶ χριστιανικῆς κοινωνικότητος οὐδόλως σημαίνει προσκαλεῖν εἰς κοινωνισμὸν, κληροκρατίαν, εἴτε-ὀνειροπολεῖν περὶ ἐπιγείων τινῶν χαρῶν· τοῦτο σημαίνει μόνον ἔνδειξιν, ὅτι μόνον τὸ κήρυγμα τῆς προσωπικῆς σωτηρίας σήμερόν ἐστὶν ἀνεπαρκές. Ὅτι ἐν τῇ διδασκίᾳ ἐκκλησία δέον νὰ ἐμφανισθῇ ἡ συνείδησις τῆς ἀναγκαιότητος δι' αὐτὴν ἐνεργοῦ μετοχῆς ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ἡ συνείδησις τῆς ἀναγκαιότητος δημιουργίας θρησκευτικοῦ πολιτισμοῦ, χριστιανικῶν ἰδρυμάτων.

Δύνανται νὰ δείξωσι τὴν ἐνορίαν, ὡς ἴδρυμα, ἐν ᾧ ἡ ἐκκλησία λύει τὸ τεθὲν ζήτημα. Ἀλλ' οἱ μακροχρόνιοι, εἰλικρινεῖς καὶ σφόδρα ἐντεταμένοι ἀγῶνες τῶν τῆς ἐκκλησίας ἀνδρῶν πρὸς ἀναγέννησιν τῆς ἐνορίας ἀπεδείχθησαν ἀδύνατοι. Καὶ τοῦτο δὲν εἶνε τυχαῖον. Τὴν σήμερον ὁ ιδεώδης καὶ ὁ κοινωνικὸς βίος δὲν περικλείονται ἐν ταῖς μορφαῖς τοῦ ἐνοριακοῦ βίου. Ἡ καλλιλογικὴ φιλολογία μεταφέρει τὸν σύγχρονον πεπολιτισμένον ἄνθρωπον εἰς εὐρὺν κοσμικὸν ὁρίζοντα. Νῦν, ἐὰν προσπελάζωσι τῇ χριστιανικῇ

θρησκεία, προσέρχονται αὐτῇ μετ' ἀπαιτήσεων θρησκευτικοῦ καὶ μεταφυσικοῦ χαρακτήρος. Προσπαθοῦντες νὰ νοήσωσι τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ ὅλῳ τοῦ βίου, τιθεῖσι σειρὰν ἅπαντα τὸν κόσμον περιλαμβανόντων ζητημάτων περὶ τῆς θέσεως τοῦ χριστιανισμοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, περὶ τῆς σχέσεως τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ πνεύματος, τῆς ἐκκλησίας καὶ τῆς πολιτείας, τοῦ ἀσκητισμοῦ καὶ τῆς κοινωνικότητος. Ἀλλὰ διὰ τῆς διοργανώσεως τῆς ἐνορίας ἢ διδάσκουσα ἐκκλησία παρέχει οὐχὶ θρησκευτικὴν καὶ μεταφυσικὴν ἀλλὰ πρακτικο-βιοτικὴν ἀπάντησιν εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα. Τοιαύτη ἀπάντησις βεβαίως παρίσταται ἀνεπαρκής. Κατὰ Μάϊον τοῦ 1900 ἔτους ὁ Β. Σ. Σολοβιέβ, ὀλίγας ἑβδομάδας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἐν στενῷ κύκλῳ φίλων ἠρώτα «πότε ἐπὶ τέλους ὁ Χριστιανισμὸς θὰ παύσῃ νὰ τίθῃσι τὰ προβλήματα τῆς προσωπικῆς σωτηρίας, ἵνα ἐμφανισθῇ δύναμις τῆς κοινωνικῆς δημιουργίας;» Τὸ ζήτημα τοῦτο προβάλλουσι καὶ νῦν πάντες οἱ μεμορφωμένοι τῶν λαϊκῶν, εἰς οὓς βεβαίως πολῦτιμοί εἰσιν αἱ τύχαι τῆς χριστιανικῆς θρησκείας.

Ὁ Μερεζκόβσκις ἐν τῷ ζητήματι περὶ τῆς δογματικῆς ἀναπτύξεως παρουσιάσθη ἐν τοῖς συνεδρίοις μετὰ τῆς ἰδέας τῆς μελλούσης ἐκκλησίας, πρὸς ἐξήγησιν τῆς ὁποίας τόσον πολλοὺς ἀγῶνας κατέβαλεν ἐν τῇ φιλολογικῇ αὐτοῦ δράσει. Ἐν τῇ μελλούσῃ ταύτῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ Ἰωάννου θὰ δοθῶσιν ἀπαντήσεις εἰς πάντα τὰ ζητήματα τῆς βεβασανισμένης ἀνθρωπίνης καρδίας. Ἐν αὐτῇ θὰ εὕρωσι τὴν λύσιν ἅπασαι αἱ φιλοσοφικαὶ σκέψεις, ἅπασαι αἱ θρησκευτικαὶ ζητήσεις, αἵτινες ἐξεχύθησαν εἰς σειρὰν θρησκευτικῶν, φιλοσοφικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν προϊόντων, ἀποτελούντων τὸ ἄνθος τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ. Ἔσται οἰκουμενικὴ ἐκκλησία καὶ μενεῖ μέχρι τέλους τῶν αἰώνων, θὰ χωρήσῃ ἐν ἑαυτῇ πᾶν ὅ,τι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χωρήσωσιν αἱ «ἱστορικαὶ ἐκκλησίαι» ἢ ὀρθόδοξος, ἢ τῶν Διαμαρτυρομένων καὶ ἢ τῶν Καθολικῶν. «Οἱ ἅγιοι Πατέρες εἰσὶν ἅγιοι, λέγει οὗτος, ἀγία εἰσι καὶ ἅπαντα τὰ δόγματα. Ἄπας ὁ ἱστορικὸς χριστιανισμὸς ἐστὶν ἐκκλησία τοῦ Πέτρου. Ἀλλ' ἐκτὸς τοῦ Πέτρου ὑπάρχει καὶ ὁ υἱὸς τῆς βροντῆς, ὁ Ἰωάννης, ἀρχὴ δυναμικῆ, ἀποκαλυπτικῆ, οὐχὶ ἀκίνητος, λιθίνη, ἀλλ' ἵπταμένη, ἐφέστιος. Ἡ στατιστικὴ ἀρχὴ ἤδη ἐξεδηλώθη ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῷ Χριστιανισμῷ τῶν τριῶν ἀποχρώσεων. Ὁ χριστιανισμὸς μέχρι τοῦδε ὑπῆρχεν ἐν τρισὶ μορφαῖς, ὀρθοδοξίας, καθολικισμοῦ καὶ προτεσταντισμοῦ. Δέον νῦν νὰ

ἐμφανισθῇ ὁ χριστιανισμὸς τῆς τέταρτης ἀποχρώσεως, ἥτις περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ τὰς τρεῖς προτέρας ἀποχρώσεις. Ὁ χριστιανισμὸς οὗτος ἔσται κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ οἰκουμενικός, διότι μέχρι τοῦδε οὐδεμία τῶν τριῶν ἐκκλησιῶν κατέστη οἰκουμενικὴ καὶ δὲν δύναται νὰ ᾖ οἰκουμενικὴ, διότι ἐκάστη αὐτῶν ἀρνεῖται τὰς ἐτέρας δύο. Ἀρχὴ τῆς τοῦ Ἰωάννου ἐκκλησίας ἐστὶν ἡ ἀγάπη. Ὁ Ἰωάννης μόνος ἤκουσε τὰ περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς τελείας ἀγάπης, ἀνακείμενος ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· εἶνε τοῦτο τὸ μυστήριον τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ δὲν ἐφανερώθη εἰσέτι. Εἶνε ἡ ἀρχὴ τῆς τοῦ Ἰωάννου ἀγάπης, ἀρχὴ κυρίως οἰκουμενικὴ, παγκόσμιος· διὸ ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἰωάννου ἐστὶν ἡ τελευταία ἐκκλησία τῆς δευτέρας παρουσίας. Μόνον ἐν αὐτῇ φανεροῦται ἡ ἀπόλυτος ἀλήθεια τοῦ χριστιανισμοῦ πασῶν τῶν τριῶν ἀποχρώσεων, ὀρθοδόξου, καθολικοῦ καὶ προτεσταντικοῦ. Ἡ ἐκκλησία δὲν παραβιάζει αὐτὰς, ἀλλὰ συμπληροῖ. Ἐν τούτῳ περιέχεται ἡ πρώτη, ἡ ἤδη φανερωθεῖσα ἀρχὴ τῆς ἀποκαλύψεως. Νῦν δ' ἐπιτελεῖται ἡ μετάβασις εἰς τὸν χριστιανισμόν τοῦ Ἰωάννου. «Ἐὰν ὁ Χριστὸς ἐλεύσεται, τότε πρόδηλον τὸ φῶς τῆς δευτέρας ταύτης παρουσίας δέον ν' ἀντανάκλασθῇ ἐν τοῖς αἰῶσι τ.ξ, εἰς τὰ ὀπισθεν. Ὡς τὸ φῶς τῆς πρώτης ἐλεύσεως ἀντανάκλαται ἐν τοῖς αἰῶσι τῆς Ἱστορίας, οὕτω δέον ν' ἀντανάκλασθῇ καὶ τὸ φῶς τῆς δευτέρας παρουσίας. Ἐπιτελεσθήσεται ἡ δευτέρα παρουσία κοσμικῶς ἄνευ τῆς ἐσωτερικῆς μετοχῆς τῆς ἡμετέρας πίστεως ἢ σὺν τῇ μετοχῇ αὐτῆς τ.ξ. δι' ἡμῶν;... Ἄπαν τὸ περιεχόμενον τῶν δογμάτων, ἅπαν τὸ ἐσωτερικὸν αὐτῶν μέρος δέον νὰ καταυγασθῇ ὑπὸ τοῦ νέου φωτός, τοῦ φωτὸς τῆς δευτέρας παρουσίας. Δὲν πρέπει νὰ ἐλέγξωσιν ἡμᾶς ἐπὶ φαντασιώσει, ὅτι ἐπινοοῦμεν φανταστικὸν τινα χριστιανισμόν. Τὴν ἀποκάλυψιν δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἀπορρίψωμεν· ἐν αὐτῇ ὑπάρχει συνάφεια πρὸς τὰ χριστιανικὰ δόγματα.

Οἱ λόγοι τοῦ Μερεζκόβσκη, αἱ θερμαὶ αὐτοῦ διαμαρτυρίαι κατὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκκλησίας οὐχ ἅπαξ προὐκάλεσαν ἐν ταῖς

συνελεύσεσιν ἀπορίας καὶ ζητήματα. «Νῦν οὐκ ἐσμὲν δοῦλοι, ἀλλ' ἐλεύθεροι· τὰ πάντα ἡμῖν ἐπιτρέπονται»· ὁ Μερεζκόβσκης μεταχειρίζεται συχνάκις ὁμοίας ἐκφράσεις, κατὰ τὸν Φ. Ν. Βελιάβσκη, κακῶς ἐννόησε τὴν πολεμικὴν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸν νόμον, ὅστις ἐπλεόνασε τὴν ἁμαρτίαν. Ὁ Μερεζκόβσκης ἀναφέρει αὐτὴν εἰς τοὺς ἠθικοὺς χριστιανικοὺς νόμους καὶ ἐξάγει τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ἠθικοὶ νόμοι ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον ἐγκληματίαν. Ὁ Μερεζκόβσκης διακηρύσσει ὅτι δὲν ἐννοοῦμεν ἀλλήλους. Οὐχί, νοοῦμεν... Ἐὰν τοιαύτη τυγχάνει ἡ ἀντίληψις τοῦ λόγου αὐτοῦ περὶ τοῦ νέου προσώπου τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν ἡ ἐννοία αὕτη ἐτέθη ὡς βάσις τοῦ δυνατοῦ τῆς ἀναπτύξεως τῶν δογμάτων, τοῦ δυνατοῦ τῆς νέας ἀποκαλύψεως, ἐὰν περὶ νέου προσώπου τοῦ Χριστοῦ, περὶ τῆς ὑπερεκτιμήσεως τοῦ εὐαγγελίου ἤρξαντο νὰ ὁμιλῶσιν, οὐδεμία τότε ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ καταλύσεως τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐὰν δ' ἕτερόν τι θέλωσι νὰ εἴπωσι, ἅς ἐξηγήσωσιν ἡμῖν θετικῶς τὶ θέλουσιν νὰ εἴπωσι.

Τοιαύτας ἀπορίας, τοιαύτας ἀπαιτήσεις προέβαλον τῷ Μερεζκόβσκη οὐ μόνον κληρικοὶ καὶ θεολόγοι. Τίς ἡ ὁδὸς ὑμῶν; Πῶς ἡ ζωὴ δύναται νὰ ἐνσάρκωσιν τὴν ἰδέαν τῆς μελλούσης ἐκκλησίας, περὶ ἧς ὁμιλεῖτε; Ἐρωτήσεις τοιοῦτου περιεχομένου ἐκ πολλῶν ἠκούσθησαν καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τοῦ παλαιοῦ αὐτοῦ συνεργάτου ἐν τῇ φιλολογικῇ δράσει Ν. Μ. Μίνσκη.

Ὁ Μερεζκόβσκης λέγει, ὅτι «ἡ μέλλουσα ἐκκλησία» τοῦ Ἰωάννου ἔσται «τὸ τέλος τῆς ἱστορίας» ἐν τῇ ἐννοίᾳ πληρώματος καὶ τελειώσεως αὐτῆς. Ἀλλὰ πῶς ἐπιτελεσθήσεται ἡ συνένωσις τῆς χιλιετοῦς ἐργασίας, διηρημένης νῦν εἰς τρεῖς ὁμολογίας τοῦ ἱστορικοῦ χριστιανισμοῦ; Τίνι τρόπῳ ἡ μέλλουσα ἐκκλησία θὰ περιλάβῃ ἐν ἑαυτῇ καὶ τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο περιεχόμενον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ ὅπερ ἀναπτύσσεται νῦν ἐκτὸς τῆς χριστιανικῆς ἐκκλησίας καὶ θρησκείας; Εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα ὁ Μερεζκόβσκης δὲν δίδει ἀπάντησιν. Ἐπὶ ὁλόκληρα ἔτη κρατεῖ τὸ ρωσσικὸν κοινὸν πλῆρες ἐνδιαφέροντος πρὸς τὰ θρησκευτικὰ ζητήματα, ἐν ἀπορίᾳ. Δὲν ἀπαντᾷ καὶ ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη κίνησις, ἣτις εὔρε τὴν ἐκφρασιν αὐτῆς ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Ὁδὸς», τοῦ ὁποῖου χειραγωγὸς

τυγχάνει οὗτος. Ὁ Μερεζκόβσκις, ἡ «Νέα Ὁδὸς» καὶ ἕτεραι συγγενεῖς ιδεώδεις τάσεις μέχρι τοῦδε ἀρνητικὴν μόνον ἀντίληψιν ἔδωκαν περὶ τοῦ «ἐρχομένου χριστιανισμοῦ». Καὶ περὶ αὐτῶν οὗτοι ἔδωκαν μόνον ἀρνητικούς ὁρισμούς. Οὗτοι διακηρύσσουσιν ὅτι «οὐκ ἐσμὲν ἡ ἱστορικὴ ἐκκλησία, οὔτε ἡ πνευματικὴ Ακαδημία, παριστῶσα «φρούριον τῆς ἐκκλησιαστικῆς νοήσεως»· οὐδὲν κοινὸν ἔχομεν πρὸς τὸν μηδενισμόν τοῦ Μαξίμου Γόρκη καὶ πρὸς τοὺς ἀναρχικούς συγγραφεῖς· οὐκ ἐσμὲν μήτε φιλελεύθεροι, μήτε συντηρητικοί, μήτε ιδεολόγοι, μήτε ἐθνικοί,... Ἀλλ' εἶπατε ἡμῖν ἐπὶ τέλους τί ἐστε; Τὰς ἀρνητικὰς θέσεις δυνάμεθα νὰ ἐπεκτείνωμεν ἐπ' ἄπειρον, ἀλλ' ἐν τῇ ὁδῷ μόνῃς τῆς ἀρνήσεως δὲν ὑπάρχει ἐλπίς νὰ νοήσωμεν τὸ ἀντικείμενον.

Ὁ Μερεζκόβσκις λέγει, ὅτι τὸ ἀμάρτημα «τοῦ ἱστορικοῦ χριστιανισμοῦ» συνίσταται ἐν τούτῳ, ὅτι ἀπηρνήθη τὸν βίον, ὅστις ὡσεὶ ἐκδικεῖται τὴν «ἱστορικὴν ἐκκλησίαν» ἀναγκάζων αὐτὴν νὰ δεχθῇ ἀνίερρον πολιτισμόν. Ἀλλ' ὡς γνωστὸν καὶ ὁ Μερεζκόβσκις μάχεται κατὰ τῆς ἐπιπολαιότητος, ἐν ἣ διορᾷ «πρόσωπον τοῦ διαβόλου» καὶ θεωρεῖ τὸν ὑπάρχοντα πολιτισμόν ἄθεον. Τί νὰ δεχθῶμεν ἐκ τοῦ ἀθέου τούτου πολιτισμοῦ; καὶ πῶς νὰ δεχθῶμεν; Ὁ Μερεζκόβσκις ἀπαντᾷ εἰς ταῦτα διὰ παραδειγμάτων. Δὲν ἐπιτρέπεται ν' ἀπορρίψωμεν «ἅπαντα τὸν Νίτσε», «ἅπαντα τὸν Ἑλληνισμόν» «ἀπάσας τὰς ἀπαιτήσεις» τῆς μεμορφωμένης κοινωνίας...

Βεβαίως δὲν ἐπιτρέπεται. Ἀδύνατον νὰ μὴ ἴδωμεν ἀλήθειαν ἐν ταῖς θρησκευτικαῖς ζητήσεσι τοῦ Νίτσε, ὅστις παρουσίασεν ἑαυτὸν ἐν μορφῇ «ὁδοιπόρου, μετὰ βλέμματος πλήρους αἰνίγματος, ὁδύνης καὶ ὑγρότητος»¹. Ἀλλ' ὁ Νίτσε ἐμπαίζει τὸν «ἱστορικὸν Χριστὸν» καὶ ἐμίσει Αὐτὸν, ὁ δὲ Μερεζκόβσκις πιστεύει εἰς Αὐτὸν, αὐτὰ δὲ τὰ ζητήματα περὶ τῆς πίστεως ταύτης θεωρεῖ προσβλητικὰ δι' αὐτὸν.

Καὶ ἐν τῷ Ἑλληνισμῷ δὲν ὑπάρχει βεβαίως μόνον ὁ Πλάτων καὶ ὁ Αἰσχύλος, μόνον ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Φειδίας. Τί νὰ δεχθῶμεν καὶ τί νὰ ἀπορρίψωμεν; Πῶς νὰ ποιήσωμεν

¹ Jenseits von Gut. und Boese § 278 s. 262

τοῦτο; Καὶ ποῦ τὸ κριτήριον διὰ τὴν δυσχερῇ καὶ φοβερᾷ ταύτην ἐργασίαν; Ἐν τῇ προσωπικῇ συνειδήσει τῶν «ὀλίγων» ἐκείνων, ἐφ' ὧν ἐπεσον αἱ ἀκτῖνες τῆς δευτέρας παρουσίας;» Τίνες δ' ἔσονται αἱ σχέσεις τῶν «ὀλίγων» τούτων πρὸς τὴν «ἱστορικὴν ἐκκλησίαν», πρὸς θεμελίωσιν τῆς ὁποίας ἐτελέσθη ἡ ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ θυσία, πρὸς τὴν ἐκκλησίαν, ἐν ἣ τελεῖται ἡ θεία εὐχαριστία; Μοί φαίνεται, ὅτι εἶνε καιρὸς ν' ἀπαντήσωσιν ὠρισμένως εἰς τὰ ζητήματα ταῦτα...

Ἅτερα φρονεῖ ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς δογματικῆς ἀναπτύξεως ὁ Ν. Μ. Μίνσκις.

Κατὰ τὴν γνώμην αὐτοῦ ὄργανον θρησκευτικῆς δημιουργικότητος ἐν τῷ μέλλοντι ἐμφανισθήσεται οὐχὶ ἡ καθολικὴ ἐκκλησία, ἀλλ' ἡ ἐπὶ μέρους προσωπικότης καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια θὰ νοηθῇ οὐχὶ διὰ τῆς «ἀμέσου σκέψεως τῆς πίστεως», ἀλλὰ διὰ τῶν φιλοσοφικῶν «σκέψεων» εἴτε «διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μυστικιστικοῦ νοός».

Ἡ μακρὰ «ἐκκλησία» (καθολικὴ) ἡ ἐνσάρκωσασα ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἥδη πρὸ πολλοῦ ἐτελείωσε τὴν ἐργασίαν αὐτῆς. Τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας ταύτης νῦν παρίστανται ἡμῖν θαυμάσια, μεγαλοπρεπῆ, ἀλλὰ κωφὰ μνημεῖα παρελθόντος μεγαλείου καὶ δυνάμεως. Τὰ δόγματα δι' ἡμᾶς εἰσὶν ἀδιαφανεῖς ἀλήθειαι.

Νῦν «μετεβλήθη ἡ ἀτμόσφαιρα, ἐν ἣ ἐπιτελεῖται ἡ θρησκευτικὴ ζωή»· μετεβλήθημεν δὲ καὶ ἡμεῖς. Πρῶτερον ἅπασα ἡ ἀνθρωπότης «ἦν ἐμπεφορημένη ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος τῆς πίστεως», ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἦν ἡ ὀργανοποιὸς ἀρχὴ ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, ἐν τῇ μορφώσει. Τὰ ζητήματα τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐξητάζοντο τότε ἐν ταῖς «ἀκτῖσι τῆς πίστεως».

Ἀλλ' ὁ χρόνος οὗτος παρῆλθεν ἀνεπιστρεπτεῖ. Ἐν τῇ ἀναγεννήσει, ἐν τῇ ἀνθρωπότητι «ἐξεχύθη ἡ πνοὴ τοῦ ἀτομισμού» (individualismus). «Ἦνεώχθησαν θυρίδες τινὲς οὐράνιοι καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἐπλήρωσεν ἡ συνειδήσις τῆς ἀπείρου ἐλευθερίας».

«Ἐν τῷ ἀτομικῷ τῆς ἀναγεννήσεως ἐφανερώθη ὅτι παρὰ τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, παρὰ τῇ μακρᾷ ἐκκλησίᾳ τῇ ἐνσαρκωσάσῃ τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, ἕκαστος ἄνθρωπός ἐστι μικρὰ ἐκκλησία, οὐ μόνον μέλος τοῦ ἀθροιστικοῦ ὁργανισμοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτάρκης ὁργανισμὸς δημιουργηθεὶς κατὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Πατρὸς».

Ἡ συνείδησις αὕτη καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο τῆς ἀπείρου ἐλευθερίας, ἐπιβεβαιωθέντα ὕστερον ὑπὸ τοῦ Καντίου, ἐποίησαν τὴν πίστιν ἀδύνατον καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐστὶν αἰνιγματῶδες φαινόμενον τῶν μέσων αἰώνων. «Ἐὰν πρὸ 10 ἑκατονταετηρίδων, λέγει ὁ Μίνσκη, ἀντιπαρεβάλλετε τὰ δύο φαινόμενα, τὸ θρησκευτικὸν καὶ τὸ φιλοσοφικόν, τ.ἔ. τὴν θρησκείαν καὶ τὴν ἀλήθειαν, οἱ ἄνθρωποι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης θὰ ἠρώτων: θρησκευτικὴ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια ἢ οὐ; Κατὰ τὴν ἀπάντησιν θ' ἀπέρριπτον αὐτήν; ἢ θὰ ἡσπάζοντο. Ἡμεῖς δὲ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν μόνον τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τ.ἔ. ἐρωτῶμεν, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ θρησκεία ἢ οὐ; κατὰ τὴν ἀπάντησιν ἢ δεχόμεθα ἢ ἀπορρίπτομεν αὐτήν. Ἡμεῖς οὕτω ἠγαπήσαμεν τὴν ἀλήθειαν, ὥστε, ὅτε πρὸ ἡμῶν τιθεῖσι ὕψιστον θρησκευτικὸν μυστήριον, ὥσει ὀφείλομεν ν' ἀρνηθῶμεν αὐτὸ καὶ νὰ εἴπωμεν: Ἵνα τὸ μυστήριον τοῦτο ἀποδεχθῶ, ὀφείλω ν' ἀναγνώρισω αὐτὸ ἀληθές, ἀλλ' ἵν' ἀναγνώρισω ἀληθές, πρῶτον δεῶν ν' ἀμφιβάλλω περὶ αὐτοῦ, ἄλλως δὲν δύναμαι νὰ γνῶρισω: ἔστιν ἀληθές ἢ οὐ; Ἡ ψυχὴ ἐκάστου διέρχεται βασανιστικὴν τινὰ κατάστασιν κατ' ἀρχὰς ἀπορρίπτει τὸ ἱερὸν καὶ ἅγιον, ἵνα εἴτα δεχθῇ αὐτό. Τοιαύτη τυγχάνει ἡ ἐνεστώσα ἡμῶν φύσις».

«Ἡ ἀλήθεια ἢ φανερωθεῖσα ἐν τῇ θρησκείᾳ, λέγει ὁ Μίνσκη, ταυτόσημός ἐστι πρὸς τὴν φανερουμένην ἐν τῷ μυστικιστικῷ νῷ, ὡς ἡ διαχάραξις ἐν δυσὶ γλώσσαις ἐνὸς διηγήματος, ὡς οἱ ἥχοι δὺν ὀργάνων ἀναδιδόντων μίαν μελωδίαν». Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπίτευξις τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας ἐν τῷ μυστικῷ νῷ ἔσται οὐχὶ μεταβολὴ τῶν δογμάτων ἀλλὰ νέος αὐτῶν φωτισμός. «Τὴν ἀλήθειαν, ἣν οἱ πιστεύοντες τῶν πρώτων αἰώνων ἐχάραξαν διὰ γραμμάτων τῆς αὐθεντίας, ἡμεῖς πεπεισμένοι χαράσσομεν διὰ τῶν σημείων τῆς ἐλευθερίας. Τὸ ἰδεῶδες, ὅπερ ἐνεσάρκουν ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ, ἡμεῖς θέλομεν νὰ ἐνσαρκῶμεν ἐν ἐκάστη προσωπικότητι. Ἡμεῖς προσκυνοῦμεν τὸν αὐτὸν Θεόν, ὁμολογοῦμεν τὰ αὐτὰ δόγματα, ἀποδεχόμεθα τὴν αὐτὴν ἠθικὴν»... «Ἡ οὐσία τῆς ἐκκλησιαστικῆς

δογματικῆς, ἥτις ἐστὶν ἐνὰς, δυὰς ἐν ἐνάδι, τριάς ἐν ἐνάδι ἀνίσταται ἐν τῷ νῷ καὶ ἡ νόησις ἡμῶν διελθοῦσα τὴν ἐποχὴν τῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ κριτικισμοῦ οὐ μόνον κλίνει πρὸς τὴν θρησκευτικὴν ἐπίγνωσιν, ἀλλὰ κινεῖται ἐν τῷ αὐτῷ ρεῖθρῳ ὡς παρὰ τοῖς πατράσι τῆς Ἐκκλησίας. Ἐὰν ἐγκύψωμεν εἰς τὴν διδασκαλίαν ἔστω καὶ τοῦ συγχρόνου ἐπιστημονικοῦ μονισμοῦ, ὁψόμεθα τότε ὅτι ὁ Ἑκκελ, ὁ Βούνδτ καὶ ἄλλοι καθορίζοντες τὴν σχέσιν μεταξὺ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, κατ' οὐσίαν λύουσιν τὸ χριστολογικὸν ζήτημα περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς δυάδος ἐν μονάδι, καὶ λύουσιν αὐτὸ ὡς οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ἀσυγχύτου καὶ ἀδιαιρέτου».

Ὁ λόγος τοῦ Μίνσκη¹ περὶ τοῦ μυστικοῦ νοός καὶ τῶν ἀποκαλύψεων αὐτοῦ ἦν ὁ ἐπισφραγιστικὸς λόγος τῶν συνεδριάσεων τῶν θρησκευτικῶ-φιλοσοφικῶν συνεδρίων τῶν ἀφιερωθεισῶν εἰς τὸ ζήτημα περὶ τῆς δογματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἔμεινεν ἄνευ ἀπαντήσεως.

Ἀλλὰ δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν γνώμην τοῦ Μίνσκη ὡς τὸν τελευταῖον λόγον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου;

Μοί φαίνεται ὅτι ὁ Μίνσκη διὰ σφόδρα πολυτίμου τιμῆς ἡγόρασε τὴν ἐνότητα τῆς μακρο-ἐκκλησίας καὶ τῆς μικρο-ἐκκλησίας τῆς καθολικῆς συνειδήσεως τῆς ἐκκλησίας τῶν παρελθόντων αἰώνων καὶ τῆς ἀτομικῆς νοήσεως τοῦ ἐνεστώτος χρόνου. Τὸ περιεχόμενον τοῦ «μυστικοῦ νοός», τὰ μυστήρια τῆς ἐνάδος, δυάδος ἐν ἐνάδι, τριάδος ἐν ἐνάδι οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον κοινὸν ἔχουσιν πρὸς τὴν θρησκείαν τῆς ζωῆς τῆς φανερωθείσης τῇ ἀνθρωπότητι ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ. Μήτοι οἱ μάρτυρες ἀπέθνησκον διὰ τὴν «ἀλήθειαν τῆς δυάδος ἐν ἐνάδι»; μήτοι εἰς τὸ μυστήριον τῆς δυάδος ἐν ἐνάδι ἢ «τριάδος ἐν ἐνάδι» διὰ τῆς νοήσεως εἰσέδυσαν οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας; Οὐχί, οἱ μάρτυρες ἐπορεύοντο εἰς τὰς φλόγας καὶ τὰ βασανιστήρια οὐχὶ διὰ τὰ ἀφηρημένα σχήματα, ἀλλ' ἐν ὀνόματι τοῦ ζῶντος Χριστοῦ, τοῦ λυτρωτοῦ αὐτῶν καὶ χάριν τοῦ Χριστοῦ, παρ' οὗ ἐν αὐτῷ τῷ θανάτῳ ἐλάμβανον ὑψίστην χαρὰν πρὸς οὐδὲν δυναμένην νὰ συγκριθῇ. Τοὺς πατέρας τῆς ἐκκλησίας κατέφλεγεν ἡ δίψα τοῦ ζῶντος Θεοῦ καὶ ἠγωνίζοντο διὰ τῆς διανοίας αὐτῶν νὰ περιλάβωσιν οὐχὶ τὸ μυστήριον δυάδος ἐν ἐνάδι ἢ τριάδος ἐν ἐνάδι, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν ἐν Τριάδι δοξαζόμενον καὶ ὑμνούμενον καὶ τὴν

¹ Κατεχωρίσθη καὶ ἐν τῷ περιοδικῷ «Νέα Ὁδός» (Ἀπριλ. 1904, σελ. 71).

πραγματικήν ἔνωσην τῶν δύο φύσεων ἐν τῇ Θεανθρωπίνῃ φύσει τοῦ Ἰ. Χριστοῦ».

Ὁ Μίνσκη, ὡς οἱ ἀρχαῖοι γνωστικοί, ἔλαβεν ἐκ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μόνον τὰ καλύμματα. «Ἡ αὐτοθυσία τοῦ Θεοῦ», περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ Μίνσκη ἐν ἄλλοις συγγράμμασιν αὐτοῦ, διὰ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν οὐκ ἔστι μόνον λαμπρὸν συναξάριον (Légende) ἐκφράζον μίαν τῶν ἀληθειῶν τοῦ μυστικοῦ νοός, ἀλλὰ πραγματικὸν ἱστορικὸν γεγονός, ὅπερ οἱ πιστεύοντες καὶ νῦν ἐπιζῶσιν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ. Καὶ ἐὰν διὰ τὸν χριστιανισμόν ἐστι δυνατὴ ζωὴ ὡς «Θεῖον μυστήριον», τοῦτο ἔστι δυνατόν μόνον ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ γεγονότος ἐκείνου τῆς θεανθρωπότητος. Ὁ Μίνσκη μετέβαλε τὸν χριστιανισμόν εἰς θεοσοφικὸν σύστημα, ἐν ᾧ τὰ θεμελιώδη θρησκευτικὰ ζητήματα ἔχουσι σημασίαν ἀξιώματος (postulatum) πρὸς ἐξήγησιν τῆς πραγματικότητος· τὴν ζωὴν ἀντικατέστησε διὰ τῆς ἐξηγήσεως.

Ἀλλ' ἡ ἀνθρωπότης, ἡ βασανιζομένη ὑπὸ τῶν ἀντιφάσεων τῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, δὲν θὰ συμφωνήσῃ αὐτῷ καὶ δὲν θὰ μεταλλάξῃ τὴν «μακρο-ἐκκλησίαν» (καθολικὴν ἐκκλησίαν) διὰ τοῦ μυστικοῦ νοός μετὰ τῶν ἀληθειῶν αὐτοῦ, ἐνάδος, δυάδος καὶ τριάδος... Ὁ Μίνσκη οὐχὶ ὀρθῶς ἀπεικόνισε τὴν ψυχολογίαν τῆς ἐνεστώσης ἡμῶν φύσεως. Καὶ μετὰ τὸν Κάντιον, ὅστις κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μίνσκη συνετέλεσε «τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος» καὶ ἐπομένως ἐποίησε τὴν ἐπίτευξιν τῆς θρησκευτικῆς ἀληθείας διὰ τῆς «ἐλλάμψεως τῆς πίστεως» παντάπασιν ἀδύνατον, καὶ μετὰ τὸν Κάντιον τῇ ἀνθρωπότητι δὲν ἐξηφανίσθη ἡ ἐπιθυμία, ὡς λέγει ὁ Γκαίτε, «τοῦ ψηλαφῆσαι τὴν πνοὴν τοῦ Παντοδυνάμου», ἡ ἐπιθυμία τοῦ αἰσθάνεσθαι τὸν ζῶντα Θεόν. Ἀδύνατον νὰ ζῶμεν μὲ τὸ κενόν, ἄνευ προσευχῆς, ἄνευ προσκυνήσεως. Διὰ τὴν ἀνθρωπότητα δύο μόνον ἔξοδοι ὑπάρχουσιν: ἡ κοινωνία μετὰ τοῦ κόσμου τοῦ ὑπερφυσικοῦ, ἐπομένως ζωὴ, ἡ ἀδυνατότης τοιαύτης ἐπικοινωνίας καὶ ἐπομένως θάνατος. Ὁ Φάουστ ἐν τῷ σημείῳ ἐκείνῳ ὅτε ὁ Μεφιστοφελὴς τέλεον συνέτριψε τὰς φαντασίας του περὶ τῆς προσεγγίσεως «τῷ κατόπτρῳ τῆς στιλβούσης καὶ αἰωνίας Ἀληθείας» οὐκ ἦν ἔτι ἡλευθερωμένος ὑπὸ τοῦ Καντίου, (ἡ «Κριτικὴ τοῦ Καθαροῦ Νοός» ὀλίγῳ ὕστερον τοῦ Φάουστ εἶδε τὸ φῶς) καὶ ἰδοὺ τὸ ἀποτέλεσμα

«... Κάτελθε νῦν διαφανοὺς κρυστάλλου κύπελλον,
τῆς παλαιᾶς σου θήκης ἔξελθε,

ἐπὶ πολλὰ ἔτη δὲν σ' ἐσυλλογίσθην! ...
 Ἴδου χυμός, ὅστις μεθύσκει τάχιστα,
 μετ' ἀμαυροῦ ρευστοῦ πληροῖ τὸ κοῖλόν σου.
 Ἐγὼ σὲ παρεσκεύασα, ἐγὼ σ' ἐκλέγω,
 ἐσχάτη πόσις νῦν, ἐξ ὅλης της ψυχῆς,
 ὡς ὑψηλὸς χαιρετισμὸς καὶ ἐορτάσιμος-εἰς τὴν αὐγὴν ἅς προσαχθῇ».

Αὐτὸς ὁ Κάντιος δὲν ἐσταμάτησεν ἐπὶ τῆς ἐννοίας, ὅτι ἀδύνατος ἢ ἐπίγνωσις τοῦ ὑπερφυσικοῦ κόσμου, ἀλλ' ὠκοδόμησε σύστημα «πράξεων τῆς πίστεως», ἐδημιούργησε θρησκείαν τοῦ πρακτικοῦ νοός. Ἄς παραδεχθῶμεν ὅτι τὸ *surrogatum* τοῦτο τοῦ θρησκευτικοῦ βίου ἐστὶν ἀνεπιτυχές. Ἀλλ' ὡς γνωστὸν ἡ θρησκεία τοῦ πρακτικοῦ νοός οὐκ ἐστὶ τὸ μόνον δυνατόν ἐποικοδόμημα ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Βλ. Σολοβιέβ ἀπηλλάχθη ἐκ τοῦ ἀγνωστικισμοῦ τοῦ Καντίου διὰ τῆς συνενώσεως τῆς θεωρίας τῆς μυστικιστικῆς προσλήψεως πρὸς τὸ στοιχεῖον τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας. Εἶτα εὗρε δυνατόν ν' ἀποδεχθῇ ἅπαν τὸ θετικὸν περιεχόμενον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἐσχατολογίας συμπεριλαμβανομένης. Ἡ κριτικὴ φιλοσοφία συνεδυσάσθη παρ' αὐτῷ οὐχὶ πρὸς τ' ἀφηρημένα σχήματα τοῦ μυστικοῦ νοός, ἀλλὰ πρὸς τὴν γνησίαν χριστιανικὴν θρησκείαν, πρὸς τὴν μυστηριώδη τῆς χάριτος αὐτῆς ζωὴν, πρὸς τὸ γεγονὸς τῆς ἀπολυτρώσεως, πρὸς τὴν ιδέαν τῆς ἀπαλλαγῆς τοῦ κόσμου ἐκ τοῦ κακοῦ καὶ τῆς ἁμαρτίας, πρὸς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς προσωπικότητος τοῦ θεανθρώπου τοῦ Σωτῆρος τοῦ κόσμου. Πρὸ τῶν ὀρθαλμῶν ἡμῶν ὁ Νεοκαντιανισμὸς καὶ ἡ ιδεολογία μετακινοῦνται.

ἐν αὐτοῖς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐμφανίζονται σημεῖα συνεπαφῆς πρὸς τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν.

Ὁ Μίνσκη δὲν κατορθοῖ νὰ μένη πιστὸς εἰς τὴν περὶ τοῦ Καντίου θεωρίαν αὐτοῦ ὡς ἐλευθερωτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ὡς συντελεστοῦ τοῦ ἔργου τῆς ἀναγεννήσεως. Κατ' οὐσίαν, ἐὰν ἐχώμεθα τῆς Κριτικῆς φιλοσοφίας καὶ θεωρῶμεν τὴν ἀγνωστικὴν ἄποψιν τοῦ Καντίου ὀρθήν, ἡ φιλοσοφία αὕτη τότε καθαίρει τὴν ὁδὸν διὰ τὴν πίστιν εἰς τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον. Ὁ Κάντιος κατεμέτρησε τὰς χώρας τοῦ αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ κόσμου, τοῦ γινωσκομένου καὶ ἀγνώστου, καὶ τὸν ἄνθρωπον, ὡς ἐπιγνωστικὴν οὐσίαν, ἔθηκεν ἐν τῷ οὐδῶ πρὸ τοῦ κόσμου τῶν νοουμένων. Ἀλλὰ βεβαίως δὲν ἀφήρесе παρὰ τοῦ ἀνθρώπου τὴν δυνατότητα καὶ τὸ δικαίωμα νὰ ὑπερβῇ τὰ ὅρια τοῦ παραγγελθέντος οὐδοῦ δι' ἄλλων τινῶν μέσων ἐκτός τοῦ νοός, — π.χ. διὰ τῆς πίστεως. Μετὰ τὸν Κάντιον, ὡς λέγει ὁ Νίτσε, τίς δικαιоῦται νὰ ἐμπαίξῃ αὐτήν; Τὴν ἄρνησιν τῶν ἀντικειμένων τῆς πίστεως ἐξ ἀπόψεως τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας δέον ν' ἀποδείξωμεν, τοῦτο δὲ κατὰ τὸν Κάντιον, ἐστὶ τόσον ἀδύνατον ὅσον καὶ τὸ ἀντίθετον τ.ἔ. ὅτι δὲν δυνάμεθα ν' ἀποδείξωμεν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπεραισθητοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως αὗται αἱ ἀρχαὶ τῆς κριτικῆς φιλοσοφίας (ἐὰν ἀποδεχθῶμεν μετὰ τοῦ Μίνσκη τὸν ἀγνωστικισμόν τοῦ Καντίου) χρησιμεύουσι βάσεις τῆς πίστεως καὶ δικαιούμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους τοῦ ποιητοῦ

«Τὸ γεγηρακὸς καταρρέει, μεταβάλλεται ὁ χρόνος,
καὶ νέα ζωὴ ἀναθάλλει ἐκ τῶν ἐρειπίων».

Ἐπανέρχομαι εἰς τὴν διάλεξιν τοῦ Μίνσκη.

Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἡ ἀποκαλυπτομένη τῷ μυστικῷ νῶ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μίνσκη, θὰ διαφωτίσῃ καὶ θ' ἀνοικοδομήσῃ τὸν βίον ἐν πάσῃ τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἐκφάνσεων αὐτοῦ. Ἡ οἰκογένεια, ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, ἡ ἐκκλησία, πάντες οὗτοι οἱ φορεῖς τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐργασίας τῆς ἀνθρωπότητος θ' ἀνακαινισθῶσι, θὰ λάβωσι διὰ τὴν δημιουργικότητα νέα ἐλατήρια καὶ νέας δυνάμεις. Ἀλλ' ἀγνοοῦμεν ἔτι, πῶς ἐκχυθήσονται ἐν τῇ πραγματικότητι αἱ

ιδέαι περὶ τῆς νέας ἡγιασμένης ζωῆς. Δυνάμεθα μόνον νὰ προεικάζωμεν τὴν ὁδὸν τῆς θρησκευτικῆς ταύτης δημιουργικότητος, δυνάμεθα νὰ δείξωμεν τὸ ρεῦμα, κατὰ τὸ ὅποιον νὰ βαδίσῃ. Ἡ ὁδὸς αὕτη, τὸ ρεῦμα τοῦτο ἐστὶν «ἡ дуὰς ἐν ἐνάδι τοῦ ἠθικοῦ ιδεώδους». Μέχρι τοῦδε ἐν τῷ βίῳ ἐνήργουν δύο ἠθικαὶ. «Ἡ πρώτη ἠθικὴ ἢ τῆς χρησιμοθηρίας (utilitarismus), ἢ καὶ θετικῆς, σκοπὸν ἔχει νὰ ἱκανοποιήσῃ τὰς πολυποικίλους βιοτικὰς ἀπαιτήσεις. Ἡ δευτέρα, ἢ μυστικιστικὴ καὶ ἀρνητικὴ, σκοπὸν ἔχει τὴν ἀρνησιν ἐκ τῶν ἀπαιτήσεων. Ἡ πρώτη καλεῖ εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τοὺς ἀνθρώπους, εἰς τὸν κόσμον, ἢ δευτέρα εἰς τὴν ἔρημον, εἰς τὸ κελλίον, εἰς τὸ μοναστήριον. Ἡ ἐντολὴ τῆς πρώτης ἐστὶν ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν πλησίον, ἡ ἐντολὴ δὲ τῆς δευτέρας ἡ ἀγάπη πρὸς τὸ ἀποκεκρυμμένον ἐγὼ ἡμῶν, ὡς πρὸς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Τὸ πλήρωμα τῆς πρώτης ἐκφράζεται ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς δημιουργικότητος, τὸ πλήρωμα τῆς δευτέρας ἐν τῷ ἀφανεῖ ἀσκητισμῷ. Ἡ πρώτη ἀνθεῖ διὰ θορυβώδους εὐδαιμονίας ἀναποσπάστου τῆς πικρίας τῶν ἀπογοητεύσεων, ἢ δευτέρα διὰ τῆς ἡσύχου, τῆς ἡρέμου εὐδαιμονίας».

Ἡ ἐκκλησία ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτῆς καὶ τῷ βίῳ ἐνεσάρκωσεν ἀμφοτέρας τὰς ἠθικὰς ταύτας, ἐπειδὴ πάντοτε ὑπῆρχον δύο ὁδοὶ βίου ἢ τῶν λαϊκῶν καὶ μοναχῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ συνειδήσει αὐτῆς «ἐχώρησε» μόνον ἓν ιδεῶδες, τὸ μοναχικόν, τὸ ἀσκητικόν. Τὸ κοσμικὸν δὲ ιδεῶδες πάντοτε «ἐτίθετο κατώτερον τοῦ μοναχικοῦ, ὑπετιμάτο συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου καὶ ἔπασχεν ἡ ἀγιότης τοῦ βίου· ὁλόκληρον μέρος βίου ἔμενεν ἄνευ ἀγιασμοῦ καὶ μόνον ἦν ἀνεκτὸν». Ἐν τῇ πραγματικότητι δὲ ἀμφοτέρα τὰ ιδεῶδη τό κοσμικὸν καὶ τὸ μοναχικὸν εἰσιν «ισάξια, καὶ ἰσότιμα ἴσως, ἐξίσου θεία» ιδεῶδη. Ἡ ἀποκάλυψις ἀγιάζει καὶ ταύτην καὶ ἐκείνην τὴν ἠθικὴν. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ «ἐν ταῖς ἀπαντήσεσιν εἰς πάσας τὰς κυριωτάτας ἀπαιτήσεις τοῦ βίου ἐκφαίνεται διφυΐα». Τοιαύτη «διφυΐης ἀπάντησις» δίδεται «εἰς τὸ πρῶτιστον τῆς καρδίας ζήτημα περὶ τῆς οἰκογενείας»· ἡ αὐτὴ διφυΐα καὶ εἰς τὰ ζητήματα περὶ τῆς κοινωνίας, περὶ τῆς μετοχῆς τῆς προσωπικότητος ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτειακῷ βίῳ. Ἡ διφυΐα τῆς εὐαγγελικῆς ἠθικῆς ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα, εἰς ᾧ φοβερόν νὰ ἐγκύψωμεν διὰ τοῦ βλέμματος.

Ὅποῖόν ἐστι τὸ ἰδεῶδες ἀπασῶν των ἐπιγείων τάσεων; Ἡ μίμησις τοῦ Θεοῦ, «ἔσεσθε οὖν ὑμεῖς τέλειοι, ὥσπερ ὁ Πατήρ ὑμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς τέλειός ἐστι». Ἀλλ' αὐταὶ αἱ ἐντολαὶ ἀντιφάσκουσι τῷ ἰδεῶδει τούτῳ. Ὁ Πατήρ κρίνει δικαίους καὶ ἀδίκους, ἡμεῖς δὲ διετάχθημεν νὰ μὴ κρίνωμεν, ἵνα μὴ κριθῶμεν. Ὁ Πατήρ οὐ συγχωρεῖ τοὺς ἐχθροὺς Αὐτοῦ καὶ ρίπτει αὐτοὺς εἰς τὸ αἰώνιον πῦρ, ἡμεῖς δὲ ὀφείλομεν νὰ συγχωρῶμεν τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν. Μιμούμενοι τὸν Πατέρα, δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπιτελέσωμεν τὰ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ διαταχθέντα».

Ἀλλ' ὡς αἱ δύο φύσεις τοῦ Υἱοῦ σχηματίζουσιν οὐχὶ δυάδα, ἀλλὰ δυάδα ἐν μονάδι, οὕτω καὶ ἐν τῇ χώρᾳ τῇ ἠθικῇ «τῇ δογματικῇ δυάδι ἐν έναδι ἐν τῇ φύσει τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀναλογεῖ ἡ δυὰς ἐν μονάδι τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους».

Ἡ τῆς χρησιμοθηρίας (utilitarismus) ἠθικὴ, ἣτις (ὡς καὶ ἡ ἐπιστήμη) κατὰ τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς καὶ κατὰ τὰ μέσα τῆς γνώσεως κατ' οὐσίαν ἐστὶν ἐκτὸς τῆς θρησκείας καὶ πρὸ τῆς θρησκείας, οὐχ ἦττον «ἐγχεῖται εἰς θρησκευτικὴν ἀλήθειαν», τείνει πρὸς τὴν θρησκείαν, ἐν αὐτῇ εὐρίσκει τὴν τελείωσιν αὐτῆς, τὸν τελικὸν σκοπὸν. Ὁ σκοπὸς τῆς τοῦ ὠφελίμου ἠθικῆς συνίσταται ἐν τῇ ἱκανοποιήσει τῶν βιοτικῶν ἀναγκῶν καὶ ἀπαιτήσεων ἐν τῇ παροχῇ ἡμῖν «ἄρτου ζωῆς». Ἀλλ' ὁ αἰσθητὸς νοῦς, ὅστις ἐμφανίζεται ὄργανον τῆς ἠθικῆς τῆς χρησιμοθηρίας, ὅσονδῆποτε τελείως καὶ ἂν ἐπετέλει τὰ προβλήματα αὐτοῦ, στερεῖται ὅμως τῶν δυνάμεων ἵνα κατωρθώσῃ, ὥστε «ὁ ἄρτος οὗτος τῆς ζωῆς» νὰ μὴ μεταβληθῇ ἐν τῷ ἡμετέρῳ σώματι εἰς φθορὰν καὶ αἰτίαν θανάτου. Τοῦτο δὲ δύνανται νὰ ἐπιτελέσωσι μόνον ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια καὶ ὁ μυστικὸς νοῦς ἐν ᾧ ἀποκαλύπτεται, ὅτι «ὁ ἐσθιόμενος ὑφ' ἡμῶν ἄρτος ἐστὶ τὸ Σῶμα τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐν τοῖς σκοποῖς ἡμῶν, προσκαίροις καὶ ἀβεβαίοις, πραγματοποιεῖται σκοπὸς τις οὐχὶ ἡμέτερος, ἀλλὰ θεῖος, βέβαιος καὶ αἰώνιος». Διό, ἐφ' ὅσον ἐν τῇ ἀνθρωπότητι θὰ ὑπάρχῃ ἡ ἀπαίτησις τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ βίου, ἐπὶ τοσοῦτον θὰ ὑπάρχῃ καὶ «μυστήριον τῆς εὐχαριστίας,» «ἐν ὑψίστῳ πληρώματι καὶ ἀπλότῃ ἐκφραῖνον τὴν οὐσίαν τῆς θρησκείας» καὶ «οὐδὲ σιγήσεται ἡ μυστικὴ φωνὴ ἡ λέγουσα «τοῦτό ἐστι τὸ σῶμά Μου».

Ἀφ' ἑτέρου, ἡ μυστικιστικὴ ἠθικὴ, ἡ ἐκτὸς τῆς ζωῆς ἐν τῇ ἱστορίᾳ, κατὰ τὴν οὐσίαν αὐτῆς δὲν ἀποκλείει τὴν ζωὴν, ἐπεὶ κατὰ τὴν φύσιν αὐτοῦ τό ἰδεῶδες τῆς ἀρνήσεως οὐκ ἔστι καθολικόν, ἀλλ' ἐξαιρετικόν, διότι ἐπεκτεινόμενον εἰς πάντας ριζηδὸν θὰ ἐφόνευε τὴν ζωὴν. «Ἀπαλλασσόμενος τῶν κοσμικῶν σκέψεων καὶ διανοημάτων, μὴ μεριμνῶν περὶ τῆς ἐπιούσης ἡμέρας, ὁ ἀναχωρητὴς διὰ τούτου ἀκριβῶς τίθεται ἐν καταστάσει δουλικῆς ἐξαρτήσεως ἐκ τοῦ κόσμου, διὰ τῆς ἐλεημοσύνης τοῦ ὁποίου καὶ τρέφεται... Ὅσῳ βαθύτερον ὁ ἀναχωρητὴς ἀπομακρύνεται εἰς τὴν ἔρημον, τόσῳ βραχυτέρα καθίσταται ἡ ἄλυσος ἢ συνάπτουσα αὐτὸν πρὸς τὸν κόσμον. Ἀλλ' ἀφ' ἑτέρου καὶ ὁ κόσμος ἔχει ἀνάγκην τοῦ ἀναχωρητοῦ ἐκείνου, ὅστις ἐλησμόνησε τὸν κόσμον. Οἱ κοσμικοὶ ἀποβλέποντες εἰς τὸ ἐρημικὸν κελλίον αὐτοῦ ὥσεί παύουσι νὰ αἰσθάνωνται τό βάρος τῶν πιεζουσῶν αὐτοῦ φροντίδων. Ἐὰν ἐκεῖ ἔστι δυνατὴ ἡ νίκη κατὰ τῶν ἐπιθυμιῶν, τότε ὁ πόνος ὁ προξενούμενος ἐκ τῶν μὴ πραγματοποιηθεισῶν ἐνταῦθα ἐπιθυμιῶν παύει νὰ ᾖ ἀνύποιστος. Ὅσῳ ὁ ἀναχωρητὴς κωφότερός ἐστι πρὸς τὴν φωνὴν τοῦ βίου, τόσῳ ἰσχυρότερον ἀκροῶνται αὐτῆς οἱ ζῶντες. Ἐπὶ τοῦ μικροῦ πυρὸς τοῦ μεμονωμένου αὐτοῦ λύχνου κατακαίονται τὰ παθήματα τοῦ κόσμου, ἐν τῇ ἐλησμονημένῃ ἀφασίᾳ τοῦ κελλίου κοπάζουσιν αἱ κοσμικαὶ θύελλαι. Διὸ ὁ κόσμος ἀδιαφόρως βλέπει τὰ κελλία τὰ κακῶς κεκλεισμένα, τὰ προσιτὰ εἰς τὰς ἐξωτερικὰς ἐπιρροάς. Ὅταν δὲ αἱ πύλαι τοῦ κελλίου κλείωνται ἐρημικῶς, τὰ τείχη αὐτοῦ αἴφνης καθίστανται διαφανῆ, κρυστάλλινα καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν κοσμικῶν προσηλοῦνται καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην κίνησιν τοῦ ἐν αὐτοῖς ζῶντος δικαίου. Διὰ τούτου, ὅτι οὐδενὶ ὑπηρετεῖ, περὶ οὐδενὸς φροντίζει, ἐξαγοράζει ἀπάσας τὰς φροντίδας, ἀπαλλάσσει ἐκ πασῶν τῶν ὑπηρεσιῶν. Ὁ Θεὸς ἐγώϊσμός τοῦ ἐνὸς σώζει ἑκατομμύρια ἐκ τῆς πικρίας τῆς ἀπαισιοδοξίας. Ὅσῳ ἀπώτερον εἰσι τοῦ κόσμου, τόσῳ ἐγγύτεροί εἰσι τῷ κόσμῳ».

Ἐφ' ὅσον ἡ ἐκκλησία δὲν περιλαμβάνει τὴν δυάδα ἐν μονάδι τοῦ ἠθικοῦ ἰδεώδους, ἐπὶ τοσοῦτον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ θρησκευτικὴ δημιουργικότης. Ἀλλ' ὁ Μίνσκη φρονεῖ, ὅτι ἡ ἀνθρωπότης, ἡ ἐκκλησία ἤδη βλέπουσιν «ἀσθενεῖς ἀντανεκλάσεις τοῦ ἀπομεμακρυσμένου φωτός τῆς δυάδος ἐν μονάδι». «Ὁ λόγος τῆς ἀναγεννήσεως εἰσέτι δὲν ἀντήχησεν, ἀλλ' ἡμᾶς ἤδη κατέλαβε νέα θρησκευτικὴ φανταστικότης καὶ ἡ δυνατότης μόνον τοῦ φαντάζεσθαι ἀπείρως χαροποιεῖ ἡμᾶς ... εἰσέτι ἀγνοοῦμεν... πῶς ἐπιτελεσθήσεται ἡ συγχώνευσις τῶν δύο

ιδεωδῶν τοῦ ἀγαθοῦ, ἅτινα μέχρι τοῦδε ἐφαίνοντο ἀντίθετα». Ἀλλ' «ἡμῖν ἀρκεῖ το γινώσκειν, ὅτι τείνοντες πρὸς τὴν συγχώνευσιν τῶν δύο ιδεωδῶν, δὲν διακόπτομεν τὸν πρὸς τὸ παρελθὸν σύνδεσμον, ἀλλὰ τουναντίον ἐπιτελοῦμεν τὴν διαθήκην τοῦ παρελθόντος».

Οἱ λόγοι τοῦ Μίνσκη περὶ τῆς «μυστικῆς ἠθικῆς» ἐμφανίζονται ὥσει ἀπάντησις εἰς τὴν πολεμικὴν περὶ τῆς μοναδικῆς πολιτείας, ἣτις διεξήγετο κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐν ταῖς σελίσιν τῶν θεολογικῶν καὶ φιλολογικῶν περιοδικῶν.

Ἀμφοτέρωτα τὰ μέρη ἐν τῇ πολεμικῇ ταύτῃ, καὶ οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπηρεσίας τῶν μοναχῶν καὶ οἱ πολέμιοι αὐτῆς, ὑπερήσπιζον κατὰ πάντα ὀρθὰς ἰδέας. Ἀλλὰ διὰ τὰς σκέψεις, κατ' οὐσίαν, κοινὸν ἔδαφος δὲν ὑπῆρχε, διότι ὁ μοναχισμὸς ἐλαμβάνετο καὶ ἐξητάζετο ἐκ διαφορῶν μερῶν.

Ὁ Ἀρχιμανδρίτης Νίκων, ὅστις θερμῶς ὑπερήσπιζε τὸν τύπον τοῦ θεωρητικοῦ μοναχισμοῦ, ὥρματο ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅπερ ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ μοναχικοῦ πολιτεύματος, ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἀρνήσεως τοῦ κόσμου. Νοεῖ τὴν ἄρνησιν ταύτην (οὐχ ἥττον, οὐκ ἄνευ ἀντιφάσεως πρὸς ἑαυτόν), ὡς πλήρη, ἀπόλυτον ἄρνησιν.

Τὴν αὐτὴν θεωρίαν μετὰ γλαφυρότητος καὶ συνεπειᾶς ἀναπτύσσει καὶ ὁ Μίνσκης. Δύω εἶδη μόνον γνωρίζει μοναχικῆς πολιτείας: τὴν τῶν ἀναχωρητῶν καὶ κελλιωτῶν. Ἀναλαμβάνων τὰς μοναχικὰς ὑποχρεώσεις, ὁ μοναχὸς ἀρνεῖται τὸν κόσμον ἐν τῇ κυρίᾳ καὶ τελείᾳ ἐννοίᾳ. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἀρνήσει ὑπάρχει ἡρωϊσμὸς καὶ μεγαλεῖον. Τοῦτό ἐστιν ἄρνησις ἐν ὀνόματι τοῦ πληρώματος, ἐν ὀνόματι ἐκείνου, ὅτι πᾶν ἔργον τοῦ κόσμου, ὅσονδήποτε ὥραϊον καὶ ἂν ᾖ, ἐστὶ «φθορά», «ματαιότης» τ.ἔ. «φέρει», ἵνα μεταχειρισθῶμεν τὴν φιλοσοφικὴν γλῶσσαν, «τὴν σφραγίδα, τὸν χαρακτῆρα, τοῦ πεπερασμένου». Καὶ ὅμως τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα δύναται νὰ εὔρη τὴν πλήρη χαρὰν καὶ τὴν ἱκανοποίησιν μόνον ἐν κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Ἀπειρίου.

Ὁ μονάχος ἀρνεῖται το ἀνθρώπινον ἐν ὀνόματι τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ τὰ τεῖχη τοῦ ἐρμητικῶς κεκλεισμένου κελλίου αὐτοῦ καθίστανται «διαφανῇ», «κρυστάλλινα». Ἐντεῦθεν καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν κοσμικῶν προσηλοῦνται καὶ εἰς τὴν «ἐλαχίστην αὐτοῦ κίνησιν».

Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπηρεσίας τῶν μοναχῶν, ἀνεχώρουν οὐχὶ ἐκ τοῦ θεμελιώδους αὐτῶν σκοποῦ, οὐχὶ ἐκ τοῦ γεγονότος τῆς ἀρνήσεως, ἀλλ' ἐκ τυχαίων ἐν σχέσει πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ μοναχισμοῦ περιστατικῶν, ὅτι τὰ μοναστήρια ἐκέκτηντο καὶ κέκτηνται περιουσίαν, οἱ δὲ μοναχοί, ἀπομακρυνόμενοι τοῦ κόσμου, ἐξακολουθοῦσι νὰ ζῶσι μετὰ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐν ἀπαύστῳ κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ κόσμου. Ἐὰν τὰ περιστατικὰ ταῦτα κεῖνται πρὸ ἡμῶν τ.ἐ. ἐὰν οἱ μοναχοὶ ἔχουσι περιουσίαν καὶ ζῶσιν ἐν τῷ κόσμῳ, τότε, τὸ χρέος αὐτῶν τοῦ ἀγαθοποιεῖν καὶ ὑπηρετεῖν καθόλου τῷ κόσμῳ βεβαίως οὐδεμιᾷ ἀμφιβολία ὑπόκειται. Ἡ ἐντολὴ τῆς ἐλεημοσύνης, ἐν εὐρυτάτῳ περιεχομένῳ, ἐν ταῖς εὐαγγελικαῖς παραβολαῖς καὶ ἐν τοῖς ἀμέσοις λόγοις τοῦ Κυρίου ἐκφράζεται τόσον σαφῆς, ὥστε πᾶσα οἰαδήποτε ἐτέρα ἐρμηνεία αὐτῶν καθίσταται ἀδύνατος. «τῷ αἰτοῦντι σε δίδου· καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς». (Ματθ. ε' 42). Ἐντεῦθεν καὶ τὰ Μοναστήρια κεκτημένα περιουσίαν πάντοτε ἐθεώρουν καθῆκον αὐτῶν τὴν τε ἀγαθοποιΐαν καὶ τὰ ἄλλα εἶδη τῆς ὑπηρεσίας τοῖς ἀνθρώποις.

Ἐν τῇ λύσει ὅμως ταύτῃ τοῦ ζητήματος, κατ' οὐσίαν οὐδεμία λύσις ὑπάρχει, διότι ἐν αὐτῇ καταλιμπάνεται ἄνευ ἐξετάσεως αὐτὸ τὸ θεμελιῶδες, δι' οὗ ὀρίζεται ἡ ὑπαρξὶς τῆς μοναχικῆς πολιτείας, ὡς μία τῶν ιδεωδῶν τάσεων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, τὸ γεγονὸς τῆς ἀρνήσεως. Οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς κοινωνικῆς ὑπηρεσίας τῶν μοναχῶν, πρόδηλον, νοοῦσιν αὐτὴν ὡς ἀτελῇ ἄρνησιν. «Ἡμεῖς ἀπαρνούμεθα τὸν κόσμον, καθ' ὅσον οὗτός ἐστι «κακόν»· οὕτω διετύπωσε τὸ περιεχόμενον τῆς ἀρνήσεως νεαρὸς τις μοναχὸς ἀσκητής. Ἀλλ' οὗτός ἐστι τόσον ἀόριστος καὶ ἐλαστικὸς τύπος, ὥστε δύσκολον ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ νὰ ποιήσωμεν βεβαίαν τινὰς καὶ ἀσφαλεῖς οἰκοδομάς. Πότε ὁ κόσμος ἐστὶ κακόν,

ἐξ οὗ καὶ δέον νὰ ἀπομακρυνθῶμεν, καὶ πότε οὗτος ἐστὶν ἀγαθόν, οὕτως ὥστε ἡ μετοχὴ ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ νὰ ᾖ ὑποχρεωτικὴ; Διατὶ π.χ. ἡ Sixtina Madonna τοῦ Ραφαήλ καὶ ἡ Assunta, τοῦ Τισιανού εἶναι «ματαιότης», τὸ δὲ διδασκαλικὸν ἔργον ὑπὸ μοναχῶν τελούμενον οὐκ ἔστι ματαιότης, ἀλλ' ὑπηρεσία τῷ Θεῷ; ποῦ τὸ κριτήριον, δι' οὗ ἀναμαρτήτως νὰ ἡδυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τί ἐν τῷ κόσμῳ ἐστὶ κακὸν καὶ τί ἀγαθόν; Ἡ ἴσως, πᾶν ἔργον, πᾶσα κοινωνικὴ δραστηριότης ἐστὶν ἀγαθόν, ἐὰν συνοδεύηται ὑπὸ ἀληθοῦς χριστιανικῆς διαθέσεως, ἡ δὲ ἄρνησις ἀπὸ τοῦ κόσμου δηλοῖ κυρίως ὑπόσχεσιν ποιεῖν πᾶν ἀνατιθέμενον ἔργον ἐν γνησίῳ χριστιανικῷ πνεύματι; Ὁ ἀσκητισμὸς ἐν τοιαύτῃ ἀντιλήψει διαπλατύνεται καὶ καθίσταται καθ' ὁλοκληρίαν ἀσύλληπτος. Πάντες τότε εἶνε ἀσκηταὶ. Διότι, ὡς γνωστόν, καὶ πᾶς χριστιανὸς καλεῖται εἰς δραστηριότητα ἐν γνησίῳ χριστιανικῷ πνεύματι, καλεῖται ὑπ' αὐτῆς τῆς κλήσεως αὐτοῦ, ἀνεξαρτήτως οἰωνοῦ ποτε μοναχικῶν εὐχῶν. Ἡ δὲ ἱστορία τῆς ἐκκλησίας δεικνύει ὅτι ἡ ἀγία δραστηριότης εἶνε δυνατὴ καὶ ἐν μὴ μοναχικῷ βίῳ. Μεταξὺ τῶν ἁγίων τῆς ἐκκλησίας καταλέγονται οὐ μόνον οἱ ἀσπασθέντες τὸν μοναχικὸν βίον, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, στρατιῶται, κοινωνικοὶ ἐργάται, μητέρες οἰκογενειῶν.

Ἵνα ὑπάρξῃ κοινὸν ἔδαφος πρὸς σκέψεις, οἱ ὑπερασπισταὶ τῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὑπηρεσίας τῶν μοναχῶν ἔδει τὸ ζήτημα περὶ τῆς μοναχικῆς ἀρνήσεως νὰ ἐξετάσωσιν οὐχὶ παρέργως, ἀλλὰ νὰ ποιήσωσιν ἀντικείμενον εἰδικῆς ἐρεῦνης. Τὸ ζήτημα τοῦτο, διὰ τοὺς εἰδικοὺς θεολόγους ἐτέθη ὑπὸ τῆς διαλέξεως τοῦ Μίνσκη περὶ τῆς μυστικιστικῆς ἠθικῆς.

Ἡ ἀποψὶς τῆς ἀπολύτου ἀρνήσεως εἶνε σαφὴς, συνεπὴς καὶ γοητευτικὴ. Δι' αὐτὴν ὑπάρχουσιν ἀνάδοχοι ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ψυχῇ ἐν ταῖς αἰώνιοις αὐτῆς τάσεσιν, ἐν τῇ ἀσβέστῳ δίψῃ τῆς κοινωνίας πρὸς τὸν ὑπερφυσικὸν κόσμον. Ὁ ἐπίσκοπος Εὐδόκιμος ἐχάραξε, τοιαύτην εἰκόνα: «Ἴδου ὁ θεωρητικὸς μοναχὸς, πορεύεται ἐκ τοῦ κελλίου τοῦ εἰς τὸν ναόν. Καθ' ὁδὸν πρὸς αὐτὸν, ἐκτείνονται ἀσθενεῖς, παντάπασιν ἀδύνατοι χεῖρες ζητοῦσαι βοήθειαν. Τὶ πρέπει ν' ἀπαντήσῃ τοιοῦτος μοναχὸς εἰς τρέμουσαν ἐκ τοῦ ψύχους, ἡμίγυμνον, πεινῶσαν καὶ ὑφ' ἀπάντων ἐγκαταλελειμμένην γραῖαν;

Μήτοι δύναται νὰ εἴπῃ αὐτῇ «ἄφες με, ὅπως ἀνήκω τῷ ἐνὶ Κυρίῳ μου»; Ἡ ἴσως δύναται νὰ εἴπῃ: «Δὲν δύναμαι νὰ δουλεύω τῷ Θεῷ καὶ τῷ κόσμῳ, μὴ μὲ ἀναγκάζῃς νὰ ἐκλαϊκεύσω τὸν χριστιανισμόν».¹ Βεβαίως θὰ ἦτο ἔγκλημα κατὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ Χριστοῦ, ἐὰν μοναχὸς τις, ἔχων τι δοῦναι τῇ πεινώσῃ γράϊα, ἀπεστρέφετο αὐτὴν καὶ ἀπηύθυνε τοιούτους φοβεροὺς λόγους. Ἀλλ' ἐν τῇ καλλιτεχνικῇ φιλολογίᾳ ἐδείχθη ἑτέρα ἀπάντησις διὰ τὸν θεωρητικὸν μοναχὸν τὸν δόντα εὐχὴν τελείας ἀρνήσεως, ἐὰν τυχὸν περιέπιπτεν εἰς τὴν θέσιν, ἣν περιγράφει ὁ ἐπίσκοπος Εὐδόκιμος. Τοῖς πᾶσιν εἶνε γνωστόν. Τὸ ὠραῖον διήγημα τοῦ Τουργένιεφ περὶ ἐκείνου, ὅστις μὴ ἔχων τι νὰ δώσῃ εἰς ἀσθενῆ, τρέμοντα γέροντα, ἔσφιγξε τὴν προταθεῖσαν δι' ἐλεημοσύνην ἐρυθρὰν, μεμωλωπισμένην καὶ ἀκάθαρτον χεῖρα καὶ ἔλαβε παρὰ τοῦ ἐπαίτου τὴν ἀπάντησιν. «Τί, ἀδελφέ, καὶ διὰ τοῦτο εὐχαριστῶ. Καὶ τοῦτό ἐστιν, ἐλεημοσύνη, ἀδελφὲ». Οἱ ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ τόσοι ἰδιοτελεῖς, ὥστε παρ' ἐκάστου νὰ ζητῶσιν ἄρτον. Δὲν πρέπει νὰ νοῶμεν τὴν ὑπηρεσίαν τῆς κοινωνίας οὕτω, ὥστε νὰ σημαίνει μόνον τρέφειν τοὺς πεινῶντας περιποιεῖσθαι τοὺς ἀσθενοῦντας, διδάσκειν ἐν τῇ σχολῇ. Ἄλλοτε ὁ Λέων Τολστόης, ὅτε ἐγένετο συγγραφεὺς ἠθικολόγος, μεγάλην σημασίαν ἀπέδιδεν εἰς τοῦτο, «ἵνα τὸ πᾶν ποιῶμεν ἡμεῖς αὐτοὶ», προσεπάθει δὲ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν κανόνα τοῦτον ἐν τῷ ἰδιωτικῷ του βίῳ. Τὸ Ρωστικὸν δημόσιον μετ' ἀγάπης καὶ αἰσθήματος σεβασμοῦ ἐχαιρέτισε τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ μεγάλου συγγραφέως, ἀλλὰ μετ' ἐπιεικοῦς μειδιάματος ἢ τὸ πολὺ μετὰ περιεργείας ἀπεῖδεν εἰς αὐτὸν ὅτε ἤρξατο νὰ σπεύρῃ, νὰ τοποθετῇ θερμάστρας κλπ. ἐν τῷ χωρίῳ του.

Ὁ Πρωθιερεὺς Σολλερτίνσκις φρονεῖ, ὅτι ἡ περαιτέρω δογματικὴ ἀνάπτυξις ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς θετικῆς ἀπαντήσεως «εἰς τὸ κατηγορηματικώτατον τοῦτο ζήτημα. Δὲν πρέπει ἄρα ἀπάσας τὰς δυνάμεις τοῦ νοὸς ἡμῶν νὰ συγκεντρώσωμεν ἐπὶ τῶν ἠθικῶν προβλημάτων, ἅτινα ὥρίμασαν καὶ δεόν νὰ λυθῶσιν»;

¹ Ὅρα ἄρθρον ἐν τῷ Θεολογικῷ Ἀγγελιαφόρῳ τῆς Ἀκαδημίας Μόσχας 1902. Νοέμβριος, ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Οἱ μοναχοὶ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τοῦ πλησίον».

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ Σολλερτίνσκη διακρίνει τρία σημεία.

Πρῶτον σημεῖον εἶνε ἡ περίοδος τοῦ μαρτυρίου, ὅτε ὁ Χριστιανισμός μόνον, οὕτως εἰπεῖν, ἐγίγνετο, εἰσῆρχετο εἰς τὸν βίον. Εἶνε τοῦτος χρόνος ἐνθουσιασμοῦ, ἐκστάσεως καὶ φλογερᾶς πίστεως. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία κυρίως ἐννοεῖτο τότε διὰ τοῦ αἰσθήματος.

Τὸ δεύτερον σημεῖον περιλαμβάνει τὴν περίοδον τοῦ χρόνου, ὅτε ὁ χριστιανισμός ἔπαυσε νὰ ᾗ ἀντικείμενον μόνον τῶν θρησκευτικῶν συγκινήσεων καὶ ἤρξατο νὰ προκαλῇ ἐρεῦνας. Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ ἡ χριστιανικὴ θρησκεία στρέφεται κυρίως εἰς τὸν νοῦν.

«Ἐν τῷ ἐνεστῶτι χρόνῳ διερχόμεθα τρίτον ἠθικὸν σημεῖον, ὅπερ ἐστὶ καὶ τὸ σπουδαιότατον» ὅποτε, ὁ χριστιανισμός νοεῖται κυρίως ἐν τῇ κατηγορίᾳ τῆς βουλήσεως. Σήμερον «καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἡγέρθη τὸ ἠθικὸν ζήτημα καὶ φρονῶ, λέγει ὁ Σολλερτίνσκη, ὅτι νῦν ἔχομεν ἀνάγκην οὐχὶ δογματίσεως (ἥτις καθ' ἑαυτὴν δέον νὰ ἀξιῶται τῆς ὑψίστης προσοχῆς καὶ εὐλαβείας), ἀλλ' ἔχομεν ἀνάγκην νὰ δημιουργήσωμεν ἐν ἑαυτοῖς καλὴν ὑποθήκην». Ἐν τῷ ἐνεστῶτι χρόνῳ περὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἡμῶν καταστάσεως δυνάμεθα νὰ ὤμεν ἀρμόδιοι· ἔχομεν ἀνάγκην νὰ ἀνακαινισθῶμεν ἐκ καθαρώς ἠθικῆς σχέσεως, ἀπευθύνομαι δὲ εἰς τοὺς λόγους τοῦ Σωτῆρος. Οὗτος εἶπεν, ἐὰν κατὰ τοὺς νόμους, οὓς ἔδειξα ὑμῖν, μέλλετε νὰ ζῆτε, θὰ κατορθώσητε, ὥστε ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἡμῶν συνειδήσει νὰ ἔχητε τὴν ἰκανότητα τοῦ ἐπιγινώσκειν τὸν ἄγνωστον Θεόν».

Τὴν ἐκτίμησιν τῆς θεωρίας τοῦ Σολλερτίνσκη ἐν ταῖς συνεδριάσεσιν ἐποιήσατο ὁ Μίνσκη. «Ὑμεῖς, ἀπευθυνόμενος πρὸς αὐτὸν» λέγετε ὅτι ὁ χριστιανισμός ἴσταται ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ σημείου καὶ οὐχὶ ἐπὶ τοῦ μεταφυσικοῦ... Ἀλλ' οὐχ ἦττον τὸ πρᾶγμα οὐκ ἔστι τόσον ἀπλοῦν ὅσον ἐκ πρώτης ὀψεως παρίσταται. Δι' ἐμὲ ἀναμφίβολον ἐστὶν ὅτι ἡ χειρίστη ὑπηρεσία, ἣν τις δύναται νὰ παράσχη εἰς τὴν θρησκείαν, ἐστὶν ἡ συνταύτισις αὐτῆς πρὸς τὴν ἐντολὴν τῆς ἀγάπης πρὸς τὸν πλησίον.

Ἡ τῆς χρησιμοθηρίας ἠθικὴ, ὡς γνωστόν, κατὰ τό περιεχόμενον αὐτῆς οὐκ ἔστι μόνον προχριστιανικὴ ἀλλὰ καὶ προθρησκευτικὴ. Ἀποταμιεύματα ἀγνοτάτης ἠθικῆς ἄνευ ψυχίων θρησκευτικοῦ, χρυσοῦ καθ' ὅλην τὴν ἱστορίαν διεσπάρησαν ἀπὸ τῶν ἠθικῶν φιλοσοφικῶν σχολῶν μέχρι τοῦ οὐτιλιταρισμοῦ (χρησιμοθηρίας) τῶν ἡμέρων ἡμῶν. Κατὰ τὰ τελευταῖα 200 ἔτη πᾶσαι αἱ κινήσεις αἱ κατὰ τῆς θρησκείας καθόλου καὶ κατὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἰδίᾳ στραφεῖσαι πᾶσαι αἱ ἀθεϊστικαὶ ἐπιθέσεις τῶν ἐγκυκλοπαιδιστῶν τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς ἐπιστημονικῆς ἐλευθεροφροσύνης, τοῦ κοινωνισμοῦ, τοῦ ἡμετέρου μηδενισμοῦ, πᾶσαι ἀνεξαίρετως ἐπιτελοῦνται ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἠθικότητος, καὶ τῆς ἀγάπης πρὸς τοὺς ἀνθρώπους. Τῇ θρησκείᾳ τῇ κηρυττούσῃ τὴν ἠθικότητα, ἀντιτίθεται καθαρὰ ἠθικὴ ἄνευ θρησκευτικοῦ σημείου. Σχεδὸν πάντα τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας, τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς βιωτικῆς φιλοκαλίας ὀφείλομεν οὐχὶ εἰς τὴν θρησκείαν, ἀλλ' εἰς τὴν θετικὴν ταύτην ἠθικὴν... Ἐὰν ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια ἐταυτίζετο πρὸς τὴν πρακτικὴν ἠθικότητα τότε δυνάμεθα μετὰ πεποιθήσεως νὰ εἰπώμεν ὅτι τὸ ἔργον τῆς θρησκείας διὰ παντὸς ἀπωλέσθη.

Ὁ Μίνσκη οὐχὶ κατὰ πάντα πιστῶς μετέδωκε τὴν ιδέαν τοῦ Σολλερτίνσκη. Ἡ ἔνστασις θὰ ἦτο δικαία, ἐὰν ὁ Σολλερτίνσκη, προβάλλων τὸ ἠθικὸν μέρος τῆς χριστιανικῆς θρησκείας σκοπὸν εἶχε νὰ προτείνῃ συγκριτικὴν ἐκτίμησιν τῶν τριῶν σημείων τῶν ἀποτελούντων τό περιεχόμενον αὐτῆς. Εἰδικὴ ιδιότης τῆς χριστιανικῆς ἠθικότητος ὡς ἤδη πρότερον εἶπον, ἐμφανίζεται οὐχὶ αὐτὴ ἡ ἠθικὴ διδασκαλία (καίτοι καὶ ἐνταῦθα ἡ χριστιανικὴ ἠθικὴ παρίσταται ἡ ὑψίστη καὶ τελειότατη ἐκ πάντων τῶν γνωστῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς ἀνθρωπίνης διανοήσεως ἠθικῶν συστημάτων), ἀλλ' ὁ κοσμικὸς αὐτῆς χαρακτήρ. Ἡ ιδιότης αὕτη τῆς ἠθικῆς ὁδηγεῖ εἰς τὰ θρησκευτικὰ καὶ διδακτικὰ περὶ τῆς πίστεως σημεῖα δηλ. εἰς τὴν διδασκαλίαν περὶ τῆς Τριάδος, περὶ τοῦ προσώπου τοῦ Θεανθρώπου καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ διὰ τὴν ἠθικὴν καθορίζει τὸν χαρακτήρα τῆς ἐξαρτήσεως καὶ συνεπειᾶς. Διὸ τὸ προβάλλειν τὸ ἠθικὸν μέρος καὶ ταυτοχρόνως ἐπισκιάζειν τὸ μεταφυσικὸν καὶ θρησκευτικὸν μέρος τοῦ χριστιανισμοῦ θὰ ἐσήμαινε λήθην αὐτοῦ τοῦ θεμελιώδους καὶ αὐτοῦ τοῦ οὐσιώδους· θὰ ἐσήμαινε προσκαλεῖν εἰς τὴν

θρησκευτικὴν δημιουργικότητα καὶ ταυτοχρόνως ἀφαιρεῖν ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας αὐτὴν τὴν δυνατότητα τῆς τοιαύτης δημιουργικότητος διὰ τῆς ἀφαιρέσεως ἀπὸ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας τῶν πτερυγῶν αὐτῆς.

Ἀλλ' ὁ Σολλερτίνσκη οὐδαμῶς ἐσκόπει νὰ δώσῃ συγκριτικὴν ἐκτίμησιν τῶν διαφορῶν μερῶν τοῦ χριστιανισμοῦ. Ἐδείκνυε μόνον τὴν πρωτοβάθμιον σπουδαιότητα τοῦ ἠθικοῦ σημείου ἰδίᾳ διὰ τὸν *ἐνεστῶτα χρόνον*.

Τοιοιτοτρόπως οἱ σκοποὶ καὶ τὰ ἐλατήρια τὰ παρορμήσαντα νὰ τεθῇ τὸ ἠθικὸν μέρος εἰς πρώτην γραμμὴν εἰσιν ἐν μέρει φιλοσοφικά, ἱστορικά, ἐν μέρει ποιμαντορικὰ εἴτε παιδαγωγικά. Καὶ ἡ διάκρισις τῶν τριῶν σημείων ἐν τῷ χριστιανισμῷ πρὸς ἐξέτασιν ἐν τοῖς συνεδρίοις, κυρίως ἐτίθει τὸ ἐξῆς ζήτημα: ὀρθῶς ὁ Σολλερτίνσκη περιγράφει τὸ ἐνεστὼς ἱστορικὸν σημεῖον; Τὸ ζήτημα ὅμως ἔμεινεν ἐν τοῖς συνεδρίοις ἄνευ ἐξετάσεως.

Γ'

Ὁ Λεπόρσκη καὶ πάντες οἱ ἀνωτέρω ἐνιστάμενοι αὐτῷ παρὰ τὴν ριζικὴν ἢ τὴν μερικὴν ἀπ' ἀλλήλων διαφορὰν συνεφώνουν ἐν ἐνὶ: ἀπεδέχοντο τὴν θρησκευτικὴν δημιουργικότητα τῆς Ἐκκλησίας ὡς δογματικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν ὡς ἐμφάνισιν ἐν τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ νέων ἀποκαλύψεων καὶ νέων δογμάτων.

Ἐπὶ ὅλως νέας ἀπόψεως ἔστη ὁ Β.Β. Ρόζανοβ. Ἦν θερμὸς πολέμιος τοῦ Λεπόρσκη ὡς πρὸς τὸ ζήτημα περὶ τῆς τελείας συμπληρώσεως τῆς θρησκευτικότητος. Ἀλλ' αὐτὴν τὴν δημιουργικότητα διορᾷ οὐχὶ ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς δόγμασιν.

Ἡ δημιουργικότης λέγει ὁ Ρόζανοβ δύναται νὰ ᾗ ἄπειρος... πῶς δέ δυνάμεθα ἔστω καὶ πρὸς στιγμὴν νὰ φυλάξωμεν τὴν ἔννοιαν τῆς δημιουργικότητος, ἐὰν ἀποδεχθῶμεν τὸν ἀκίνητον τοῦ χριστιανισμοῦ; τοῦτο θὰ ἐσήμαινε ἀμφιβολίαν περὶ τῆς θειότητος αὐτῆς, περὶ αὐτοῦ τοῦ μεσσιανισμοῦ αὐτῆς». Ὁ Μεσσιανισμὸς συνίσταται ἐν τῇ θαυμαστῇ μεταμορφώσει τῶν ὄντων οὗτος ἐστὶ τὸ πᾶν καὶ ἀμέσως καθ' ἅπασαν τὴν γῆν παρὰ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων· ἔστιν ὡς πνοὴ ἡφαιστείου ἐν Μαρτινίκῃ· ἐν λεπτὸν καὶ εἴτα γέγονε μηδέν. Καὶ ὁ Μεσσιανισμὸς περιέχει ἐπαγγελίαν τοιαύτης ἐμπνεύσεως ἀλλ' ἐμπνεύσεως τῆς χάριτος. Ἐν λεπτὸν καὶ τὸ πᾶν ἐβλάστησεν, ἠῤῥησε, τὰ δένδρα ἤρξαντο ν' ἀποδίδωσι ἀντὶ ἑκατὸν χιλίους καρπούς. Οὕτως

ὡς γνωστὸν ἐν τῇ ἀποκαλύψει εἴρηται περὶ τῆς μεταμορφώσεως τῆς προελθούσης ἐκ τοῦ δένδρου τῆς ζωῆς. Ὁ χριστιανισμὸς εἶνε μαγεία, ἀλλ' ἰσχυροτέρα πάσης πραγματικότητος ἐν πλήρει ἡμέρᾳ, ἐν ἀπλέτῳ φωτί, ἐν ὀφθαλμοφανείᾳ μελλούσῃ νὰ ἐπέλθῃ. Διό, ὅταν λέγωσιν ὅτι δέν ἐπετελέσθη ἔτι, ὅτι ἐν τῇ ἀρετῇ οἱ ἄνθρωποι ὀλίγον ἀσκοῦνται, ἀπλούστατα ἐξισοῦσι τὸν Χριστὸν πρὸς τὸν Σπένσερ· καὶ οὕτω ποιοῦσι οἱ θεολόγοι, οἱ ἠθικολόγοι, οἱ συγγραφεῖς».

Ἐν τῷ ἐνεστῶτι *δογματικῷ* χριστιανισμῷ ἡ δημιουργικότης αὕτη ἐστὶν ἀδύνατος. Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας φρονεῖ ὁ Ροζανόβ ἐγεννήθησαν «ἐξ ἀπελπισίας περὶ τοῦ Θεοῦ». Ὁ Σωτὴρ δέν ἔδωκε δόγμα αὐτὸ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ τὸν πίνακα τοῦτον τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν θρησκευτικῶν ἀληθειῶν. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸ πᾶν ἐστὶν «εἰκὼν, τὸ πᾶν συμπάθεια», ὁ εὐαγγελικὸς χριστιανισμὸς «φυτικὸς χριστιανισμὸς» ἔστι θρησκεία «τῶν κρίνων τοῦ ἀγροῦ». Ἄπας ἐξῆλθε ἐκ τινων λαϊκῶν στεναγμῶν ἐκ τῆς του λαοῦ πρὸς τὸν βίον ἀγάπης ἐκ τοιούτων προσευχῶν ὡς ἡ τῶν Χερουβὶμ, ἐκ τοιούτων βίων ὁσίων ἀσκητῶν, συγκινητικὰ παραδείγματα τῶν ὁποίων εὐρίσκομεν ἐν τῷ Πνευματικῷ λειμωναρίῳ τοῦ Ἰωάννου Μόσχου· ἐν τῇ εὐαγγελικῇ συμπαθείᾳ, ἐν τοῖς λαϊκοῖς στεναγμοῖς περιέρχεται τὸ ἰδιάζον, τὸ πλούσιον καὶ ἄπειρον φῶς, ὅπερ δίδει τῷ ἀνθρώπῳ πτέρυγας, διαθερμαίνει τὴν καρδίαν ὑπὸ τῆς ἐλπίδος, τρέφει «τὸ πνεῦμα τῆς προφητείας καὶ τῶν ἀποκαλύψεων».

Καὶ ἰδοὺ ἡ συμπάθεια ἐξηφανίσθη, «ἡ θρησκεία πίπτει, τὸ θρησκευτικὸν ἐξηφανίζεται, ὁ οὐρανὸς κλείεται» καὶ ἐμφανίζεται ὁ δογματισμὸς ὡς τοιαύτη κατασκευὴ τοῦ νοός, συνηνωμένη ταῖς ἐλπίσι τῆς καρδίας, ἐξ ἧς ἀναφύωνται τὰ δόγματα, ὡς ἐκ τῆς ἐμπνεύσεως ἀναφύεται ἡ ποίησις». Ὁ *φυτικὸς* χριστιανισμὸς μεταβάλλεται εἰς λίθινον, ὅστις φαίνεται σκληρότερος ἀλλ' οὐχὶ καὶ ζῶν.

Ἡ θρησκεία τῶν κρίνων τοῦ ἀγροῦ ἀντικαθίσταται διὰ τοῦ δογματικοῦ οἰκοδομήματος τῆς ἐκκλησίας - τοῦ Σβέαβοργ· (Cveaborg). Ὁ Σβέαβοργ, λέγει ὁ Ρόζανωβ, εἶνε καλός, ἀλλ' ὁ φίλος καλλιτέχνης δέν σχεδιάζει ἐξ αὐτοῦ εἰκόνας διὰ τὸ πτηνὸν δέν ποιεῖ ἐν αὐτῷ φωλεὰν καὶ δέν ἐξάγει νεογνὰ»... ὁ Σβέαβοργ πολιορκεῖται, οἱ δὲ ἄνθρωποι, οἱ παρερχόμενοι, οἱ μὲν γελῶσι, οἱ δὲ λυποῦνται, ἀλλ' οὐδεὶς χωρεῖ μέχρι μαρτυρίου, μέχρι τῆς περιβολῆς τοῦ ἀκανθίνου στεφάνου διὰ τὸν Σβέαβοργ. Θλίβονται, σείουσι τὰς κεφαλάς, εὐρίσκουσιν ἐπικίνδυνον τοῦτο διὰ τὸν πολιτισμόν, διὰ τὸν λαόν, διὰ τὴν κυβερνητικὴν μονιμότητα καὶ καθόλου συνεπεία χιλιάδων ἀληθῶν σκέψεων εἰς τὴν ὠφέλειαν ἀποβλεπουσῶν, καὶ παρατηρήσατε τὸ πᾶν ἀποβλέπον εἰς τὸ ὠφέλιμον οὐδὲ δὲ εἰς τὸ οὐράνιον. Οὐράνιον, χερουβικὸν ἄσμα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ οὔτε αἰσθάνεται τις· ψυχῇ ἐν αὐτῇ οὐδαμῶς ὑπάρχει ἀλλὰ μόνον σῶμα». Διὸ ὁ δογματισμός, ὡς μέθοδος ἔστι βλαστήμια, κατὰ τοῦ «Ἀγίου Πνεύματος».

Ρήτορες τινες ἀκροασάμενοι τῆς διαλέξεως, ἠθέλησαν νὰ σώσωσι τὴν Ἐκκλησίαν, μεγαλοψύχως προσάγοντες ἑαυτοὺς θυσίαν τῷ Β. Ρόζανωβ. Ἐκ προσώπου πάντων τῶν θεολόγων εἰς ἑαυτοὺς ἀπεδίδουν ὅλας τὰς μομφὰς περὶ νεκρώσεως, περὶ σχολαστικισμοῦ, ἃς προσῆψε ὁ Ρόζανωβ τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ.

«Ὁ σύγχρονος ἡμῶν ἐκκλησιαστικὸς ὀργανισμός, ἀναμφιβόλως δίδει ἀφορμὴν εἰς σκληρὰν κριτικὴν, ἀλλὰ τίνα σχέσιν ἔχει πρὸς τὴν ἐκκλησίαν οὗτος; *Ἡμεῖς ἐσμέν φαῦλοι, ἡμεῖς αἵτιοι οὐχὶ ἡ ἐκκλησία, ἡμεῖς ἐπινοοῦμεν τὸν περιττόν, ἐνίστε δὲ καὶ τὸν ἄτοπον δογματικόν, οὐχὶ δὲ αὕτη· ὁ δογματισμὸς αὐτῆς ἔστιν ἀληθὴς καὶ ἀναγκαῖος*», Ἴδου ἡ γενικὴ ἔννοια τοῦ λόγου τοῦ Α.Α. Κιρέεβ ἀντεπεξεληθόντος κατὰ τοῦ Ρόζανωβ. Τὴν αὐτὴν θεωρίαν ὑπεστήριξεν καὶ ἕτερος ὁ Δολιβο-Δοπροβόλσκη καὶ Σ.Γ. Ρούνκεβιτς.

Ὁ Β. Ρόζανωβ ὅμως δέν δέχεται οὔτε θὰ δεχθῇ τὰς μεγαλοψύχους ταύτας θυσίας ἄλλως τε καὶ εἰσι περιτταί· τῇ ἀληθείᾳ ἐν τοῖς ἄρθροις τοῦ Ρόζανωβ παρατηρεῖται σφοδρὸς παροξυσμὸς κατὰ τῆς διδασκούσης ἐκκλησίας, οὐκ ὀλίγοι ὑπερβολικαί, δριμεῖαι

ἐστὶν ὅτε δὴ καὶ παχυλαὶ ἐπιθέσεις ἐκτοξεύονται κατὰ τῶν μοναχῶν ἰδίᾳ. Ἀλλὰ παρ' αὐτῷ θὰ εὔρητε ἐπίσης καὶ τὰς μείζονας θωπείας καὶ ἐπαίνους εἰς τὸν κληρὸν, ἐν ᾧ τοσάκις παρετήρησε νοῦν ἀπ' αἰώνων ἀθροισθέντα, ἐνέργειαν καὶ ἰκανότητα πρὸς δρᾶσιν... Ἐν γένει μοι φαίνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ παρέχεται ἰδιάζουσα σημασία εἰς ὠρισμένους λόγους τοῦ Ρόζανοβ εἴτε οὗτοι ἐπαινοῦσιν εἴτε ἐλέγχουσι καὶ ὀνειδίζουσι...

Ἀλλ' ἡ ἔννοια τοῦ ἀδογματισμοῦ εἶνε βαθυτέρα, καὶ αἱ βάσεις τῆς διαλέξεως αὐτοῦ ἐσώτεραι ἢ ἀπλοῦς παροξυσμός, ὅστις δύναται νὰ μεταποιηθῇ εἰς διθυραμβικὸν ἔπαινον· ἐν τῇ διαλέξει αὐτοῦ ἐκφράζεται διαρκὲς ἐλατήριο τῆς ψυχικῆς διαθέσεως τοῦ Ρόζανοβ, καθ' ὅσον περὶ αὐτῆς δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ἐκ τῆς φιλολογικῆς δράσεως αὐτοῦ. Ἡ περὶ τοῦ δογματισμοῦ διάλεξις αὐτοῦ κλείει διὰ τῶν ἐπομένων λέξεων. «Ἡμεῖς καὶ ἅπας καθόλου ὁ χριστιανισμός ἴσταται πρὸ τοῦ διλήμματος: ἢ νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι εἰσέτι κάτι τι δὲν ἐφανερώθη ἐν τῷ χριστιανισμῷ καὶ οἱ λαοὶ τὸν Ἰ. Χριστὸν ἀπλῶς ἀντιπαρῆλθον, ὅτι ἐκ πλάνης ἐστράφησαν πρὸς τινὰς σκολιάς καὶ λαβυρινθώδεις ἀτραποὺς καὶ γωνίας ἐνῷ ἡ πλατεῖα ἡ καταυγαζομένη ὑπὸ ἀπλέτου φωτὸς ἦν πρὸ αὐτῶν ἢ ὅτι οὐκ ἔχομεν ποῦ πορευθῆναι, ἢ τίνι ἀκολουθῆσαι... Ἐν τῇ τελευταίᾳ περιπτώσει ὑπάρχει ἡ ἀπόγνωσις ἐν τῇ πρώτῃ ἴσως ἔστι τι δυνατόν».

Ὁ Β. Ρόζανοβ διηνεκῶς ταλαντεύεται μεταξὺ τοῦ ἴσως τούτου καὶ τῆς ἀπελπισίας. Ὅτε μὲν λέγει ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου εὔρηται «ἐν τοῖς αἰωνίοις οὐρανοῖς τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ θρησκείᾳ τοῦ Χριστοῦ, ἥτις δὲν ἔδωκε καὶ δὲν δίδει τῇ βεβασανισμένη ἀνθρωπότητι ἐλευθέρωσιν καὶ ἡσυχίαν», ὅτε δὲ πορεύεται εἰς τὰ λείψανα τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ καὶ μετ' ἀγάπης καὶ εὐλαβείας ἐξετάζει πᾶσαν λεπτομέρειαν, πᾶσαν γραμμὴν ἐφ' ἧς ἐναπετυπώθη ἡ ἀγία αὐτοῦ μορφή. Πολλοὶ μειδιῶσι καὶ σείουσι τὴν κεφαλὴν ἀπαντῶντες εἰς τὴν ἀστασίαν ταύτην. Ἀλλ' οὗτοι βεβαίως εἰσιν ἐκεῖνοι, οὓς ὁ χριστιανισμός κατ' οὐσίαν δὲν συγκινεῖ, οἵτινες εὐρίσκονται ἐκτὸς αὐτοῦ. Ἡ ἀστασία τοῦ Β. Ρόζανωβ ἐστὶν ἔκφρασις τοῦ διχασμοῦ τῆς καρδίας μὴ κατορθούσης μηδὲ γινωσκούσης τὸν τρόπον τῆς συνδιαλλαγῆς τῆς ἀγιότητος

τῆς χριστιανικῆς θρησκείας πρὸς τὸν ἀνιέρων βίον καὶ πολιτισμὸν τῶν λαῶν ἐκείνων οἵτινες ἐδέχθησαν αὐτήν. Ἐν τῷ διχασμῷ τούτῳ ἐν ταῖς βασάνοις ταύταις ὁ Ρόζανοβ προσπελάζει τῷ Νίτσε, τῷ Ἑδγαρ καὶ ἄλλοις τῆς Εὐρώπης φιλοσόφοις. Παρ' αὐτῷ τὰ ἐλατήρια εἰσὶν ἕτερα ἄλλ' ἢ αὐτὴ εἰλικρίνεια ἢ αὐτὴ ἔντασις τῶν συναισθημάτων ὑπάρχει. Ἐν τῷ διχασμῷ δὲ τούτῳ ἐστὶν ἡ τραγωδία τοῦ Ρόζανοβ, διότι αἰσθάνεται ὅτι δὲν δύναται νὰ κατασιγάσῃ αὐτήν, ὅτι δὲν κατάρθωσε τοῦτο μεθ' ὅλας τὰς προσπάθειάς αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ιδιότητα τοῦ συνθετικοῦ αὐτοῦ νοός, οὗτος ἐν τῷ φωτὶ τῶν μεγάλων ἐπαγγελιῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ἐξετάζει ἕκαστον ἐπὶ μέρους γεγονός, ἐκάστην μερικότητα ἐκ τοῦ βίου τοῦ προσωπικοῦ, τοῦ κοινωνικοῦ, τοῦ πολιτικοῦ καὶ ὡς ἐκ τούτου, καθ' ἐκάστην ἡμέραν, καθ' ἐκάστην ὥραν, καθ' ἐκάστην στιγμὴν ἐπανακάμπτει εἰς τὸ φοβερὸν γεγονός τοῦ ἀδιαλλάκτου τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Δὲν συμμερίζομαι τὰς θετικὰς θεωρίας τοῦ Β. Ρόζανοβ περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν σκοπῶν αὐτῆς. Ὁ Ρόζανοβ ἐμπαθῶς δι' ὀργανικοῦ ἔρωτος «ἀγαπᾷ τὴν γῆν», μεθ' ἡδονῆς βυθίζεται εἰς τὴν ὠραιότητα τοῦ κοσμικοῦ, ἄλλ' ἢ γῆ αὐτοῦ οὐδόλως ἐστὶ π.χ. ἡ γῆ ἐκείνη ἣν ἐφίλει ὁ Α. Καραμάζοβ, ἡ φύσις αὐτοῦ οὐκ ἔστιν ἡ φύσις ἐκείνη, ἐν ἣ «ἕκαστον φύλλον τείνει πρὸς τὸν λόγον, ἐξυμνεῖ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ, τῷ Χριστῷ προσκλαίει, καὶ ταῦτα ἐπιτελεῖ κατὰ πάντα ἀσυνειδήτως διὰ τοῦ μυστηριώδους ἀναμαρτήτου βίου αὐτοῦ» (Δοστοέβσκης). Αἱ συμπάθειαι τοῦ Ρόζανοβ κεῖνται πρὸς τὸ μέρος τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Φαίνεται αὐτῷ ὅτι ὁ χριστιανισμὸς ἀρνεῖται τὴν ζωὴν, ὅτι ἐστὶ θρησκεία τοῦ τάφου καὶ τοῦ θανάτου, ὅτι ἀκριβῶς οὕτως ἐνόησε τὸν Χριστὸν καὶ τὴν χριστιανικὴν θρησκείαν ἡ ἀνθρωπότης. Ὁ Ρόζανοβ συχνάκις ἐπανέρχεται εἰς τὴν ιδέαν ὅτι ἡ σωτηρία τοῦ κόσμου εὑρεται «ἐν τοῖς αἰωνίοις οὐρανοῖς τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ».

Ἀλλὰ συγχρόνως βλέπομεν ὅτι ὁ Ρόζανοβ δὲν δύναται νὰ μεταβῇ εἰς τὴν «Παλαιὰν Διαθήκην», νὰ διακόψῃ πάντα δεσμὸν πρὸς τὴν θρησκείαν τοῦ Χριστοῦ. Ὁ Νίτσε ἐκήρυξεν «ὅτι ὁ Θεὸς ἀπέθανεν», ὅτι ἐν τῇ κοσμοδημιουργίᾳ «οὐδὲν ὑπάρχει ὅπερ νὰ ᾔητο δυνατόν νὰ μὴ ἐμπαίξωμεν»· ἄλλ' εἶτα καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον ἐπάλαιε

πρὸς τὴν «σκιάν τοῦ Θεοῦ», μέχρις οὗ τέλος κατήλθεν εἰς τὸν τάφον ἐκ τῆς φοβερᾶς καὶ παρὰ φύσιν ταύτης πάλης. Οὕτω καὶ ὁ Ρόζανοβ ὁμιλεῖ «περὶ τῶν αἰωνίων οὐρανῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ Ἰουδαϊσμοῦ», ἀλλὰ συγχρόνως στρέφει τὸ βλέμμα περίξ καὶ ἐρωτᾷ. «Μή, τῇ ἀληθείᾳ ἢ χριστιανικῇ θρησκείᾳ θὰ παύσῃ νὰ ὑφίσταται»; εἴτε ἕνεκα τῶν ἐντυπώσεων τῆς νεαρᾶς του ἡλικίας εἴτε ἕνεκα τοῦ καλαισθητικοῦ συναισθήματος εἴτε ἕνεκα ἐτέρων τινῶν αἰτιῶν, ὁ Ρόζανοβ διηνεκῶς αἰσθάνεται εὐλάβειαν πρὸς τὴν θεϊότητα τοῦ εὐαγγελίου καὶ ἰδιοποιεῖται τὴν ὡραιότητα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν ἱερῶν αὐτῆς τελετῶν, καὶ αἰσθάνεται χαρὰν ἐπὶ τούτῳ. Πάντοτε οὗτος, καθ' ὅλον αὐτοῦ τὸν βίον θὰ δεικνύῃ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν «οὐρανὸν αὐτῆς», τὴν Παλαιὰν Διαθήκην καὶ τὰ ἰδεώδη αὐτῆς, ἀλλὰ συγχρόνως πάλιν θὰ πορεύηται εἰς προσκύνησιν τοῦ τάφου τοῦ ὁσίου Σεραφεῖμ εἴτε ἐτέρου τινὸς ἀγίου.

Ἡ περὶ ἀδογματισμοῦ διάλεξις συνήνωσε τοὺς πρότερον πρὸ ἀλλήλους διῆσταμένους. Ὁ Λεπόρσκης καὶ οἱ συμπαθοῦντες αὐτῷ, ὁ Μερεζκόβσκης, ὁ Μίνσκης μετὰ τῶν ὁπαδῶν αὐτῶν, ἡ δεξιὰ καὶ ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ, ὡς ἐκάλουν αὐτοὺς ἐν τοῖς συνεδρίοις, συνηνώθησαν, ἵνα διὰ κοινῶν προσπαθειῶν καταρρίψωσι τὰς θεωρίας τοῦ Ρόζανοβ.

Ὁ Ρούνκεβιτς, ὅστις ἔλαβε τὸν λόγον ἀμέσως μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς περὶ ἀδογματισμοῦ διαλέξεως, εἶπεν, ὅτι ἡ διάλεξις αὕτη παρήγαγεν ἐπ' αὐτοῦ «θελκτικὴν ἐντύπωσιν» καὶ ὅτι νὰ ὁμιλήσῃ μετὰ τοῦ Ρόζανοβ θεωρεῖ «ριψοκίνδυνον», διότι ὁ λόγος δυνάται νὰ φανῇ «πτωχὴ νύμφη μετὰ τοὺς πολυτελεῖς ἀδάμαντας τῆς Τραβιάτας». Ἐν τοῖς λόγοις τούτοις βεβαίως ὑπάρχει ρητορικὴ ὑπερβολή. Ἀλλ' ἀδυνατοῦμεν νὰ μὴ πιστεύσωμεν εἰς τὴν εἰλικρίνειαν τοῦ Ρούνκεβιτς, πιθανῶς εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν σπουδαιότητα, μεθ' ἧς ὁ Ρόζανοβ τίθησι τὰ ζητήματα περὶ τῆς σχέσεως τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἅλλοι ρήτορες ὡσαύτως ἀνωμολόγησαν τὴν σχετικὴν ἀλήθειαν τῶν θεωριῶν τοῦ Ρόζανοβ. Ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους τοῦ ἐπισκόπου Ἀντωνίνου καὶ καὶ τοῦ Μερεζκόβσκη, διότι

ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν ὑπάρχει βαθυνουστάτη ἀνάλυσις τοῦ ἄνευ δογμάτων χριστιανισμοῦ.

Τὸ εὐαγγέλιον, λέγει ὁ ἐπίσκοπος Ἀντωνῖνος, ἅπαν ἐστὶν ὑφασμένον ἐκ τῶν παλμῶν τῆς θείας καρδίας, ἐν αὐτῷ αἰσθανόμεθα τὸν παλμὸν τῆς αἰωνίου εὐσπλαγχνίας, διὸ «ὁ ἀδογματισμὸς ἐστὶ σχετικὸς ἀληθῆς, ὅταν ἀπαιτεῖ ἐνεργόν, ζῶντα οὐχὶ δὲ καὶ θεωρητικὸν χριστιανισμὸν». Ἀλλ' ὁ «φυσικὸς ψιθυρισμὸς τῆς φυτικῆς βιοτικῆς» οὐ μόνον δὲν ἀποκλείει τὸ στεργόν, τὸ λίθινον οἰκοδόμημα τῆς ἐκκλησίας ἐν τοῖς δόγμασιν, ἀλλὰ καὶ ἀπαιτεῖ τουναντίον τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο.

Ἰν' ἀναπτυσσώμεθα καὶ δὴ ἴν' ἀναπτυσσώμεθα ὀρθῶς, μὴ ἀποκλίνοντες τῇδε κακεῖσε ἀναγκαῖά εἰσι πέρατα, ὅρια, ἐν οἷς νὰ ἐπετελεῖτο ἡ ἀνάπτυξις αὕτη, ἔστιν ἀναγκαῖα ἡ ἀρχὴ τῆς ἀναπτύξεως ταύτης καὶ τὸ τελικὸν αὐτῆς σημεῖον. «Ἡ ἐξέλιξις (evolution) δὲν ἀρνεῖται τὴν γνωμονικὴν σημασίαν τῶν ἀρχῶν», λέγει ὁ ἐπίσκοπος Ἀντωνῖνος.

Σημασίαν δὲ τοιούτων ἀρχῶν διὰ τὴν νόησιν ἔχουσι τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας. Ὁ Ρόζανοβ ἐσφαλμένως ἐπεξέτεινε τὸ σημεῖον τῆς ἰσότητος μεταξὺ τοῦ ἀδογματισμοῦ καὶ τῶν «εὐαγγελικῶν κρίνων». «Τίς θὰ ἐγγυηθῇ, ἐρωτᾷ ὁ ἐπίσκοπος Ἀντωνῖνος, ὅτι ἐπὶ τοῦ παρθενικοῦ ἀδογματικοῦ ἐδάφους θὰ φύωνται μόνον κρίνα οὐχὶ δὲ ἄκανθαι καὶ τρίβολοι; Δυνατὰ εἰσιν αἱ διασαλεύσεις, αἱ πλάναι. Ἐνῷ ἐν τοῖς δόγμασι καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, αὐτῶν ἀποκτῶμεν τὴν δύναμιν νὰ σπουδάσωμεν αὐτοὺς τοὺς πρῶτους τύπους τοῦ χριστιανικοῦ βίου «καὶ διὰ τῆς διαθέσεως νὰ συγχωνευθῶμεν αὐτοῖς». «Ἡ δογματικὴ ἀποκρυστάλλωσις σώζει ἡμᾶς ἐκ τοῦ βόθρου καὶ τῆς ἰλὺος τοῦ ὑποκειμενισμοῦ. Εἶνε προπύργιον, ὅπερ ἰθὺνον τὴν πορείαν ἡμῶν, συγχρόνως ἐξασφαλίζει ἡμᾶς ἐκ τῆς ματαίας καταναλώσεως δυνάμεων ἐν ἀμφιταλαντεύσεσιν, ἐκ τῆς πτώσεως εἰς τὴν ἄβυσσον τῶν πλανῶν. Εἶνε μεσημβρινός, ὅστις περιλαμβάνει τὴν χριστιανικὴν σφαῖραν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον, ἀνὰ τὴν ὁποίαν ἡ ἐρευνητικὴ ἡμῶν διάνοια μετατοπίζεται, ἐπιγινώσκουσα καὶ παρακολουθοῦσα τὴν ξηρὰν καὶ τὸ ἀδιάλειπτον τοῦ παλμοῦ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ.

Διακόπτων τὴν ὀργανικὴν συνάφειαν τῶν δογμάτων πρὸς τὸ παρελθόν, πρὸς τοὺς «πρώτους τύπους τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, ὁ ἀδογματισμὸς ἀποστερεῖται τοῦ δικαιώματος τοῦ χρησιμοποιεῖν τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐνεστώσης ζωῆς. Ἐν τῷ ἀδογματισμῷ ὑποκρύπτεται ὁ ἀδιαφορίαν τελείαν ἀποπνέων Βουδδικὸς μηδενισμὸς». «Ὁ ἀδογματισμὸς ὁ ἀπορρίπτων τὴν εὐεργετικὴν ἀξίαν τῆς ἐργασίας τῶν πατέρων, δὲν ἔχει δικαίωμα μήτε νὰ θερμάνῃ τοὺς λύχνους τῆς γωνίας αὐτοῦ, μήτε νὰ πληροῖ αὐτοὺς διὰ τοῦ ἐλαίου τῆς εὐλαβείας, διότι πάντα ταῦτα διέταξαν καὶ ὥρισαν οἱ πατέρες».

Τὴν τελευταίαν ἔννοιαν, ὅτι δηλαδὴ μόνον ἐκ βουδδικο-μηδενιστικῆς ἀπόψεως δυνάμεθα ν' ἀπορρίπτωμεν τὴν ἐκκλησιαστικὴν δημιουργικότητα τῶν παρελθόντων αἰώνων, λεπτομερέστερον ἀνέπτυξεν ὁ Μερεζκόβσκις, «Ἀναμφιβόλως», λέγει ὁ Μερεζκόβσκις ἀπευθυνόμενος πρὸς τὸν Ρόζανοφ, «ἡ ὠραιότης τοῦ πανθέου βλαστήσαντος ἐκ τῆς γῆς ὡς τὸ κρίνον, συνάπτεται πρὸς τὸν Πυθαγόραν καὶ τὸν Σωκράτην, πρὸς ἅπασαν τὴν παρελθοῦσαν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς διανοήσεως. Ἐὰν ὁ Πυθαγόρας δὲν ὑπῆρχεν, οὐδέποτε τὸ Πάνθεον θὰ ἰδρύνετο· ἡ συνάφεια ἐνταῦθα ἐστὶν ὀφθαλμοφανής. Διατὶ δὲ οὐκ ἐστὶν ὀφθαλμοφανής, καὶ ἡ συνάφεια μεταξὺ τῆς Ἀγίας Σοφίας καὶ τοῦ Χριστιανισμοῦ»; Αὕτη ἡ Ἀγία Σοφία ἔστι τοιοῦτος χριστιανισμὸς καὶ πλεον ἢ τὸ κρίνον. Ὁ δὲ νεκρὸς αὐτῆς λίθος κρύπτει ἐν ἑαυτῷ τὴν ζῶσαν δύναμιν τοῦ χριστιανισμοῦ, ὡς ἐν ζῶντι σώματι. Πρέπει νὰ ἴδῃ τις τὸν ναὸν τοῦτον, ἵνα νοήσῃ ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἡδύνατο ν' ἀντηχήσῃ ὁ χερουβικὸς ὕμνος ἢ ὑπὸ τὸν στερεὸν αὐτοῦ Τροῦλλον. Τοιοῦτον αἶσθημα κυριεύει ἡμᾶς, ὥσπερ εὕρισκόμεθα ἔνδον πελωρίου χρυσοῦ κρίνου καταλαμπομένου ὑπὸ τοῦ ἡλίου· ἄρωμα δὲ πνοῇ, ψυχὴ τοῦ αἰωνίου τούτου κρίνου, ὅπερ ἀναπέμπεται πρὸς τὸν Θεὸν ἐστὶν ὁ χερουβικὸς ὕμνος. Ἀλλ' ἐὰν δὲν ὑπῆρχε ἡ στερεὰ μηχανικὴ τῆς ἐν Νικαίᾳ Συνόδου, δὲν θὰ ὑπῆρχον καὶ οἱ στερεοὶ θόλοι τῆς ἀγίας Σοφίας, δὲν θὰ ὑπῆρχε ὁ χερουβικὸς ὕμνος. Ἐὰν ἠθέλητε νὰ ἀρνηθῆτε ταῦτα, τότε θὰ κατελύετε τὴν ἀγίαν Σοφίαν καὶ θὰ ἐβαδίζετε τὴν ὁδὸν τοῦ Α. Ν. Τολστόη: θὰ ἐνεπίπτετε εἰς τέλειον μηδενισμὸν περὶ παντὸς πολιτισμοῦ».

Ὁ «ἀδογματικός» χριστιανισμός ἦν τὸ τελευταῖον θέμα τῶν συνεδριάσεων τῶν θρησκευτικο-φιλοσοφικῶν συνεδρίων, ὡς πρὸς τὸ ζήτημα περὶ τῆς θρησκευτικῆς δημιουργικότητος. Ὁ Ρόζανοβ, λέγει ὅτι ἡ διάλεξις αὐτοῦ ἔμεινεν ἄνευ ἀναιρέσεως. Ἀλλ' ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν δύναται νὰ διαφύγῃ τὴν ἐννοιαν τοῦ Ἐπισκόπου Ἀντωνίνου καὶ Μερεζκόβσκη ὅτι ἡ ἐπανάστασις κατὰ τῆς δογματικῆς δημιουργικότητος τῆς Ἐκκλησίας μοιραίως ἄγει αὐτὸν εἰς τὸν Τολστόην καὶ εἰς τὸν βουδδικὸν μηδενισμόν. Διακόπτων τὸν σύνδεσμον πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, πρὸς τὸ παρελθόν, ὁ Ρόζανοβ καταπατεῖ αὐτὴν ἐκείνην «τὴν γῆν», ἡ πρὸς τὴν ὁποίαν ἀγάπη ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὁμιλήσῃ περὶ τοῦ ἀδογματικοῦ χριστιανισμοῦ. Ἡ συνάφεια ἐνταῦθα ἐστὶ ὀφθαλμοφανὴς καὶ πιστεύομεν ὅτι ὁ Ρόζανοβ δὲν παρετήρησεν αὐτὴν. Δεν ἐνθυμοῦμαι τί ἐκάλεσε τὰ ἄρθρα τοῦ Ρόζανοβ περὶ τῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων «ἀρλεκυϊνάδα». Ὁ ἀρλεκυῖνος κατὰ τὴν παράστασιν φονεύεται πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἐχθροῦ του, ἵνα τουλάχιστον διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ περιβρέξῃ τὸν ἐχθρὸν του. Οὕτω καὶ ὁ Ρόζανοβ ἐν τῇ διαλέξει του περὶ τοῦ ἀδογματικοῦ χριστιανισμοῦ ἀποφασίζει πνευματικῶς ν' αὐτοκτονήσῃ, ἵνα μόνον νοήσωσιν αὐτὸν, ἵν' ἀναγκάσῃ τὴν διάνοιαν νὰ στραφῇ πρὸς τὰ ζητήματα ἅπερ τίθησι ἅτινα κατ' αὐτὸν οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀνδρῶν τῆς ἐκκλησίας ἀκούει, οὔτε θέλει ν' ἀκούσῃ.

Ἐν τῇ διαλέξει τοῦ Ρόζανοβ δυνάμεθα ἄριστα νὰ ἴδωμεν τὴν σημασίαν ἐκείνην, ἣν τὰ θρησκευτικὰ φιλοσοφικὰ συνέδρια ἔχουσι καὶ θὰ ἔχωσι διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην. Τὰ συνέδρια «τιθεῖσι καὶ ζητήματα». Ἀλλὰ τὸ τιθέναι τὸ ζήτημα καλῶς καὶ σπουδαίως ἔχει τοιαύτην σπουδαίαν σημασίαν, οἷαν καὶ ἡ λύσις αὐτοῦ, διὸ καὶ ἡ ἀνώτερα ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ καθ' ὅσον τοῦτο ἦν δυνατόν, ὑπεστήριξε τὰ συνέδρια ἐπιτρέψασα εἰς τὰ μέλη αὐτῶν πλήρη ἐλευθερίαν ἐν τῇ διαμείψει τῶν γνωμῶν. Διὰ τὴν θεολογικὴν ἐπιστήμην τὰ συνέδριά εἰσι τόσον ἀναγκαῖα ὅσον ἀναγκαῖαι εἰσιν αἱ συνθετικαὶ κατασκευαὶ διὰ τὰς ἀναλυτικὰς ἐμβαθύνσεις, ὡς ἡ ζωὴ ἐστὶν ἀναγκαῖα διὰ τὴν νόησιν.

Νικόλαος Χριστοδούλου

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ¹
ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Τῷ Παναγιωτάτῳ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως, Νέας Ῥώμης καὶ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ κ. Ἰωακείμ Γ'.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τόν ἐν Χριστῷ ἀδελφικόν ἀσπασμὸν ἀπονέμουσα ὑπερήδιστα προσαγορεύει.

Μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιστάσεως καὶ τοῦ ἐξαιρετικοῦ διαφέροντος ἀνέγνω ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τὴν καὶ αὐτῇ ἀπευθυνθεῖσαν πατριαρχικὴν καὶ συνοδικὴν ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἐκζητεῖται ἡ γνώμη αὐτῆς περὶ τῶν ἐν τῷ παρόντι καὶ τῶν τῷ μέλλοντι σχέσεων τῆς ἡμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας μετὰ τῆς τῶν Καθολικῶν καὶ τῆς τῶν Διαμαρτυρομένων ὡς καὶ ἐκείνης τῶν Παλαιοκαθολικῶν Ἐκκλησίας, πρὸς δὲ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντος ἡμερολογίου, καὶ ἂν κρίνεται ἐπὶ καιρὸς προσδιάσκεψις τις πρὸς ἐξεύρεσιν τῶν μέσων ἐκείνων, δι' ὧν δύνανται νὰ ἀρθῶσι τὰ κωλύματα τὰ τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας εἰς διάστασιν κρατοῦντα καὶ οὕτως ἐπέλθῃ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ παρὰ πάντων ποθητὴ καὶ τῷ Θεῷ εὐάρεστος ἔνωσις αὐτῶν.

Ὦντως τὸ ζήτημα, ὅπερ ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης μετὰ τῆς περὶ Αὐτὴν ἀγιωτάτης Συνόδου ὑπὸ σκέψιν προέθετο καὶ ταῖς κατὰ μέρος ὀρθοδόξοις Ἐκκλησίαις τῆς Ἀνατολῆς προὔβαλετο εἶνε οὐ μόνον σοβαρὸν καὶ σπουδαῖον ἀλλὰ καὶ συνᾶδον τῷ πνεύματι τῆς μιᾶς ἀγίας καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἧς κεφαλὴ Αὐτὸς ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός. Προθύμως δὲ καὶ ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος

¹ Ἰδὲ «Ν. Σιών ἔτος Β' σελ. 77. Τὰς ἐφεξῆς ἀπαντήσεις παραλαμβάνομεν ἐκ τοῦ τεύχους «Ἡ περὶ τῶν σχέσεων τῶν Αὐτοκεφάλων ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ περὶ ἄλλων γενικῶν ζητημάτων Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος τοῦ 1902, αἱ εἰς αὐτὴν ἀπαντήσεις τῶν ἁγίων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ ἡ ἀνταπάντησις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου». Ἐν Κωνσταντινουπόλει 1904.

τὰ διὰ πατριαρχικῆς Συνοδικῆς ἐγκυκλίου ταύτης ἐπιστολῆς πρὸς αὐτὴν προβληθέντα ζητήματα ὑπὸ διασκέψιν θεμένη, ἐπιμελῶς δὲ καὶ μετὰ πάσης τῆς προσηκούσης καὶ δυνατῆς ἐρεῦνης εἰς ταῦτα ἐγκύψασα κατέληξεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι αἱ παροῦσαι καιρικαὶ περιστάσεις ὅλως ἀκατάλληλοί εἰσι πρὸς ἐξέτασιν καὶ ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καθόλου. Εἰς τὸ συμπέρασμα δὲ τοῦτο προήχθη ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ἔχουσα ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐν τῷ παρελθόντι, ὡς γνωστόν, πολλαὶ ἀπόπειραι πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἐγένοντο, αὗται ὅμως ἔνεκα πολλῶν καὶ διαφόρων αἰτίων προσέκοψαν ἐπὶ ἀνυπερβλήτων προσκομμάτων καὶ οὐ μόνον δέν συνετέλεσαν εἰς πραγματοποίησιν τῆς ἐπιδιωκομένης ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἐφ' ἧς ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ χριστωνύμου πληρώματος ἐποικοδομεῖται καὶ αὖξεται, ἀλλὰ τὸναντίον συνετέλεσαν εἰς μείζονα διάστασιν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας. Τὰ αἷτια δὲ ταῦτα, κρίμασιν οἷς οἶδε Κύριος ὑφίστανται ἔτι καὶ νῦν ἀλλὰ καὶ ἐφ' ὅσον ἐν τῷ μέλλοντι ἐξακολουθήσουσιν ὑφιστάμενα, πᾶσα σκέψις καὶ ἀπόπειρα εἰς πραγματοποίησιν τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἀποβήσεται ματαία.

Τούτων οὖν οὕτως ἐχόντων, ἡ Ὁρθόδοξος ἡμῶν Ἐκκλησία, ἡ διακαῶς ποθοῦσα τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, στηριζομένην ἐπὶ τῆς εἰλικρινοῦς χριστιανικῆς ἀγάπης, τῆς περιλαμβανούσης καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ πάντων τῶν δογμάτων αὐτοῦ ὡς καὶ τῆς ἱερᾶς Παραδόσεως μετὰ τῆς ἀληθοῦς βάσεως τῆς λατρείας καὶ τῶν θεμελιωδῶν διατάξεων τῆς Ἐκκλησίας, ὀφείλει νὰ μὴ παύηται μὲν εὐχομένη «ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων ἐνώσεως», ν' ἀρκῆται δέ, τὸ γε νῦν ἔχον, εἰς εἰλικρινῆ πρὸς πάσας τὰς χριστιανικὰς Ἐκκλησίας χριστιανικὴν ἀγάπην, ἐκδηλουμένην ἐν λόγοις τε καὶ ἔργοις μετὰ τῆς ἐλπίδος, ὅτι ὅ,τι παρ' ἀνθρώποις νῦν ἀδύνατον φαίνεται, ἔσεται ἐν τῷ μέλλοντι δυνατόν, τῇ θείᾳ χάριτι. Περὶ δὲ τοῦ συναφοῦς ζητήματος τῆς ἐνώσεως τῶν ἀναλαβόντων τὴν προσωνυμίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅτι κατὰ τὴν κρίσιν τῶν ἐγγύθεν τὸ κατ' αὐτοὺς γνόντων θεολόγων καὶ εἰδικῶς μελετησάντων τὰς ἐν ταῖς συνεδρίοις καὶ ἐν διαφόροις ἐπισήμοις ἐκθέσεσιν αὐτῶν διατυπωθείσας δογματικὰς ἀρχὰς, οἱ Παλαιοκαθολικοὶ οὐ μόνον πρὸς τὴν ἡμετέραν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν διῴστανται ἐν οὐσιώδεσι δόγμασιν, ἀλλ' οὐδὲ πρὸς ἑαυτοὺς διατελοῦσι ἐν πλήρει ἐνότητι καὶ ἀρμονίᾳ, ἀπέχει ν' ἀποφῆνηται γνώμην περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς ἐνώσεως αὐτῶν μετὰ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας, ἐφ' ὅσον οὗτοι

ἐμμένουσιν ἐν ταῖς ἀρχαῖς ταῖς διατυπωθείσαις ἐν τοῖς συνεδρίοις καὶ ἄλλαις ἐπισήμοις ἐκθέσεσιν αὐτῶν καὶ ἐφ' ὅσον ἐν πολλοῖς καὶ διαφόροις σπουδαίοις ζητήμασιν ἀορίστως καὶ σαφῶς ἐκφράζονται.

Οὐχ ἥττονος προσοχῆς ἡξίωσεν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος καὶ τὸ ζήτημα τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ ἀπ' αἰώνων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ Ὁρθόδοξῳ Ἐκκλησίᾳ κρατοῦντος ἡμερολογίου, οὗ ἡ ἐπίλυσις φαίνεται μὲν ὁμαλωτέρα, πάντως ὅμως αὕτη ἐξαρτᾶται ἐκ περιστάσεων καὶ συνθηκῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν. Καὶ ποῖον μὲν ἐκ τῶν δύο ἡμερολογίων εἶναι ἀκριβέστερον, τὸ ἡμέτερον Ἰουλιανὸν ἢ τὸ ἐν τῇ Δύσει κρατοῦν Γρηγοριανόν, ἢ ἐὰν καὶ τοῦτο χρήζη τροποποιήσεως καὶ ἀκριβεστεροῦ καθορισμοῦ, τοῦτο εἶναι ζήτημα κυρίως ἀστρονομικόν· θρησκευτικῆς δὲ καὶ θεολογικῆς σπουδαιότητος μετέχει τοσοῦτο μόνον, καθ' ὅσον μετ' αὐτοῦ συνδέεται τὸ ἐορτολόγιον τῆς Ἐκκλησίας.

Διὰ τοῦτο, ἂν ἅπασαι αἱ κατὰ τόπους Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι τῆς Ἀνατολῆς πεισθῶσιν ὅτι αἱ περιστάσεις τῶν ἐθνῶν τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν εἰσι κατάλληλοι πρὸς μεταρρύθμισιν τοῦ ἡμερολογίου ἄνευ διαταράξεως τῶν θρησκευτικῶν συνειδήσεων τῶν ἀπλουστέρων τῶν μὴ δυναμένων διακρίναι τὰ δόγματα καὶ τὰ λειτουργικὰ ζητήματα ἀπὸ τῶν ἀστρονομικῶν ζητημάτων, δύνανται αὐταὶ ἐν συννενοήσει μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς πολιτείας ἐκάστης αὐτῶν νὰ ἐπιχειρήσωσι τὴν μεταρρύθμισιν τοῦ νῦν ἐν χρήσει παρ' ἡμῖν ἡμερολογίου συμφώνως πρὸς τὰς προόδους καὶ τὰ πορίσματα τῆς ἀστρονομικῆς ἐπιστήμης.

Ταῦτα γραφέντες εἰς ἀπόκρισιν τῶν διὰ τῆς πατριαρχικῆς καὶ συνοδικῆς ἐγκυκλίου προτεθέντων ζητημάτων ἀσπαζόμεθα ἐν φιλήματι ἀγίῳ τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα μετὰ τῆς περὶ Αὐτὴν ἀγιωτάτης Συνόδου καὶ διατελοῦμεν Αὐτῆς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί.

Οἱ τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συγκροτοῦντες

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 14ῃ Ἰουλίου 1903

†Ο Ἀθηνῶν Θεόκλητος Πρόεδρος, -†Ο Ἀκαρνανίας καὶ Ναυπακτίας Παρθένιος -†Ο Ἀρτης Γεννάδιος -†Ο Ὑδρας καὶ Σπετσῶν Ἀρσένιος. -† Ο Παροναξίας Γρηγόριος -†Ο Ἀρχιεπισκοπάρχης Ἀρχιμ. Μελέτιος Σακελλαρόπουλος.

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΡΟΥΜΑΝΙΑΣ

Παναγιώτατε.

Αναμφισβήτητον τυγχάνει ὅτι αἱ ἐπιστολαὶ αἱ διαμειβόμεναι μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Θεοῦ, διατηροῦσαι τὴν δογματικὴν καὶ τὴν κανονικὴν ἐνότητα, τὴν τεθεμελιωμένην ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἔχουσαι ὡς βάσιν τὴν ἀναλλοίωτον πίστιν, ἣν ὁ Θεὸς ἡμῶν διδάσκαλος καὶ οἱ ἅγιοι αὐτοῦ μαθηταὶ κατέλειπον ἡμῖν, κραταιοῦσι καὶ αὐξάνουσι κατὰ Θεὸν τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, συνδεδεμένον διὰ στερεῶν δεσμῶν καὶ κλειδώσεων μετὰ τῆς μόνης ἀοράτου Κεφαλῆς, ἣτις ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Τόσον ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπιστολῶν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος, ὡς καὶ ἐκ τῆς ἐσχάτως ταύτης ὑπ' ἀριθμ. 3636 τοῦ λήξαντος ἔτους, ἡ ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἁγίας Ὁρθοδόξου αὐτοκεφάλου Ρωμανικῆς Ἐκκλησίας, ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ διαπίστωσῃ ἅπαξ ἐτι μᾶλλον, τὴν εὐαγγελικὴν ἀγάπην, τὴν παγιοῦσαν τὰς σχέσεις τῆς εἰλικρινοῦς ἀδελφοσύνης τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου.

Εἴη λοιπὸν εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς ὁ Παντοκράτωρ Ὁν ἐν ἁγία Τριάδι μεγαλύνομεν: Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ Ὁν περ μετὰ ζήλου παρακαλοῦμεν, κατὰ πᾶσαν στιγμὴν, ὑπὲρ ὑγείας εἰρήνης καὶ μακροημερεύσεως πάντων τῶν ὑπ' Αὐτοῦ ὠρισμένων εἰς κυβέρνησιν τοῦ θησαυροῦ τῆς διδασκαλίας καὶ χριστιανικῆς πίστεως, καὶ Ὁν αὖθις ἰδιαίτερος νῦν μετ' εὐλαβείας ἱκετεύομεν, ὅπως δορυφορῇ τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα καὶ πᾶσαν τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας μεθ' ἱκανῆς ἰσχύος, ὅπως ἐργάζεται εἰς ὅσα παρὰ Κυρίου εἰσὶ τεταγμένα εἰς δόξαν τῆς Ἐαυτοῦ Ἐκκλησίας, ἅτε αἰσθανομένη χαρὰν ἵνα ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῆς ἀποστολικῆς αὐτῆς ἐργασίας νὰ μεγαλύνῃ τὸν ἐν οὐρανοῖς Κύριον, καὶ ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν ἀοράτων Δυνάμεων νὰ ψάλλῃ ὁμοῦ μετὰ πάντων ἡμῶν: «Δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία».

Ἐν τῇ πνευματικῇ ταύτῃ ἀσχολίᾳ εὕρισκομένης τῆς ἁγίας Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ρωμανικῆς Ἐκκλησίας, ἔδοξε τῷ ἁγίῳ Πνεύματι καὶ τῇ ἱερᾷ Συνόδῳ ὅτι ἐπὶ τῶν ζητημάτων εἰς ὧν ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης ζητεῖται τὴν γνώμην αὐτῆς, νὰ ἀνανεχθῇ τὸ

ἀμέσως εἰς τὰς θείας Γραφὰς καὶ τὴν ἱερὰν Παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας ὡς τὴν ἀεὶ ἀνεξάντλητον καὶ ἀγνὴν πηγὴν, εἰς τὸ εὐρεῖν ἐκεῖσε ὅ,τι προσήκει πιστεύειν καὶ ὁμολογεῖν οὐχὶ μόνον εἰς στιγμὰς καὶ ζητήματα οὐσιωδέστατα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὰ ἐρχόμενα εἰς δευτέραν τῶν ἄλλων θέσιν, συνδεδεμένα ὅμως ὄντα μετὰ τῶν πρώτων διὰ δεσμοῦ ἀδιαλύτου ἀποτελοῦντα τὴν οὐσίαν τῆς ἡμετέρας διδασκαλίας, καὶ μετὰ τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὴν ἔμπνευσιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπερ προΐσταται κατὰ τρόπον ἀόρατον τῶν ἀποφάσεων τῶν ἱεραρχῶν τῆς Ἐκκλησίας, ἐν ὁμοθυμίᾳ αὐτῆς, ἡ ἱερὰ Σύνοδος οὕσα προσκεκολλημένη μετὰ ταπεινώσεως καὶ ὑποταγῆς εἰς τὸν Κύριον καὶ Σωτῆρα ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἐξαίτεται ὅπως ἡ ἁγία διδασκαλία, ἣν Οὗτος ἔδωκεν ἡμῖν, τηρῆται ἀλύμαντος, ἀνόθευτος, ἀναλλοίωτος καὶ ἀεὶ ὁριστικὴ εἰς τὴν θείαν αὐτῆς ἀρχικὴν σύνταξιν, οὕσα συνάμα μετὰ προσοχῆς, ὅπως διατηρῆται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀκλόνητος ἡ διδασκαλία τῆς ἁγίας ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἣν οἱ ἅγιοι καὶ θεοφόροι Πατέρες ὥρισαν ἐν οἰκουμενικαῖς Συνόδοις.

Αὕτη καὶ οὐχὶ ἄλλη οὕσα ἡ διδασκαλία τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, βοηθεία τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τὴν διενεκὴ διοίκησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος, κηρύττεται ἀδιακόπως καὶ μετὰ ζέσεως καθ' ἅπασαν τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπομένως καὶ εἰς τὴν ἐλαχίστην ἀδελφὴν, τὴν Αὐτοκέφαλον Ὀρθόδοξον Ρωμανικὴν Ἐκκλησίαν, ἥς οἱ ἱεράρχαι πλήρεις ὄντες ζήλου, πολυπλασιάζουσιν, ἐνδυναμοῦσιν αὐτήν, καὶ δι' αὐτῆς φωτίζουν διὰ νοουθεσίας τοὺς πορευομένους νῦν παρὰ τὴν ὁδόν, τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ζωὴν, ἵνα ἐπανεέλθωσιν ἐπὶ τῆς ἁγίας ταύτης καὶ θείας ὁδοῦ.

Τὸ πλῆθος τῶν ἑτεροδόξων, ὅπερ διὰ τῶν διατυπωθέντων ὄρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς λειτουργίας γίνεται δεκτὸν εἰς τοὺς κόλπους τῆς ἡμετέρας ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, εἶνε ἡ εὐγλωττοτάτη ἀπόδειξις, ὅτι τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας αὐξάνει καὶ κραταιοῦται ἐπὶ μόνῳ τῷ τεθειμένῳ θεμελίῳ ὅπερ ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς Χριστός.

Τοῦτο εἶναι μία ἀπόδειξις, ὅτι καίτοι αἱ δυσχέρειαι μεθ' ὧν ἀγωνίζεται ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου προερχόμεναι ἐκ τοῦ ἀσεβοῦς πνεύματος τοῦ αἰῶνος τούτου, ὅπερ πνέει πανταχοῦ, εἶνε πολλαὶ καὶ μεγάλαι, ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία οὐδεμίαν ὑφίσταται βλάβην, ὡς πρὸς τὴν σημερινὴν αὐτῆς κατάστασιν. Δέν δύναται νὰ ποιήσῃ ἐνίστε

ἐπαισθητὰς προόδους, οὐχ ἦττον, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἢ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ὅλον ἐν αὐξάνει, καὶ αὐξηθήσεται καὶ κραταιωθήσεται πάντοτε περισσότερον, διότι κραταιὰ συνεστήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτῆς θεμελιωτοῦ, Ὅστις ἐν τῇ θείᾳ Παντογνωσίᾳ, διασχίζων τοὺς μέλλοντας αἰῶνας εἶπεν ὅτι «οὐδὲ πύλαι ἄδου κατισχύσουσιν αὐτῆς».

Ὅπου λοιπὸν ἐστὶν ἀληθὴς Ποιμὴν, ἐκεῖ ἔστι καὶ ἔσται καὶ τὸ ποιμνιον Αὐτοῦ, καὶ ὅπου ἐστὶν ἡ Κεφαλὴ ἐκεῖ καὶ οὐχὶ ἀλλαχοῦ ἔσται καὶ τὸ σῶμα. Ἀλλ' ἐὰν πάλιν ἕνεκα λυπηροῦ τινος συμβεβηκότος ἔνια τῶν λογικῶν τούτων προβάτων ἐξέφυγον ἀπὸ τοῦ Ποιμένος καὶ ἐπορεύθησαν ἀλλαχοῦ, ταῦτα ἐξάπαντος πεινῶντα θὰ ζητήσωσιν ἀφ' ἑαυτῶν νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὸν Ποιμένα αὐτῶν, τὸν μόνον δυνάμενον νὰ ἐπαναγάγῃ ταῦτα πρὸς τὴν ἀληθινὴν καὶ πλουσίαν ψυχικὴν νομὴν.

Ἀδύνατον νὰ μένῃ τις ἔξω τοῦ ἀληθοῦς γνώμονος τοῦ διαρρυθμίζοντος τὸν νοῦν καὶ τὰ αἰσθήματα πρὸς φυσικὴν βίωσιν ἐν τῇ Βασιλείᾳ τοῦ Θεοῦ.

Τὸ κράτος τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς χάριτος, ἐν ᾧ ὁ Θεὸς Ὑμῶν Δεσπότης ἵδρυσεν ἡμᾶς, ἀφεθὲν τῇ Ἐκκλησίᾳ Αὐτοῦ πρὸς κυβέρνησιν, κυβερνᾶται ὑπὸ μόνον τῆς Ἐκκλησίας, τῆς φυλαξάσης τὴν πίστιν καὶ τὴν ὁμολογίαν ἀμόλυντον, ἄνευ αὐξήσεων καὶ ἄνευ μεμηχανημένων προσθηκῶν· καὶ ἡ Ἐκκλησία αὕτη ἐστὶν ἡ Ὁρθόδοξος Ἀνατολική.

Αἱ κοινωνικαί, ἱστορικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχέσεις τῶν χωρῶν, ἐν αἷς ὑπερυψοῦνται ὀρθῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἀποδεικνύουσιν— ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν προόδῳ καὶ ἀναπτύξει— ὅτι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα Ἡμεῖς ἐλέω Θεοῦ, ἐτηρήσαμεν καὶ τηροῦμεν, ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς διδασκαλίας ἀνταποκρίνονται πρὸς τὴν ἐλευθέραν διδαχὴν τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν θείων Αὐτοῦ μαθητῶν, προβλέποντα πᾶν εἶδος ἀνάγκης τῶν πολιτῶν, καὶ διαλύοντα ταύτας διὰ τῶν νόμων τῶν οἰκείων κρατῶν καὶ ἅτινα ἐν τῇ συντάξει αὐτῶν ἀκολουθοῦντα: τὴν ἰσότητα, ἀγιότητα καὶ ἀλήθειαν ἀναγνωρίζουσιν, ὅτι ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ τῇ εὐδοκίᾳ Αὐτοῦ κυβερνῶνται ἐν ταῖς προσκαίροις ταύταις ἀνάγκαις, μὴ λησμονοῦντες ἵνα συνδέσωσι ταύτας μετὰ τῶν αἰώνιων ἐκείνων τάσεων: τῆς πλήρους εὐδαιμονίας, ἧς ἀξιωθεῖμεν παρὰ Κυρίου ἐν τῇ προσηκούσῃ ἡμέρᾳ.

Οἱ ποτὲ ὥσπερ καὶ νῦν μὴ ἀκούσαντες τῆς φωνῆς τοῦ ἀγαθοῦ Ποιμένος ἵνα μένωσιν ἐν τῇ οὐρανίῳ Αὐτοῦ Ποίμνῃ ἀπώλεσαν καὶ τὴν δικαίαν κρίσιν τοῦ πρᾶου Δεσπότη καὶ τὰς νοουθεσίας Αὐτοῦ· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ὑπὸ κοινωνικὴν, ἱστορικὴν, καὶ πολιτικὴν ἔποψιν, ἔχουσι πολλὰς δυσπραγίας, ὅπου καὶ ἂν εὐρίσκωνται. Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ἐν τούτοις διὰ μυρίων φωνῶν ἐξερχομένων καθ' ἑκάστην ἐκ τοῦ στόματος τῶν ἁγίων λειτουργῶν τοῦ Βήματος, καλεῖ πάντας εἰς ἔνωσιν μετὰ τῆς ἁγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Καὶ καλεῖ καὶ νῦν φροντίζουσα ὅμως νὰ τοῖς εἴπῃ ὅτι Αὕτη — ἡ Ἐκκλησία — φύλαξ ἀκέραιος τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ πειθαρχίας, τὰ ὅποια παρὰ τοῦ Κυρίου προέρχονται καὶ ἡμεῖς μετὰ συναισθήσεως φυλάττομεν, δέξεται πάντας τοὺς μετὰ ταπεινώσεως, μετριοφροσύνης καὶ μετ' εἰλικρινείας ποιήσαντας πλήρη ὁμολογίαν τῶν πλανῶν, ἐν αἷς ἔστησαν, καὶ τοῦ σκότους ὑφ' οὗ ἐκυκλοῦντο, μετὰ τοιαύτης ταπεινώσεως καὶ εὐσεβείας ἐξαιτήσουσιν, ὅπως ὁ Κύριος καλέσῃ καὶ αὐτοὺς εἰς τὴν οὐράνιον αὐτοῦ χαρὰν, καὶ θύοντες τὸν μόσχον τὸν σιτευτόν, νὰ φάγωσι καὶ εὐφρανθῶσιν ὁμοῦ μετ' ἐκείνων οἵτινες ἀπ' αἰώνων εὐηρέστησαν τῷ Κυρίῳ, διὰ παντὸς πεπαγισμένοι ἐν τῇ οἰκοδομῇ τῆς ἀληθοῦς Ἐκκλησίας.

Εἰσὶν ἐν γένει γνωστὰ εἰς τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα καὶ εἰς πάντας τοὺς Ἱεράρχας τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας αἱ φάσεις δι' ὧν διήλθεν ἡ Ἐκκλησία τοῦ Κυρίου ἀφ' ὅτου ὑπὸ τὸ κράτος ἐνὸς ἀνθυγιεινοῦ πνεύματος, συνελήφθη, ἤρχισε ν' αὐξάνῃ καὶ ἐπὶ τέλους νὰ γεννηθῇ διαίρεσις μεταξὺ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως, διαίρεσις προκληθεῖσα ὑπὸ ταύτης τῆς τελευταίας.

Ὡσαύτως ἐν γένει γνωστὰ εἰσι καὶ αἱ φάσεις δι' ὧν διήλθεν ἡ Ρωμαιοκαθολικὴ ἐκκλησία μέχρι οὗ παρήχθη εἰς τὸν κόλπον αὐτῆς ἡ διαίρεσις κατὰ τὸν XVI αἰῶνα, μεθ' ἣν καὶ ὁ εἷς καὶ ἕτερος ἐκ τῶν δύο τούτων βλαστῶν τοῦ χριστιανισμοῦ ὥρισαν ἄλλα ἑκάτερος ἑαυτῷ θεμέλια, ἐφ' ὧν ᾠκοδόμησαν καὶ ἑτέραν διδασκαλίαν καὶ ἑτέραν ἐκκλησιαστικὴν πειθαρχίαν, ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦδε, αἱ τάσεις αὐτῶν προέβησαν αὐξουσαι κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπιδιώκουσι καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς Ρωμαιο-Καθολικῆς Ἐκκλησίας-Κυριαρχίας ἀπολύτου καὶ ὁλοκλήρου τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κυρίου, ἀντιτιθεμένης φανερὰ τόσον ὥς πρὸς ἐκεῖνα τὰ ὅποια αὐτὸς ὁ Κύριος ἐδίδαξεν ἡμᾶς, καὶ εἶπεν ἡμῖν

ὅτι μεταξύ ἡμῶν νά μὴ κληθῶμεν Κύριοι καὶ Δεσπότες, εἷς γὰρ ἐστὶν ὁ Κύριος καὶ Δεσπότης ἡμῶν, καὶ οὗτος ἐστὶν ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ὅσον καὶ ὡς πρὸς τὴν κατηγορηματικὴν ἐντολὴν αὐτοῦ: «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ».

Ὁρμωμένη οὖν, τόσον ἐκ τῆς ὑψηλῆς ἐκτιμήσεως τῆς ἡμετέρας κανονικῆς Ὁρθοδόξου διδασκαλίας καὶ πειθαρχίας, ὅσον καὶ ἐκ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τοῦ τρόπου τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως, ὥτινι μετὰ συναισθήσεως ἐπόμεθα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων τῆς χριστιανικῆς ἡμῶν ὑπάρξεως, ἡ Ἁγία Ὁρθόδοξος Ρωμανικὴ Ἐκκλησία πιστεύει ὅτι εἶναι ἀδύνατον νά εὕρη σημεῖα συναντήσεως καὶ συμβολῆς εἴτε διαφορῶν μετὰ τῶν ἑτεροδόξων τούτων Ἐκκλησιῶν, ἅτινα σημεῖα νά δύνανται νά παροραθῶσι· διότι, καθὼς λέγει ὁ μακάριος Αὐγουστίνος: «τὸ αὐτὸ σέβας ὀφείλομεν νά ἔχωμεν δι' ἐκάστην συλλαβὴν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, οἷον καὶ δι' ἐκάστην μερίδα τῆς Θείας Εὐχαριστίας· τούτου δ' οὕτως ἔχοντος, βαίνοντες ὀλίγον περαιτέρω τοῦ συλλογισμοῦ τοῦ μακαρίου Αὐγουστίνου, λέγομεν ὅτι τοσοῦτον σέβας ἔπεται νά ἔχωμεν δι' ἐκάστην συλλαβὴν τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, καὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἁγίων καὶ θεοφόρων Πατέρων, τῶν δογματισάντων ἐν ταῖς ἑπτὰ ἐκείναις Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις, ὥστε ἐκτὸς τοῦ ἁγίου τούτου κύκλου δέν δυνάμεθα νά ἔχωμεν οὔτε ἐν σημείον συναντήσεως εἴτε συμβολῆς, ὅχι νά παραδεχθῶμεν ὅτι διαφοραὶ τινες δύνανται νά παροραθῶσι· καθότι, οὐδὲν ἀνεπουσιῶδες ὑπάρχει ἐν τῇ συντάξει τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἀλλὰ τουναντίον τὸ πᾶν ἐστὶ τόσον ἅγιον, τόσον τέλειον, τόσον τίμιον καὶ τόσον μέγα, ὥστε ἡμεῖς δέν δυνάμεθα ἵνα ἀφῶμεν αὐτὸ ν' ἀπολεσθῇ χωρὶς τοῦ δικαιώματος τοῦ ν' ἀποτελῶμεν μέρος τῆς πολιτείας τοῦ Μεγάλου Βασιλέως.

Ἡ ὁδὸς τῆς ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶνε λίαν ὁμαλὴ καὶ ἄνευ οὐδενὸς προσκόμματος. Δέν εἶναι ἀνάγκη ἵνα ποιήσῃ τις αὐτὴν καθαρωτέραν ἀπὸ ὅ,τι εἶναι.

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην, ἐὰν θελήσωσι νά εἰσέλθωσιν οἱ δύο οὗτοι βλαστοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ, ἡμεῖς ὅπως πρὸ πολλοῦ ἐδείξαμεν αὐτοῖς τὴν ὁδὸν καὶ αὐθις δεικνύομεν αὐτοῖς αὐτὴν. Δέν δεχόμεθα ὅμως προτάσεις, ὅσον ἀφορᾷ τὸ εἶδος τῆς εἰσόδου· διότι ἐν καὶ μόνον εἶδος εἰσόδου ὑπάρχει εἰς τὴν Ὁδόν, τὴν Ἀλήθειαν καὶ τὴν Ζωήν, καὶ τοῦτό ἐστὶν ἡ εἰλικρινὴς πίστις ἀμόλυντος καὶ σταθερὰ, ὅπως παρελάβομεν αὐτὴν παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν ἁγίων Αὐτοῦ μαθητῶν

δογματισθεῖσαν ἐν ταῖς ἐπτὰ ἐκείναις Οἰκουμενικὰς Συνόδοις, τόσον ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς διδασκαλίας, ὅσον καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς κανονικῆς πειθαρχίας. «Ἡ ἐπιθυμία τῆς ψυχῆς μου καὶ ἡ πρὸς Θεὸν δέησις μου», εἶπεν ὁ θεῖος Παῦλος, «ἐστὶν ὅπως ὁ Ἰσραὴλ σωθῇ». Ἡ ἐπιθυμία ἡμῶν ἐστὶν ἡ αὐτὴ, ὅπως πάντες οἱ ἑτερόδοξοι ἔλθωσιν εἰς τὸν κόλπον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, τῆς μόνης δυναμένης δοῦναι αὐτοῖς τὴν σωτηρίαν.

Ἀλλ' ἐὰν οὗτοι ἐκφράζωσιν ἐπιθυμίας ὑπὸ ὅρους, καθὼς λέγει ἡ Ὑμετέρα Παναγιότης, ὑφ' οὗς ἡ ποθουμένη δογματικὴ ὁμόνοια καὶ ἐπικοινωνία ἐστὶν ἀπαράδεκτος, τότε, ἐξελέγχοντες τοῦτο, οὐδὲν ἕτερον ὑπολείπεται ἡμῖν, εἰμὴ νὰ προβῶμεν εἰς τὰ ἐμπρὸς καὶ προσπαθήσωμεν καὶ εἰς τὸ ἐξῆς μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου καὶ τῆς αὐτῆς εὐλαβείας, ὅπως διαφυλάξωμεν τὴν ἀγίαν ἡμῶν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν, καὶ καταστήσωμεν γνωστὴν —ὅπως καὶ μέχρι τοῦδε— εἰς τοὺς διψῶντας ὀρθότητος καὶ ἀληθείας, γνωστοῦ ὄντος ὅτι ὁ Θεός, δυνατόν νὰ διέταξεν οὕτως ἐν ταῖς ἀνεξιχνιάστοις αἰωνίαις Αὐτοῦ βουλαῖς, ὅπως ἀντὶ τῶν υἱῶν τῶν δικαιομένων νὰ περιμένωσιν τὴν ἐπηγγελημένην κληρονομίαν, εἰσέλθωσιν ἄλλοι, δι' ὀρθῆς πίστεως, εἰς τὴν τράπεζαν τοῦ οὐρανίου Νυμφίου, καὶ ἔπειτα ὅταν τὰ πάντα τελειωθῶσι πρὸς δόξαν τοῦ Κυρίου, νὰ διανοιγῇ καὶ αὐτῶν ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδιά καὶ μετὰ ταπεινώσεως νὰ γίνωσι δεκτοὶ εἰς τὴν ποιμνὴν τοῦ Μεγάλου Ποιμένου, ὡς λέγει ὁ αὐτὸς θεῖος Απόστολος—πληρουμένων διὰ τούτου, ἐκεῖ ἅπερ ἔταξεν ὁ Κύριος, διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὅπως ὦμεν ὑπὸ ἓνα μόνον Ποιμένα, ὅστις ἐστὶν ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ὅπως ἀπὸ Σιών ἐλεύσεται ὁ Σωτὴρ καὶ ἀποστρέψει τὴν ἀσέβειαν ἀπὸ τοῦ οἴκου Ἰακώβ, οὕτως ὡσαύτως ἐκ τῆς Σιών τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὁ αὐτὸς Μέγας Βασιλεὺς καὶ θεῖος Λυτρωτὴς, ἐπιστρέψει εἰς τὴν ὀρθὴν πίστιν τοὺς περιβεβλημένους καὶ περιορισμένους ἐν τινὶ πίστει καὶ διδασκαλίᾳ, ἥτις οὐκ ἔστιν ἡ ἀληθὴς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ.

Ὡς πρὸς τὸ δεύτερον δὲ ζήτημα, εἰς ὃ ἀναφέρεται ἡ ἐπιστολὴ τῆς ὑμετέρας Παναγιότητος, καὶ δὴ εἰς τοὺς Ρωμανοκαθολικοὺς χριστιανούς, τοὺς ἀποχωρισθέντας ἀπὸ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὀνομαζομένους νῦν Παλαιο-καθολικοὺς πιστεύομεν ὅτι ἡ ἐνότης αὐτῶν ἢ μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ἐστὶν ἐπίσης ἀδύνατος, ἐὰν καὶ οὗτοι προβάλλωσιν ὡς βάσιν τῆς μεθ' ἡμῶν ἐνώσεως ὅρους καὶ παραχωρήσεις, γνωστοῦ ὄντος, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις ἐρρέθη, ὅτι ὅρους, καὶ τοσοῦτον

μείον παραχωρήσεις, ή Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία δέν ἔχει πόθεν νά ποιήσῃται, καί οὔτε δύναται ποιήσῃ.

Ἐπ' ἀληθείας πιστεύομεν ὅτι εἶναι ἀδύνατος ή μετὰ τούτων ἔνωσις, ἀφ' οὔ ὡς ἐστι γνωστόν, κατὰ τήν στιγμὴν τοῦ ἀποχωρισμοῦ αὐτῶν ἀπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης, εἰσήγαγον εἰς τήν κοινότητα αὐτῶν μεταρρυθμίσεις, ἐξ ὧν τινες, οἷαι ή κατάργησις τῆς ἐξομολογήσεως καί τῶν νηστειῶν, καθιστῶσιν ἀδύνατον οἰανδήποτε προσέγγισιν.

Δέν ποιούμεν περαιτέρω λόγον καί περὶ τοῦ ἀναποφασίστου αὐτῶν, ὅσον ἀφορᾷ, πρὸς τίνα τῶν Ἐκκλησιῶν θέλουσι νά προσκολληθῶσιν, ἐπειδὴ καθ' ὃν χρόνον ἤρξαντο νά διαπραγματεύωνται περὶ ἐνώσεως μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, τὸ αὐτὸ ἔπραξαν καί μετὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς· καί πάλιν ἐν ταῖς Συνόδοις ταῖς συγκροτηθείσαις ἐν Βιέννῃ κατὰ κατὰ τὰ ἔτη 1874 καί 1875, ὥσπερ καί ἐν Λυκέρνη κατὰ τὸ 1872 ἠθέλησαν νά ἔχωσι μετ' ἀμφοτέρων τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων «Διεθνῇ ἐπικοινωνίαν» (Intercommunion), τάσιν, ἣν ἐκπροσωπεῖ καί ἐπιθεώρησις τις ἐκδιδομένη ἐν Βέρνη τῆς Ἑλβετίας ἀπὸ τοῦ ἔτους 1893 καί ἐντεῦθεν, ἐπιγραφομένη «Διεθνὴς Ἐπιθεώρησις τῆς Θεολογίας».

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μὴ ἀναγνωρίζουσα θεολογίας μετατιθεμένας ἀπὸ ὁμολογίας εἰς ὁμολογίας, μίαν μόνον θεολογίαν γινώσκει Αὐτὴ, τὴν περιλαμβάνουσιν ἐν ἑαυτῇ τὴν δογματικὴν καί ἠθικὴν ἀλήθειαν, ἣν καί ἡμεῖς ἀπ' ἀρχῆς πιστεύομεν καί ὁμολογοῦμεν, καί ὁμολογεῖται ἐν πάσαις ταῖς Ἐκκλησίαις τοῦ Κυρίου, αἵτινες τηροῦσιν ὁμοῦ τὴν δογματικὴν καί κανονικὴν ἐνότητα.

Μικράν, μικροσκοπικὴν κοινότητα ἀποτελοῦντες οἱ Παλαιοκαθολικοὶ μετὰ τῶν μετερρυθμισμένων Ἐκκλησιῶν καί τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν, διατελοῦσιν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν αὐτῶν. Ὅποταν ἀπαλλαγῶσιν ἀπὸ τῆς ἐπηρείας ταύτης καί ὅποταν ζητήσωσι μετὰ σταθερότητος νά γίνωσι δεκτοὶ εἰς τὸν κόλπον τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, συμμεριζόμενοι κατὰ πάντα τὴν ἡμετέραν διδασκαλίαν, τόσον τὴν δογματικὴν ὅσον καί τὴν κανονικὴν μετὰ χαρᾶς θέλουσι γένει δεκτοί.

Ἅτερον ζήτημα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ή Ὑμετέρα Παναγιότης ζητεῖ τὴν γνώμην ἡμῶν, εἶνε τὸ τοῦ Ἡμερολογίου.

Χωρὶς ν' ἀναφερθῶμεν εἰς τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐπιστημόνων, οἵτινες ἐμελέτησαν τὸ ζήτημα τῆς καταμετρήσεως τοῦ χρόνου, ἐξ ὧν τινὰ εἰσὶν εὖνα πρὸς τὸ ἡμέτερον ἡμερολογικὸν σύστημα, ἄλλα δὲ

πρὸς τὸ ἕτερον σύστημα, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς ἁγίας Αὐτοκεφάλου Ὁρθοδόξου Ρουμανικῆς Ἐκκλησίας φρονεῖ καὶ ἐξαιτεῖται, ἵνα μένωμεν εἰς ἅπερ εὐρισκόμεθα σήμερον ἐπειδὴ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ θίξωμεν τὰς κανονικὰς διατάξεις ἐὰν ἠθέλομεν σκεφθῇ περὶ μεταβολῆς τινος ἢ μεταρρυθμίσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ ἡμερολογίου, μεθ' οὗ ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ζῇ ἀπὸ τοσούτου χρόνου, ἢ καὶ νὰ μὴ αἰσθανθῇ στενοχωρίαν.

Ἐκτὸς τούτου οὔτε διὰ τοῦ δακτύλου δέν ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ θίξωμεν τὰς ἀπηρχαιωμένας αποφάσεις, αἵτινες ἀποτελοῦσι τὴν ἡμετέραν ἐκκλησιαστικὴν δόξαν.

Ὁ Θεός, ὁ Μέγας Κύριος τῶν αἰώνων, καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, θέλει ὀρίσῃ τὸ θέλημα αὐτοῦ, καὶ τί Αὐτὸς θεωρεῖ εὐλογον ἵνα γένηται.

Μέχρι τοῦδε ἐν τούτοις δέν ὠμίλησεν ἡ ἅπαξ δι' ἐκείνων οἵτινες περεδέξαντο τὸ Ἡμερολόγιον τοῦτο ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησιαστικῇ ἀρχαιότητι· ἐὰν δὲ πάλιν ἄλλως θελήσῃ ἐξάπαντος θέλει μᾶς φωτίσει διὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ὅπως καὶ ἐν ταύτῃ τῇ περιπτώσει γινώσκωμεν τί νὰ θελήσωμεν καὶ τί νὰ πράξωμεν.

Ἐνοῦντες μετὰ ταπεινώσεως τὰς χεῖρας πρὸς δέησιν πρὸς τὸν Μέγαν Βασιλέα τὸν Ὑψιστον ἡμῶν Δεσπότην, ἀναγνωρίζομεν ὅτι μέγα ὑπῆρξε καὶ ἔστι τὸ ἔλεος Αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς, ἀφ' οὗ χρόνου διετήρησεν ἡμᾶς, καὶ τῇ χάριτι Αὐτοῦ ἐφώτισεν ἡμᾶς, ὅπως ἰστάμεθα ἐν τῷ ἁγίῳ Αὐτοῦ Οἴκῳ.

Ἰσχυρᾶς τῇ δυνάμει οὔσης τῆς πίστεως ἡμῶν, ἀκλονήτου καὶ μονίμου εἰς τὸ θεῖον Μυστήριον τῆς χριστιανικῆς σωτηρίας, τῇ χάριτι τοῦ Θεοῦ ἐσμέν ὁ ἐσμέν.

Ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς χάριτος ταύτης καὶ τοῦ φωτὸς ποθοῦντες ἀπὸ ψυχῆς, ἵνα ἡ πᾶς ἄνθρωπος εὐλογοῦμεν τὸν Κύριον καὶ τὸν Παντοκράτορα, ὃν προσκυνοῦμεν καὶ διὰ τοῦ στόματος ἡμῶν εὐλογοῦμεν τὸν Δεσπότην καὶ Κύριον τῶν αἰώνων, ὅπως τῷ βραχίονι Αὐτοῦ τῷ ὑψηλῷ προστατεύῃ πᾶσαν ψυχὴν τῶν ὀρθοδόξων χριστιανῶν, στερεῶν ἐν τῇ ὑψίστῃ Αὐτοῦ σοφίᾳ τὴν παροῦσαν ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας εἰρήνην, ἣν οὐ δέον, κατ' οὐδένα τρόπον, νὰ ἐξασθενίζωμεν.

Τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν τῆς πίστεως ἀγωνισώμεθα καὶ ἐχόμενοι τῆς αἰωνίου ζωῆς εἰς ἣν ἐκλήθημεν, ὁμολογοῦμεν τὴν καλὴν ὁμολογίαν ἐνιώπιον πολλῶν μαρτύρων.

Παραγγέλλοντος τοῦ θείου Παύλου ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ τοῦ ζωοποιοῦντος τὰ πάντα, καὶ ἐνώπιον τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ μαρτυρήσαντος ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου τὸ καλὸν μαρτύριον, τηρήσωμεν τὴν ἄσπιλον καὶ ἀγνὴν ἐντολὴν μέχρι τῆς ἐμφανίσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἣν ἐν καιρῷ αὐτοῦ ἐμφανίσει ὁ μακάριος καὶ μόνος ἰσχυρὸς βασιλεὺς τῶν βασιλευόντων καὶ κύριος τῶν κυριευόντων, ὁ μόνος ἔχων ἀθανασίαν καὶ οἰκῶν φῶς ἀπρόσιτον, ὃν οὐδεὶς εἶδε ἀνθρώπων οὔτε δύναται ἰδεῖν, ᾧ πρέπει τιμὴ καὶ δεσποτεία αἰωνία. Ἀμήν.

Τοῦτον τὸν μέγαν Βασιλέα παρακαλοῦντες καὶ αὐθις ὅπως διατηρῇ τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα καὶ τὴν ἱερὰν Σύνοδον τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας ἐν ὑγείᾳ καὶ προθυμίᾳ πρὸς πᾶν ἀγαθὸν διατελοῦμεν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος λίαν ἀγαπητοὶ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ καὶ συλλειτουργοί.

† Ἰωσήφ μητροπολίτης Πριμάτος. **-†** Παρθένιος μητροπολίτης Μολδαυίας καὶ Σουτσέβης. **-†** Ἀθανάσιος Ριμνίκου, νέου Σεβερίνου. **-†** Γεράσιμος Ρωμάνου. **-†** Διονύσιος Μπουζαίου. **-†** Κόνων ἐπίσκοπος Χουσίου. **-†** Γεράσιμος Ἀρτζεσίου, ποιμὴν κάτω Δουνάβεως. **-†** Οὐαλεριανὸς Ριμνίκου. **-†** Καλλίστρατος Ι. Μποτοσανίου. **-†** Σωφρόνιος Κραϊῶβας. **-†** Μελχισεδέκ Πιτεστίου. **-†** Γεννάδιος Γ. Μπακαίου.

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.

Παναγιώτατε.

Εἴη εὐλογημένος ὁ Κύριος, ὅς ἐν τῇ προνοίᾳ Αὐτοῦ ρυθμίζει τὰ πάντα πρὸς σωτηρίαν ἡμῶν!

Τὴν φιλάδελφον πρόσκλησιν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος ὡς καὶ τῆς περὶ αὐτὴν Ἱερᾶς Συνόδου ἀπὸ 30 Ἰουνίου παρελθόντος ἔτους καὶ ὑπ' ἄριθ. 3636 ἐλάβομεν μετὰ πλήρους ἐν Κυρίῳ χαρᾶς.

Ἡ χαρὰ δ' ἡμῶν αὕτη εἶναι κατὰ τοσοῦτο μεγαλειτέρα, καθόσον ἐκ τῆς προειρημένης ἐπιστολῆς Ὑμῶν ἀκούομεν φωνὴν ἀγάπης ἀπὸ μέρους καὶ τῶν εὐσεβῶν ἐκείνων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, αἵτινες ἐπὶ αἰῶνας τυγχάνουσιν ἀπασχισμέναι ἀπὸ τῆς ἐνότητος τῆς Ἀγίας Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας.

Ἡμεῖς ἀμέσως κατεστήσαμεν γνωστὸν εἰς τοὺς Πανιερωτάτους τοῦ Κράτους Ἀρχιερεῖς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος καὶ ἐχορηγήσαμεν αὐτοῖς τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν

πρὸς μελέτην τῶν ζητημάτων, ἅτινα ἔχουσι μεγίστην σημασίαν διὰ τὸν βίον τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν ἐν γένει.

Αἱ αὐτῶν Πανιερότητες οἱ ἅγιοι Ἀρχιερεῖς μετὰ μεγίστης προσοχῆς καὶ ὑφ' ὅλας τὰς ἐπόψεις ἐμελέτησαν πᾶν τὸ εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου ἀγίας Ἐκκλησίας ἀναγόμενον, ὡς καὶ τὸ ζήτημα τῆς διορθώσεως τοῦ Ἡμερολογίου.

Ταῦτα πάντα κατὰ τὰς πρώτας συνεδριάσεις τοῦ Ἰουνίου μηνὸς τρέχοντος ἔτους ἐξητάσαμεν ἐν τῇ ἱερᾷ Ἀρχιερατικῇ Συνόδῳ καὶ μετὰ κοινὴν ἐξέτασιν τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ζητημάτων καὶ συνεννόησιν ἐπ' αὐτῶν συνετάξαμεν συνοδικῶς ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀπὸ 30 Ἰουνίου παρελθόντος ἔτους ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος, ἣν ᾧδε ἐπισυνημμένως ἀποστέλλομεν τῇ Ὑμετέρᾳ Παναγιότητι.

Εὐχαριστοῦμεν τῷ ἐλεήμονι Θεῷ ὅτι ἐδόθη ἡμῖν ἡ ἀπὸ αἰώνων ἀναμενομένη ἐπιθυμητὴ περίστασις, ὅπως φιλαδέλφως δεχθῶμεν τὴν χεῖρα, ἥτις ἐπὶ φιλοχρίστῳ σκοπῷ τείνεται ἡμῖν, ἵνα ὡς καὶ πρὸ ἐννέα ἀκριβῶς αἰώνων ᾧσι μεθ' ἡμῶν ἡνωμένοι οἱ εὐσεβεῖς τῆς Δύσεως χριστιανοὶ δοξάζοντες ἐν ὁμονοίᾳ τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα· Δόξα τῷ Παναγὰθῳ Κυρίῳ τῷ οὕτως εὐδοκήσαντι.

Παρακαλοῦμεν τὴν Ὑμετέραν Παναγιότητα ὅπως ἐν ταῖς ἀγίαις Αὐτῆς πρὸς Κύριον δεήσεσιν ἐπικαλῆται τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ καὶ φιλόχριστον Βασιλέα τῆς Σερβίας Πέτρον τὸν Α', ἐπὶ τὸ εὐλαβὲς ἔθνος τοῦ θεοσώστου Βασιλείου τῆς Σερβίας καὶ τὴν ἐμὴν καὶ τῶν ἀδελφῶν Πανιερωτάτων Ἀρχιερέων ταπεινότητα.

Ἐν Βελιγραδίῳ τῷ 1903 κατὰ μῆνα Ἰούλιον

Τῆς Ὑμετέρας Παναγιότητος ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου καὶ

Μητροπολίτης Σερβίας

Ἰννοκέντιος

Τῇ Αὐτοῦ Παναγιότητι, τῷ Ἀρχιεπισκόπῳ Κωνσταντινουπόλεως καὶ

Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ

Κυρίῳ

Κυρίῳ Ἰωακείμ τῷ Γ'

.

Ἡ Αὐτοῦ Σεβασμιότης ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου καὶ Μητροπολίτης Σερβίας κ. Ἰννοκέντιος ὑποβάλλει εἰς τὴν

Ἀρχιερατικὴν Σύνοδον ἐπιστολὴν τῆς Αὐτοῦ Παναγιότητος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου κ. Ἰωακείμ τοῦ Γ', δι' ἧς ζητεῖται, ὅπως ἡ Ὁρθόδοξος Σερβικὴ Ἐκκλησία δηλώσῃ τὴν γνώμην αὐτῆς, τίνι τρόπῳ ἤθελεν εἶναι δυνατόν νὰ γίνωσι δεκτοὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ οἱ πάλαιοκαθολικοὶ εἰς ἐκκλησιαστικὴν ἐνότητα. Προσέτι ἡ Α. Παναγιότης ζητεῖ γνώμην καὶ πρὸς τὴν διόρθωσιν τοῦ Ἡμερολογίου.

Μετὰ ταῦτα ἐγένετο ἡ ἀνάγνωσις τῶν δηλώσεων πάντων τῶν τοῦ κράτους Ἀρχιερέων, αἵτινες ἀφεώρων εἰς τὰ ὡς ἀνωτέρω λεχθέντα ζητήματα.

Μετὰ τὴν ἀκρόασιν πάντων τούτων, ἡ Α. Σεβασμιότης ἐδήλωσε τὰ ἐπόμενα.

Ἐχόμενοι τῆς κρατούσης τάξεως ἐν ταῖς ἐπισήμοις πράξεσι περιμένομεν, ὅπως προηγουμένως ἀκούσωμεν περὶ τῶν σπουδαίων ζητημάτων τούτων τὴν γνώμην τῶν περὶ ἡμᾶς Ἀρχιερέων.

Ἀκροασάμενοι οὖν μετὰ πλήρους προσοχῆς πᾶν ὅτι οἱ πανιερώτατοι Ἀρχιερεῖς κατέθεντο ἀναφορικῶς πρὸς τὰ ζητήματα ταῦτα, θεωροῦμεν ἀπαραίτητον ἡμῶν καθῆκον ὅπως ἐκ καρδίας καὶ θερμῶς εὐχαριστήσωμεν αὐτοῖς διὰ τὴν ἀγάπην καὶ προσοχὴν, ἣτις διεῖπεν αὐτοὺς ἐν τῇ ἐργασίᾳ κατὰ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Ἦδη ἔρχεται ἡ σειρὰ ὅπως καὶ ἡμεῖς ἐκθέσωμεν τὰς βλέψεις ἡμῶν ἐπὶ τῶν σπουδαιωτάτων διὰ τὴν ἀγίαν Ἐκκλησίαν ζητημάτων τούτων. Ὅθεν παρακαλοῦμεν τοὺς πανιερωτάτους ἀδελφοὺς Ἀρχιερεῖς, ὅπως ἀκούσωσι τὰ ἀκόλουθα:

Καίτοι ἡ ἀγία ὀρθόδοξος Ἐκκλησία ἐν τῷ ζητήματι τῆς διαιρέσεως τῆς διὰ τοῦ Σωτῆρος ἰδρυθείσης Ἐκκλησίας δέν ὑπέχει οὔτε ἐμμέσως οὔτε ἀμέσως εὐθύνην τινά, οὐχ ἥττον τὸ λυπηρότατον ἐν τῇ ἀγίᾳ Ἐκκλησίᾳ γεγονὸς τοῦτο πάντοτε κυρίως ἐπίεξε τὴν ψυχὴν πάντων τῶν εἰλικρινῶς εἰς τὴν ἀγίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀφωσιωμένων μελῶν.

Διότι, εἰ καί, ὡς εἵπομεν, διὰ τοῦτο οὐδόλως εὐθύνεται ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία, ὅμως αὐτὸ τοῦτο τὸ συντελεσθὲν καὶ τὸ ὅτι ἐπὶ τοσοῦτους μακροὺς αἰῶνας δέν κατωρθώθη ἡ εὕρεσις τρόπου πρὸς ἐπανόρθωσιν τοῦ κρίσιμου σφάλματος, ἱκανὸν εἶναι νὰ ἐμβάλῃ τὴν ἀγίαν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν εἰς μεγίστην φροντίδα πρὸς κατάπαυσιν τῶν σκανδαλωδῶν φαινομένων, ἅτινα ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας ἐπέφερον συνταράξεις ἐν τῇ τῶν δυτικῶν Ἐκκλησίᾳ, τὰ κύματα δὲ τῶν συνταράξεων τούτων φυσικῶς δέν ἠδύναντο νὰ

παρέλθωσι χωρὶς διὰ τῆς ὁρμῆς καὶ πίστεως αὐτῶν νὰ μὴ προξενήσωσι ζημίας εἰς τὴν εἰρήνην, τὴν πρόοδον καὶ αὐτὴν τὴν ἀγίαν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν. Διότι, ἡ μία ἀγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ Ἐκκλησία, διηρημένη εἰς δύο οὕτως εἰπεῖν ἡμίση δέν ἦτο δυνατὸν οὔτε ἐν τῷ ὑγιεῖ αὐτῆς ἡμίσει νὰ θεωρῇται τοσοῦτον ἰσχυρὰ περισυνειλεγμένη καὶ ἐπιτυχῶς ἐνεργός, ὅσον ἤθελεν αἰσθάνεσθαι ἑαυτὴν ἄνευ τοῦ ἀσθενοῦς ἐκείνου ἡμίσεως. Εἷς ἐστὶν ὁ Λυτρωτὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, εἷς ἐστὶν ὁ ἰδρυτὴς τῆς ἀγίας Ἐκκλησίας, εἷς ἐστὶν ὁ ἀρχιποίμην Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, Τούτου δ' οὕτως ἔχοντος, δέον ἢ Ἐκκλησία Αὐτοῦ καθ' ὅλα τὰ μέρη αὐτῆς νὰ ᾔηται μία καὶ μόνη. Καὶ ἐκείνη ἦτο μὲν μία καὶ μόνη, ἐνόσω ἅπαντα τὰ μέλη αὐτῆς ἐν τῇ συμφωνίᾳ αὐτῶν ὠμολόγουν τὸν Πατέρα, τὸν Υἱὸν καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Ἀλλ' ὅτε ὁ ὑπερφίαλος νοῦς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ πρῶτον εἰσῆγαγεν ἐν τῷ δόγματι τὴν πλάνην ὡς πρὸς τὴν ἐκπόρευσιν τοῦ ἀγίου Πνεύματος ἐναντίον τῆς ρητῆς καὶ σαφοῦς περὶ τούτου διδασκαλίας Αὐτοῦ τούτου τοῦ Σωτῆρος, τότε εἰς τὰς ἀνθρωπίνους πλάνας ἠνεώγη εὐρὺ πεδῖον διὰ τὰς λοιπὰς πλάνας, αἵτινες ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐξεδηλοῦντο, οὕτως ὥστε ἡ διαίρεσις ἔμελλε νὰ ἐπέλθῃ ἀναποφεύκτως, ὡς δὴ καὶ ἐπῆλθε κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΧ αἰῶνος, καὶ τελείως συνετελέσθη κατὰ τὸν ΧΙ αἰῶνα.

Τοῦτο δὲ καὶ ἦν φυσικὴ συνέπεια τοῦ νεωτερισμοῦ ἐκείνων, οἵτινες πολὺ περισσότερον προσεῖχον εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν γνώμας, παρὰ εἰς τὰς διὰ τοῦ Σωτῆρος καὶ τῶν Ἀποστόλων Αὐτοῦ κηρυχθείσας καὶ ἐπὶ αἰῶνας θεμελιωθείσας ἀληθείας.

Ἵνα δὲ ἡ τρομερὰ ἁμαρτία αὕτη στιγματισθῇ διὰ τῆς ἀμείλικτου Θείας Δικαιοσύνης, ἱκανὸν ἦτο ὅπως οἱ ἁμαρτήσαντες ἀφεθῶσιν εἰς ἑαυτοὺς ἵνα αὐτοὺς τιμωρήσωσιν αἱ συνέπειαι τῶν ἰδίων αὐτῶν πλανῶν καὶ ἔλθωσιν εἰς ἐπιγνώσιν τῆς ἀληθείας, ἐπανερχόμενοι εἰς τὴν εὐθεῖαν ὁδόν. Καὶ τῷ ὄντι, μετὰ πολλὰς καὶ μακρὰς παραπλανήσεις ἐν ὧκεανῷ αἰρέσεων καὶ σχισμάτων, ἀπεχώρησε σημαντικὸν τι μέρος, ὅπερ ἠσθάνθη καὶ διεῖδε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐκ νέου συνενώσεως μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἴδου ὅτι οἱ Παλαιοκαθολικοὶ ἀποκηρύσσουσι πᾶν τὸ ἀφορμὴν παρασχόν καὶ προκαλέσαν τὴν διαίρεσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπανερχονται εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, καθ' ἣν ἢ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ δέν ἦτο διηρημένη. Ὀφείλομεν ἵνα κλινῶμεν γόνυ ἐνώπιον

τῆς πανσόφου Θείας Προνοίας, ἥτις τὰ πάντα οἰκονομεῖ πρὸς καλὸν ἡμῶν, ὁδηγοῦσα τοὺς Παλαιοκαθολικοὺς εἰς ἔνωσιν μεθ' ἡμῶν.

Οφείλομεν ἵνα δεχθῶμεν τὴν φιλάδελφον χεῖρα, ἣν τείνουσιν ἡμῖν. Ἀλλ' ὅμως ἡ πρὸς ἐκείνους ἀγάπη ἡμῶν δέν πρέπει νὰ εἶναι μεγαλειτέρα τῆς πρὸς τὸν Ποιμενάρχην Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγάπης ἡμῶν. Ἦναγκασμένοι ἐσμὲν νὰ διαφυλάττωμεν ἐν ὅλῃ τῇ ἀκεραιότητι τὸ θεῖον κειμήλιον, τὰ δόγματα τῆς Ὁρθοδόξου πίστεως, ἅπερ καθ' ὅλους τοὺς αἰῶνας ἄθικτα ἐτηρήσαμεν. Ἀνάγκη νὰ τηρήσωμεν πᾶσαν οἰανδήποτε λειτουργικὴν τάξιν, ἥτις προφανῶς χαρακτηρίζει τὴν οὐσίαν τῶν δογμάτων. Καὶ αὐτὸν δὲ καθόλου τὸν ἐξωτερικὸν βίον τῆς Ὁρθοδοξίας τὸν ἀποτετυπωμένον ἐν ταῖς διατάξεσι καὶ τοῖς κανόσι τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς ἡναγκασμένοι ἐσμὲν νὰ τηρήσωμεν ἐν τῇ καθαρότητι ὅλῃ, διότι πάντα ταῦτα ἀπορρέουσιν ἐξ αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τῆς ὀρθοδοξίας συνεζυμώθησαν καθ' ὁλοκληρίαν μετὰ τῆς ψυχῆς ἡμῶν καὶ εἰσὶ κεχαραγμένα ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν.

Σεβόμενοι ὅμως ταῦτα παρ' ἡμῖν αὐτοῖς, δέν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ ἀπαιτῶμεν παρὰ τῶν Παλαιοκαθολικῶν, ὅπως ἐκεῖνοι ἀπαρνηθῶσιν καθ' ὁλοκληρίαν τὸν πρότερον αὐτῶν ἐκκλησιαστικὸν βίον καὶ ἀποβάλωσι τὸ ἐξωτερικὸν φαινόμενον μέρος τοῦ βίου αὐτῶν, ἐνόσω ταῦτα δέν φέρουσιν βλάβην εἰς τὴν οὐσίαν τῶν δογμάτων καὶ τὸ πνεῦμα τῆς μεθ' ἡμῶν ἐνώσεως τῆς πίστεως.

Συνωδὰ τούτω οἱ Παλαιοκαθολικοὶ διὰ τοῦ πόθου τῆς ἐπανόδου εἰς τὴν μεθ' ἡμῶν ἐνότητα καὶ διὰ τῆς παραδοχῆς πάντων τῶν διὰ τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων θεσπισθέντων, ἔστησαν ἐπὶ ὑγιoῦς βάσεως, ἐφ' ἧς δυνατόν προβῆναι καὶ εἰς ἐπίσημον καθορισμὸν τῶν λεπτομερειῶν τῆς συνενώσεως αὐτῶν ταύτης μετὰ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτο σπουδαῖον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ζήτημα, ὡς τὸ τῆς ἐνώσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, δέον νὰ τελεσθῇ τῇ κοινῇ ἐγκρίσει καὶ συμφωνίᾳ ἀπασῶν τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν καὶ τοῦτο ἐν συνόδῳ ἐν ἣ νὰ παρίστανται ἀντιπρόσωποι πασῶν τῶν αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν. Τοῦτο εἶνε ἀναγκαῖον διὰ τὴν τήρησιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ὁμονοίας καὶ πρὸς ἀποσόβησιν δυνατῶν ἐν τῷ μέλλοντι ἐπιζημιῶν συνεπειῶν.

Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦ ἡμερολογίου ἔχομεν νὰ δηλώσωμεν τάδε: Οὔτε τὸ Γρηγοριανόν, οὔτε τὸ Ἰουλιανόν

ἡμερολόγιον εἰσιν ἀκριβῆ ἐν τῇ ὑπολογίσει τοῦ χρόνου. Τὰ ἐπιζήμια ἐπακόλουθα τῆς ἀνακριβείας ταύτης εἰσιν ὀφθαλμοφανῆ, ὥστε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν προφανῆς τυγχάνει ἡ ἀνάγκη, ὅπως τοῦ ἡμερολογίου ἡ ἀνακρίβεια αὕτη ἐν τῇ ὑπολογίσει τοῦ χρόνου γίνῃ ἐκποδῶν, καθιερωθῇ δὲ ὀρθὸς ὑπολογισμός, λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ θρησκευτικοῦ καὶ κανονικοῦ μέρους τοῦ ἡμερολογίου. Ἐξητάσαμεν τὰς γνώμας εἰδικῶν ἀνδρῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα· τοῦτο ἐσχηματίσαμεν τὴν πεποιθήσιν ὅτι ἡ γνώμη τοῦ κ. Μαξίμου Τέρπκοβιτς εἶνε πλέον πειστικὴ ὡς πρὸς τε τὴν ὑπολόγισιν τοῦ χρόνου καὶ ἀναφορικῶς πρὸς τὸ θρησκευτικὸν καὶ κανονικὸν μέρος τοῦ χριστιανικοῦ ἡμερολογίου.

Θεωροῦμεν εὐκαιρον νὰ δηλώσωμεν ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ἡμερολογίου, ὅπερ ἀνάγεται εἰς τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἔτους προσήκει νὰ ἀφεθῇ καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τοὺς εἰδικοὺς διὰ τὸ ζήτημα τοῦτο. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον ὑπόκειται εἰς τὴν ἐξέτασιν καὶ ἐκτίμησιν ἡμῶν εἶναι τὸ θρησκευτικὸν καὶ κανονικὸν μέρος τοῦ ἡμερολογιακοῦ χρόνου.

Εὐαρεστηθῆτω ἡ ἁγία τῶν ἀρχιερέων Σύνοδος, ὅπως προβῇ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ζητημάτων:

- 1) τῆς συνενώσεως τῶν Παλαιοκαθολικῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ
- 2) τῆς διορθώσεως τοῦ χριστιανικοῦ ἡμερολογίου
- 3) μετὰ ταῦτα δὲ ἐκδώσῃ ἀπόφασιν περὶ τῶν ζητημάτων τούτων.

Ἡ Ἁγία τῶν ἀρχιερέων Σύνοδος μετὰ τὴν ἀκρόασιν πάντων τούτων
ἀποφασίζει

Ἡ Ὁρθόδοξος Σερβικὴ Ἐκκλησία ἀνταποκρινομένη προφρόνως εἰς τὴν πρόσκλησιν τῆς Α. Παναγιότητος δηλοῖ:

Α

1. Εὐχαρίστως ἀποδέχεται τὴν ἐπιθυμίαν τῶν Παλαιοκαθολικῶν περὶ ἐνώσεως ἐν τῇ πίστει μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.
2. Ἡ ἔνωσις αὕτη δύναται νὰ διεξαχθῇ μόνον, ἐὰν τὰ δόγματα τῆς ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας διαφυλαχθῶσιν ἐν ὅλῃ τῇ ἀκεραιότητι αὐτῶν καὶ τῇ οὐσίᾳ αὐτῶν, ὅπως καὶ κατὰ τοὺς πρῶτους αἰῶνας παρ' ἅπασιν τοῖς χριστιανοῖς.
3. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τέλεσιν τῶν μυστηρίων καὶ τῶν ἱεροτελεστιῶν καθὼς καὶ εἰς τὴν λειτουργίαν αὐτὴν, δέον νὰ διατηρηθῇ τὸ ἐξωτερικὸν αὐτῶν μέρος, ἐνόσω τοῦτο

παρουσιάζει προφανῇ ἑκφρασιν τῶν δογμάτων. Τούς δὲ ἄλλους τύπους, οἵτινες δὲν εἶναι ἄμεσος ἑκφρασις τῶν μυστηρίων καὶ τῶν δογμάτων δύναται πᾶσα ἐκκλησία νά κρατήσῃ συνωδᾶ τοῖς κρατοῦσι ἐθίμοις καὶ διατάξεσιν.

Β

Ἀναφορικῶς δὲ πρὸς τὴν διόρθωσιν τοῦ Ἡμερολογίου, καλὸν ἦτο νά ληφθῇ γνώμη εἰδικῶν προσώπων, ἐν ὧσιν πρόκειται περὶ θεσπίσεως κανόνων διὰ τὴν ὑπολογισμὸν τοῦ χρόνου, οὕτως ὥστε τὸ Πάσχα καὶ ἅπασαι αἱ ἑορταί, αἵτινες εὐρίσκονται συνδεδεμέναι μετ' αὐτῶν νά ρυθμισθῶσιν κατὰ τρόπον καθ' ὁλοκληρίαν ἀνταποκρινόμενον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας.

Γ

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ὑπολοίπους πάσας χριστιανικὰς ἐκκλησίας, αἵτινες διαφέρουσι κατὰ τε τὴν διδασκαλίαν καὶ τὰς ἱεροτελεστίας, θὰ ἐκδηλώσωσι δὲ τὴν ἐπιθυμίαν πρὸς ἑνώσιν, εἴμεθα τῆς γνώμης, ὅπως καὶ πρὸς αὐτὰς ἐφαρμόζεται ὅτι ἐρρέθη διὰ τοὺς Παλαιοκαθολικούς.

Δ

Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσῃ τί ἔδει ἵνα γένηται, ἀλλὰ δὲν ἐγένετο, ἡδύνατο δὲ νά γένηται ὅπως τὰ ὀρθόδοξα ἔθνη συναντηθῶσιν ἐν τῇ ἐνότητι τῆς πίστεως καὶ ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ ἀγάπῃ καὶ συμφωνίᾳ, νομίζομεν ὅτι ὡς πρὸς τὴν πίστιν πᾶσαι αἱ αὐτοκέφαλοι ἐκκλησίαι ἴστανται στερεῶς, ὡς πρὸς τὴν ἀμοιβαίαν ὁμῶς ἀγάπην καὶ συμφωνίαν ἔδει αὐτὴ νά ᾗ ἀπεικονισμένη ἐν τούτῳ ὅπως ὅλαι αἱ αὐτοκέφαλοι Ἐκκλησίαι, κατὰ καιρὸν καθιστῶσι γνωστὸν εἰς τὰς αὐτῶν ἀδελφὰς πᾶν τὸ ἐν τῷ ἐκκλησιαστικῷ καὶ θρησκευτικῷ αὐτῶν βίῳ συμβαῖνον, ἵνα οὕτως ἡ μία παρέχῃ εἰς τὴν ἄλλην ἀμοιβαίως ἠθικὴν ὑποστήριξιν. Εἰς τὴν ἀμοιβαίαν μεταξὺ ὅλων τῶν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἀγάπην καὶ πρεσέγγισιν μεγάλως ἤθελεν συντελέσῃ προσέτι, καὶ ἀραιῶς ἔτι γινόμεναι, αἱ συνεντεύξεις καὶ ἀνταλλαγὰς γνωμῶν ἀντιπροσώπων ἀποστελλομένων ἐκ μέρους ὅλων τῶν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν ἐναλλάξ εἰς τὰς ἑδρας τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπὶ μέρους αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν.

Ἐπὶ τῇ ἐρωτήσῃ δὲ τί μετὰ ταῦτα δεόν γενέσθαι πρὸς ὅσονδῆποτε περισσοτέραν ἐνίσχυσιν τῆς ἀγίας Ὁρθοδόξου ἡμῶν πίστεως καὶ πρὸς κρείττονα ὑπεράσπισιν τῶν θείων ἐκκλησιῶν ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ πνεύματος τοῦ αἰῶνος τούτου, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος εἶναι τῆς γνώμης ὅτι δεόν νά προβαίνωμεν κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν

θείων Αποστόλων, οἵτινες μετὰ τὴν ἐπ' αὐτοὺς κάθοδον τοῦ ἁγίου Πνεύματος, ἐκήρυττον τό εὐαγγέλιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῆς ἀληθείας εἰς πᾶν ἔθνος εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Διὰ τῆς τοιαύτης καταληπτῆς κηρύξεως τοῦ Εὐαγγελίου θέλει στερεωθῇ ἐν παντὶ ἀκροωμένῳ αὐτοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ἡ ἁγία πίστις ἐν τῇ ὁλότητι αὐτῆς, διότι εἰς πάντα ἤθελεν εἶσθαι σαφές, τί κηρύσσεται, καὶ τοιοῦτον τινα λόγον πᾶς εὐσεβῆς χριστιανὸς ἤθελε δεχθῇ μετὰ πλήρους χαρᾶς.

Ὅταν εἰς ἅπαντα ἐν γένει τὰ ἔθνη ἐν γένει τε καὶ κατ' ἰδίαν διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἤθελε καταστῇ δυνατόν νὰ γνωρίσωσιν ἐξ ὁλοκλήρου καὶ στερεωθῶσιν ἐν τῇ ὁμολογίᾳ τῆς ἁγίας πίστεως, ἤθελεν εἶσθαι τότε τοῦτο τεῖχος ἐφ' οὗ ἤθελον θραύεσθαι τὰ κύματα πάσης σοφιστείας. Οἴκοθεν ἐννοεῖται ὅτι, πρὸς τούτοις, εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταφράζωνται καὶ τὰ σπουδαιότερα τῶν συγγραμμάτων, τῶν προορισμένων εἰς ὑπερασπισιν τῶν ἁγίων τοῦ Θεοῦ ἐκκλησιῶν, εἰς οἰανδήποτε ἐθνικὴν φιλολογίαν ταῦτα καὶ ἂν ἤθελον ἀναφανῇ· ἵνα διὰ τοῦ τρόπου τούτου καταστῇ δυνατόν, ὅπως ἐκάστη ἐκ τῶν αὐτοκεφάλων ἐκκλησιῶν κατ' ἰδίαν δύναται νὰ ἐπωφελητῇ ἐξ αὐτῶν. Ἀπεφασίσθη ἐν τῇ ἀρχιερατικῇ Συνόδῳ τῇ 6ῃ Ἰουνίου τοῦ 1903 ἔτους.

Ἐν Βελιγραδίῳ

Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀρχιερατικῆς Συνόδου

Ἀρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου καὶ Μητροπολίτης Σερβίας

Ἰννοκέντιος ἰδιοχείρως

Τὰ μέλη

Ἐπίσκοπος Σαμπάτσης **Δημήτριος** ἰδιοχείρως

Ἐπίσκοπος Ζήτησης **Σάββας** ἰδιοχείρως

Ἐπίσκοπος Τιμόκ **Μελέτιος** ἰδιοχείρως

Ὁ Γραμματεὺς

Διδάκτωρ Τζέδα Μητρόβιτς

Ὅ,τι ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐκ τοῦ πρωτοτύπου ἐπιβεβαιοῖ

Ἐν Βελιγραδίῳ τῇ 26ῃ Ἰουλίου 1903

Ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Βελιγραδίου καὶ Μητροπολίτης Σερβίας

Ἰννοκέντιος

**ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΦΛΩΡΕΝΤΙΑ ΛΗΣΤΡΙΚΗΣ ΣΥΝΟΔΟΥ**

Ἐν τῇ ἐν Καϊρῷ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας σφύζεται χειρόγραφον τι, κάλλιστα διατηρούμενον, ἔχον 260 περίπου φύλλα ἀσελίδωτα, περιέχον δὲ καλὴν συλλογὴν καὶ ἐρμηνείαν τῶν Κανόνων τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γραφὴ φαίνεται τοῦ ιδ' αἰῶνος καὶ ἴσως μὲν ἐδηλοῦτο ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι τοῦ ἀντιγραφέως τ' ὄνομα, ἀλλ' ἱερόσυλος χεὶρ ἀπέκοψεν αὐτήν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ κειμένου ἐπακολουθοῦσι τρία ἄγραφα φύλλα, ὕστερον δὲ διὰ μεταγενεστέρως χειρὸς ἀναγράφονται τὰ «ὀφύκια» (sic) τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας καὶ ἡ ἱεραρχικὴ τάξις τῶν Μητροπολιτῶν τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου «οἱ Μητροπολῖται καθὼς ἐν τῇ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ κάθηνται». Περαιτέρω εἶν' ἐγκατεσπαρμένα διάφορα πεζὰ ἢ ποιητικὰ σημειώματα τῶν κατὰ καιροὺς ιδιοκτητῶν τοῦ βιβλίου, ἐν τῇ πρώτῃ δὲ σελίδι τοῦ προτελευταίου φύλλου σημειοῦνται τὰ ἑξῆς.

«Ἐτους 6943 ἰνδικτιῶνος α' ἦλθομεν εἰς τὴν Βενετίαν μετὰ τοῦ Βασιλέως κύρ Ἰωάννου τὸν Παλαιολόγου καὶ ὁ Πατριάρχης κύρ Ἰωσήφ καὶ τῆς συνοδείας· μηνί Φεβρουαρίου κ' ἡμέρα Σαββάτῳ τοῦ Ἀσώτου».

«Τῷ αὐτῷ ἔτει Μαρτίου η' ἦλθομεν εἰς τὴν Φερράραν εἰς τὸν πάπαν κύρ Εὐγένειον».

Τοῦ 6947 ἔτους ἰνδικτιῶνος β' μηνί Ἰουνίῳ ι' ἡμέρα δ' ἀπεβίω ὁ Πατριάρχης κύρ Ἰωσήφ εἰς τὴν Φλωρεντίαν».

«Τῷ αὐτῷ ἔτει μηνί Ἰουλίῳ στ' ἡμέρα β' ἠνώθη ἡ Ἐκκλησία ἐντὸς τοῦ μεγάλου Ναοῦ τῆς Φλωρεντίας».

«Τῷ αὐτῷ ἔτει Ἰουλίου κ' ἐξήλθομεν ἐκ τῆς Φλωρεντίας καὶ ἦλθομεν εἰς τὴν Βενετίαν».

«Τοῦ 6948 ἔτους ἤλθομεν ἀπὸ τὴν Ἰταλίαν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μηνὶ Ἰανουαρίῳ λα΄. Ἰνδικτιῶνος γ΄ ἡμέρᾳ Κυριακῇ τῆς Ἀποκρέω».

«Τῷ αὐτῷ ἔτει μηνὶ Μαΐῳ ε΄ Ἰνδικτιῶνος γ΄ ἐγένετο Πατριάρχης ὁ κύρ Μητροφάνης καὶ ἐλειτούργησε τῇ Κυριακῇ τῆς ν΄ καὶ ἐμνημόνευσε καὶ τὸν Πάπαν κύρ Εὐγένειον».

Ἀδύνατον δυστυχῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου νὰ ἐξακριβωθῇ τίς ὁ γράψας τὸ ἀνωτέρω χρονολογικὸν σημείωμα. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ἐν ταῖς ἐφεξῆς σελίδι υπάρχουσιν ἐξ ὑπογραφαί, ἀλλ' ἀδύνατον ἀπέβη ἡμῖν νὰ ἐξακριβώσωμεν τίς τῶν ὑπογεγραμμένων ἠδύνατο νὰ εἶνε ὁ γράψας τὸ σημείωμα. Οὐχ ἦττον ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου τοῦ σημειώματος φαίνεται, ὅτι οὗτος ἦτο μέλος τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου ἐκ τῶν ἀσήμεων, ὡς δυνατὰί τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν ὀρθογραφικῶν, γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν ἀβλεπτημάτων, ἐπειδὴ δὲ τὸ χειρόγραφον περιέχει κανόνας, ὧν χρήσις ἐγένετο ἐν τῇ ἐν Φλωρεντία Συνόδῳ φαίνεται, ὅτι ὁ ἰδιοκτήτης αὐτοῦ συναπεκόμισεν αὐτὸ μεθ' ἑαυτοῦ εἰς Φερράραν καὶ Φλωρεντίαν. Ὁ τρόπος, καθ' ὃν ἀναγράφει τὰ διάφορα γεγονότα, ἰδίως τὰ κατὰ τὴν δῆθεν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν ἐκλογὴν τοῦ Μητροφάνους μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ γράψας τὸ σημείωμα ἦτο «ένωτικὸς».

Αἱ χρονολογικαὶ πληροφορίαι, ἃς παρέχει εἰσὶν ἄξιοι προσοχῆς καὶ διότι προέρχονται ὑπὸ μέλους τῆς ἐν Φλωρεντία Ληστροικῆς Συνόδου καὶ διότι ἐν τισι διῴστανται πρὸς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς πληροφορίας τοῦ Συροπούλου. Ἐξ αὐτοῦ εἶνε γνωστόν, ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἀφίκοντο εἰς Βενετίαν τῇ 8 Φεβρουαρίου τοῦ 1438 («ὀγδόην ἄγοντος τοῦ Φεβρουαρίου, Σάββατον δὲ ἦν τοῦ ἀσώτου»)¹. Τὸ ἀνωτέρω χρονολογικὸν σημείωμα ἀντὶ 8 ἔχει 20 ἀντὶ ἡ΄ ἔχει κ΄ σῶζον ὁμῶς τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἡμέρας («ἡμέρᾳ Σαββάτῳ τοῦ ἀσώτου»), ὅθεν εἶνε λίαν πιθανὸν ὅτι ὁ γράψας ἐσημείωσε κ΄. ἀντὶ τοῦ ἡ΄.

¹ Συροπούλου, Ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντία Συνόδου Τμ. IV κεφ. 12 σελ. 82.

Ἡ δεύτερα χρονολογία εἶνε ἀκριβεστάτη. Τὸ Σάββατον τῆς Τυροφάγου ἠύρισκετο ἔτι ἐν Βενετία ὁ Πατριάρχης («κατὰ δὲ τὸ σάββατον τῆς Τυροφάγου εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Γεωργίου ὁ Πατριάρχης»)¹, μετὰ δὲ τὰς πολλὰς διαπραγματεύσεις περὶ τοῦ ἀσπασμοῦ τοῦ ποδὸς τοῦ Πάπα, οἱ ἡμέτεροι εἰσῆλθον εἰς Φερράραν καὶ ἡσπάσαντο τὸν Πάπαν («Σάββατον δὲ ἦν δεύτερον τῶν νηστειῶν, ὅτε ταῦτα ἐγένετο ὀγδόην ἄγοντος τοῦ Μαρτίου»)².

Ἀκριβεστάτη εἶνε καὶ ἡ τρίτη χρονολογία τοῦ ἀνωτέρω σημειώματος περὶ τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου τοῦ Πατριάρχου, διότι καὶ ὁ Συρόπουλος ἀναγράφει, ὅτι ἀπέθανεν ὁ Πατριάρχης τῇ ι' Ἰουνίου («ἐτεθνήκει δὲ αἰφνιδίως ἐν τῷ δειπνεῖν δεκάτην ἄγοντος τοῦ Ἰουνίου τῆς β' νεμήσεως»)³.

Ἐν τῇ τετάρτῃ χρονολογίᾳ ὑπάρχει πλήρης συμφωνία πρὸς τὰς πληροφορίες τοῦ Συροπούλου. Διότι καὶ κατ' αὐτὸν τῇ 5 Ἰουλίου ἡμέρᾳ Κυριακῇ ὑπεγράφη ὁ ὅρος, τῇ δὲ ἐπομένῃ ἡμέρᾳ 6 Ἰουλίου ἐγένετο ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ καὶ ἡ ἐπὶ τῇ ἐνώσει Λειτουργία («περιέστη δὲ ἵνα ὑπογραφῇ ὁ ὅρος τῇ ε' τοῦ Ἰουλίου ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ τῇ δεύτερᾳ γένηται ἡ Λειτουργία τῆς ἐνώσεως... Δεύτερᾳ δὲ ὥρᾳ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς Κυριακῆς συνήλθομεν εἰς τὰ Βασίλεια πάντες οἱ τὴν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας Σύνοδον ἐκπληροῦντες... ἀλλ' εἰ καὶ πάντες τῇ ἐνδείᾳ συνειχόμεθα, ὅμως ἐν μυχοῖς καρδίας στένοντες καὶ δακρύοντες οἱ πλείους ὑπεγράφομεν... Τῇ δὲ σ' τοῦ Ἰουλίου τῆς β' νεμήσεως τοῦ 6947 ἔτους ἡμέρᾳ β' ... ἐτελέσθη ἡ δοκοῦσα ἔνωσις»)⁴.

Ἡ πέμπτη χρονολογία ἔχει πρὸς τὴν σχετικὴν πληροφορίαν τοῦ Συροπούλου διαφορὰν τινα. Διότι τὸ μὲν σημείωμα λέγει ὅτι τῇ κ' Ἰουλίου ἐξῆλθον οἱ ἡμέτεροι τῆς Φλωρεντίας καὶ ἦλθον εἰς Βενετίαν, ὁ δὲ Συρόπουλος ὅτι τῇ 6 Σεπτεμβρίου ὁ Βασιλεὺς ἦλθεν ἐκ

¹ IV, 17. 89.

² JV, 22, 98.

³ IX, 16. 276.

⁴ X, 8. 9. 10, 292-7

Φλωρεντίας εἰς Βενετίαν, συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ἐφέσου Μάρκον («Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ Βασιλεὺς εἰς τὴν Βενετίαν, τῇ ζ' τοῦ Σεπτεμβρίου συνεπαγόμενος μεθ' ἑαυτοῦ καὶ τὸν Ἐφέσου ἐκράτησε γὰρ αὐτὸν ἐκεῖσε καὶ ἀνέπαυσε καὶ ἐν τῇ ὁδῷ καὶ εἰς τὴν Βενετίαν διέσωσεν»)¹ φαίνεται ὅτι ὁ γράψας τὸ σημείωμα ἦτο μετὰ τῶν ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ὑπογραφήν τοῦ ὅρου ἀπελθόντων ἐκ Φλωρεντίας εἰς Βενετίαν. Τοῦτο ἐγένετο τῇ προτροπῇ τοῦ Μ. Πρωτοσυγκέλλου, ἵνα φανῇ εὐπρόσωπος ἡ ἄρνησις τοῦ Βασιλέως ὅπως ἐκλέξῃ ἐν Φλωρεντίᾳ Πατριάρχην ὡς τοῦτο ἀπῆται ὁ Πάπας («Τότε συνεβούλευσεν ὁ Μ. Πρωτοσύγκελλος τῷ Βασιλεῖ, ὅτι ἰδὼν ὁ Πάπας ἐμήνυσεν δις τῇ ἀγία Βασιλείᾳ σου περὶ Πατριάρχου καὶ παρεκρούσω τοὺς λόγους αὐτοῦ, εἰκὸς ἐστι μὴνύσαι καὶ τρίτον· καὶ εἰ παραβλέψοις καὶ τότε τὸ μῆνυμα, νομίσαι τοῦτο ὁ Πάπας μεγάλην περιφρόνησιν. Δεῖ οὖν προβαλεῖν καὶ σοφίσασθαι τι, δι' οὗ εὐρήσεις ἀπολογίαν πιθανὴν καὶ εὐπρόσωπον. Ἀναφέρω σοι τοίνυν ἐγὼ καὶ ἐνθυμίζω ὅτι οἱ Ἀρχιερεῖς παρεκάλεσαν πολλάκις ἵνα ἐάσης αὐτοὺς ἀπελθεῖν εἰς τὴν Βενετίαν· ὅρισον οὖν ἀρτίως καὶ ἀπελθέτωσαν οἱ πρῶτοι καὶ γηραιότεροι καὶ ἐὰν μὴνύσῃ ὁ Πάπας, ἐρεῖς, ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι τῆς Ἐκκλησίας οὐκ ἠδυνήθησαν ἐπὶ πλέον προσμένειν καὶ ταλαιπωρεῖν ἐνθάδε, διὸ καὶ ἀπῆλθον εἰς Βενετίαν καὶ κατελείφθη ἡ Σύνοδος μου ἡμιτελής, ὅθεν καὶ οὐ δύναμαι ποιῆσαι Πατριάρχην μετὰ τοιαύτης Συνόδου. Ἀπεδέξατο δὲ τὴν συμβουλὴν ταύτην ὁ Βασιλεὺς καὶ συνέθετο τοῦτο ποιῆσαι...»). Τῇ 19 Ὀκτωβρίου ἐξῆλθον ἐκ τῆς Βενετίας οἱ ἡμέτεροι ἀπερχόμενοι εἰς Κωνσταντινούπολιν («ἐξήλθομεν οὖν ἐκ τῆς Βενετίας τῇ ιθ' τοῦ Ὀκτωβρίου»)² ἀλλὰ τὸ μὲν ἀνωτέρω σημείωμα ἀναγράφει, ὅτι ἔφθασαν ἐκεῖ τῇ 31 Ἰανουαρίου τοῦ 6908 (1440) ὁ δὲ Συρόπουλος τῇ 1 Φεβρουαρίου 1440 («Τῇ ἐπιούσῃ, ἥτις ἦν ἡ α' Φεβρουαρίου τῆς γ' ἐπινεμήσεως ἡμέρᾳ δευτέρᾳ τῆς

¹ XI, 12 341

² XI, 5 320

Τυροφάγου ἅμα πρωῒ ἦλθεν ὁ Δεσπότης κύρ Κωνσταντῖνος μετὰ κατέργου εἰς ὑπαπαντὴν τοῦ Βασιλέως καὶ ἕτεροι πολλοὶ τῶν ἀρχόντων... προπέμποντες καὶ δορυφοροῦντες μετὰ σαλπίγγων καὶ παιάνων ἀπέσωσαν αὐτὸν εἰς αἰγιαλὸν τοῦ Κυνηγοῦ· ἐξελθόντες οὖν τῶν νηῶν ὁ Βασιλεὺς τε καὶ ὁ Δεσπότης κύρος Δημήτριος, προηγουμένου καὶ τοῦ Δεσπότης κύρου Κωνσταντίνου ἀπήρχοντο εἰς τὰ Βασίλεια ἔφιπποι).¹ Κατὰ μίαν ἡμέραν διαφορὰ τῆς πληροφορίας τοῦ σημειώματος ἐν σχέσει πρὸς τὴν τοῦ Συροπούλου ἐξηγητέα ὡς ἐξῆς. Ὁ μὲν τὸ σημείωμα γράψας ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν περὶ ὥραν δευτέραν τῆς νυκτὸς τῆς 31 Ἰανουαρίου προσόρμησιν τῶν ἡμετέρων πρὸς τὴν χρυσέαν πύλην, ὡς πληροφορεῖ καὶ ὁ Συρόπουλος («Καὶ περὶ δευτέραν ὥραν τῆς νυκτὸς κατελάβομεν τὴν χρυσέαν πύλην, καὶ ἔστημεν εἰς τὴν λεγομένην Ἐξάρθησιν, οὗ ἦλθον πολλοὶ τῶν ἀρχόντων καὶ προσεκύνησαν τὸν Βασιλέα»), αὐτὸς δὲ πάλιν ὁ Συρόπουλος ἔχει ὑπ' ὄψει τὴν ἡμέραν τῆς ἀποβίβάσεως. Ὅτι δὲ τοιαύτη τοῦ πράγματος ἐκδοχὴ εἶνε ὀρθὴ καὶ ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο χρονολογιῶν μαρτυρεῖται, καὶ ἐκ τούτου ὅτι ὁ μὲν τὸ σημείωμα γράψας λέγει, ὅτι ἔφθασαν οἱ ἡμέτεροι εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ Κυριακῇ τῆς Ἀπόκριεω, ὁ δὲ Συρόπουλος τῇ Δευτέρᾳ τῆς Τυροφάγου.

Καὶ ἡ τελευταία ὁμῶς χρονολογικὴ πληροφορία τοῦ σημειώματος περὶ τῆς ἡμέρας τῆς ἐκλογῆς τοῦ Πατριάρχου Μητροφάνους ἔχει διαφορὰν τινα πρὸς τὴν τοῦ Συροπούλου πληροφορίαν κατὰ μίαν ἡμέραν. Διότι τὸ μὲν σημείωμα ὀρίζει τὴν ε΄. Μαΐου ὡς ἡμέραν καθ' ἣν ὁ Μητροφάνης ἐγένετο Πατριάρχης ὁ δὲ Συρόπουλος τὴν δ΄. Μαΐου («Παρήλθον ἐπὶ τοῖς τοιούτοις μῆνες ὁ Φεβρουάριος, ὁ Μάρτιος, ὁ Ἀπρίλιος... ὁ δὲ Βασιλεὺς ἀναγκασθεὶς ἠβουλήθη ποιῆσαι Πατριάρχην».² «Ἐγένοντο δὲ καὶ οἱ κληροὶ καὶ πρὸς τὸν Κυζίκου ἀπόφασις τοῦ Πατριαρχείου κατὰ τὴν Κυριακὴν τοῦ Τυφλοῦ».³ «Ἦτοιμάσθη τοίνυν

¹ XI, 10, 317

² XII, 2, 332

³ XII, 4, 335

ὁ Κυζίκου καὶ ἐδέξατο τὸ μήνυμα. Προσεκαλέσατο δὲ καὶ τὸν Τραπεζοῦντος καὶ τὸν Ἡρακλείας παραγενέσθαι ἐν τῷ μηνύματι καὶ οὐκ ἦλθον· τῇ τετράδι οὖν, καθ' ἣν ἀποδίδεται ἡ ἐορτὴ τῆς ἀγίας τοῦ Χριστοῦ Ἀναστάσεως, ἣτις ἦν καὶ τετάρτη τοῦ Μαΐου, ἦλθεν εἰς τὰ Βασίλεια καὶ προεβλήθη παρὰ τοῦ Βασιλέως Πατριάρχης». ¹

Αἱ λεπτομέρειαι, ἃς παρέχει ὁ Συρόπουλος πείθουσιν, ὅτι αὐτὸς ἔχει τὴν ἀληθεστέραν χρονολογίαν, ἄδηλον δὲ πόθεν προῆλθε τὸ λάθος ἐν τῷ ἀνωτέρῳ σημειώματι κατὰ μίαν ἡμέραν. Τὸ δὲ περίεργον ὅτι κατὰ τὸ λοιπὸν μέρος περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μητροφάνους καὶ τῆς πρώτης αὐτοῦ λειτουργίας τὸ σημείωμα συμφωνεῖ πρὸς τὸν Συρόπουλον, λέγον, ὅτι ὁ Πατριάρχης ἐλειτούργησε τὴν Πεντηκοστήν, ὅπερ καὶ ὁ Συρόπουλος προσέθηκε («ἐλειτούργησεν οὖν κατὰ τὴν Κυριακὴν τῆς Πεντηκοστῆς, καὶ οὔτε ὁ Τραπεζοῦντος οὔτε ὁ Ἐφέσου οὔτε ὁ Ἡρακλείας συνελειτούργησαν αὐτῷ»). ²

Ἡ ἀδιάφορος καὶ ψυχρὰ προσθήκη τοῦ «καὶ ἐμνημόνευσε καὶ τὸν Πάπαν κύρ Εὐγένειον», ὡς καὶ ἀνωτέρῳ εἵπομεν, ἐλέγχει τὸν γράψαντα τὸ σημείωμα ὡς ἐνωτικόν. Ἦτο δὲ οὗτος φαίνεται ἐκ τοῦ κλίματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου καὶ οὐχὶ τοῦ Ἀλεξανδρείνου, ὡς δυναταὶ τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν λοιπῶν τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου σημειωμάτων, τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν Ἐκκλησίαν Κωνσταντινουπόλεως. Οὐδὲν σχετικὸν πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν Ἀλεξανδρείας σημείωμα ὑπάρχει ἐν τῷ χειρογράφῳ, ἄδηλον δὲ πῶς εὐρέθη ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Καΐρου, τῆς ὁποίας τὰ λοιπὰ χειρόγραφα βρίθουσιν ἱστορικῶν σημειώσεων ἀναφερομένων εἰς τὴν ὁψιαιτέραν ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας ἐκείνης.

Αρχιμ. Χρυσόστομος Α. Παπαδόπουλος.

¹ XII, 5, 336.

² XII, 6, 338.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως, Συμβολή εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος, Πετρούπολις 1905 σ. 1-24 [ἀπόσπασμα ἐκ τῆς «Συλλογῆς εἰς τιμὴν τοῦ B.I. Lamansky»].

Αἱ τελευταῖαι ἐπιστημονικαὶ ἐργασίαι περὶ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀχρίδος ἀνήκουσιν εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Gelzer (Der Patriarchat von Achrida, Geschichte und Urkunden. Leipzig 1902 καὶ Der wiederaufgefundene Codex des hl. Klemens und andere auf den Patriarchat Achrida bezügliche Urkundensammlungen. Leipzig 1903) διαφώτισαν τὴν σκοτεινὴν αὐτῆς ἱστορίαν. Ἀλλ' ἀναμφιβόλως μένουσιν εἰσέτι ἄγνωστα τινὰ σημεῖα, ἅτινα μέλλει σὺν τῷ χρόνῳ νὰ διαφώτιση ἡ ἀνεύρεσις τῶν εἰς αὐτὴν ἀναγομένων ἐγγράφων. Τοιαῦτα ἐγγράφα περιέχει τὸ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν τεῦχος τοῦ κ. Α. Παπαδοπούλου Κεραμέως ἐκ τοῦ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Πετροπόλεως ἀποσωζομένου κώδικος Ἰσαὰκ τοῦ Μεσοποταμίτου. Τὸ πρῶτον ἐγγράφον εἶναι πρᾶξις συνοδικὴ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος Δημητρίου Χωματιανοῦ σφζομένη ἀτελῶς ἐν τῷ ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τοῦ Μονάχου κώδικι τῶν κανονικῶν γραμμάτων τοῦ Χωματιανοῦ. Τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Κεραμέως δημοσιευόμενον τελειότερον κείμενον καθορίζει καὶ τὸν χρόνον, καθ' ὃν ἡ πρᾶξις ἐγένετο καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ συνετάχθη καὶ τοὺς μετασχόντας τῆς ἐξετάσεως τῆς ἐν τῇ πράξει ἐκτιθεμένης ὑποθέσεως περὶ τῆς μεταξὺ τῶν συζύγων Θεοδώρου Μακρεμβολίτου καὶ Μαρίας Ὀψικιάνου διαφορᾶς, διὰ τι προικῶν συμβόλαιον ὅπερ ὁ Θεόδωρος ἐν ἀγνοίᾳ τῆς συζύγου αὐτοῦ ἐξέδωκε πρὸς ὄφελος τῆς ἀδελφῆς αὐτῆς Ἑλένης. Ὁ χρόνος τῆς Ἀρχιερατείας τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ 18ου Ἀρχιεπισκόπου Ἀχρίδος (ἀριθμουμένου ὡς πρώτου τοῦ Δαμιανοῦ [945-972]) τίθεται συνήθως μεταξὺ τοῦ 1220 καὶ 1234, φέρονται δὲ ὡς διάδοχοι αὐτοῦ ὁ Ἰωαννίκιος καὶ ὁ Σέργιος μεταξὺ τοῦ 1218 καὶ 1241, μεθ' οὓς ὁ Κωνσταντῖνος Καβάσιλας τῷ 1250 -1261. Ἀλλ' ἐκ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου φαίνεται, ὅτι ἡ ἀρχιερατεία τοῦ Δημητρίου Χωματιανοῦ δέον νὰ προεκταθῇ μέχρι τοῦ 1230, ἀφετηρίας αὐτῆς τιθεμένης περὶ τὸ 1217. Ἐξ αὐτοῦ ὡσαύτως μανθάνομεν τὰ ἄγνωστα ὀνόματα δύο Ἐπισκόπων Μιχαὴλ Σθλανίτζης καὶ Θεοδώρου Γρεβενοῦ πρὸς δὲ καὶ τοῦ ὑπομνηματογράφου τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς

Ἀχρίδος Μιχαήλ τοῦ Γλυκέος. Τὰ λοιπὰ ἑπτὰ τὸν ἀριθμὸν ἔγγραφα, ὧν ἓνια δυστυχῶς κεκολοβωμένα, εἶνε φιλικαί, ἐπιστολαὶ καὶ ἐκκλησιαστικὰ γράμματα παρὰ τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου τοῦ Ἀποκαύκου πρὸς Δημήτριον Χωματιανόν. Τινὲς τῶν ἐπιστολῶν εἰσι, μετὰ πολλῆς χάριτος γεγραμμέναι μαρτυροῦσι δὲ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὅτι καὶ μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χωρῶν εἰσέδυσσε κατὰ τὴν ιβ' καὶ ιγ' ἑκατονταετηρίδα τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἢ διὰ τῶν Κομνηνῶν ἐν Βυζαντίῳ ἐπιτελεσθεῖσα ἀναγέννησις, καθ' ἣν ἐπανέζησαν αἱ εἰκόνες καὶ παραστάσεις τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος. Οὕτω δ' ἔγραφε πρὸς τὸν Δημήτριον Χωματιανὸν ὁ Ἰωάννης Ἀπόκαυκος: «Παρίσταμαί σοι τῇ φλιᾷ τῆς ἀκουστικῆς καὶ θλίβω ταύτην αἰτῶν μετὰ κατηφοῦς καὶ τρόπου καὶ σχήματος, ὅποια δὴ καὶ τὸν Ὀδυσσεῖα Ὅμηρος ῥαψωδεῖ ἡνίκα τῆς ἄλλης ἐκείνης καὶ τῆς ἄλλης ἀπολυθεὶς Ἰθάκης ἀποθρώσκοντα καπνὸν ἰδεῖν ἐπεθύμησε, καὶ δὴ καὶ τετύχηκε, καὶ ὡς πτωχὸς τις πανδῆμιος παραστὰς τῷ τοῦ οἰκείου οἴκου προδόμῳ τὸ μὲν δοκεῖν ἄρτον ἤτει θλιβόμενος, ἔσω δὲ τοὺς Πηνελόπης περιεσκόπει μνηστῆρας καὶ ὅπως οἶκος ὄλλυται οἱ καὶ κτήματα καὶ νευστάζων κάραν τοῖς ὀλετήρσιν ἐκείνοις καὶ κτήματα, καὶ νευστάζων κάραν τοῖς ὀλετήρσιν ἐκείνοις κακὰ φρεσὶ βυσσοδόμευεν». Ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς ἐπιστολαῖς ὑπομιμνήσκει ὁ Ἀπόκαυκος τὰς ἀρχαίας εἰκόνας ἐκ τοῦ Ὁμήρου καὶ τῶν λοιπῶν ποιητῶν μετὰ πολλῆς δὲ τῆς χάριτος περιγράφει χωρίον τι, ἐν ᾧ κατῴκει καὶ τὴν κατάστασιν εἰς ἣν περιῆλθεν Ἐπίσκοπος γενόμενος.

«Ὁ τόπος ὃν παροικῶ καθήλιος, Δεσπότης, καὶ καταυγάζει τοῦτον τὸν τόπον οὗτος ὁ γίγας, ἀφ' οὗ τὸν ἑῶν ὀρίζοντα ὑπεραναβὰς σκεδάσει τὴν ἀκτῖνα πρὸς τὴν γῆν ἕως καὶ τὸν ἐσπέριον παραμείψεται· καὶ ὑπόψυχρον ἐγὼ γεράνδριον ὦν, τῶν ὑψηλοτέρων ἐμῶν παρὰ ταῦτα ἐξείρπυσσά φωλεῶν, ἔνθα συνεσπειραμένος ἤμην ὡς ὄφεις καὶ «πέντε συσίραις ἐγκεκορδυλημένος», ὡς ὁ Φειδιππίδης Ἀριστοφάνους. Ἀλλ' ἐν τούτῳ δαψιλεστέραν ἐπιδέχομαι τὴν ἀλέαν καὶ τὸ τοῖς γέρουσι τροχαλὸν εἰς ὀρθίαν ἐκ τῆς θερμότητος ἀναδρομὴν μετασχηματίζομαι· καὶ ὡς αὐτὸν διαγράψασθαι, αὐλαία μεγάλη τετράγωνος ἐστὶ καὶ ἰσόπλευρος καὶ διαλαμβάνουσι τὰ μήκη καὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ταπειναὶ οἰκεῖαι καὶ παλαιαί, διαιρεταὶ εἰς κελλάθρας, αἷς ἐνσκηνοῦμεθα. Ἀδιαίρετον δὲ ὃν τὸ τοῦ τετραγώνου τούτου χωρίον, ὡς δὲ γεωμέτραι λέγουσιν ἐμβαδὸν, καὶ μὴ διαιρεθὲν ὡς ἐχρῆν εἰς αὐλὴν αὐτὴν καὶ εἰς μέσανλον, ὡς ἐν τούτῳ μὲν τὴν ἐκ ζῶων ἡμετέραν

ὑπαρξιν ἐνοικίζεσθαι, ἡμᾶς δὲ τῷ ὑπολοίπῳ μέτρῳ τῆς αὐλῆς ἐνσκηνοῦν ἐσμὲν ὁμοῦ χρήματα πάντα, ἄνθρωπος ἵππος, νῆπτα, καὶ χῆν καὶ σύες, περιστεραί, πρόβατα βοῦς τὲ καὶ κύων, σῖτος κριθή καὶ κέγχρος, ὄσπριον, λινόν, ἄχυρον ἢ καὶ χόρτος, ὥς δὲ καὶ ξύλον· καὶ ἔνθεν μὲν βληχᾶται τὸ πρόβατον, ἐκεῖθεν μυκᾶται ὁ βοῦς, ἵππος τε χρεμετίζει καὶ παππάζει ὁ χῆν καὶ περιγρυλλίζουσι τὰ δελφάκια, καὶ φωνεῖ τορὸν ὁ μεγιστόφωνος ὄρνις καὶ διαλέγεται ἄνθρωπος, καὶ περιλαλούντων ἡμᾶς τὴν μὲν ὁμιλίαν ἐπικοπτόμεθα, ὄνομα δὲ ἡμῖν περιάπτεται ὁποῖον καὶ τοῖς αὐτάρκως τούτων ἔχουσι χωρικοῖς τὸ ἀλογώτερον ἐπεφήμιζαν. Οἰκοδεσπότης τοῦτο τὸ ὄνομα, ὅτι πολλὰ ἡμῖν ἑτερογενῇ καὶ ἐπηετανὰ τὰ ἐγκείμενα. Ἀλλ' ὅτε τῆς Κωνσταντίνου ἡὔγει ὁ λύχνος καὶ τὸ σεβαστὸν τῆς Σοφίας μέγα τέμενος ἡὔγαζε, περὶ χοροῦς φιλοσόφων, περὶ ρητόρων ξυλλογὰς ἐστρεφόμεθα καὶ ὑπ' αὐτῶν περιελαλούμεθα, καὶ πλέον ἢ φοιτῶντες ἐς διδασκάλων αὐτίκα ἐδιδασκόμεθα, ἄλλου ἄλλο προβαλλόμενον θεώρημα τε καὶ ζήτημα ἐπιστήμης ἀφ' ἑκατέρας ταύτης καὶ τέχνης· ὅτε δὲ εἰς τὴν ἐπισκοπικὴν ἀψίδα ἀναβηθήκαμεν καὶ διδάσκαλοι τῆς ἐπιστήμης κατέστημεν (ἐπιστήμην δὲ καλοῦσιν οἱ πατέρες τὰ δόγματα), τότε δὴ τότε τῶν ἐνάρθρων ἐκείνων καὶ φιλοσόφων τὰς ἀνάρθρους τῶν ζώων τὰς ἀσημάντους ἀντηλλαξάμεθα, καὶ τοῦτο δὴ τὸ τῆς παροιμίας ἀφ' ἵππων εἰς ὄνους μεταπεπτώκαμεν, καὶ ὅπη τύχη πλανώμεθα καὶ ἄλλοι ἄλλοτε ἐνσκηνούμεθα».

Α. Παπαδοπούλου-Κεραμέως, *Ανύπαρκτος κῶδιξ Μαρίας βασιλίσσης τοῦ 800^{ου} ἔτους* [Byzantinische Zeitschrift].

Ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Σ. Λάμπρος ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς ἐν Ἀθῶ Μονῆς τοῦ ἁγίου Παύλου ἀνέγραψε χειρόγραφον τι Πραξαποστόλου γενόμενον «παρὰ Μαρίας βασιλίσσης ἐν ἔτει †800» ὅπερ ὁ Gaspar René Gregory ἐδέχθη ὡς χειρόγραφον τοῦ 9 αἰῶνος ἐκφράσας ἀμφιβολίαν περὶ τῆς καταγωγῆς τῆς Μαρίας. Ὑπὸ τὴν Μαρίαν ὁ κ. Λάμπρος ὑπέλαβε τὴν ἀρμενίδα σύζυγον τοῦ Κωνσταντίνου ΣΤ', ἣν οὗτος ἀποπέμψας συνεζεύχθη τὴν Θεοδότην. Ὁ κ. Κεραμεύς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ δημοσιευθείσῃ ἐν τῷ Βυζαντινῷ περιοδικῷ τοῦ Krumbacher ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐν λόγῳ κῶδιξ τῆς Μονῆς τοῦ ἁγίου Παύλου ἀνήκει εἰς τὸν ΙΑ' αἰῶνα, ἐγράφη δὲ διὰ τὴν Μαρίαν τὴν ἐξ Ἀλανίας σύζυγον τοῦ Αὐτοκράτορος Μιχαὴλ 3ου Δοῦκα, ἣτις χηρεύσασα ἐγένετο σύζυγος Νικηφόρου τοῦ Βοτανειάτου καὶ κατέλυσε τὸν βίον αὐτῆς

μετὰ τοῦ υἱοῦ Κωνσταντίνου ἐν τῇ Μονῇ τῶν Μαγγάνων. Τὸ λάθος τοῦ κ. Λάμπρου ὀφείλεται εἰς ἀποσημειώματὰ τινὰ ἐπὶ τοῦ κώδικος ὀφειλόμενα εἰς τὸν γνωστὸν πλαστογράφον Κωνσταντῖνον Σιμωνίδην. Εἰς τοιοῦτο συμπέρασμα καταλήγει ὁ κ. Κεραμεὺς ἐν τῇ ἀνωτέρῳ πραγματείᾳ αὐτοῦ.

Β. Ν. Μπενεσέβιτς, *εἰδήσεις περὶ τῶν ἐν τῷ Βατοπεδίῳ καὶ τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου εὕρισκομένων ἑλληνικῶν κανονικῶν χειρογράφων* [Παράρτημα τοῦ 11 τόμου τῶν «Βυζαντινῶν χρονικῶν» Πετρουπόλεως].

Τὰ ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Ἀθωνίτου καὶ ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου σωζόμενα χειρόγραφα περιέγραψε τῷ 1837 καὶ 1838 πρῶτος ὁ Zachariae von Lingenthal, οὗτινος τὰς σημειώσεις ἔλαβε ὑπ' ὄψει ὁ G. E. Heimbach ἐν τῷ 2 τόμῳ τῶν ἑαυτοῦ ἀνεκδότων τῷ 1838, τῷ δ' ἐφεξῆς ἔτει καὶ τινὰς ἐπὶ τῶν χειρογράφων παρατηρήσεις μετὰ τινων ἀποσπασμάτων ἐδημοσίευσεν ὁ αὐτός. Τῷ 1843 ἐδημοσιεύθη ἡ περιγραφὴ τοῦ Zachariae, αὕτη δὲ παραμένει μέχρι τῆς σήμερον μοναδικὴ πηγὴ εἰδήσεων περὶ τῶν χειρογράφων ἐκείνων. Ἄλλ' ἐκ τῆς ἀνωτέρῳ ἐργασίας τοῦ κ. Μπενεσέβιτς ἀποδεικνύεται ἑλλιπής, ἐκ τῶν 51 χειρογράφων τοῦ Βατοπεδίου περιέγραψεν ὁ Zachariae μόνον 18 καὶ ἐκ τῶν 41 τῆς Λαύρας μόνον 35. Τὴν περιγραφὴν αὐτοῦ ὁ κ. Μπενεσέβιτς τῶν ἐν τῇ Λαύρᾳ καὶ τῇ Μονῇ τοῦ Βατοπεδίου προσέθηκεν ἐν παραρτήματι καὶ λεπτομερεῖ περιγραφῇ τοῦ νομοκάνονος τοῦ μοναχοῦ Ἰσαὰκ ἐκ χειρογράφου ἀποσωζομένου ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ τῆς ἐν Μετεώροις Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως. Περὶ τοῦ μοναχοῦ Ἰσαὰκ εἶνε γνωστὸν μόνον ὅτι λέγεται ἐν τῷ χειρογράφῳ αὐτοῦ «ἐγεγόνει δὲ διὰ προτροπῆς τοῦ πανιερωτάτου Μητροπολίτου Παλαιῶν Πάτρων κυροῦ Δανιὴλ χάριν τῶν ἀπειροτέρων καὶ μὴ ἐχόντων πείραν τῶν θείων κανόνων καὶ συντέτακται παρὰ τοῦ ἐλαχίστου ἐν μοναχοῖς τάχα καὶ πνευματικοῦ ἐκ διαφόρων ἐρμηνειῶν τῶν θείων κανόνων». Περὶ δὲ τοῦ ἀνωτέρου Μητροπολίτου Δανιὴλ εἶναι γνωστὸν ὅτι διεδέχθη τῷ 1643 τὸν Ἀντώνιον Μητροπολίτην Παλαιῶν Πάτρων καὶ ὅτι τῷ 1674 καθηρέθη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Γερασίμου Β' «θηριοπρεπῶς γὰρ καὶ οὐκ ἀνθρωπίνως οὐ ποιμνίου προέστη», ὥστ' ἐπ' αὐτοῦ ἤγκμασεν ὁ Ἰσαὰκ.

Πολυκάρπου Συνοδινού, *Ἀναμνήσεις τῆς θρησκευτικῆς περιοδείας. Ἐν Πάτραις 1905*, 8ον σ. 1-112.

Ὁ Ἱεροκῆρυξ Ἀκαρνανίας καὶ Ναυπακτίας Ἀρχιμ. κ. Πολύκαρπος Συνοδινός, ἐπὶ δωδεκαετίαν ὅλην κηρύττων τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, λίαν γνωστὸς καὶ παρ' ἡμῖν ἐκ τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ καὶ περισπουδάστων πραγματειῶν, νέον δείγμα τοῦ ἀκραιφνοῦς αὐτοῦ ζήλου παρέσχε διὰ τοῦ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐπιγραφὴν ἐκδοθέντος ἀξιοσπουδάστου πονήματος. Ἐπέγραψεν αὐτὸ «Ἀναμνήσεις θρησκευτικῆς περιοδείας» συμπεριλαβὼν ἐν αὐτῷ πληθὺν παρατηρήσεων καὶ σκέψεων, δι' ὧν διαλάμπει πρῶτιστα πάντων ὁ ζήλος ἀνδρὸς ἀφοσιωμένου εἰς μέγιστον καὶ ἱερώτατον καθῆκον τῆς διδασκαλίας τοῦ λαοῦ. Ὅλοι αἱ ἀρεταὶ τοῦ ἡμετέρου λαοῦ καὶ ὅλοι αἱ σύγχρονοι ἐλλείψεις, ὅλα τὰ ζητήματα καὶ ὅλοι αἱ θρησκευτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι παρελαύνουσι διὰ τῶν σελίδων τοῦ ἐν λόγῳ βιβλίου, μετὰ ζηλευτῆς χάριτος καὶ ἀφελείας ἐν ζωηρᾷ γλώσσει εἰλικρινείας καὶ παρρησίας. Ὁ ἀναγνώστης παρακολουθεῖ τὸν συγγραφέα καὶ διδάσκαλον τοῦ λαοῦ· μετ' ἀδιαπτώτου διαφέροντος ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ χωρίου εἰς χωρίον ἴσταται ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν τόπων τοῦ κλασσικοῦ τῆς Ἑλλάδος ἐδάφους καὶ διδάσκεται τὴν ἀρχαιολογίαν αὐτῶν, ἀναβαίνει εἰς τὰ ὄρη καὶ ἀποθαυμάζει ἐκεῖθεν, μετὰ ποιητικῆς ἐξάρσεως, τὴν φύσιν, μεταβαίνει εἰς τὰς ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις τοῦ λαοῦ, εἰσέρχεται εἰς τὴν καλύβην τοῦ χωρικοῦ καὶ σπουδάζει τὰ ἥθη αὐτοῦ καὶ ἔθιμα, μελετᾷ τὴν ψυχολογίαν ὁλοκλήρου λαοῦ ἐν αὐτῇ τῇ ζωῇ αὐτοῦ, χαίρει καὶ λυπεῖται, συγκινεῖται καὶ ἀδημονεῖ ἐπὶ ταῖς ἀληθείαις, ἃς μετὰ δυνάμεως λόγου ἐκτίθησιν ὁ συγγραφεύς. Οὗτος δὲν κρύπτει τίποτε ἐκ τῆς συγχρόνου τοῦ λαοῦ καταστάσεως, ἀπὸ περιοπῆς ὁμιλῶν, ἀναπτύσσει γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν τῆς συγχρόνου θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς ζωῆς, ἐπαινεῖ ἢ ἐλέγχει τὰ ἐπαίνου ἢ ἐλέγχου ἄξια, ὑποβάλλει μετὰ τόλμης καὶ παρρησίας τὰς γνώμας αὐτοῦ εἰς τε τοὺς ἐκκλησιαστικούς καὶ πολιτικούς ἄρχοντας καὶ ὑποδεικνύει εἰς αὐτοὺς τὸ πρὸς τὸν λαὸν καθῆκον αὐτῶν. Κατ' ἐξοχὴν δὲ τὸ βιβλίον ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἄρχοντας καὶ τοὺς ἐπιτετραμμένους ἰδίᾳ τὴν πνευματικὴν τοῦ λαοῦ διακυβέρνησιν καὶ διαπαιδαγώγησιν, δι' αὐτοῦ ὑποδεικνύεται ὑπὸ τοῦ πεπειραμένου καὶ ζηλωτοῦ συγγραφέως καὶ διδασκάλου τοῦ λαοῦ ὅποια τις εἶναι αὐτοῦ ἡ κατάστασις καὶ τίνα τὰ θεραπείας δεόμενα. Οἶκοθεν νοεῖται ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πᾶς ἱεροκῆρυξ θὰ δυνηθῇ νὰ εὕρῃ χρησιμωτάτας ὁδηγίας, διότι θὰ μάθῃ ἐξ αὐτοῦ οὐ μόνον πῶς δυνατὰι τις νὰ μελετήσῃ τὸν λαόν, ἀλλὰ καὶ

πῶς νά διδάσκη καὶ κατηχῇ αὐτόν, πῶς θὰ πολεμῇ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν κακίαν καὶ πῶς ν' ἀναπτύσσει ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν ἀρετὴν. Ἀλλὰ καὶ πᾶς ἐπιθυμῶν νά μάθῃ τὴν σύγχρονον τοῦ λαοῦ κατάστασιν ἐπιθυμῶν τὴν βελτίωσιν αὐτῆς θὰ εὔρῃ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ βιβλίῳ ἀξιοσπούδαστον ἀνάγνωσμα γεγραμμένον μετὰ πολλῆς χάριτος· θὰ ἴδῃ ἐν αὐτῷ πληθὺν εἰκόνων ἀντιγεγραμμένων ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως καὶ πραγματικότητος τῆς ζωῆς.

Γεωργίου Βλάμου, *Ἡ ὑγιεινὴ τοῦ Σχολείου*—[Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ Ἀριθμ. 249- 254] Ἀθῆναι 1904 σ. 1023.

Ὡς ἔργον μεγίστης ἀξίας ἀναγράφομεν τὸ βιβλίον τοῦτο ἐν τῇ θέσει ταύτῃ ἔργον πρωτοφανὲς διὰ τὴν πτωχὴν ἡμῶν φιλολογίαν. Εἶνε θαυμαστὸν ἀληθῶς πῶς ἠδυνήθη ὁ φιλότιμος αὐτοῦ συγγραφεὺς ν' ἀναγάγῃ εἰς πέρας τοιοῦτο κολοσσιαῖον σύγγραμμα ἐν Κρήνῃ ἐργαζόμενος, ἀλλ' ὡς αὐτὸς προλογιζόμενος δηλοῖ, ἐπεσκέφθη πλείστα νέα Σχολεῖα, τοῦ Βερολίνου, Βιέννης, Μονάχου, Παρισίων καὶ ἄλλας πλείστας ὑγιεινάς ἐκθέσεις παντὶ τρόπῳ τὰ πάντα ἐξετάζων καὶ πᾶν καλὸν καὶ ὠφέλιμον συλλέγων, συνεβουλεύθη ὡσαύτως πολυάριθμα εἰδικὰ ἔργα, ὧν παραθέτει ἐν τέλει κατάλογον, οὕτω δὲ κατήρτισεν ἔργον πλουσιώτατον ἐν στατιστικαῖς πληροφορίαις καὶ εἰδικῶν ἀνδρῶν γνώμας περὶ παντὸς ἀνεξαιρέτως ζητήματος σχολειακοῦ. Πας' ἀνάλυσις τοῦ συγγράμματος τούτου εἶνε ἀδύνατον νά μὴ ἀφαιρέσῃ, μέρος τῆς ὑπερόχου αὐτοῦ ἀξίας, ἀναμφιβόλως δὲ καὶ γονεῖς καὶ διδάσκαλοι καὶ μαθηταὶ καὶ πᾶς ὁ περὶ Σχολείων καὶ ἀγωγῆς παίδων μεριμνῶν ἐπωφελέστατα δύναται νά διεξέλθῃ τὸ λαμπρὸν τοῦτο σύγγραμμα, ὅπερ περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν νεωτέρων ἡμῶν φιλολογίαν.

Φερδινάνδου Γρηγοροβίου, *Ἱστορία τῆς πόλεως Ἀθηνῶν κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας*, μεταφρασθεῖσα ἐκ τῆς γερμανικῆς μετὰ διορθώσεων καὶ προσθηκῶν ὑπὸ Σ. Π. Λάμπρου [Βιβλιοθήκη Μαρασλῆ] τ. Β'. Ἀθῆναι 1905.

Ἐν τέλει τοῦ β' τόμου τῆς ἱστορίας ταύτης ὁ μεταφραστὴς ἐδημοσίευσεν ἄλλα τε ἀνέκδοτα κείμενα καὶ Μιχαὴλ τοῦ Ἀκομινάτου δύο Κατηχήσεις, ἡ' καὶ κστ' καὶ ἀνέκδοτα αὐτοῦ ποιήματα. Ὁ κ. Λάμπρος ὑπῆρξεν πρὸ εἴκοσι καὶ πέντε ἐτῶν ὁ πρῶτος ἐκδότης ἐν δυσὶ τόμοις τὰ συγγράμματα τοῦ Μιχαὴλ Ἀκομινάτου, ὅστις ἔκτοτε ἐγένετο ἀντικείμενον μελέτης ἀπὸ φιλολογικῆς ἱστορικῆς καὶ θεολογικῆς ἐπόψεως, νῦν δὲ ἀγγέλλει ὅτι ἀνεῦρε εἴκοσι καὶ τρεῖς ὅλας

νέας κατηχητικὰς αὐτοῦ ὁμιλίας μικρὰν πραγματείαν εἰς τὴν
 Ἀποκάλυψιν καὶ τέσσαρα ποιήματα. Ταῦτα καὶ δύο μόνον Κατηχήσεις
 δημοσιεύων ἐν τῇ μεταφράσει τῆς ἱστορίας τοῦ Γρηγοροβίου
 ἐπαγγέλλεται νὰ δημοσιεύσῃ πάσας ἐν ἰδίῳ τρίτῳ τόμῳ τῶν
 ἀνεκδότων τοῦ περιφανοῦς Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Μιχαὴλ
 Ἀκομινάτου. Ἐν τῇ πρώτῃ τῶν δημοσιευομένων Κατηχήσεων
 ἀξιοσημεῖωτον τὸ ὑπ' αὐτοῦ λεγόμενον «πολλῶν πολλάκις ἀκήκοα
 λεγόντων, ὅτι καὶ μόνη ἡ πίστις ἄνευ ἀγαθῶν ἔργων οἷα τὲ ἐστι σῶζειν
 τὸν ἄνθρωπον», καὶ εἶνε ἀληθῶς περιεργον, ὅτι αἰῶνος ὅλους πρὸ τοῦ
 προτεσταντισμοῦ παρ' ἡμῖν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἀνεφάνη ἡ ἐσφαλμένη
 θεμελιώδης αὐτοῦ ἀρχὴ περὶ τῆς μόνον ἐκ πίστεως δικαίωσης, ὥστε
 δέν δύναται αὕτη νὰ θεωρηθῇ ὡς τὸ πρῶτον παραχθεῖσα διὰ τῆς
 προτεσταντικῆς κινήσεως. Ἡ ἔκφρασις τοῦ Ἀκομινάτου «πολλῶν
 πολλάκις ἀκήκοα λεγόντων», ὑποδηλοῖ, ὅτι ἡ ἰδέα αὕτη περὶ τῆς ἐκ
 πίστεως σωτηρίας δέν ἦτό τι νέον, ἀλλ' ἀντικείμενον συζητήσεων
 εὐχερῶς τότε δυνάμενον νὰ μετενεχθῇ καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἔνεκα τῆς
 ποικίλης καλῆς ἢ κακῆς ἐπικοινωνίας αὐτῆς πρὸς τὴν Ἀνατολήν.
 Ἀκριβῶς δ' ἐν τῇ ἀνωτέρῳ κατηχήσει ὁ Ἀκομινάτος ἀποκλείει τὰς
 συμφορὰς τῆς Ἑλλάδος ἐκ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν ἐκ τῆς Δύσεως
 ληστοπειρατῶν. «Οἶμοι, λέγει, ὅτι μῦθος τὰ τῆς Ἀττικῆς γέγονεν.
 Οἴχεται τῶν ποτέ κλεινῶν Ἀθηνῶν οὐ παλαιὰ λέγω σεμνότης,
 πρόπαλαι γὰρ αὕτη φρούδη, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ λειπόμενα. Ὡ πῶς
 ἐκτραγωδήσω τὴν συμφορὰν καὶ εἰ μὴ βοήθειαν ἐντεῦθεν τινα
 μηχανήσομαι, ἐμαυτὸν γοῦν ὡς οἱ μονωδοῦντες παραμυθήσομαι. Τάχα
 καὶ βοήθειαν θείαν ἐπισπασόμεθα, εἰ ξυναυλίαν θρηγήσομεν, ὅσα
 κακῶς ἤδη πεπόνθαμεν καὶ ὅσα μέλλομεν δήπουθεν· εἰ γε τέως
 διομεμένηκὲ τις μέχρι καὶ ἐς δεῦρο τῆς πανωλεθρίας ἀπείρατος.
 Συμπαθῆς ὁ Θεὸς καὶ τῶν οἰμωζόντων ἐπίστροφος. Οἶμοι ὅτι μεγάλη ἡ
 κακία ἡμῶν καὶ διὰ τοῦτο περεδόθημεν Λογγιβάρδοις, ὡς πάλαι τῆς
 Παλαιστιναίοις ὁ Ἰσραήλ, Λογγιβάρδοις, ἔθνει πάντων βαρβάρων
 ἐχθίστῳ καὶ ὠμοτάτῳ... Δεῦρο δὴ περιστάντες ξυλλάβεσθέ μοι τοῦ
 θρήνου πάντες τοῦ αὐτοῦ ἐνιαυτοῦ πολλάκις ἀπεμπολούμενοι, οἱ δέρμα
 ὑπὲρ δέρματος καὶ πάντα ὅσα ὑπῆρχεν ὑμῖν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ἡμῶν
 ἐκτίσαντες οἱ καὶ αὐτὰ περιηρημένοι τὰ μέλη δι' ἀπορίαν τῶν ζωαγρίων
 καὶ μελῶν τὰ καιριώτερα καὶ τιμώτερα. Βαβαὶ ὅσους χειροτμήτους
 βλέπω καὶ ρινοτμήτους, ὅσους τραυματίας ὅσους ἀχίτωνας, ὅσους ἔτι
 τηλαυγῇ τὰ τῶν τῶν ἀδιηγῆτων βασάνων στίγματα παραφαίνοντας. Ὡ

πόσους νῦν Κυναιγείρους εἶδεν ἡ Ἀττική οὐ θαυματομένους τῆς ἀνδρείας κατ' ἐκεῖνον τὸν παλαιόν, ἀλλ' ἐλεουμένους τῆς συμφορᾶς. Οὐδὲ γὰρ ἀνδραγαθίζόμενοι ὑπὲρ τῆς πατρίδος τὰς χεῖρας ἀποβάλλονται νόμῳ πολέμου, ἀλλ' ἀλίσκόμενοι παρὰ πειρατῶν εἴτα καταβάλλειν οὐκ ἔχοντες ἄποινα ὅσα ἡ ληστρική ἀπληστία εἰσπράττεται, πελέκει δενδροτομοῦνται τὰς δεξιὰς ὡς ἂν πρέμνους αὐούς καὶ μηδὲ βραχεῖα πιαινομένους χρυσίου χλωρότητι... Καὶ ταῦτα πάσχομεν Ἀθηναῖοι, οὐ στόλου πολλοῦ καταίροντος εἰς τὴν Ἀττικὴν, σκαφιδίων δὲ πειρατικῶν ἐρέταις ὡς τὰ πολλὰ ἐλαυνομένων ἐκκαίδεκα, περιπλεόντων τὰ κύκλῳ ταύτης καὶ διαφθειρόντων ἐκάστοτε. Ὡ πόσα ἀνῶμωξαν οἱ τῶν πάλαι Ἀθηναίων ψυχαί, εἴ τινα τῶν παρόντων λαβεῖν ἐξῆν αἰσθῆσιν, ὅτι τὴν ἐνεγκαμένην, ἣν οὐ διακόσμαι πρὸς ταῖς χιλιάς νῆες δουλώσασθαι ἴσχυσαν, κελήτια ληστρικά λυμαίνονται, καί, τὸ σχετλιώτερον, ἔνθα Θεμιστοκλῆς τὰς τοιαύτας καταναυμαχήσας ἔστησε τρόπαια, ἐκεῖθεν διαπεραιούμενον μονῆρες σκαφίδιον τὸ πρὸ τοῦ ἄστεως Ἀθηνῶν ληϊζεται. Οὐκέτι θεία Σαλαμίς τὰ τῶν πολεμίων φθείρουσα τέκνα πολεμία μὲν οὖν καὶ σχετλία ὡς ὑπερδεξιὸν οὕσα πειρατῶν ὀρμητήριον». Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐξακολουθεῖ ὁ θαυμάσιος ρήτωρ ἀναμνησκόμενος τῶν παλαιῶν κατορθωμάτων καὶ συγκρίνων πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἀθλίων πειρατῶν συμφορὰς. Τὰ λεγόμενα δὲ ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἄριστα ὑποσημαίνουν πόσον ζωηρὰ ἦτο ἡ ἐθνικὴ συνείδησις τοῦ λαοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ πόσον ἀπαντῶνται ἐκεῖνοι τῶν ἱστορικῶν, οἵτινες ἐφαντάσθησαν τέλεον ἀφανισθεῖσαν ἐν τοῖς μέσοις χρόνοις παρὰ τῷ λαῷ τὴν ἐθνικὴν συνείδησιν. Τὸν ἄμεσον σύνδεσμον πρὸς τὸ ἀρχαῖον παρελθὸν κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἐνισχυθέντα διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων δυνάμεθα ἐξαιρέτως νὰ καταμάθωμεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Μιχαήλ Ἀκομινάτου, ἡ δὲ παρ' αὐτοῦ παρεχομένη εἰδησις ὅτι παρ' ἡμῖν διεξήγετο συζήτησις περὶ τῆς ἐκ πίστεως δικαιοσεως ἀνάγκη νὰ προκαλέσῃ ἰδιάζουσαν τὴν προσοχὴν τῶν περὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἀσχολουμένων. Ἡ εἰδησις αὕτη ὑποδηλοῖ ἄγνωστον γραμμὴν τῆς τότε ἐσωτερικῆς θρησκευτικῆς κινήσεως ἡμῶν, ἣτις μένει εἰσέτι ἐντελῶς ἀνερεύνητος, ἀλλὰ συγχρόνως καταμαρτυρεῖ ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὸ θεμελιῶδες τοῦ Προτεσταντισμοῦ δόγμα δέν ἐξευρέθη ὑπ' αὐτοῦ, μετεδόθη εἰς τὴν Δύσιν μετὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς προσηγηθείσης πνευματικῆς κινήσεως τῆς Ἀνατολῆς, ἐν ἣ ὡς φαίνεται

παρουσιάσθη πλὴν τῆς πρὸς τὸν ἐθνισμὸν τάσεως καὶ τις ἀντίδρασις κατὰ τῆς προσαυξηθείσης τότε ἐξωτερικῆς λατρείας.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ

Χ. Ανδρούτσου, αἱ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν βάσεις κατὰ τὰ ἀρτιφανῆ τῶν ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν γράμματα [«Ἐκκλησιαστικὴ ἀλήθεια»].

Ἐπισκόπου Παμφίλου Μελισσηνοῦ Χριστοδούλου, Τυπικὸν τῆς νεκρωσίμου Ἀκολουθίας μετὰ παραρτήματος περὶ τοῦ νεκρωσίμου τρισαγίου καὶ περὶ τοῦ μνήματος τῶν ὀνομάτων. Κ/πολις 1905-16ον. τ. 80.

Μιχαὴλ Γαλανοῦ, αἱ πλάναι τῶν Προτεστάντων καὶ αἱ συκοφαντίαι τῶν ἐν Ἀνατολῇ προπαγανδῶν αὐτῶν κατὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Ἀθῆναι 1904 16ον σ. 160.

G. Schlumberger, Ἡ Βυζαντινὴ ἐποποιΐα, κατὰ μετάφρασιν Σ.Ι. Βουτυρά. Ἐξεδόθησαν μέχρι τοῦδε ἐν τῇ Μαρασλείῳ Βιβλιοθήκῃ, ὁ Ἰωάννης Τσιμισκῆς καὶ Βασιλείου Βουλγαροκτόνου νεανικὰ ἔτη. Ἀθῆναι 1905.

Γρηγορίου Παπαμιχαήλ, Στατιστικὴ τῶν χριστιανικῶν Σχολῶν ἐν Μακεδονίᾳ (ρωσσιστί) Πετροῦπολις 1905.

A. Lebedew, Οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου [Α΄ Κορ 9,5. Γαλατ. 1,19] (ρωσσιστί) ἐν Μόσχᾳ, 1905.

Πανκύπριον Γυμνάσιον. Τὰ κατὰ τὴν γυμνασιαρχίαν Μιχαὴλ Βολονάκη ἐν τῷ σχολικῷ ἔτει 1903-4 πεπραγμένα. Λευκωσία 1905.

H. Reitzenstein, Poinandres, Studien zur griechisch-aegyptischen und frühchristlichen Literatur. Leipzig 1904.

A. Sceberg, Das Evangelium Christi. Leipzig 1905.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Ρωσικὴ Ἐκκλησία.— Κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας πολὺς ἐγένετο ἐν Ρωσίᾳ λόγος περὶ μεταρρυθμίσεως τοῦ νῦν κρατοῦντος διοικητικοῦ συστήματος τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ περὶ τῆς ἐπανιδρύσεως τοῦ Ρωσικοῦ Πατριαρχείου. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἡ ἱερὰ τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας Σύνοδος ὑπέβαλε τῷ εὐσεβεστάτῳ Τσάρῳ

αἵτησιν περὶ συγκλήσεως Τοπικῆς Συνόδου, ἀλλ' ὁ Τσάρος ἀπήντησε: «Θεωρῶ ἀδύνατον τὸ ἐπιτέλεσαι ἐν τῷ νῦν ταραχῶδει χρόνῳ τόσον μέγα ἔργον, ἀπαιτοῦν καὶ ἡσυχίαν καὶ σκέψιν οἷον ἡ σύγκλησις Τοπικῆς Συνόδου. Προτίθεται ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ πρὸς τοῦτο κατάλληλος καιρὸς, κατὰ τὰ παλαιὰ παραδείγματα τῶν ὀρθοδόξων Αὐτοκρατόρων, νὰ δώσω εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον ὥθησιν καὶ νὰ συγκαλέσω Σύνοδον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας πρὸς κανονικὴν διασκέψιν τῶν ζητημάτων τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως». Ἡ τελευταία φράσις τοῦ ἀγαθωτατοῦ καὶ εὐσεβοῦς Αὐτοκράτορος ὑπομιμνήσκει τὸ κατὰ τὴν παραμονὴν τοῦ Πάσχα σταλὲν πρὸς τὴν διοικητὴν Μόσχας τηλεγράφημα ἐπιτάσσον ν' ἀποσφραγισθῶσιν οἱ ναοὶ τῶν ρασκολνίκων, εἰς οὓς ὁ Τσάρος παρεχώρησε πλήρη ἀνεξιθρησκείαν, ἐκφράζων τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ ρασκόλνικοι θὰ ἐνωθῶσι μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας καὶ ὅτι «διὰ συνοδικῆς ἀποφάσεως θὰ καταπαύσῃ τὸ βαρὺ ἱστορικὸν σχίσμα ἐν τῇ ὀρθοδόξῳ Ρωσικῇ Ἐκκλησίᾳ». Ὡστε ἡ σύγκλησις τοπικῆς Συνόδου θὰ ἔχῃ ὡς σκοπὸν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος τούτου.

Ἱδρύσεις Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐν Βοημίᾳ. -Ἀπὸ τοῦ 1870 ὅτε ὁ ἐν Πράγα Εὐεργετικὸς σλαβικός Σύλλογος ἵδρυσεν ὀρθόδοξον ναόν, πολλοὶ ἐκ τῶν Τσέχων ἐξεδήλωσαν ἐπιθυμίαν, ἵνα προσέλθωσιν εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἀλλ' ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις, καίτοι οἱ νόμοι τοῦ κράτους ἐπιτρέπουσιν ἀνεξιθρησκείαν, ἀπηγόρευσε τοῖς ἐν Πράγα ὀρθοδόξοις κληρικοῖς ν' ἀποδέχωνται νεοφύτους. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἰδρύθη ἐν Πράγα «Παλαιοκαθολικὴ κοινότης» ἀποτελουμένη ἐκ Τσέχων, ἣτις ἀπεφάσισε νὰ προσέλθῃ εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν ὑπερπηδῶσα πάντα τὰ παρεμβαλλόμενα προσκόμματα. Ἀπευθυνθεῖσα πρὸς τὴν Σύνοδον τῆς Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ὑπέδειξε τοὺς ὅρους ὑφ' οὓς δύναται νὰ ἐνωθῇ μετὰ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, τίνες δὲ οἱ ὅροι οὗτοι καὶ εἰς τίνας παραχωρήσεις προέβη ἡ Ρωσικὴ Σύνοδος καταφαίνεται ἐκ τῆς ἐπισήμου αὐτῆς ἐπιστολῆς ἣν τῇ 27 Μαρτίου τρ. ἔτους, μετὰ τὴν θεῖαν λειτουργίαν ἐν τῷ ἐν Πράγα ναῷ ἀνέγνω ὁ Πρεσβύτερος Ρίσκω. Τὰ σπουδαιότερα σημεῖα τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ἔχουσιν ὡς ἑξῆς.

«Ἐκφράζετε τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως ἡ θεία καὶ ἱερὰ λειτουργία τελεῖται ἐναλλάξ τσεχιστί, ὅπως τὰ τέκνα ὑμῶν ἀκούωσι τὰ διδάγματα τῆς πίστεως καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ψαλμοὺς εἰς σλαβικὴν γλῶσσαν,

ὅπως δὲ τὰ τσεχικὰ χορικὰ ἄσματα ψάλλωνται πρὸς τιμὴν τῶν Τσέχων ἀγίων.

Ἐπιτρέπομεν καὶ ἐπευλογοῦμεν πάντα ταῦτα, ἂν ἐνωθῇτε μεθ' ἡμῶν. Δέν ἀπαγορεύομεν τὴν ὑφ' ὑμῶν ζητουμένην δημοσίαν ἐξομολόγησιν, ἀλλ' ὑπομιμνήσκομεν, συνωδὰ ταῖς διατάξεσι τῆς ἡμετέρας πίστεως, ὅπως πᾶς ἐξ ὑμῶν ἅπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ τουλάχιστον ἐξομολογῇται τὰ ἁμαρτήματα αὐτοῦ ἐπὶ παρουσίᾳ ἑνὸς μόνου ἱερέως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς εἰς ἅγιον ἀνακηρύξεως τοῦ καὶ ὑφ' ἡμῶν τιμωμένου ὑπερμάχου τοῦ κατὰ τῶν ὑπερβασίων τῆς ρωμαιοκαθολικῆς ἐκκλησίας ἀγῶνος, καὶ τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν Ἰωάννου τοῦ Ὁσίου, ἐπεὶ οὗτος καίπερ μὴ ἀνήκων ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν, ἠγωνίσθη ὅμως νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀγνότητα τὴν ἀποπλανηθεῖσαν ρωμαϊκὴν ἐκκλησίαν, δέον νὰ ληφθῇ ὑπ' ὅψιν ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ἐπαφῆκε πάντοτε τὰ τοιαῦτα τῷ θεῷ θελήματι μηδέποτε ἐξασκήσασα πίεσιν, ὅπως οἱ δίκαιοι ἀνακηρυχθῶσιν ἅγιοι, ἀπεκδέχεται δὲ καὶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ εὐχὰς πρὸς τὸν Ὑψιστον ὑπὲρ τοιαύτης τινὸς ἀποκαλύψεως, ἐν ἣ νὰ εὕρῃ τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι ἀρέσκει τῷ Παναγάθῳ ν' ἀνακηρυχθῇ ἅγιος εἰς δίκαιος.

»Εὐελπιστοῦντες ὅτι οἱ μετὰ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἠνωμένοι τσέχοι Παλαιοκαθολικοὶ θὰ εὕρωσιν ἐν αὐτῇ τὴν ἀρίστην ἐκπλήρωσιν τῶν ἀρχαίων αὐτῶν ἐθνικῶν τάσεων, αἵτινες διεμορφώθησαν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῶν κηρύκων τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, τῶν ἀγίων καὶ ἰσαποστόλων Κυρίλλου καὶ Μεθοδίου, προτρεπόμεθα ὑμᾶς ὅπως ἐν δυνάμει ἐργάζησθε, ἵνα δεχθῇτε ἐν πλήρει αἵγλῃ τὴν ὀρθόδοξον, πίστιν, ἐν ἣ οὐκ ἔστι ξένος ἢ Σκύθης, οὐκ ἔστι δοῦλος ἢ ἐλεύθερος, ἀλλ' ἐν ἣ πᾶς τις εἶνε εἷς ἐν Χριστῷ».

Τὸ ἐν Ρώμῃ Ἰωβηλαῖον τοῦ δόγματος τῆς «ἀσπίλου συλλήψεως». – Αἱ πράξεις τῆς Ἀγίας Ἐδρας ἤρξαντο ἀπὸ τινος προσλαμβάνουσαι καὶ αὐθις χαρακτηρὰ ἀλλοκότου αἰνίγματος. Ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς ἡ Α. Ἀγιότης ὁ Πάπας ἐπέτρεπεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Μονὴν τῆς Κρυπτοφέρνης νὰ ἐορτάσῃ πανηγυρικώτατα μετ' ἐκθέσεως Ἰταλοβυζαντινῶν ἔργων τὴν ἐννεακοσιετηρίδα αὐτῆς τὴν 30 Σεπτεμβρίου 1904, ἐνῶ κατὰ Ἰανουάριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐν μέσῳ μεγάλης ὁμηγύρεως κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἤκουεν ἐν τῷ Βατικανῷ μετὰ διακεκριμένου ἐνδιαφέροντος τὴν ἐκθεσιν τοῦ ἡγουμένου Ἀρσενίου Πελλεγρίνη «Ἡ Μονὴ τῆς Κρυπτοφέρνης καὶ ἡ ἔνωσις τῶν

Ἐκκλησιῶν», διεβίβαζε δὲ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Ἰωβιλαίου πρὸς τὸν τελευταῖον τοῦτον ἐπιστολήν, ἐν ἣ ἔλεγε: «τὸ ὅτι μοναχοὶ ἑλληνικοῦ τάγματος ἐγκαθιδρύθησαν ἐν αὐτῷ τῷ κόλπῳ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἤκμασαν ἐνταῦθα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ρωμαίων Ἀρχιερέων καὶ τῇ συγκαταθέσει τούτων διετήρησαν καθαρὰν τὴν λατρείαν αὐτῶν, παρουσιάζον λαμπρὸν ὑπόδειγμα ἐνώσεως, ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ Ἀγ. Ἐδρα οὐ μόνον δέν εἶνε ἐχθρὰ, ἀλλὰ καὶ φιλίως διάκειται πρὸς τοὺς ἀνατολικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν λατρείαν καὶ ὅτι δέν κεῖται ἐν Αὐτῇ τὸ κώλυμα τοῦ ἀποτερματισμοῦ τοῦ θλιβεροῦ σχίσματος... τοῦτο παρέχει μοι χρηστὴν ἐλπίδα καὶ δέον νὰ πείσῃ πολλοὺς νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς προκαταλήψεις αὐτῶν καὶ ν' ἀποκαταστήσωσι τὸν μετὰ τῆς Ρώμης σύνδεσμον», ἀφ' ἑτέρου σύλλογος Καρδινάλιων πυρετώδεις ἐν τῇ αἰώνιᾳ πόλει κατέβαλλε προπαρασκευαστικὰς ἐνεργείας πρὸς ὅσον οἶόν τε λαμπρότερον ἑορτασμὸν γεγονότος, ἀποτελοῦντος μίαν τῶν ἀρίστων ἀποδείξεων τοῦ δυνατοῦ ἢ μὴ τῆς πρὸς τὴν Ρώμην ἐνώσεως. Ἡ μὲν 8 Δεκεμβρίου ὠρίζετο ἡμέρα ἰδιαίτερου ἐκκλησιαστικοῦ ἑορτασμοῦ τοῦ ὑπὸ Πίου τοῦ Θ' ἀνακηρυχθέντος δόγματος τῆς «ἀσπίλου συλλήψεως τῆς Θεοτόκου», τέσσαρες δὲ ἡμέραι (27 Νοεμβρίου- 4 Δεκεμβρίου) διὰ τὰς συνεδρίας «τοῦ Οἰκουμενικοῦ. Συνεδρίου τῆς Μαρίας», ἐν ᾧ διάφοροι ἀντιπρόσωποι τῆς Καθολικῆς ἐπιστήμης ἀπήγγειλαν λόγους καὶ ἀνακοινώσεις ἐπὶ διαφόρων πραγμάτων σχετικῶν πρὸς τὴν Παρθένον καὶ δὴ πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἀσπίλου αὐτῆς συλλήψεως. Τὸ συνέδριον διηρέθη εἰς τρία τμήματα. 1) Λατρεία τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου— δογματικὴ διδασκαλία περὶ τῆς Παρθένου, ἱστορία τῆς λατρείας αὐτῆς καὶ διάφοροι τρόποι προσκυνήσεως αὐτῆς. 2) Φιλολογία τῆς Μαρίας— πάντα τὰ ἔντυπα προϊόντα, ἀρχαῖα τε καὶ νεώτερα, τὰ καθιερωμένα εἰς τὴν ἁγ. Παρθένον. 3) Μοναχικὰ τάγματα καὶ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν λατρείαν τῆς Μαρίας, καὶ εἰδικοὶ Μαριανικοὶ συνεταιρισμοί. Ὡς παράρτημα τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου καὶ πινακοθήκη αὐτοῦ κατηρτίσθη «Διεθνὴς ἔκθεσις τῆς Μαρίας», ἐν ἣ περιελήφθη πᾶν ὅ,τι ἐν τῇ Δύσει ἀνάγεται εἰς τὴν Θεοτόκον, εἰκόνες, ἀγάλματα, ἀνάγλυφα, μέταλλα, νομίσματα, βιβλία, μανδύαι βασιλικοὶ καὶ παπικοὶ κλπ.

Τὰς ἐργασίας τοῦ Συνεδρίου διέκρινε καθόλου πνεῦμα βαθείας παπολατρείας καθόσον ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἀπονομῆς ἰδιαίτερας τιμῆς εἰς τὴν Θεομήτορα ἀρχῆθεν διὰ τοῦ περιλαλητοῦ τούτου δόγματος ἐπεζητήθη ἢ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν δυτικῶν λαῶν ἐδραίωσις τῆς ἰδέας

περὶ τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ Πάπα, ὅστις κατὰ τοὺς ἀπὸ τοῦ 1848 καὶ ἑξῆς πολιτικούς σεισμούς ἔβλεπε διολισθαίνουσιν ἀπὸ τῶν χειρῶν αὐτοῦ ἀνεπιστρεπτί τὴν κοσμικὴν αὐτοῦ ἐξουσίαν. Ὅτι τὸ δόγμα τοῦτο, οὐδέποτε ὑπάρξαν πρότερον ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ, εἶνε *prae sententia* ἑνὸς μόνου ἀνθρώπου, τοῦ Πίου Θ' ἀπορρέυσασα ἐκ καθαρῶς πολιτικῶν λόγων, ὡς ἀναγκαίᾳ προεισαγωγὴ εἰς τὸ δόγμα τοῦ ἀλαθήτου γενομένη τῇ ὑποκινήσει τῶν Ἰησουϊτῶν, τοῦ τάγματος τούτου, ὅπερ, κατὰ τὸν μακαρίτην Döllinger, «δεν δύναται νὰ ὑπάρχη χωρὶς νὰ ἄρχῃ ἢ χωρὶς νὰ θελῇ νὰ ἄρχῃ» (*ohne zu herrschen oder herrschen zu wollen*), ἀπόδειξις ἡ ὅλη τῆς δημιουργίας αὐτοῦ ἱστορία. Ὁ Πίος Θ' συνειδὼς τὸ ἀσύστατον τοῦ νεοτεύκτου τούτου δόγματος ἀπηύθυνε πρὸς τοὺς ἐπισκόπους τῆς Δύσεως Ἐγκύκλιον ἀπὸ 2 Φεβρουαρίου 1849, διερωτῶν αὐτοὺς μέχρι τίνος ἢ εἰς τὸ σύνολον τῶν δογμάτων εἰσαγωγὴ τῆς ἀσπίλου συλλήψεως ἀνταπεκρίνετο εἰς τὰς ἐπιθυμίας αὐτῶν τε καὶ τοῦ ποιμνίου αὐτῶν! Εἰ καὶ δέν ἔλειψαν ἀποδοκιμασίαι διαπρεπῶν ἀντιπροσώπων τοῦ κλήρου, ὅμως τὰ τρία τέταρτα τῶν Λατίνων ἐπισκόπων συνεβίβασαν τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν πρὸς τὴν τοῦ Πάπα καί, ἀφοῦ ἐν τῷ μεταξὺ προπαρεσκευάσθησαν τὰ πάντα διὰ τῶν Ἰησουϊτῶν, ἐν οἷς διεκρίθη ὁ πολὺς θεολόγος Περρόνε, ὠρίσθη ἡμέρα ἐπισήμου ἀνακηρύξεως τοῦ νέου δόγματος ἡ 8 Δεκεμβρίου 1854. Συνήλθον διακόσιοι περίπου ἐπίσκοποι, ἐν οἷς 54 καρδινάλιοι, καὶ μετὰ πομπικὴν λιτανεῖαν ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Πέτρου περιστοιχίσαντες τὸν μετὰ τοῦ τριπλοῦ στέμματος ἐπὶ τοῦ θρόνου καθήμενον Πάπαν ἰκέτευσαν αὐτὸν διὰ τοῦ γηραιότερου ἐξ αὐτῶν ὅπως ἱκανοποιήσῃ τὸν φλογερὸν πόθον τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ ἐξενέγκῃ τὴν παπικὴν αὐτοῦ ἀπόφασιν περὶ τῆς συλλήψεως τῆς Μαρίας. Ὁ Πάπας ἀπήντησεν ὅτι διὰ τόσον σπουδαίαν πρᾶξιν ἔχει ἀνάγκην τῆς συνεργείας τοῦ Ἁγ. Πνεύματος. Ἐψάλη ἐνθουσιωδῶς τὸ «*veni Creator Spiritus*», μεθ' ὃ ἀνεγνώσθη τὸ πρὸ πολλοῦ παρεσκευασμένον διάταγμα τὸ ἀνακηρύσσον δόγμα πίστεως τὴν διδασκαλίαν, ὅτι ἡ Παρθένος Μαρία, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς συλλήψεως αὐτῆς τῇ ἰδιαίτερά χάριτι τοῦ Θεοῦ, δυνάμει τῶν ἀξιωμαθίων τοῦ Ἰ. Χριστοῦ, ὑπῆρξεν ἐλευθέρα πάσης ἐνοχῆς καὶ πάσης κηλίδος προπατορικοῦ ἁμαρτήματος. Τοῦτο ἀνεκοινώθη μετ' ὀλίγον ἀν' ἅπαντα τὸν καθολικὸν κόσμον διὰ τῆς περιφήμου Βούλλας «*Ineffabilis*» ὃ δὲ φαντασιώδης θρίαμβος τῆς παπικῆς ἐξουσίας καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μαρτύρων αὐτοῦ ἐπισκόπων διηγωνίσθησαν ἐπὶ

μαρμαρίνων πλακῶν ἐπικαλυπτουσῶν ὁλόκληρον τὴν ἀψίδα τοῦ ἀγ. Πέτρου. Ἀξιοσημείωτον ὅτε οἱ συνελθόντες ἐπίσκοποι οὔτε οἰκουμενικὴν οὔτε τοπικὴν Σύνοδον ἀπεκάλεσαν ἑαυτούς, ἀλλ' οὔτε κἂν ὑπέδειξαν ἂν τὸ δόγμα προῆλθε παρὰ τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ἐπιμαρτύρησιν τῶν ἐξωθησάντων εἰς τὸ πεπλανημένον τοῦτο δόγμα ἐλατηρίων ἐπῆλθε τῷ 1862 ὁ ἱστορικώτατος «Syllabus», ὅστις εἶναι ἀπέραντον κομβολόγιον ἀναθεματισμῶν παντὸς καλοῦ καὶ μεγάλου, ὅπερ παρήγαγον αἱ ἐλεύθεραι κοινωνίαι τῶν νεωτέρων χρόνων. Τῆς πλάνης ἐξεγείρασης οὐκ ὀλίγον πάταγον ἀπ' αὐτῶν τῶν πρώτων ἡμερῶν τῆς ἐμφανίσεως αὐτῆς. ἐπῆλθεν ἐπίκουρος μετ' οὐ πολὺ (1859) ἡ θαυμασιωτάτη ἐμφάνισις τῆς Γαλλικῆς πολίχνης Λούρδης, καθ' ἣν ἡ μετὰ κυανολεύκου περιβολῆς καὶ ρόδων ἐμφανισθεῖσα Θεοτόκος, μετὰ βραχὺν διάλογον πρὸς τὴν δεκατετραετῇ ἀσθενῇ κόρην Βερναδέττην, ἐδήλωσε περὶ ἑαυτῆς, «Ἐγὼ εἰμι ἡ Ἄσπιλος Σύλληψις!»! Ἡ οὐρανόθεν ἐλθοῦσα ὑποστήριξις αὕτη τοῦ καινοῦ δόγματος συνεκίνησε τὸν καθολικὸν κόσμον, εἰκόνες τῆς ὡς ἄνω ἐμφανισθείσης Παρθένου, ἤρξαντο κυκλοφοροῦσαι κατὰ μυριάδας, ἰδιαίτερα μοναχικὰ τάγματα «τῶν ἀδελφῶν τοῦ ἀγ. σπηλαίου» τῆς ἐμφανίσεως συνιστῶντο, πλήθη δὲ χωλῶν, ξηρῶν, τυφλῶν καθ' ὁμάδας συνέρρεον ὡς εἰς ἄλλην Βηθεσδὰ εἰς τὴν Λούρδην. Ἀλλ' οἱ εἰς τὴν θαυματουργίαν ταύτην μεμυημένοι ἠγνόουν ἔτι τότε τὴν τρισκατάρατον γραφίδα τοῦ Ζολᾶ, τὴν ἀνοσίως χαράξασαν βραδύτερον τὸ περίφημον Lourdes πρὸς βαθύτατον σκανδαλισμὸν πασῶν τῶν εὐσεβῶν λατινικῶν συνειδήσεων.

Ἡ Α. Ἀγιότης ὁ Πάπας Πίος ὁμολογεῖται ἀνὴρ εὐρυτέρων ὀριζόντων καὶ ἐλευθερωτέρου ἢ οἱ προκάτοχοι αὐτοῦ πνεύματος, ἱκανὸς δὲ νὰ ἐκτιμήσῃ τὴν τε ἐνεστῶσαν καὶ τὴν μέλλουσαν θέσιν τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας· διὸ εἶνε λυπηρὸν ἐπὶ τῆς Ἐπισκοπῆς Αὐτοῦ τοιαῦτα συνέδρια νὰ συνέρχωνται καὶ τοιαῦτα ψηφίσματα, οἷον τὸ ἐξῆς ἐν Γαλλικῇ, Ἰταλικῇ, Γερμανικῇ καὶ Ἀγγλικῇ γλώσσῃ ὑπ' αὐτῶν νὰ συντάσσωνται: «Τὸ ἐν Ρώμῃ συνέδριον τῆς Μαρίας ὀδυνώμενον ἐπὶ ταῖς θλίψεσι τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς σεπτοτάτης ὁρατῆς αὐτῆς κεφαλῆς, ἀνανεοῖ ἐνώπιον τῆς Α. Παναγιότητος, τοῦ εὐκλεῶς βασιλεύοντος Πάπα Πίου Ι' τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀπεριορίστου ὑποταγῆς καὶ τὸ αἶσθημα τῆς υἱικῆς ἀφοσιώσεως, θερμότητα συνιστᾷ εἰς τοὺς θερμοὺς λατρευτὰς τῆς Παρθένου, ὅπως μὴ παύσωσι διὰ προσευχῶν διαπύρων ἐξικετεύοντες Αὐτήν, ἵνα

ἐπιταχύνῃ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸν Ἀρχιερέα τῆς Ρώμης τὴν ἔλευσιν τῆς ἡμέρας τοῦ θριάμβου καὶ τῆς πλήρους ἐλευθερίας καὶ ἀνεξαρτησίας». Ἀλλὰ μὴδὲ νὰ ἐπιτρέπη ὥφειλεν ἡ Α. Ἀγιότης τὴν ἐπίτασιν τῆς δογματικῆς πλάνης, διότι δυστυχῶς τὴν τρίτην τοῦ Συνεδρίου ἡμέραν ἡ Θεοτόκος ἐτέθη ἐν ἴσῃ μοίρᾳ πρὸς τὸν Σωτῆρα Χριστὸν κηρυχθεῖσα «Συναπολυτρώτρια τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἄσπορος Μήτηρ τοῦ Θεοῦ», ὁρισθέντος ὅπως τοῦ λοιποῦ ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ὡς τοιαύτη λατρεύηται καὶ διὰ τοῦ τίτλου τούτου ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν πιστῶν. Καὶ ὅμως τὰ ἀνωτέρω δόγματα εὐρίσκονται ἔτι ἐπίσημοι τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀντιπρόσωποι διαβλέποντες ἐν τε τῇ Ἀγίᾳ Γραφῇ, τῇ Ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει καὶ πανταχοῦ τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἀναμφιβόλως δὲ οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἀπομακρύνουσι τὴν Ἐκκλησίαν εἰς ἣν ἀνήκουσι τῆς καθαρᾶς χριστιανικῆς ἀληθείας καὶ εὐρύνουσι τοῦ σχίσματος τὸ χάσμα.

Ἀρχαιολογικαὶ παρατηρήσεις τοῦ κ. Γ. Λαμπάκης. -

Ὁ ἐκ τῶν ἐφετινῶν προσκυνητῶν διαπρεπὴς ὑψηγῆτης τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν καὶ ἰδιαίτερος Γραμματεὺς τῆς Βασιλείσης τῆς Ἑλλάδος κ. Γεώργιος Λαμπάκης, ἀκαταπόνητος τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ ἐπιστήμης ἐργάτης καὶ ἐνθερμότατος λάτρης, κατὰ τὸ ὀλιγοήμερον διάστημα τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς αὐτοῦ περιελθὼν τὰ κυριώτερα τῶν ἱερῶν Προσκυνημάτων Λίαν ἐνδιαφερούσας ἐποίησατο ἐν τίσιν αὐτῶν ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ παρατηρήσεις, ἐν αἷς καὶ περὶ τοῦ ἀστέρος τῆς Βηθλεὲμ οὗ τὸ γνήσιον σχῆμα ἀνεκάλυψεν ἐπὶ τῶν μουσειωμάτων τοῦ νοτίου τοιχώματος τῆς ἐν Βηθλεὲμ Βασιλικῆς περὶ τοῦ ἐπὶ τῶν ψηφοθετημάτων τοῦ νοτίου ταύτης τοιχώματος ἀπεικονιζομένου ναοῦ τῆς Ἀντιοχείας, τοῦ ὑπὸ τοῦ Μ. Κωνσταντίνου κτισθέντος περὶ πλατειῶν τινῶν κεράμων ἐν ταῖς ἐπὶ τοῦ ὅρους τῶν Ἑλαιῶν κατακόμβαις φερουσῶν τὰ γράμματα L X F, ἅτινα ὁ πρὸ τινος ἀποθανῶν γνωστὸς Γερμανὸς ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Schick καὶ τινες ἄλλοι ἐξήγησαν Legio Decima Fretensis, ὑπονοοῦντες μίαν τινὰ τῶν λεγεόνων τοῦ Τίτου. Ὁ κ. ὅμως Λαμπάκης ἐπ' ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν αὐτῶν κεράμων, ὅμοιαι πρὸς τὰς ὁποίας σημειοῦσθαι ἀνευρέθησαν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Παλαιστίνης, ἐδέχθη ἀναγινωσκόμενα τὰ γράμματα I X N (=Ἰησοῦς Χριστὸς Νικᾷ). Τινὰς τῶν κυριωτέρων αὐτοῦ παρατηρήσεων ὁ διαπρεπὴς ἐπιστήμων, ὁ τιμῶν ἤδη διὰ τῆς

εὐγενοῦς συνεργασίας αὐτοῦ τὴν «Νέαν Σιών» πάνυ προφρόνως ὑπέσχετο δι' αὐτῆς προσεχῶς νά δημοσιεύσῃ.

Βυζαντινὴ Μουσικὴ. -Ὁ καθηγητὴς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἐν τῷ Ὡιδεῖῳ Ἀθηνῶν κ. Κ. Α. Ψάχος προσέβη εἰς τὰς πρῶτας ἀποπείρας τελειοποιήσεως τῆς γραφῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς δυναμένας οὐσιωδέστατα ἐπ' αὐτῆς νά ἐπιδράσωσι. Μία ἐκ τῶν οὐσιωδεστάτων ἐλλείψεων τῆς μουσικῆς ἡμῶν θεωρεῖται ἡ ἔλλειψις τῆς τακτικῆς καὶ κανονικῆς συνηχήσεως τῶν ψαλλομένων ᾠσμάτων ὑπὸ τῶν ἰσοκρατούντων ἢ συμφαλλόντων. Ὁ κ. Ψάχος ἐξεῦρε μέθοδον γραφῆς δευτέρας γραμμῆς ἐν ἐκάστῳ μέλει παραδηλούσης τὸ συνηχούμενον ἴσον κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐναλλαγὰς, διὰ τοῦ νεωτερισμοῦ τούτου ἀποκαλύπτεται πλουσία συμφωνικὴ ἀρμονία οὐχὶ ἑτερότονος, οἷα εἶναι ἡ τῆς εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς, ἀλλ' ὁμόφωνος καὶ ὁμότονος. Πλὴν τῆς δευτέρας ταύτης ἰσοκρατικῆς γραμμῆς, ὁ κ. Ψάχος ἐν τῇ γραφῇ τῆς μουσικῆς προσέθηκε «α. Διαστολὰς καθορίζουσας τὸ διάφορον καὶ ποικίλον τοῦ ρυθμοῦ τῶν ᾠσμάτων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας στηριζομένου ἐπὶ τοῦ τονικοῦ μὲν ρυθμοῦ διὰ τὰ σύντομα μέλη, ἐπὶ τῆς ρυθμικῆς δι' ἐμφάσεως διὰ τὰ ἔργα τοιαῦτα. β. Ἰδιαίτερα σημεῖα διέσεων σημειοῦντα τὰς ἐνὶ ἐκάστῳ τῶν φθόγγων ἀναλόγων τῆς φύσεως τούτου ἢ ἐκείνου τῶν ἤχων προσιδιαζούσας ὠρισμένας καὶ ἀπαραιτήτους ἑλξεις καὶ γ. Σημεῖα σταυροῦ διὰ μόνην τὴν ἀναπνοὴν, ἵνα μὴ καὶ αὕτη λαμβάνηται ὅπου καὶ ὅπως τύχῃ, ἀλλὰ κανονικῶς εἰς ὠρισμένα μέρη. Πρωτόλειά τινα τῆς τοιαύτης τελειοποιήσεως τῆς γραφῆς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Μουσικῆς ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Ψάχος ἐν παραρτήματι τῆς ἐν Ἀθήναις ἐκδιδομένης μουσικῆς ἐφημερίδος «Φόρμιγγος», ἄξια πολλῆς προσοχῆς.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ἡμῶν μουσικῆς ἀνακοινοῦμεν ὅσα ὁμογενῆς τις διατρίβων ἐν Ρώμῃ, ἐπέστειλεν ἀπὸ 23 Μαΐου εἰς ἑλληνικὴν Ἐφημερίδα.

«Ἀπὸ σύμπαντος τοῦ κόσμου συνέρρευσαν κατ' αὐτὰς εἰς τὴν αἰωνίαν πόλιν καθολικοὶ Ἐπίσκοποι καὶ ἀρχιεπίσκοποι, ἐπιφανεῖς καθηγηταί, πλεῖστοι λόγιοι καὶ μυριάδες προσκυνητῶν, ἄνδρες καὶ γυναῖκες, ἵνα συμμετάσχωσι τοῦ συγκροτηθέντος δεκάτου ἔκτου Συνδεδίου τῆς Ἀγίας Εὐχαριστίας.

Ἡ ἑναρξίς τῶν ἐργασιῶν τοῦ συνεδρίου ἐγένετο διὰ μεγαλοπρεποῦς δοξολογίας τελεσθείσης εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Πέτρου, χοροστατοῦντος τοῦ Πάπα.

Τὴν δευτέραν τοῦ συνεδρίου ἡμέραν μεταξὺ τῶν ἄλλων ὠμίλησεν ὁ διαπρεπὴς κληρικὸς καὶ ἑξοχος λογογράφος σεβ. Μαρίνη, ὁ ἐκδότης τοῦ «Βησσαρίωνος», ἐκεῖνος ὅστις ὠμίλησεν ἐνθουσιωδῶς διὰ τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὸ τελευταῖον Ἀρχαιολογικὸν Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν εἰς ὃ ἀντεπροσώπευε τὸν Πάπαν.

Ἐν τῷ Συνεδρίῳ λοιπὸν τῆς Εὐχαριστίας ὠμίλησε περὶ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἔπλεξε τὸ ἐγκώμιον αὐτῆς, διότι παρέμεινε πιστὴ καὶ ἀφωσιωμένη εἰς τὰς θεθείας ὑπὸ τῶν Πατέρων ἀρχὰς καὶ μετὰ θλίψεως εἰλικρινοῦς, θλίψεως, ἥτις ἐζωγραφίζετο οὐ μόνον διὰ τῶν λόγων, ἀλλ' εἰς αὐτὸ τὸ πρόσωπον τοῦ ρήτορος διηρμήνευσε τὴν λύπην ὅλων τῶν μετασχόντων τοῦ Συνεδρίου κληρικῶν, διότι δὲν βλέπουσι παρακαθημένους τοὺς θεοσεβεῖς Πατέρας τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας καὶ προσφιλεῖς ἀδελφοὺς τῶν.

Καὶ ἐξακολουθῶν τὸν πλήρη ἐξάρσεων λόγον τοῦ ὁ Πατὴρ Μαρίνης κατέδειξεν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διαφοραὶ δὲν εἶναι σοβαραί, διότι ἐν τοῖς σοβαρωτέροις ζητήμασιν ἀμφοτέραι συμφωνοῦσιν. Ἀναπέμπων δὲ θερμὴν πρὸς τὸν Ὑψιστον εὐχὴν, ἵνα ἐπιτευχθῇ ταχέως ἡ ἑνωσις τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, εἶπεν, ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα κάθοδόν του ἀντελήφθη, ὅτι καὶ οἱ κληρικοὶ τῆς Ἑλλάδος ἐπιθυμοῦσι τὴν ἑνωσιν καὶ ἀνεμνήσθη τῶν λόγων τοῦ Σ. Ἐπισκόπου Κερκύρας, ὅστις τῷ ἔλεγεν «Πρέπει νὰ ἐνωθῶμεν πλέον».

Ὁ λόγος τοῦ πατρὸς Μαρίνη διεκόπτετο συνεχῶς ἀπὸ ζωηρὰ χειροκροτήματα, τὰ ὅποια ἐγίνοντο ζωηρότερα ἀνὰ πᾶσαν περικοπὴν τοῦ λόγου ἀναφερομένην εἰς τὴν ἑνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ὅταν ἠκούσθησαν οἱ λόγοι τοῦ ὀρθοδόξου Σ. Ἐπισκόπου Κερκύρας, ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἀκροατῶν ἔφθασεν εἰς τὸ κατακόρυφον, ὁ μέγας ναὸς τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων ἀντήχει ἐπὶ πολὺ ἀπὸ συνεχῆ χειροκροτήματα καὶ ὁ πατὴρ Μαρίνη ἐδέχετο συγκεκινημένος θερμότατα συγχαρητήρια, εἰς ἔνδειξιν ἀδελφικοῦ χαιρετισμοῦ ἀποστελλομένου πρὸς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν.

Χθὲς τὸ ἀπόγευμα συνεκεντρώθησαν ὅλοι οἱ τοῦ συνεδρίου καὶ πλήθη πιστῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγ. Πέτρου, ἵνα ἀκούσωσι τὸν λόγον τοῦ Πάπα. Ἐπὶ μᾶς ἐξέδρας εἶχον συναθροισθῇ οἱ ἱερεῖς, οἱ διάκονοι καὶ μαθηταὶ τῆς ἐκκλησίας τῶν Οὐνιτῶν, τῆς τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἀγίου Ἀθανασίου, οἵτινες ἐπιθυμία τοῦ Πάπα ἔψαλλον διὰ Βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ συμφώνως πρὸς τοὺς τύπους τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας. Εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἀγίου Πέτρου δὲν ἐτελέσθη οὐδέποτε ὁμοία ἱερουργία καὶ ἡ Βυζαντινὴ μουσικὴ τὸ πρῶτον ἤδη ἀντήχει ὑπὸ τοὺς θόλους τῆς μεγαλυτέρας τοῦ κόσμου Ἐκκλησίας.

Οἱ καθολικοὶ κατάπληκτοι διηρώτων τί εἶδους μουσικὴ ἦτο ἐκεῖνη, ἐνῶ ὁ χορὸς ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τοῦ γερμανοῦ ἱερέως Γκάτσερ ἐξηκολούθει ψάλλων τοὺς ὠραίους τῆς ἐκκλησίας μας ὕμνους. Ἐκαστος δύνатаι νὰ φαντασθῇ ὅποια ὑπῆρξεν ἡ συγκίνησις δι' ἡμᾶς τοὺς ὀλίγους παρευρισκομένους ἐκεῖ Ἕλληνας, ὅταν ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀγ. Πέτρου ἠκούσαμεν τελουμένην αὐτὴν ἐκείνην τὴν δοξολογίαν, ἣν ἠδυνάμεθα ν' ἀκούσωμεν εἰς οἰανδήποτε ἐκκλησίαν τῆς πατρίδος μας, ἀλλὰ μὲ

τὴν πραγματικὴν Βυζαντινὴν μουσικὴν, ὅπως μάλιστα ἐτελειοποίησε ταύτην ὁ χορὸς τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου.

Ὁ Πάπας εἶχε διαρκῶς τὰ βλέμματα ἐστραμμένα πρὸς τὸν χορὸν, οὐτινος τὰ μέλη ἔφερον ἐνδύματα καὶ καλυμμαύχια τῶν ἱερέων τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἁγίου Πατρὸς ἐζωγραφίζετο ἡ χαρὰ, ἣν ἠσθάνετο ἡ ψυχὴ του ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τῶν ὠραίων τῆς ἐκκλησίας μας ὕμνων.

Καί ὅταν ἔληξεν ἡ ὠραία ψαλμωδία, ἡ ἐλληνικὴ δοξολογία, ὁ Πάπας ἀφοῦ ἤκουσε τὴν προσφώνησιν τοῦ Προέδρου τοῦ Συνεδρίου, ἀπήγγειλε θαυμάσιον λόγον ἀντάξιον τῆς μετριοφροσύνης του, τῆς ἀγαθότητός του, τῆς ἀγάπης πρὸς τὸ ποίμνιον τοῦ Χριστοῦ, πρὸς ὃ ἔδωσε τὰς πατρικὰς συμβουλὰς. [Ν. Ἐφημερίς].

Ἐκ τῆς πόλεως τῶν μωσαϊκῶν [Ἀπόσπασμα ἐπιστολῆς ἀπὸ 22 Ἰουνίου 1905]. - Δεν δύναμαι εἰσέτι νὰ συνέλθω ἐκ τῆς ἐκπλήξεως. Οὐδέποτε ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ πόλιν ὁλόκληρον μεμουσειωμένην. Ἡ Μαδηβὰ δέον νὰ ἀποκληθῇ ἡ κατ' ἐξοχὴν πόλις τῶν μωσαϊκῶν. Ἐνώπιον αὐτῆς δέον νὰ ὑποχωρήσωσι μετὰ σεβασμοῦ ἡ Ραβέννα, ἡ Θεσσαλονίκη, ἡ Βηθλεὲμ καὶ εἰ τις ἄλλη τῶν πόλεων ἐκείνων, αἵτινες ἐποχὴν ὅλην διὰ τῶν ψηφοθετημάτων αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουσιν καὶ ὁλόκληρον τέχνην ἰδιαίτεραν, προσελκύουσι τῶν ἐπιστημόνων καὶ τῶν ἀπλῶν φιλαρχαίων καὶ περιέργων τὰ πλήθη. Ἴσως ἐν ταῖς ἀνωτέρω πόλεσιν ὑπάρχουσι λεπτεπιλέπτου καὶ πολυτελεστέρας τέχνης μουσειογραφήματα, ἐν οὐδεμιᾷ ὅμως θὰ συναντήσῃ τις τὴν δυσαρίθμητον πληθὺν τῶν τῆς Μαδηβας, ἥς ὁλόκληρον τὸ ἔδαφος ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον εἶνε κατεστρωμένον διὰ ψηφίδων. Ἐκ τῶν μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθεισῶν δώδεκα ἐκκλησιῶν τῆς Μαδηβᾶς, οὐδεμιᾶς οὐδὲ κἂν τμήμα τοίχου ἴσταται ὀρθιον, ὥστε ν' ἀτενίσῃ τις τὰ περικοσμοῦντα πάλαι αὐτὰς, πολυτελέστατα ἀναμφιβόλως, μουσειώματα. Τὰ πολυπληθῆ δάπεδα, ἅτινα ἐπεσκέφθημεν παρουσιάζουσιν ἀπέραντον ποικιλίαν σχημάτων καὶ παραστάσεων καταμαρτυρουσῶν τὸ γωνιμώτατον εἰς ἐπινοήσεις καὶ πνεῦμα τῶν τῆς πόλεως τεχνιτῶν. Ἐβδομάδας καὶ μῆνας δέον τις νὰ καταναλώσῃ πρὸς περιγραφὴν καὶ μελέτην τοῦ μεμουσειωμένου ἐδάφους τῆς Μάδηβας. Αἱ ἀλεκτορίδες καὶ οἱ ἀλέκτορες κατοικοῦσι ἐντὸς μεμουσειωμένων ὀρνιθῶνων, ψηφοθετήματα θαυμάσια κοσμοῦσι τὰ ἐνδαιτήματα τῶν βοσκημάτων, βαρεῖς ἐπικάθηνται ἐπὶ ἀριστουργηματικῶν μωσαϊκῶν σκηνῶν οἱ βόες, ἂν δὲ περίφημοι ἀραβικαὶ φορβάδες διὰ τῶν ὀπλῶν αὐτῶν φθείρουσι καθ' ἑκάστην μεγάλας ψηφιδογραφημένας ἐκτάσεις. Πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀποθῆκαι

τοῦ σίτου, τῆς φακῆς, τῶν ἀχύρων βάσεις ἔχουσι μωσαϊκά. Πολλοὶ τῶν κατοίκων ἀκριβῶς κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀλωνίζουσιν ἐπὶ μωσαϊκῶν, αἱ πλεῖσται δὲ τῶν ἐνώπιον τῶν οἰκιῶν αὐλῶν, ὧν μίαν ἀνεσκάψαμεν, φέρουσι λαμπρὰ ψηφιδογραφήματα. Ἡ Μαδηβά ἐν τῇ τέχνῃ τῆς ψηφιδογραφίας ἀντιπροσωπεύει οὐχὶ ἐποχήν, ἀλλ' ἐποχὰς καὶ πολιτισμοὺς διαφόρους. Ἐκ τῶν ὀλίγων μέχρι τοῦδε παρατηρήσεων πείθομαι ὅτι τὰ μουσεῖάματα τῆς Μαδηβάς, ἐφ' ἧς παρήλασαν ὅλοι οἱ πολιτισμοὶ ἀπὸ τοῦ πρωτογόνου Μωαβιτικοῦ μέχρι τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ρωμαϊκοῦ, δεόν νὰ ὑπαγάγη τις εἰς δύο μεγάλας περιόδους, ἐθνικὴν καὶ χριστιανικὴν. Ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτῶν δύναται νὰ συνταχθῇ ὁλόκληρος ἱστορία, ὅλως ἰδιαίτερα, τέχνης καὶ πολιτισμοῦ.

Π.Λ.

Κανονισμοὶ ἐπαρχιῶν Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης.-

Ἀναγινώσκωμεν ἐν τῇ τελευταίᾳ «Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ» τὰ ἑξῆς:

«Γνωστὸν ἐστίν ὅτι διὰ κοινῆς συνεργασίας τῶν Πανιερωτάτων μητροπολιτῶν τῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνη τεσσάρων ὀρθοδόξων ἐπαρχιῶν Βόσνης, Ἑρσεκίου, Σβορνικίου καὶ Βανιαλούκας καὶ Βιχάτσης καὶ τῶν ἐπὶ τούτῳ ἀντιπροσώπων τοῦ ἐν αὐταῖς ὀρθοδόξου λαοῦ, καθὰ ὑπεδείχθη ἐν καιρῷ καὶ συνεστήθη ὡς ἀπαραίτητος ὅρος καὶ ὑπὸ τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, εὐμενεῖ δὲ ἐπινεύσει καὶ τῆς Ὑψηλῆς Καισαροβασιλικῆς Αὐστρουγγαρικῆς κυβερνήσεως, ἐπετεύχθη τέλος, λήγοντος τοῦ ἔτους 1903, ὁ προσήκων καταρτισμὸς ἰδιαίτερων κανονισμῶν διακανονιζόντων τὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ ἐκπαιδευτικῆς διοικήσεως τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν, οἵτινες κανονισμοὶ καὶ ὑπεβλήθησαν ἀρμοδίως, ἀρχομένου τοῦ Ἰουνίου μηνὸς τοῦ παρελθόντος ἔτους, εἰς τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ὅπως τοῦτο ὡς ἡ ὑπάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ ἐπαρχιῶν τὸ μὲν ἐπιδαψιλεύσῃ τοῖς κανονισμοῖς τούτοις τὴν εὐλογίαν αὐτοῦ, τὸ δὲ ἀποφανθῇ ἐπὶ σημείων τινῶν, ἐφ' ὧν αἱ γνῶμαι τῶν ἀρχιερέων διέστησαν πρὸς τὰς τῶν λαϊκῶν ἀντιπροσώπων. Πρὸς μελέτην τῶν εἰρημένων κανονισμῶν συνέστη, συνοδικὴ διαγνώμη, ἰδιαίτερα ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν Σεβασμιωτάτων Μητροπολιτῶν καὶ μελῶν τῆς ἱερᾶς Συνόδου Νικομηδείας Φιλοθέου, Μιτυλήνης Κυρίλλου καὶ Ἐλευθερουπόλεως Παναρέτου, εἰς ἣν βοηθητικῶς προσετέθησαν καὶ ὁ ἀρχιεραγματεὺς

τῆς ἱερᾶς Συνόδου κ. Γεννάδιος, ὁ διευθυντὴς τοῦ Α' πατριαρχικοῦ Γραφείου κ. Ἰ. Τανταλίδης καὶ ὁ ἐκ τῶν γραμματέων τοῦ αὐτοῦ Γραφείου, κ. Χρ. Παπαϊωάννου, ἦτις ἐν ἐπανειλημμέναις συνεδριάσεσι μελετήσασα μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ ἀκριβείας αὐτοὺς, ὑπέβαλεν ἐισηγητικῶς ἐν ἐκτενεῖ καὶ λεπτομερεῖ ἐκθέσει τὸ πόρισμα τῆς ἐργασίας αὐτῆς, ἐξαιρουῖσα τὴν μεγίστην σπουδαιότητα καὶ ὠφέλειαν τῶν ἐν λόγῳ κανονισμῶν ὑπὲρ τοῦ ἐν ταῖς εἰρημέναις ἐπαρχίαις ὀρθοδόξου λαοῦ, διατυπώσασα δὲ καὶ τὴν γνώμην αὐτῆς ἐπὶ ἐκάστου ἐκ τῶν δώδεκα ἄρθρων, ἐν οἷς οὐκ ἐπετεύχθη ὁμοφωνία καὶ ἐφ' ὧν ἐζητήθη ἡ διαιτητικὴ γνώμη τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας, ὑποδείξασα, μετ' ἐμβριθῇ στάθμισιν ἐν ἐκάστῳ σημείῳ τῶν ὑπὲρ ἐκατέρας τῶν προτάσεων λόγων, τὴν ἀποδοχὴν ἐν ἑξ μὲν σημείοις (τοῖς ἄρθροις Β' ΙΓ', 95, 145, 163 καὶ 193) τῶν προτάσεων τῶν ἀρχιερέων, ἐν τοῖς λοιποῖς δὲ ἑξ (ἦτοι τοῖς ἄρθρ. 181, 186, 188, 189, 202 καὶ 217) τῶν προτάσεων τῶν λαϊκῶν ἀντιπροσώπων: Ἡ ὡς ἄνω ἔκθεσις τῆς ἐπιτροπῆς, ἀναγνωσθεῖσα καὶ μετ' ἰδιαζούσης προσοχῆς μελετηθεῖσα μετὰ τοῦ ὅλου ζητήματος τῶν εἰρημένων κανονισμῶν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς Συνόδου, ἔτυχε τέλος καὶ ὑπὸ τῆς ἀνωτάτης ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς κατὰ τὴν συνοδικὴν συνεδρίαν τῆς 31 Μαΐου ὁμοφώνου ἐπιδοκιμασίας καὶ ἐγκρίσεως τῆς Ἱ. Συνόδου προφρόνως καὶ φιλοστόργως ἐπιδαψιλευσάσης τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτῆς ἔγκρισιν καὶ εὐλογίαν πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν οὕτω καταρτισθέντων κανονισμῶν· ὡς πρὸς τὰ εἰρημένα δὲ δώδεκα σημεία παμψηφεὶ ἀποδεξαμένη τὴν γνώμην τῆς ἐπιτροπῆς, δι' οὗς αὕτη ἐν ἐκάστῳ σημείῳ ὑποδείκνυσι σπουδαίους καὶ σοβαροὺς λόγους, πρὸς τὸ ἀληθὲς συμφέρον τῶν εἰρημένων ἐπαρχιῶν ἀποβλέπουσα. Καὶ οὕτω τό ἀπὸ πολλοῦ ἐκκρεμὲς διατελοῦν ζήτημα τῆς ἀσφαλοῦς διὰ γραπτῶν κανονισμῶν διοργανώσεως τῆς ἐσωτερικῆς ἐκκλησιαστικῆς καὶ σχολικῆς διοικήσεως τῶν ἐν Βοσνίᾳ καὶ Ἑρζεγοβίνῃ ὀρθοδόξων, οὗ ἔνεκα τέως τοσαῦτα συνέβησαν πολλαχοῦ ἐν αὐτοῖς ἄτοπα, ἀπειληθείσης πλήρους σχεδὸν ἐνιαχοῦ διαστάσεως τοῦ λαοῦ πρὸς τὰς κανονικὰς αὐτοῦ ἐκκλ. ἀρχάς, χάρις εἰς τὴν ζηλωτὴν καὶ ἔμφρονα ἀφ' ἑνὸς συνεργασίαν τῶν ἱερωτάτων ἀρχιερέων τῶν ἐπαρχιῶν τούτων μετὰ τῶν λαϊκῶν ἀντιπροσώπων, τὴν ἀγαθὴν δὲ ἀφ' ἑτέρου καὶ ὄντως πατρικὴν συνευδοκίαν τῆς Καισαροβασιλικῆς Αὐστρουγγρικῆς κυβερνήσεως, ἔλαβε σὺν Θεῷ τελειωτικῶς τὴν ποθητὴν καὶ προσήκουσαν λύσιν, ἐπ' ἀγαθῷ τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς

Ἐκκλησίας καὶ τοῦ αὐτόθι εὐσεβοῦς λαοῦ. Διότι ἀναμφηρίστως οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος κανονισμοί, συντεταγμένοι ὄντες μετὰ πολλῆς τῆς προσοχῆς ἐπὶ τῇ βάσει εἴτε τῶν παρ' ἡμῖν ἰσχυόντων εἴτε τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς ὀρθοδόξοις ἐκκλησίαις τῆς Αὐστρουγγαρίας ἐν χρήσει θεσμῶν, ἀναλόγως πρὸς τὰς ἐπιτοπίους ἀνάγκας, ἀποτελοῦσε διὰ τὰς εἰρημένους ἐπαρχίας μέγα ἀπόκτημα καὶ μέλλουσιν ἵνα συντελέσωσιν εἰς ἀσφαλῆ ἀκμὴν καὶ πρόοδον τῶν αὐτόθι ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ αὐτόθι ὀρθοδόξου λαοῦ, πρὸς ὃν ἡ Μήτηρ Ἐκκλησία ὡς πρὸς ἀφωσιωμένα αὐτῇ τέκνα φιλόστοργον ἀείποτε ἐπέδειξε καὶ ἐπιδείκνυσι μέριμναν καὶ πρόνοιαν».

†G. Strossmayer. - Ἀγγέλλεται ὁ θάνατος τοῦ εὐκλεοῦς Κροάτου Ἐπισκόπου Strossmayer ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα καὶ ἐπέκεινα ἐτῶν. Καταγόμενος ἐκ παλαιᾶς γερμανικῆς οἰκογενείας τοῦ Linz, ἐγκαθιδρυθείσης κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ ιη' αἰῶνος ἐν Essek τῆς Σλαβωνίας, ἔνθα καὶ ἐγεννήθη, ἐσπούδασεν ἐν τῷ Σεμιναρίῳ τοῦ Diakono, ὕστερον δ' ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τῆς Πέστης, γενόμενος Διδάκτωρ τῆς φιλοσοφίας. Τῷ 1837 διωρίσθη Βικάριος ἐν Peterwarden, τῷ δὲ 1840 προσκληθεὶς εἰς τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν τῆς Βιέννης, Augustineum, ἐγένετο Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας. Μετὰ ταῦτα χρηματίσας καθηγητὴς ἐν τῷ Σεμιναρίῳ τοῦ Diakono τῷ 1847 ἐγένετο διευθυντὴς τῆς ἀνωτέρω Θεολογικῆς Σχολῆς τῆς Βιέννης καὶ ἱεροκῆρυξ τῆς Αὐλῆς, ἀλλὰ τῷ ἐπιόντι ἔτει ἐγένετο Ἐπίσκοπος τοῦ Diakono, οὗτινος ἡ ἐπισκοπικὴ περιοχὴ ἐξετείνετο τότε καθ' ὅλην τὴν Βοσνίαν καὶ εἰς μέρος τῆς Σερβίας. Ἐκτοτε ἄρχεται ἡ ἑκτακτος αὐτοῦ πατριωτικὴ δρᾶσις, περιφανῶς ἐκδηλωθεῖσα ἰδίως τῷ 1859, ὅτε παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας προσεκλήθη ὡς μέλος τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ Συμβουλίου. Ἐν Κροατίᾳ ἀπέβη τὸ σπουδαιότερον πολιτικὸν πρόσωπον, ἀγωνιζόμενον ὑπὲρ τῶν ὁμοσπονδιακῶν συμφερόντων τῶν σλαύων ἐν σχέσει πρὸς τὸ δυαδικὸν Βασίλειον, ἠναγκάσθη μάλιστα ἡ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις τῷ 1865 νὰ ἐξορίσῃ αὐτὸν. Εἰς Παρισίους μεταβὰς ἐπεδόθη εἰς τὴν μελέτην τῶν περιφανεστέρων Γάλλων συγγραφέων καὶ μετὰ τὴν ἐπάνοδον αὐτοῦ εἰς τὴν Κροατίαν, ἐγκαταλιπὼν τὴν πολιτικὴν δρᾶσιν, ἀφιέρωσεν ἑαυτὸν εἰς τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν ἐπιστήμην. Τὰ ἐγκαίνια τῆς ἐθνικῆς Ἀκαδημίας τοῦ Agram, εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς ὁποίας κατ' ἐξοχὴν εἰργάσθη, ὑπῆρξαν δι' αὐτὸν ἀληθὴς θρίαμβος. Πανταχόθεν συνέρρευσαν οἱ Κροάται ἵνα χαιρετήσωσι τὸν Vladika αὐτῶν. Λίαν

ταχέως ὁ Strossmayer κατέστη ἀντικείμενον εὐρυτέρας ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ. Ἐν τῇ διαβοήτῳ Συνόδῳ τοῦ Βατικανοῦ (1869-1870) ὑπῆρξεν ἓν τῶν ἐπιλέκτων μελῶν τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα κατεπολέμησαν τὴν πονηρὰν ἰησουϊτικὴν ἐπινόησιν τοῦ «ἀλαθήτου». Ἐν τῇ συνεδρίᾳ τῆς 28 Δεκεμβρίου 1869 εἶπεν: «Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Θεοῦ κινδυνεύει παρὰ τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἐγείρομαι ἐγὼ, ἵνα ὑπερασπίσω αὐτήν. Ἀπευθύνομαι οὐχὶ πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ πρὸς τοὺς Ἰησουϊτας. Καταγγέλλω τοὺς Ἰησουϊτας ὡς ἐπισκοτίσαντας καὶ νοθεύσαντας τὸ πνεῦμα, τὰ δόγματα καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας». Μετὰ μείζονος σφοδρότητος ὠμίλησε τῇ 22 Μαρτίου 1870 ἐπιτεθεὶς κατὰ τοῦ δόγματος τοῦ ἀλαθήτου, θύελλα φωνῶν τῆς ἰησουϊτικῆς μερίδος ἐν τῇ Συνόδῳ διέκοπτε τὰς καυστικὰς αὐτοῦ ἐκφράσεις, ἄχρις οὗ καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας Πῖος Θ' ἀνεκράυγασε «Descende ab ambone»! Τῷ ὄντι κατέβη τοῦ ἄμβωνος διακόψας τὸν λόγον αὐτοῦ ὁ Strossmayer, ἀλλ' ἐν μέσῳ τῶν ἐνθέρμων ἐπευφημιῶν τῶν καλλίστων ἀντιπροσώπων τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας, ὧν μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ ἀπήλαυσεν ὅλως ἐξαιρετικῶν συμπαθειῶν.

†M. A. Olesnitsky. -Τῇ 12 Μαρτίου ἐν τῇ ἀκμῇ τῆς ἡλικίας καὶ τῆς δράσεως αὐτοῦ ἀπέθανεν ὁ Καθηγητὴς τῆς Ἀκαδημίας Κιέβου M. A. Olesnitsky, περὶ οὗ ἐν τῷ παρελθόντι τεύχει τῆς «Νέας Σιών» ἐγράψαμεν, ὅτι ἐσχάτως ἀνηγορεύθη ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Πετροπόλεως Διδάκτωρ τῆς Θεολογίας. Ὁ ἀπροσδόκητος καὶ ἄωρος αὐτοῦ θάνατος ἐλύπησε πάντας τοὺς γνωρίζοντας ὅτι ἦτο εἷς τῶν τὰ μάλιστα διακεκριμένων θεολόγων τῆς Ρωσσίας. Ἐδίδασκεν ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Κιέβου ἀπὸ τοῦ 1873, συνέγραψε δὲ τῷ 1874 τὸ πρῶτον αὐτοῦ σύγγραμμα «ὁ Ἐκκλησιαστής». Ἐφεξῆς δὲ εἰδικῶς ἐπεδόθη εἰς τὴν Ἠθικὴν Θεολογίαν γράψας τὰ ἐξῆς συγγράμματα «Ἱστορία τῆς ἠθικῆς καὶ τῶν ἠθικῶν διδασκαλιῶν»(1882) «Ἠθικὴ Θεολογία ἥτοι διδασκαλία περὶ τῆς ἠθικῆς»(1892) «Ἐκ τοῦ συστήματος τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς» (1896). Ὁ μακαρίτης καθηγητὴς ἦτο πρότυπον ἐπιστήμονος, σπανίως ἔβλεπε τις αὐτὸν ἐν συναναστροφῇ τινι ἢ ὁμηγύρει, ἐὰν δὲν ἦτο ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ διδάσκων, ἀναμφιβόλως ἠύρισκετο πάντοτε ἐν τῷ γραφείῳ αὐτοῦ μελετῶν ἢ συγγράφων.

Ἐκ τῆς ἐν Ἀμερικῇ θρησκευτικῆς ζωῆς. -Ἐν Ἀμερικῇ ἐπικρατεῖ ὅλως ιδιόρρυθμος τύπος τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς, ἡ πολιτεία δὲν ἀναγνωρίζει οὐδεμίαν Ἐκκλησίαν, ὡς ἀντιπροσωπεύουσιν τὴν

ἐπίσημον θρησκείαν τοῦ κράτους, ὑπάρχει πλήρης χωρισμός Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας. Ἐντεῦθεν ἐν Ἀμερικῇ εὗρηται πᾶσαι αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιθέσεις τῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων χρόνων, πᾶσαι αἱ αἵρέσεις, ὁ ὀρθολογισμός, ὁ μυστικισμός, ἡ ὑπερφυλάβεια καὶ ἡ δεισιδαιμονία. Περίεργος ἔκφρασις τοῦ πολυδαιδάλου θρησκευτικοῦ τῆς Ἀμερικῆς κατασκευάσματος ὑπῆρξε τὸ πρὸ τινων ἐτῶν ἐν Σικάγῳ συγκροτηθὲν θρησκευτικὸν Συνέδριον, ἐν ᾧ παρὰ τὸν Ἑλληνα Ἐπίσκοπον Ζακύνθου Διονύσιον Λάτταν παρεκάθησαν Ἰνδοὶ βραχμανισταί, μωαμεθανοί, λατῖνοι, προτεστάνται, πάντων τῶν θρησκευμάτων καὶ πασῶν τῶν αἱρέσεων ἀντιπρόσωποι. Οὐχ ἦττον ἐν Ἀμερικῇ τὸ θρησκευτικὸν αἶσθημα εἶνε ἐκτάκτως ἀνεπτυγμένον. Καὶ δὴ ἡ Πολιτεία ἕνεκα τῆς μεγίστης ποικιλίας τῶν ἀποίκων καὶ ἰθαγενῶν κατοίκων τῆς Ἀμερικῆς δέν ἀναγνωρίζει ὠρισμένον θρησκείας τύπον καὶ ἐπομένως ὑπάρχει κυρίως νομικὸς χωρισμός μεταξὺ θρησκείας καὶ πολιτείας, ἀλλ' ἡ πολιτεία εἶνε κατ' ἐξοχὴν θρησκευτικὴ. Χριστιανικὴ δὲ οὕσα ἐπιτρέπει μὲν πᾶν θρήσκευμα καὶ πᾶσαν αἵρεσιν, ἀλλ' ἀπαγορεύει πᾶσαν θρησκευτικὴν κοινότητα, ἥς ἡ διδασκαλία ἀντιβαίνει πρὸς τὸ γενικὸν θρησκευτικὸν καὶ ἠθικὸν συναἶσθημα, οὕτω, λόγου χάριν, ἡ Ἀμερικανικὴ Κυβέρνησις ἀπηνῶς κατεδίωξε τὸν μορμονισμὸν ὥς ἐπιτρέποντα τὴν πολυγαμίαν. Καθῆκον δ' ἐαυτῆς θεωρεῖ ἡ Πολιτεία τὴν διάδοσιν τῆς ἀγ. Γραφῆς παρὰ τῷ λαῷ· οἱ λόγοι τῶν βουλευτῶν στηρίζονται πολλάκις ἐπὶ χωρίων τῆς ἀγίας Γραφῆς, οὐδέποτε δ' ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ἄρχεται τις συνεδρία ἄνευ προσευχῆς. Ἡ Κυριακὴ τοσοῦτον αὐστηρῶς τηρεῖται ἐν Ἀμερικῇ, ὥστε πολλάκις τὰ δικαστήρια ἀπέκρουσαν τὴν ἐξέτασιν ὑποθέσεων περὶ χρηματικῶν ὑποθέσεων ἢ χρεῶν γενομένων κατὰ Κυριακὴν, πολλάκις ἡρνήθησαν ἀποζημίωσιν εἰς πληρωθέντας ἐν σιδηροδρομικαῖς συγκρούσεσιν, ὥς ταξιδεύσαντας κατὰ Κυριακὴν.

Οὐδεὶς Ἀμερικανὸς εἰς οἰανδήποτε τάξιν καὶ κατάστασιν κἂν ἀνήκῃ ἀγνοεῖ τὴν τὴν ἀγίαν Γραφήν, διότι, καὶ ἂν δέν λάβῃ ἀνωτέραν παιδευσιν, ἐν ταῖς κατωτέραις σχολαῖς διδάσκεται τὴν ἀγίαν Γραφήν

κατὰ βάθος. Ἡ Ἀμερικανικὴ δὲ Κυβέρνησις ὅλως ἰδιορρύθμως ἔχει πρὸς τὴν παιδευσιν καθόλου, μεριμνᾷ μόνον περὶ τῆς κατωτέρας καὶ μέσης παιδεύσεως, οὐχὶ δὲ καὶ περὶ τῆς ἀνωτέρας λεγομένης παιδεύσεως. Τὰ Πανεπιστήμια ἰδρύουσι κοινότητες ἢ ἰδιῶται, ἢ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θρησκευτικὰ σωματεῖα καὶ διὰ τοῦτο ἐν γένει οἱ Πρυτάνεις τῶν ἀμερικανικῶν Πανεπιστημίων εἶνε θρησκευτικοὶ λειτουργοί, ὅθεν καὶ διὰ τῆς ἀνωτέρας παιδεύσεως διήκει πνεῦμα θρησκευτικόν, αὐτὴν δὲ τὴν φιλολογίαν καθόλου τῶν Ἀμερικανῶν χαρακτηρίζει ἡ θρησκευτικὴ κίνησις. Κλασικὸν βιβλίον παντὸς Ἀμερικανοῦ εἶνε πάντοτε ἡ ἀγία Γραφή, ταύτην ἔχει διαρκῶς εἰς τὰς χεῖρας, εἰς τὰς σκέψεις, εἰς τὴν καρδίαν αὐτοῦ. Αἱ πολιτικαὶ ἐφημερίδες καὶ τὰ περιοδικὰ γέμουσι ρητῶν τῆς ἀγίας Γραφῆς. Καὶ ἐν τοῖς ἐπισκεπτηρίοις αὐτῶν οἱ Ἀμερικανοὶ ἔχουσι χωρία τῆς ἀγίας Γραφῆς. Ὅταν πρὸ τινων ἐτῶν ἐδημοσιεύθῃ ἐν Ἀμερικῇ νέα μετάφρασις τῆς ἀγίας Γραφῆς, πᾶσαι αἱ ἐφημερίδες ἐπὶ δύο ἑβδομάδας ἔγραψαν περὶ αὐτῆς, τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἐκδόσεως ἐπωλήθησαν ἐν Νέᾳ Ὑόρκῃ 300,000 ἀντιτύπων τῆς ἀγίας Γραφῆς, τῶν ἄλλων δὲ πόλεων ἐφημερίδες ἐδημοσίευσαν τηλεγραφικῶς ὁλόκληρον τὸ πρῶτον κεφάλαιον τοῦ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου. Ὑστερον ὅλων τούτων δὲν εἶνε παράδοξον ὅτι τὸ κήρυγμα τοῦ Θείου λόγου ἐν Ἀμερικῇ κατέχῃ ὅλως ἰδιάζουσας θέσιν. Τοῦ ἱεροκήρυκος Βίτσερ (†1887) τὰς ὁμιλίας τηλεγραφικῶς ἐδημοσίευσεν οὐ μόνον αἱ ἀμερικανικαί, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τοῦ Λονδίνου ἐφημερίδες. Συνήθως δὲ αἱ Ἀμερικανικαὶ ἐφημερίδες τῆς Δευτέρας περιγράφουσι διὰ μακρῶν τὰ τῶν ὁμιλιῶν τῆς Κυριακῆς ποῦ καὶ τίς καὶ περὶ τίνος ὠμίλησε. Προσθέσωμεν τούτοις ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐκδίδονται τοσαῦτα θρησκευτικὰ περιοδικά, ὅσα ἐν Ἀμερικῇ καὶ οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ὅσα ἐκεῖ ὑπάρχουσι θρησκευτικὰ σωματεῖα. Ἀπασα ἡ Ἀμερικὴ κατέχεται οὕτως εἰπεῖν ὑπὸ θρησκευτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ὅστις οὐδόλως ἐλαττώνει τὴν αὐστηρὸν τῆς ζωῆς πρακτικότητα τοῦ ἀμερικανικοῦ λαοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ κοινωνικὴ αὐτοῦ ζωὴ παρὰ τὴν πρακτικότητα ταύτην φέρει θρησκευτικὸν χαρακτήρα. Εἶπομεν ἤδη ὅτι αὐστηρότατα τηρεῖται ἡ Κυριακὴ ἐν Ἀμερικῇ, κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην κλείουσι πάντα τὰ καταστήματα, ἐπικρατεῖ δὲ πλήρης ἀργία. Ὁ ἐκάστοτε νέος Πρόεδρος τῆς Ἀμερικῆς ἀναλαμβάνει, ὡς γνωστόν, τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ὠρισμένως καὶ ἀνυπερθέτως τῇ 4 Μαρτίου, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸ τινων ἐτῶν ἡ 4 Μαρτίου συνέπιπτε κατὰ Κυριακὴν σύσσωμος, ἡ Ἀμερικὴ ἐξηγγέρθη ἀπαιτοῦσα τὴν παράβασιν τοῦ νόμου, ἵνα μὴ παραβιασθῇ

ἡ ἱερότης τῆς Κυριακῆς. Ὅταν δὲ ποτε ἐν μεγάλῃ τινὶ πόλει ἡ διεύθυνσις τοῦ θεάτρου ἠθέλησε νὰ ἐξακολουθήσῃ τὰς παραστάσεις καὶ κατὰ τὰς Κυριακάς, πάντες ἐκ συμφώνου οἱ κάτοικοι ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἐπεσκεφθῶσι πλέον τὸ θέατρον οὐδὲ κατὰ τὰς καθημερινὰς καὶ τοιουτοτρόπως ἠνάγκασαν τὴν διεύθυνσιν τοῦ θεάτρου νὰ ζητήσῃ δημοσίᾳ συγγνώμην ἐπὶ τῇ ἀποπείρᾳ τῆς παραβάσεως τῆς Κυριακῆς. Εὐνόητον ὅτι ὑπὸ τοιούτου διακατεχομένη θρησκευτικοῦ αἰσθήματος ἡ Ἀμερικανικὴ κοινωνία μεγίστας καταβάλλει προσπάθειας ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς μορφώσεως τῆς νεολαίας. Οὕτω δὲ παρ' ἐκάστῳ ναῶ ἀναποφεύκτως ὑπάρχει *Κυριακὴ Σχολή* διατελοῦσα ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν τοῦ πάστορος, πάντες οἱ παῖδες τῆς ἐνορίας πολλάκις μέχρι χιλίων ὀφείλουσι νὰ προσέλθωσιν εἰς τὴν Κυριακὴν Σχολήν, τούτου ἕνεκα τὸ Σάββατον εἶνε ἡμέρα ἀργίας διὰ τὰς σχολὰς τῆς κατωτέρας παιδείας. Οἱ εἰς τὰς Κυριακάς σχολὰς πρесеρχόμενοι παῖδες διαιροῦνται εἰς διαφόρους τάξεις ἀνὰ πέντε ἢ δέκα, ἔχουσι δὲ ὡς διδασκάλους τοὺς ἐνορίτας, καὶ συμβαίνει πολλάκις ἄνθρωποι ὑψίστης κοινωνικῆς θέσεως, ἑκατομμυριοῦχοι, Γερουσιασταί, στρατηγοί, νὰ χρησιμεύωσιν ὡς διδάσκαλοι ἐν ταῖς ἐνοριακαῖς Κυριακαῖς Σχολαῖς, πολλοὶ πρόεδροι τῆς Ἀμερικῆς διήλθον τὰς παραμονὰς τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτῶν βίου ἐν ταῖς Κυριακαῖς Σχολαῖς ὡς διδάσκαλοι διδάσκοντες τὴν ἁγίαν Γραφήν. Ὑπελογίσθη ὅτι καθ' ἐκάστην Κυριακὴν εἰς τὰς τοιαύτας σχολὰς τῆς Ἀμερικῆς συναθροίζονται περὶ τοὺς 1,000,000 παῖδες. Πλὴν τῶν Κυριακῶν Σχολῶν ὑπάρχουσι καὶ αἱ *ἁγιογραφικαὶ* λεγόμεναι Σχολαί, εἰς ἃς καθωρισμένας ἡμέρας τῆς ἐβδομάδος συνέρχονται ἐκάστης ἐνορίας οἱ ἐνήλικες παῖδες ἀκροώμενοι τῆς ἐρμηνείας τῶν Γραφῶν ὑπὸ τοῦ πάστορος. Εἰς τὰς Σχολὰς ταύτας πλὴν τῶν νέων προσέρχονται ἑκατοντάδες μεμορφωμένων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, συμμετέχουσι δὲ πάντες οὗτοι τῶν θρησκευτικῶν συζητήσεων ἐπὶ θεμάτων προβαλλομένων ὑπὸ τοῦ πάστορος. Οἱ νέοι δέ, ἀποφοιτῶντες, οὕτως εἰπεῖν, τῶν ἁγιογραφικῶν σχολῶν ἐπακολουθοῦσι συνδεόμενοι πρὸς ἀλλήλους διὰ τῶν λεγομένων «ἐνοριακῶν συλλόγων τῶν ἐφήβων», οἵτινες εἰς ὠρισμένην ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος συνέρχονται εἰς τὴν αὐλὴν τῶν ναῶν, ἐκεῖ δὲ εἷς ἐξ αὐτῶν ἢ προσκαλούμενος καθηγητὴς ἀναγινώσκει τερπνὸν τι ἀνάγνωσμα ἠθικὸν καὶ διδακτικόν. Μετὰ τοιαύτην θρησκευτικὴν ζωὴν οὐδόλως παράδοξον, ὅτι καὶ τὰ ἤθη τῶν

ἀμερικανῶν εἶνε ἀγνὰ καὶ ὁ κοινωνικὸς αὐτῶν βίος ἀγνὸς καὶ αἱ πρόοδοι τῆς χώρας αὐτῶν ὅλως ἐκπληκτικαὶ καὶ ἔκτακτοι.

ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

Ἀφιξεις Προσκυνητῶν. -Πλὴν τῶν κατὰ τὴν Μ. Τρίτην ἀφικομένων ἀφίκετο τῇ Μ. Τετάρτῃ καὶ ἕτερος προσκυνητῶν ἐξ Ἑλλάδος ὄμιλος ἐξ 80 προσώπων ἀποτελούμενος ἐπὶ ἰδιαίτερου ὡσαύτως ἀτμοπλοίου, ἐν ᾧ πλὴν ἄλλων ἐξεχόντων προσώπων διεκρίνετο ἡ μορφή τοῦ Σεβασμιωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Μεγαλουπόλεως καὶ Γόρτυνος κυρ. Ἰωάννου Μαρτίνου. Τοὺς προσκυνητὰς πορευθέντας ἀπὸ τοῦ Σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ εὐθὺς πρὸς τὸν Πανιέρον Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως προσεφώνησεν ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ Θεοδόχου Μνήματος ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀρχιμανδρίτης Μελέτιος.

Τελετὴ τοῦ Ἱεροῦ Νιπτῆρος -Ἡ τελετὴ τοῦ Ἱεροῦ Νιπτῆρος διεξήχθη καὶ ἐφέτος μετὰ τῆς συνήθους μεγαλοπρεπείας προεξάρχοντος τοῦ Μακαριωτάτου.¹ Ἡ ἀγία Αὐλή, τὰ δώματα τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως, τοῦ Μοναστηρίου τοῦ Ἀβραάμ, τοῦ Μετοχίου τῆς Γεθσημανῆς, τοῦ ἀγίου Ἰακώβου καὶ εἰς τὸν ἄλλο ἐγγὺς χώρος ἦσαν ἀσφυκτικῶς πεπληρωμένα προσκυνητῶν καὶ θεατῶν. Μετὰ τὸ πέρας τῆς τελετῆς ἐξεφώνησε λόγον τουρκιστὶ ὁ ἀριστερὸς ψάλτης τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Διάκονος Δαμασκηνὸς ἀπολήξας εἰς εὐχὴν ὑπὲρ τοῦ Μεγαλειοτάτου καὶ Κραταιοτάτου ἡμῶν Ἀνακτος, ὅς τὴν κραταιὰν αἰγίδα μετὰ τάξεως καὶ μεγαλοπρεπείας διεξάγονται αἱ ἱεραὶ τελεταὶ.

Αἱ τελεταὶ τῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως. -Καὶ αἱ τῶν σεπτῶν Παθῶν καὶ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου Ἱεραὶ Τελεταὶ καὶ πανηγύρεις διεξήχθησαν μετὰ τῆς συνήθους μεγαλοπρεπείας ἐν πλήρει τάξει, χάρις εἰς τὴν ἄγρυπνον ἐπιτήρησιν τῶν ὀργάνων τῆς Ὑψηλῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως, δι' ἣν ὑπεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου ἡμῶν Πατρὸς τῷ Ἀνακτι τηλεγραφικῶς εὐχαριστίαι διὰ τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς τῶν Ἀνακτόρων. Τὰς Ἱερὰς τελετὰς πάσας παρηκολούθησεν ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἡ Α.Ε. ὁ Διοικητὴς τῆς Ἀγίας Πόλεως Ρεσιδ Βέης.

¹ Ὅρα περιγραφὴν αὐτῆς «Νέα Σιών» Τ. Α' σελ. 163.

Προσκυνητῶν ἀναχώρησις. -Ἐντὸς τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων πρώτων ἡμερῶν τῆς Διακαινησίμου Ἑβδομάδος ἀπῆλθον εἰς τὰ ἴδια πάντες σχεδὸν οἱ προσκυνηταί. Εἰς τοὺς εὐλαβεῖς προσκυνητὰς προσερχομένους ἵνα λάβωσι τὴν ἀποχαιρετιστήριον εὐλογίαν τοῦ Μακαριωτάτου διενέμετο μετὰ τῶν Πασχαλίων ὧν καὶ ἄλλων ἀγιοπολιτικῶν ἀντικειμένων καὶ ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ Τεύχους δημοσιευμένη προπεμπτήριος ἐπιστολὴ τοῦ Μακαριωτάτου.

Δωρεὰ πρὸς τὴν «Ν. Σιών». -Ἀπερχόμενος εἰς τὰ ἴδια ἐκ τῆς Ἀγίας Πόλεως ὁ Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης Φιλιππουπόλεως κύριος Φώτιος ἐνεχείρισεν εἰς τὴν Διαχείρισιν τῆς «Ν. Σιών» φράγκα 100 ὡς ἰδίαν αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῆς προσφορὰν. Ἐγχειρίζων τὴν προσφορὰν αὐτοῦ ὁ διαπρεπὴς Ἱεράρχης συνώδευσεν αὐτὴν καὶ διὰ λέξεων λίαν τιμητικῶν ἅμα καὶ ἐνθαρρυντικῶν διὰ τε τοὺς ἐργάτας καὶ τοὺς Προστάτας τοῦ Περιοδικοῦ, ὅπερ ἐχαράκτήρισεν ὡς μέγα ἀγαθὸν διὰ τὴν Σιωνίτιδα Ἐκκλησίαν.

Ἐγκαίνια Ἱεροῦ Ναοῦ ἐν Ἰόππῃ. -Τῇ Κυριακῇ τῶν Μυροφόρων (1 Μαΐου) ἐτελέσθησαν ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Πατριάρχου τὰ ἐγκαίνια τοῦ Ναοῦ τοῦ ἁγίου Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ ἐν τῷ Νεκροταφείῳ ἐν Ἰόππῃ, ἄρτι ἀνακαινισθέντος ἐκ θεμελίων καὶ εὐτρεπισθέντος χάρις εἰς τὴν φιλότιμον καὶ δραστήριον ἐνέργειαν τῶν ἐντιμοτάτων ἐπιτρόπων τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ κ.κ. Ἰακώβου καὶ Γεωργίου Δεππᾶς. Ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ νεοδμήτου Ναοῦ ἐχαράχθη ἡ ἐξῆς ἐπιγραφὴ: Ἐπὶ Δαμιανοῦ τοῦ Α΄ ἡγουμενεύοντος Κυρίλλου Ἀρχιμανδρίτου, φιλοτίμῳ ἐπιμελείᾳ τῶν ἐπιτρόπων Ἰακώβου καὶ Γεωργίου Δεππᾶς, ἀνεκαινίσθη ἐκ βάθρων ὁ τὸ πρῶτον ἐνθέῳ ζήλῳ Γεωργίου Μόστρα ἀνεγερθεὶς Ἱερὸς οὗτος Ναὸς τοῦ Μεγαλομάρτυρος Γεωργίου τοῦ Τροπαιοφόρου, ἔτει σωτηρίῳ ,αϞδ. Εἰς τὴν τελετὴν συνέρρευσεν ἅπαν τὸ πλῆθος τῶν Ὁρθοδόξων Ἰόππης, παρίστατο δὲ ἐν αὐτῇ καὶ ἡ ἐκ τῶν ἁγίων Τόπων ἀναχωροῦσα θεοφιλὴς οἰκογένεια Μπόταση.

Ἐκλογὴ Μητροπολίτου Πτολεμαῖδος. -Εἰς κλήρωσιν τῆς ἀπὸ μηνῶν ἤδη ἐπτὰ χρεουούσης Μητροπόλεως Πτολεμαῖδος ἐξελέγη τῇ 12 Μαΐου γνώμη ὁμοφώνῳ τῆς Ἀγίας Συνόδου ὁ Ἐπίτροπος τοῦ Μακαριωτάτου Σεβασμιώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἰορδάνου κ. Ἐπιφάνιος.

Έορτὴ τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου (21 Μαΐου). -Ἡ ἑορτὴ τῶν θεοστέπτων Βασιλέων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, τῶν πολιούχων ἁγίων τοῦ ἡμετέρου Κεντρικοῦ Μοναστηρίου ἐπανηγυρίσθη ἱερουργοῦντος τοῦ Μακαριωτάτου μετὰ τῆς συνήθους μεγαλοπρεπείας. Πάντες οἱ τῆς τελετῆς μετασχόντες καὶ οἱ ἐν τῷ Μοναστηρίῳ ἐν γένει προσελθόντες ἔλαβον τὴν ἐξ ἄρτου καὶ οἴνου συνήθη εὐλογίαν.

Αὐτοκρατορικαὶ ἑορταί. -Ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ τῆς γεννήσεως τοῦ Μεγαλειοτάτου Αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν Νικολάου τοῦ Β' (6 Μαΐου) καὶ τῆς στέψεως Αὐτοῦ (14 Μαΐου), ἐπὶ τῇ ἐπετείῳ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ τῆς Α.Α. Μεγαλειότητος τῆς Αὐτοκρατείδας Ἀλεξάνδρας (23 Ἀπριλίου) καὶ τῶν γενεθλίων Αὐτῆς (25 Μαΐου), ἐτελέσθησαν ἐπίσημοι λειτουργίαι μετὰ δοξολογιῶν ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, μετεχόντων τῶν τε Σεβασμιωτάτων Ἀρχιερέων καὶ Ἀρχιμανδριτῶν, ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τοῦ προσωπικοῦ τοῦ Αὐτοκρατορικοῦ τῆς Ρωσσίας Προξενείου. Καὶ ἐν ταῖς τέσσαρσιν ἑορταῖς ὁ Μακαριώτατος Πατὴρ ἡμῶν καὶ Πατριάρχης διεβίβασε τηλεγραφικῶς θερμὰ συγχαρητήρια εἰς τὰς ἑορταζούσας Μεγαλειότητας, αἵτινες ἐπίσης τηλεγραφικῶς ἐξέφρασαν τὴν ὑψηλὴν αὐτῶν εὐαρέσκεϊαν.

Βασιλικαὶ ἑορταί. -Ἐπὶ τῇ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ τοῦ Μεγαλειοτάτου Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' ἐτελέσθη ἐπίσημος Πατριαρχικὴ λειτουργία καὶ ἐψάλη δοξολογία ἐν τῷ Πανιέρῳ Ναῷ τῆς Ἀναστάσεως, ἀνεπέμφθησαν δὲ δεήσεις ὑπὲρ μακροημερεύσεως καὶ δόξης τῆς Α. Μεγαλειότητος. Ἐπὶ δὲ τῇ ὀνομαστικῇ ἑορτῇ τῆς Α. Β. Ὑψηλότητος τοῦ Διαδόχου Κωνσταντίνου ἐψάλη ὡσαύτως δοξολογία ἐπίσημος μετὰ τὸ πέρας τῆς λειτουργίας τῆς ἑορτῆς. Ἐν ἀμφοτέραις ταῖς ἑορταῖς παρίστατο μετὰ τῆς κυρίας αὐτοῦ ὁ Ἐκλαμπρότατος Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος κ. Ἰωάννης Ἀλεξανδρόπουλος. Ὁ Μακαριώτατος ὑπέβαλε τῷ τε Μεγαλειοτάτῳ Βασιλεῖ καὶ τῷ Ὑψηλοτάτῳ Διαδόχῳ τὰ θερμὰ τῆς Ἐκκλησίας συγχαρητήρια.

Μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ Μητροπολίτου Σερβίας. -Γνωσθέντος ἐκ τηλεγραφήματος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Βασιλικῆς Σερβικαῖς Πρεσβείας τοῦ θανάτου τοῦ Μητροπολίτου Σερβίας Ἰννοκεντίου ἐτελέσθη ἐπιμνημόσυνος λειτουργία ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ καὶ

ἀπεστάλησαν παρὰ τῆς Α.Θ. Μακαριότητος τηλεγραφικῶς συλλυπητήρια τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Σερβίας διὰ τῆς αὐτῆς Πρεσβείας.

Μνημόσυνον ὑπὲρ τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος. -Ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ Πρωθυπουργοῦ τῆς Ἑλλάδος Θεοδώρου Δηλιγιάννη ἐτελέσθη ἐπὶ τοῦ Φρικτοῦ Γολγοθᾶ Πατριαρχικὴ ἐπιμνημόσυνος λειτουργία, παρόντος καὶ τοῦ Γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος κ. Ἰ. Ἀλεξανδροπούλου μετὰ τοῦ διερμηνέως αὐτοῦ ἐν ἐπισήμῳ στολῇ. Τοῦ ἐν τέλει τῆς ἱερουργίας ψαλέντος μνημοσύνου συμμετέσχον οἷτε Σεβασμιώτατοι Ἀρχιερεῖς καὶ ἅπας ὁ κλῆρος τῆς Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας. Ὁ δὲ Μακαριώτατος διεβίβασε τηλεγραφικῶς θερμὰ συλλυπητήρια τῇ Βασιλικῇ Κυβερνήσει τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ ἐξοχωτάτου Ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν.

Διορισμοὶ ἡγουμένων καὶ προχειρίσεις. -Περὶ τὰ μέσα Μαΐου ἡ ἁγία Σύνοδος προέβη εἰς ἀντικατάστασιν τῶν ἡγουμένων ἐκείνων, ὧν ἔληξεν ἡ κανονικὴ προθεσμία. Οὕτω δὲ διώρισεν ἐν μὲν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγίου Χαραλάμπους τὸν Ἀρχιμανδρίτην Γρηγόριον, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Τιμίου Προδρόμου τὸν ἐκ τῶν ἐφημερίων τοῦ Πανιέρου Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως Ἱερομόναχον Ἐλευθέριον, ἐν τῇ Μονῇ τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῆς Ἑβραϊκῆς συνοικίας τὸν ἐφημέριον τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς Ἱερομόναχον Δανιήλ, ἐν τῇ περιφερείᾳ Ἀτζλοῦν τὸν ἐκ τῶν ἐφημερίων τῆς σειρᾶς Διάκονον Εὐθύμιον, προχειρισθέντα εἰς Πρεσβύτερον, ἐν τῇ Ἱερικοῖ Μονῇ τοῦ Προφήτου Ἐλισσαίου τὸν Μοναχὸν Πανάρετον καὶ ἐν τῇ ἐν Ἑλλάδι Μονῇ τῶν Πιλαλοκονακίων τὸν ἐν ἁγία Βηθλεὲμ ἐφημερεύοντα Διάκονον Εὐμένιον, προχειρισθέντα εἰς Πρεσβύτερον. Ἀνενέωσε δὲ τὴν ἡγουμένην τοῦ Ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου ἐν τῇ Ἱερᾷ Μονῇ τῆς Βηθανίας διὰ μίαν ἔτι ἐξαετίαν.

Ἐπίσημοι Ρῶσσοι Προσκυνηταί. -Τῇ 21 Ἰουνίου ἀφίκοντο εἰς τὴν Ἁγίαν Πόλιν ὁ διαπρεπὴς Πρύτανης τῆς Ἀκαδημίας Μόσχας Ἐπίσκοπος Βολοκολάμης κ. Εὐδόκιμος, δύο Καθηγηταί ὁ κ. Κάπτερεφ καὶ Ποπώφ μετὰ τριάκοντα καὶ ἐπέκεινα φοιτητῶν πρὸς μελέτην καὶ προσκύνησιν τῶν ἁγίων Τόπων. Ἐν τῷ σταθμῷ προϋπήνησαν αὐτοὺς ἀπὸ μέρους τοῦ Μακαριωτάτου ὁ Σεβ. Ἀρχιεπίσκοπος Κυριακουπόλεως κ. Μελέτιος καὶ ὁ Ἀρχιμ. κ. Κάλλιστος, οἵτινες μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ὠδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὰ Πατριαρχεῖα. Ἐκεῖ ὁ Μακαριώτατος Πατὴρ ἡμῶν καὶ Πατριάρχης προσεφώνησεν αὐτοὺς ῥωσιστὶ ὡς ἐξῆς.

«Ἡ ἐπὶ τὰ ὄρη Σιών πρὸ τινων ἡμερῶν ἀφίχθεισα χαρμόσυνος εἵδησις τῆς εἰς προσκύνησιν τῶν ἁγίων Τόπων ἐλεύσεως Ὑμῶν χαρᾶς τὰς καρδίας ἡμῶν ἐνέπλησε καὶ ἀνοικταῖς ταῖς πατρικαῖς ἀγκάλαις Ὑμᾶς ἀνεμένομεν. Ἦδη δὲ ἐν τῷ μέσῳ ἡμῶν ἔχοντες ὑμᾶς καὶ τὸ ὥς εὖ παρέστητε προσφωνοῦντες, τέκνα ἐν Κυρίῳ ἀγαπητά, χαίρομεν ἀπὸ μέσης καρδίας καὶ τῷ Δοτῇρι τῶν ἀγαθῶν εὐχὰς ἀναπέμπομεν ἐπὶ τῇ αἰσίᾳ ὑμῶν ἀφίξει. Διότι τοιούτων ὀτρηρῶν ἡγήτορων τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων καὶ νέων σκαπανέων τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιστήμης εὐσεβῆς ἐκδρομῇ εἰς τὸν ἅγιον τοῦτον Τόπον, ἐν ᾧ διεδραματίσθη τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποῖου ἐξῆλθε πάση τῇ οἰκουμένη νόμος καὶ ἀλήθεια, τυγχάνει σπουδαῖον ἅμα καὶ εὐχάριστον γεγονός, ὅπερ συνδέει νῦν καρδίας εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ σφοδρὰ λυπούμενας ἐπὶ τῷ νῦν παραπικρασμῷ τῆς εὐσεβοῦς Ρωσικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἐπὶ τοῖς τοιοῖσδε πατρικοῖς αἰσθήμασι εὐχρηθῶμεν ἐν τέλει καὶ τὰς καρδίας ἡμῶν ὑψώσωμεν εἰς τὸν Σωτῆρα ἡμῶν Χριστόν, ὅπως πάση μὲν τῇ εὐσεβεῖ Ρωσσίᾳ ἐνσταλάξῃ βάλσαμον παρηγορίας, μετατρέψῃ δὲ τὴν λύπην αὐτῆς εἰς χαρὰν, Ὑμῖν δὲ τοῖς καλοῖς γεωργοῖς τῶν θείων τῆς πίστεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ δογμάτων χαρίζεται τὴν ἄνωθεν Αὐτοῦ σοφίαν πρὸς δόξαν καὶ εὐκλειαν πάσης τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας».

Εἰς τὴν προσφώνησιν τοῦ Μακαριωτάτου ἀπαντῶν διὰ μακρῶν ὁ Πρύτανις ἐξέφρασε τὴν μεγάλην αὐτοῦ καὶ τῶν λοιπῶν χαρὰν ἐπὶ τῇ ἐπισκέψει τῶν ἁγίων Τόπων, ἐβεβαίωσεν, ὅτι ὁ εὐσεβῆς ρωσικὸς λαὸς θὰ ἐξέλθῃ ὡς ἐκ τοσούτων ἄλλων καὶ ἐκ τῆς νῦν δοκιμασίας ἄνευ βλάβης τινός, διότι ἔχει μεγίστην ζωτικότητα καὶ ἀνεξαντλήτους δυνάμεις ἡ Ρωσσία. Τὸν λόγον δ' ἐφεξῆς ἔστρεψεν ἐπὶ τοῦ ἔργου τῶν ἐπιστημόνων Θεολόγων συνενούντων «πίστιν καὶ γνῶσιν». Ἀπὸ τῆς ἐπαύριον οἱ εὐσεβεῖς Προσκυνηταὶ ἤρξαντο τῶν ἐπισκέψεων ἀνὰ τοὺς ἁγίους Τόπους. Ἐπισκεψάμενοι δὲ τοὺς ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ τῇ Λοιπῇ Ἰουδαίᾳ, ἐν οἷς καὶ τὴν Θεολ. Σχολήν, ἔνθα ἐγένετο αὐτοῖς ἐγκάρδιος ὑποδοχή, καθ' ἣν θερμαὶ ἀντηλλάγησαν προσφωνήσεις, ἀνεχώρησαν εἰς τὴν Γαλιλαίαν.

Ἀνέγερσις Ξενῶνος διὰ τοὺς προσκυνητάς. -Ἐπειδὴ κατεδείχθη καὶ αὖθις ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ὑπαρχόντων Μοναστηριακῶν Ξενῶνων πρὸς ἄνετον διαμονὴν τῶν εὐλαβῶν προσκυνητῶν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῆς Ἀγίας Συνόδου ἡ ἀνέγερσις

τοιούτου διὰ προσκυνητὰς πρώτης καὶ δευτέρας θέσεως χωρητικότητος 150 κλινῶν ἐπὶ τοῦ παρόντος μετὰ ἐσωτερικοῦ ἐστιατορίου. Ἡ ἀπαιτηθησομένη δαπάνη ἐξοικονομηθήσεται διὰ τῆς ἐκποιήσεως οἰκοπέδων τινῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ τῶν προσφορῶν τῶν Χριστιανῶν, ὧν πολλοὶ ὑπεσχέθησαν ἤδη τὴν συνδρομὴν αὐτῶν.
